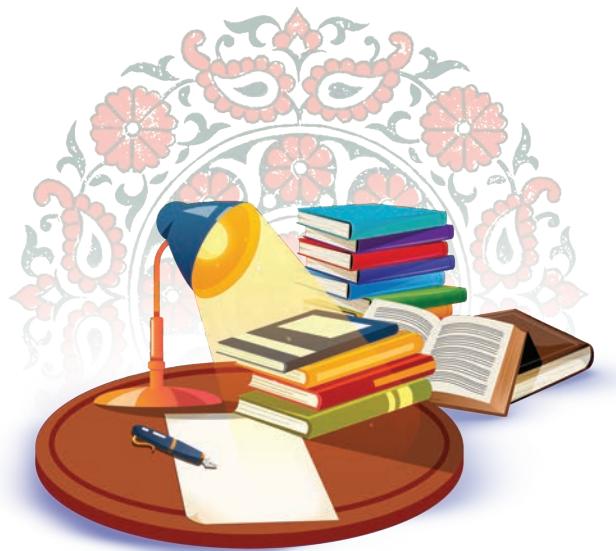

АДАБИЁТ 7

**Китоби дарсй барои донишомӯзони синфи 7-уми
мактабҳои таълими миёнаи умуми**

**Вазорати таълими халқи Ҷумҳурии Ўзбекистон ба нашр
таөсия намудааст**

Нашри нав

ТОШКАНД
2022

УЎК 821.222.8(075.3)
КБК 83.3(5Тож)я72
A 28

**ЧУМЪАНАЗАР ЭШОНҚУЛОВ, СИРОЧИДДИН ХЎЧАҚУЛОВ, ИЛҲОМ
ЭШОНҚУЛОВ, ҲИКМАТ ҲИКМАТОВ**

Муқарризон:

Рӯзиқул Ҷумъаев

– омӯзгори калони кафедраи методикаи таълими ибтидоии Донишгоҳи давлатии Бухоро;

– омӯзгори калони кафедраи педагогикии Донишгоҳи давлатии Бухоро;

– омӯзгори фанни забон ва адабиёти тоҷики мактаби таълими миёнаи умумии рақами 37-уми ноҳияи Самарқанди вилояти Самарқанд;

– омӯзгори фанни забон ва адабиёти тоҷики мактаби таълими миёнаи умумии рақами 30-уми ноҳияи Самарқанди вилояти Самарқанд;

– омӯзгори фанни забон ва адабиёти тоҷики мактаби таълими миёнаи умумии рақами 37-уми ноҳияи Самарқанди вилояти Самарқанд.

Бобомурод Ҷӯраев

Наргис Нарзуллоева

Шаҳноза Бозорова

Мушарраф Хотамова

АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

БО ГУРӮХ КОР МЕКУНЕМ

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ЛОИҲА

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

ТЕСТ (PISA)

ҲАМРОҲ КОР МЕКУНЕМ

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Макети оригиналӣ ва концепсияи дизайнӣ аз ҷониби хонаи эҷодии табъу нашри «O'zbekiston» коркард шудааст.

Аз ҳисоби маблағҳои Бунёди мақсадноки китоби Республика чоп шудааст.

A 28   **Адабиёт 7** [Матн]: китоби дарсӣ синфи 7 / Ҷ.Ш. Эшонқулов [ва диг.]. – Тошканд: Маркази таълими Республика, 2022. – 224-саҳ.

ISBN 978-9943-8373-7-9

УЎК 821.222.8(075.3)
КБК 83.3(5Тож)я72

ISBN 978-9943-8373-7-9

© Маркази таълими Республика, 2022

МУНДАРИЧА

БОБИ I. ҚУДРАТИ САНЪАТИ СУХАН

Адабиёти бадей ва фарқи он аз навъҳои дигари санъат	5
Сухан ва сухангустарӣ дар таърихи адабиёт	9
Панду ҳикматҳо дар бораи забон ва сухан.....	12

БОБИ II. ИНСОН, ТАБИАТ, ХУДШИНОСӢ

Васфи табиат дар осори насрин адибони мусир	14
Пӯлод Толис	17
Ҳикояи «Мӯрчаяк» аз повести «Тобистон»	18
Инъикоси ғояҳои инсондӯстӣ ва инсонпарварӣ дар ашъори шоирони мумтоз ва мусир.....	23
<i>Назарияи адабиёт: маълумот дар бораи гуманизм (инсондӯстӣ ва инсонпарварӣ) дар асари бадей.....</i>	28
Абдулло Қаҳҳор	31
Ҳикояи «Ҳазору як ҷон»	32
Этел Лилиан Войнич.....	39
Порчаҳо аз асари «Ғурмагас» (қисми дуюм. Пас аз сездаҳ сол, боби якум)	40

БОБИ III. ЧАРОГИ НИЁГОНРО ФУРӮЗОН ДОР!

Абулқосим Фирдавсӣ	48
Абёти ватандӯстонаву меҳанпарастонаи шоир дар достонҳои «Шоҳнома».....	50
Достони «Рустам ва Исфандиёр»	55
<i>Назарияи адабиёт: маълумот дар бораи қофия ва радиф .....</i>	62
Баҳром Фирӯз	65
Ҳикояи «Муаллими саҳтигир»	66
Саттор Турсун	77
Ҳикояи «Ситораи корвонкӯш»	78
Ҳамид Ғулом	87
Ҳикояи «Роҳҳо, солҳо, устодҳо»(Қитъаҳо аз асар)	89
Расул Ҳамзатов	94
Порча аз асари «Доғистони ман» (ба тариқи ихтисор)	96
Бозор Собир	104
Мазмун ва мӯҳтавои ашъори Бозор Собир	106
Мучассамаи Айнӣ	108
Фарзанди дәҳқон	109
<i>Назарияи адабиёт: маълумот дар бораи вазнҳои шеърӣ .....</i>	111

БОБИ IV. САДОҲО АЗ ГУЗАШТА

Унсурулмаолии Кайковус	117
«Қобуснома» ва аҳамияти таълимию тарбиявии он	118
Дар манфиати сафар (Ҳикоят)	119
Андар оини дӯст гирифтан	119
Ҳикоят	121
<i>Назарияи адабиёт: маълумот дар бораи саҷъ ва наси мусаҷҷаъ .....</i>	123
Камолуддин Ҳусайн Воизи Кошифӣ	126
Порчаҳо аз «Ахлоқи Мӯҳсинӣ» ва «Анвори Суҳайлӣ»	127
Дар саҳовату эҳсон	128

Ҳикояи «Гунчишк ва Сусмор»	130
Фотеҳ Ниёзӣ	133
Порча аз романи «Вафо» (Боби дуюм)	135
Сорбон	144
Порча аз романи «Достони писари Худо»	145
<i>Назарияи адабиёт: маълумот дар бораи роман</i>	156
Мӯъмин Қаноат	159
Порча аз достони «Гаҳвораи Сино»	161
Абдулло Қодирӣ	164
Ҳикояи «Дар бузкашӣ»	165

БОБИ V. СИМОҲОИ МУХТАЛИФ

Ҳаким Карим.....	174
Ҳикояи «Одам дар халта».....	175
Чумъа Одина.....	180
Порча аз қиссаи «Иншо дар мавзӯи озод»	181
Чонибеки Акобир.....	191
Ҳикояи «Бибӣ ва набера»	192
Камол Насрулло.....	198
Шеърҳои «Хоҳар», «Дур аз модар», «Ватан дар ҷон аст»	199
<i>Назарияи адабиёт: маълумот дар бораи лирика (шеъри финой)</i>	203
Антон Павлович Чехов	207
Ҳикояи «Рафтори ноҷо»	210
Ношиноси пурасрор	212
Ошноии нав ва бисёр фараҳбахш.....	215
Мақсад Қориев	217
Ҳикояи «Парастуҳо дар баҳор оянд»	218

БОБИ І. ҚУДРАТИ САНЪАТИ СУХАН

АДАБИЁТИ БАДЕЙ ВА ФАРҚИ ОН АЗ НАВЪҲОИ ДИГАРИ САНЪАТ

Мо дар ин мавзӯъ:

- доир ба адабиёти бадей ва маънавияти инсон маълумот мегирем;
- дар бораи предмет, вазифаи маърифатбахшӣ ва тарбиявии адабиёт таассурот ҳосил мекунем.

Истилоҳи адабиёт аз калимаи арабии «адаб» гирифта шуда, маънояш одоб ва ахлоқ аст. Адабиёт ҷамъи адаб асту аз дониш, ҳунар ва маърифат далолат медиҳад. Ин аст, ки истилоҳи мазкурро аз ҳамин ҷиҳат бештар шарҳу тафсир кардаанд. Масалан:

1. Маҷмӯаи донишҳо, ки инсонро дар таълифи назму наср аз содир кардани ғалату ҳатоҳо нигоҳ медоранд; улуми адабӣ, ки иборат аз 12–15 навъй асосӣ аст.

2. Маҷмӯи осори ҳаттии ҳалқе ё тамоми инсоният.

3. Осори ҳаттии ин ё он ҳалқ, ки тарзи маҳсуси инъикоси маърифат дорад ва онро адабиёти бадей ҳам мегӯянд.

Аз ин шарҳу тафсирҳо маълум мешавад, ки истилоҳи адабиёт дар ду маъни: васеъ ва маҳдуд истифода мешавад. Дар маънои васеъ ба доираи фаҳмиши адабиёт маҷмӯи осори ҳаттии ҳалқ ё тамоми инсоният дохил мешавад. Ба ин маъни, осори ҳаттии ба тиб алоқамандро адабиёти тиббӣ, осори ҳаттии ба техника вобастаро адабиёти техникӣ ва осори ҳаттии ба сиёсат даҳлдорро адабиёти сиёсӣ мегӯянд. Фаҳмиши адабиёт дар маънои маҳдуд ҳамчун истилоҳи хосса кор фармуда мешавад, ки осори ҳаттии бадеиро ифода менамояд.

Адабиёт аз се ҷинси асосӣ – эпос, лирика ва драма иборат аст. Мазмун ва шакли ҷар яки ин ҷинсҳо аз талаботи воқеият сар мезанад. Образу характерҳо (типҳо)-и асари бадей дар тасаввuri ҳонанд аяни амалиёту ҳаракат ва ҷунбиши ботиниеро намоиш дода, воқеиятро бо тобишҳои гуногун чилвагар месо-

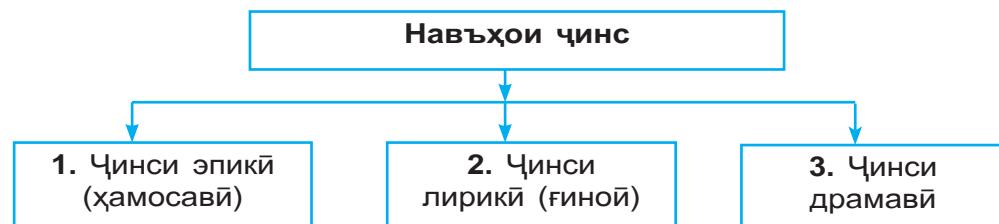
Бадеъ – ҷар чизи нав, тозабаромад; ачиб, ҳайратангез.

Улум – ҷамъи илм: улуми шеър, таърихи улум, улуми адабӣ.

Инъикос – акс ёфтани, намудор шудани шакли ҷизе дар ҷисми шаффоғ, об, оина ва ғайра.

Маҳдуд – он ҷи ҳадду ниҳоят дорад.

занд. Образҳои асари адабӣ дар муҳити муайян ва вобаста ба талаботи ҳамон муҳит амал мекунанд. Маҷмӯи амалиёти инсон ва такону ҷунбиши воқеаҳо сужети асарро ба вучуд меоранд. Пайванди дохилии ҷузъиёти асар композитсия (устухонбанди)-и онро ташкил мекунад...

Эпос	Лирика (финоӣ)	Драма
Калимаи юнонӣ буда, маъно-яш достони қаҳрамонӣ, ҳамосӣ ва ё маҷмӯи осори достонҳои фолклорӣ мебошад.	Калимаи юнонӣ буда, он чинси бадей, ки дар он эҳсосоту таассурот ва рӯҳияву ҳаяҷони шоир дар шакли назм ифода ёфтааст ва ё асарҳои бадей, ки дар ин навъни назм эҷод шудаанд, асарҳои лирикӣ мебошад.	Калимаи юнонӣ буда, маъно-яш ҳаракат, амалиёт, намоишнома аст. <i>Асарҳои драмавӣ, одатан, барои саҳнаи театрҳо оғардида мешаванд ва онҳоро (пьеса-намоишнома) ва баъди ба намоиш гузоштанашон (спектакл) меноманд.</i>

Хулоса, адабиёт санъати сухан аст, ки ба мо таъсири маънавӣ расонда, ҳиссиёт ва андешаи моро ба ҷунбиш меовараду завқи бадей мебахшад. Маҳз ҳамин дафтари ҳаёт – адабиётро илми адабиётшиносӣ меомӯзад.

Барои чӣ одамон санъатро пояи асосии зиндагӣ, манбаи хушбахтӣ ва завқу сафо мешуморанд?

Адабиётшиносӣ ва қисмҳои асосии он. Илме, ки пайдоиш, ҳусусиятҳои адабиёти бадей, қонуниятҳои ҷараёни таърихии адабӣ ва асосҳои иҷтимоию ҳаётии онро меомӯзад, адабиётшиносӣ ном дорад. Дар маркази дикӯрати ин илм бояд ки намунаҳои беҳтарини адабиёти мумтоз қарор гирад.

Адабиётшиносӣ аз се қисми асосӣ ва ҷанд қисми дигари ёридиҳанда иборат аст. Қисмҳои асосии он таърихи адабиёт, назарияи адабиёт ва танқиди адабӣ мебошад. Ба қисмҳои ёридиҳандай он илмҳое чун сарчашмашиносӣ, матншиносӣ ва китобшиносӣ дохил мешаванд.

Фарқи адабиёти бадей аз навъҳои дигари санъат. Адабиёти бадей аз навъҳои дигари санъат бо усул ва тарзи эҷоди образҳо фарқ мекунад. Сабаби ин дар он аст, ки образҳои ада-

биёти бадей бевосита ҳис карда намешаванд, ба назар наменамоянд, шунида намешаванд. Одам меъморй, расмкашй, рақс барин навъҳои санъатро бевосита мебинад, мусиқӣ ва сурудро мешунавад. Инсон ҳангоми мутолиаи ҳикоя, қироати ғазал кӯшиш менамояд, ки маъниҳои дар онҳо ниҳон бударо фаҳмад. Танҳо баъди он образи бадей – манзараҳои ҳаёти инсониро тасаввур менамояд.

Адабиёти бадей аз санъат чӣ фарқ дорад? Асоси адабиёти бадеиро чӣ ташкил медиҳад?

Мусаввир ва ё ҳайкалтарош қиёфа ва пайкараи одамонро офарида, ба туфайли тасвири ҳолати маърифат ва ифодаи рӯю ҷашми вай олами ботинии ӯро ба андеша мегирад. Рассом бо қалами мӯъцизаосо, бо рангомезиҳои нақш расми зебои ҳаётро мекашад ва манзараҳои дилфири-би табиатро ҷовидонӣ мегардонад. Ҳайкалтарош мучассамаи одамонро аз санг офарида, сурат ва сирати онро ба муҳокима мегирад. Аммо на рассом ва на ҳайкалтарош бо ин ҳама ҳунармандӣ тамошобинро ба олами афкор, эҳсос ва сирру асрори ниҳону мураккаби ботини одам шинос карда наметавонанд. Онҳо ба воситай намуди зоҳирӣ аёни бинандаро фақат то як андоза бо ҷаҳони ботинии образ шинос месозанду ҳалос. Аммо асари бадей бар хилофи маҳдудияти санъатҳои рассомию ҳайкалтарошӣ ба ҷойҳои нозук ва дастнораси ниҳонхонаи олами ботинии инсон даст мезанад, торҳои нозуки эҳсосоти ӯро бо тамоми мураккабиҳояш ба ҷилва меорад. Мусиқӣ низ аз бисёр ҷиҳатҳо ба назм наздик аст, аммо он ҳам аз адабиёти бадей фарқ дорад. Мусиқӣ монанди назм ба дилу ҷони шунаванда роҳ ёфта, тобишҳои нозуки ҳиссиёту қайфияти одамро фаро гирад ҳам, аммо дар бораи воқеа ва рафти ҳодисаҳои тасвиршаванда тасаввуроти равшану мукаммал ба вучуд оварда наметавонад. Дар ин бобат он аз назм оцизтар аст. Ин вазифаи болоиро фақат қаломи бадеъ, сухани адабии тасвирий ба ҷо меоварад.

Фарқи адабиёти бадей аз илм. Маълум аст, ки тафаккури инсонӣ ду хел мешавад: илмӣ ва бадей – эҷодӣ. Тафаккури илмӣ аз тафаккури бадей-эҷодӣ фарқи қалон дорад. Илм ҳақиқати зиндагиро ба тариқи ҷамъбастҳои илмӣ ва бо далелҳои мантиқӣ ҷамъбаст мекунад. Санъату адабиёт бошад, олами ҳастиро ба воситай тасвири манзараю лавҳаҳои зиндаи воқеият, ба воситай образҳои бадей нишон медиҳад. Аз ин рӯ, образро ҳамчун шак-

Маърифат –
илму дониш;
шинохтан, до-
нистан.

Мӯъцизаосо –
мӯъцизамо-
нанд, шабехи
мӯъциза;
ҳайратовар.

ли дарк намудани ҳаёт ва инъикоси фикри санъаткор аломати фарқунандаи санъату адабиёт медонанд.

Фарқи илму адабиёти бадеиро аз ҳамин хусусияти асосии санъату адабиёт ҷустан ба мақсад мувофиқ аст. Маҳз барои ҳамин эҳсоси қабули шоир ва дақиқназарию мушоҳидакории ўамику рангин ва хаёлу фантазияш бою ғанӣ мебошад.

Вазифаи санъаткор исботи ҳақиқат набуда, дар образҳо нишон додани он аст. Ин ҷараёнро Гегел «санъат ба воситаи образ фикр намудан аст» гуфта буд.

Ба фикри В.Г. Белинский санъат монанди илм ба моҳияти объективии зиндагӣ чуқур ғӯта ҳӯрда, ҳодисаҳои ҳаётро низ таҳлил менамояд.

Санъаткор ҳам мисли олим аз мушоҳидаҳои худ ҳулосаҳо мебарорад. Аммо фарқи байни санъат ва илм «фақат дар сари усули омӯхтану кор кардани ин ё он мазмуни муайян аст».

Ҳулоса, ҳам асари илмӣ ва ҳам асари бадеӣ ба хонанда дар бораи қонунияти ҳаёт донишу маърифат медиҳад. Ҷаҳонбинии хонандаро бо маълумоти саҳеҳ бой мегардонад. Аммо бар замми ин аҳамияти асарҳои бадеӣ боз дар он аст, ки ба тасаввуроти хонанда таъсир бахшида, фикр ва ҳисси начиби ўро бедор менамояд. Ба ҳамин мақсад сухани бадеии нависанда бояд ҳамеша возеҳ, равshan бошад ва худи суханвар бояд доимо кӯшиш кунад, ки ҳодисаҳои зиндагиро ба назари хонанда бо образҳои бадеии муассир намоён сохта, ба ҷисму ҷони он таъсир бахшад.

Фарқи адабиёти бадеӣ аз илм дар чист? Байни ҳамдигар муҳокима кунед.

Ба ин маънӣ хонандае, ки асарҳои Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Саъдию Ҳофиз, Ҷомиу Бедил, Айниу Лоҳутӣ, Мирзо Турсунзодаю Ҷалол Икромӣ, Сотим Улуғзодаю Фазлиддин Муҳаммадиев, Лоиқу Бозор Собир ва Мӯъмин Қаноатро бемайлон мутолия намекунад, ғояю мақсади муаллифони асарҳои бадеиро пай намебарарад, оид ба образ ва образофарӣ тасаввуроти равshan надорад, бешубҳа, фикри мустақил ва саводи кофӣ ҳам надорад.

Ногуфта намонад, ки масъалаи саводнок будан, мунтазам омӯхтан, аз суханварони гузаштагонамон байту ғазалҳои дилинишину пурҳикматро аз ёд донистан, пайвастани илму амал аз фазилатҳои олиchanobi ниёгонамон ҳисоб меёфт. Аз ин лиҳоз, ин масъала, ки байни мактаби таълими миёнаву олӣ мисли ҳалқаи пайвандгар амал мекунад, чӣ дар назди хонандагон, хатмкунандагони мактаби таълими миёна ва чӣ дар назди донишҷӯён – омӯзгорони оянда масъулияти ҷиддиро мегузорад.

Хуллас, таълиму таддиси адабиёти бадей омӯзгорони онро водор мекунад, ки ҳамеша тафаккури бадеии худро дар сатҳи баланд нигаҳ доранду ҷӯянда ва ҳамқадами замон бошанд. Инро замони истиқболи миллӣ, муваффақиятҳои он, барномаи миллии тарбияи кадрҳо ва дигар дастурҳои маънавию маърифатӣ тақозо мекунад.

ПАНДУ ҲИКМАТ

Сухан заҳру позаҳру гарм асту сард,
Сухан талху ширину дармону дард.

Абӯшакури Балҳӣ

Дар бораи хусусиятҳои санъат ва навъҳои маъмули он – рассомӣ, мусиқӣ ва театр маълумот дижед.

БО ГУРӮҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Дар бораи хусусиятҳои санъат ва навъҳои маъмули он – рассомӣ, мусиқӣ ва театр маълумот дижед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.
2. Доир ба фарқи шахси боодоб ва беодоб фикру мулоҳизаи худро бо ҳамсабақон баён намоед ва ба мавзӯъ вобаста кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Дар бораи «адаб» ва навъҳои улуми адабӣ аз эҷодиёти суханварон байт ва панду ҳикматҳо ҷамъоварӣ намуда, бо қўмаки волидайнатон шарҳу таҳлил кунед.

СУХАН ВА СУХАНГУСТАРӢ ДАР ТАЪРИХИ АДАБИЁТ

Барои адабиёт забон (сухан) воситай асосӣ ва аслиҳаи аввалдараҷаи ифодаи мақсад аст. Ба қавли Насираддини Тӯсӣ «моддаи шеър сухан аст» ва ба қавли М. Горкий «нахустунсури адабиёт забон мебошад». Маҳз дар ҳамин маънӣ адабиёти бадеиро «санъати сухан» меноманд. Гарчанд воситаву аслиҳаи ифода дар навъҳои санъат гуногун бошанд ҳам, аммо мақсади ҳамаи навъҳои санъат як аст. Ин мақсад хизмат расондан ба одамон, бой гардонидани олами эмосионалӣ (рӯҳӣ) ва васеъ намудани ҷаҳонбинию маънавиёти онҳост.

Аммо санъати сухан ба монанди рассомию ҳайкалтарошӣ, рақсу асари саҳнавӣ образ ё воқеаи ба он алоқамандро якбора ба назари хонанда намоиш дода наметавонад. Ё ин ки мисли мусиқӣ фавран эҳсосҳои рӯҳиро бедор намуда, «дилро об кар-

да наметавонад». Аммо санъати сухан ба воситай образҳо ҳам сифатҳои зоҳирию ботинӣ ва ҳам сифатҳои аёну ҳам ниҳони асрорангези инсониро равшан ва аниқ ба тасвир мегирад.

Санъаткори бузурги сухан устод Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ қудрати мӯъҷизавии сухани худро дар ифодаи бадеии маънӣ ё чизу ҳодисаи мавриди тасвир ба қиёс аз санги хоро соҳтани парниён (шоҳӣ) матои нафис пеши назар овардааст:

Қиёс –
андозагирий,
муқоиса.

Аз шоирон манам наванду навгувора,
Як байти парниён кунам аз санги хора.

Дар ин ҷо мурод аз «санги хора» ҷизи мавриди тасвир ва «парниён» таҷассуми бадеии он мебошад. Шоир гуфтани шудааст, ки ба воситай қудрати мӯъҷизавии суханофаринии худ аз санги хоро парниён соҳта, яъне кори ношуданиро анҷом дода метавонад.

Аз қадом адибон ё бузургонамон дар бораи сухан ё суханварӣ шеър ё панду андарзҳо хондаед ё медонед? Бо ҳамсинфони худ мубодилии афкор кунед.

Дар асарҳои бадеие, ки ҳусусияти рамзиву фалсафӣ ба худ гирифтаанд, забони рамзу роз, пӯшидабаёни, нисбат ба забони муқаррарии гуфтугӯйӣ афзалият дорад. Масалан, Ҷалолуддини Балҳӣ дар бораи мақоми сухани ҳикматомез, пурмавъиза, ки талқини ойини ростӣ аз ин гуна алфоз рӯ мезанад, мегӯяд:

Нардбони осмон аст ин қалом,
Ҳар кӣ аз он дарравад, ояд ба бом.
Не ба боми чарх, к-он ахзар бувад,
Бал ба боме, к-аз фалак бартар бувад.

Ахзар – сабз,
кабуд; нилгун,
нилобӣ.

Суханвар мебояд, ки ба бовару эътимоди шунаванда арзанда бошад. Мавлоно Абдураҳмони Ҷомӣ дар ин маврид барҳақ фармудааст:

Хирадро кору боре чун сухан нест,
Чаҳонро ёдгоре чун сухан нест.
Гаҳе лабро нишоти ханда орад,
Гаҳ аз дида нами андӯҳ борад.
Аз ў хандад лаби андӯҳмандон,
В-аз ў гирён шавад дилҳои хандон.

Хоча Ҳофиз ба суханони гарму саршор аз сафову имону ҳаячон ва омӯзандада дилбастагии зиёде дошта, чунин фармудааст:

Ғуломи он калимотам, ки оташ афрӯзад,
На оби сард занад дар сухан ба отashi тез.

Ҳаким Низомии Ганҷавӣ илми суханварӣ ва суханваронро чунин ситоиш кардааст:

Қофиясанҷон, ки сухан баркашанд,
Ганҷи ду олам ба сухан даркашанд...

Яке аз шартҳои зарурии фанни суханварӣ ин аст, ки он чӣ суханвар эрод мекунад, бояд бо мақсаде ва ҳадафи муайяне баён карда шавад. Аз алфози парокандаву парешон бипарҳезад ва пухтаву санчида сухан бигӯяд.

Ба қавли Шайх Саъдӣ:

Сухан бисёр дону андаке гӯй,
Якеро сад магӯ, садро яке гӯй.

Ба гуфти донишманди бузурги Юнони қадим Афлотун гуфтор бояд мавҷудияти зиндае бошад, яъне, сари ҳар мавзӯе сухан гуфта шавад, бахшҳои зерин вучуд дошта бошад: оғоз, миёна, анҷом. Ин қисматҳо бояд ба ҳам дар робита ва таносуб бошанд, чунонки Шайх Саъдӣ гуфтааст:

Суханро сар аст, эй хирадманду бун,
Маёвар сухан дар миёни сухун,
Худованди тадбиру фарҳангу ҳуш,
Нагӯяд сухан, то набинад ҳамӯш.

Эрод – эъти-
роз; нуқтагирӣ,
айбҷӯйӣ.

Сухун –
ҷамъи сухан,
суханон.

«Ҳар кӣ дар пеши сухани дигарон афтад, то мояи фазлаш бидонанд, яқин аст, ки пояи ҷаҳлаш шиносанд».

Хоча Ҳофиз фармуда:

Бар бисоти нуктадонон худфурӯшӣ шарт нест,
Ё сухан дониста гӯ, эй марди оқил, ё ҳамӯш.

Агар суханвар маҳорати хубе дошта бошад, шунавандагонро бо маслиҳату сӯҳбатҳои судманди худ аз саҳву хато бозмедорад, аз осебу зиён дур месозад ва ба роҳи росту дуруст ҳидоят мекунад.

Абӯшакури Балхӣ дар боби қадру қимати сухан чунин оварда:

Шунидам, ки бошад забони сухан,
Чу алмоси буррову теги қуҳан...

Маъниои суханҳои зерин: «Ҳар кӣ дар пеши сухани дигарон афтад, то мояи фазлаш бидонанд, яқин аст, ки пояи ҷаҳлаш шиносанд»-ро шарҳу эзоҳ дихед.

Бадеияти шеърро санъатҳои сухан ба вучуд меоваранд. Ҳар як адабиёт, хусусан адабиёти ғании мумтози тоҷик, дорони ҳазинаи бузурги санъатҳои сухан аст, ки шоибу нависандагон дар асарҳои худ аз онҳо эҷодкорона истифода мебаранд. Шеършиносони гузашта навъҳои зиёди санъатҳои суханро муайян карда, ба ҳар яке аз онҳо ном ниҳодаанд, яъне истилоҳи маҳсуси онро ба вучуд овардаанд. Ҳар як санъати сухан дақиқан омӯхта шуда, ҳелҳои он муайян гардидааст.

ПАНДУ ҲИҚМАТҲО ДАР БОРАИ ЗАБОН ВА СУХАН

Ҳар сухане, ки аз фикр ҳолист, лағв аст ва ҳар назаре, ки аз ибрат ҳолист, лаҳв аст.

* * *

Доно ба иморати сухан машғул аст, нодон ба иморати бадан.

* * *

Ҳеч гавҳаре зеботар аз сухани некӯ натавонад буд.

* * *

Захми синон бар тан асту захми сухан бар ҷон.

* * *

Зи ҳарфи ҳақ нашавад ранҷа марди донишвар.

* * *

Он чӣ дар дил аст, бар забон ояд.

* * *

Калтак ба гӯшт расад, сухан ба устухон.

* * *

Аз захми сухан захми табар бех.

Лағв – сухани бехуда.

Лаҳв – мояи саргармӣ ва бозӣ; лаҳву лаъб – шӯхию бозӣ.

Синон – сарнайза, оҳани тезе, ки ба нӯги найза шинонанд.

* * *

Сухан оинаи марди сухангўй.

* * *

Забон дар даҳон посбони сар аст.

* * *

Забон тарҷумони дил аст.

Тест (Pisa)

1. Сухани зерин: «*Моддаи шеър сухан аст*» ба қалами кадом адаб мансуб аст?

Насираддини Тўсий	Максим Горкий	Ҳофизи Шерозӣ	Саъдии Шерозӣ

2. Сухани зерин: «*Нахустунсури адабиёт забон мебошад*» ба қалами кадом адаб тааллуқ дорад?

Саъдии Шерозӣ	Насираддини Тўсий	Ҳофизи Шерозӣ	Максим Горкий

ҲАМРОҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Барои ба ҳунари суханварӣ соҳиб гардидан, кадом шартҳоро донистан ва риоя намудан лозим аст? Оё истеъдод ё санъати суханварӣ азалию модарзодист? Доир ба ин масъала фикрҳои худро баён кунед.

БО ГУРӮҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Омилҳои асосии сухандонӣ ва баёни қаломи фасех қадомҳоянд? Дар боби ягон мавзӯй барномаи хешро мустақилона мураттаб созед.

2. Баҳри парҳез кардан аз изтиробу ҳаяҷон ва тарсу ҳарос дар вақти суханронӣ чӣ бояд кард?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Ҷамъоварӣ кардани панду ҳикмат ва шеъру зарбулмасалҳои ҳалқӣ дар бораи «сухан» ва «забон» аз эҷодиёти суханварони пешин тавсия мешавад.

БОБИ II. ИНСОН, ТАБИАТ, ХУДШИНОСЙ

Табиат зердасти халқи озод,
Чунин аст иқтидори одамизод.

ВАСФИ ТАБИАТ ДАР ОСОРИ НАСРИИ АДИБОНИ МУОСИР

Мо дар ин мавзӯъ:

- муқаддас будани табиатро дониста мөгирем;
- бо намунаи эҷодиёти адібони тоҷик доир ба табиат ошно ме-гардем.

Васфи табиат аз ҷумлаи он мавзӯъҳоест, ки гумон аст, ягон адіб дар эҷодиёти худ онро сарфи назар карда бошад. Маҳз манзараҳои мафтункунандай табиати рангин аст, ки бо сиру асрори ҳайратовари худ илҳоми ҳазорон адібонро меорад. Адібон дар васфи табиат барои он мепардозанд, ки манзараи зебоero боз ҳам зеботар баён кунанд, агар гӯшии торикеро тасвир карданӣ бошанд, пас талош мекунанд он ҷо нуре ёбанду онро хотирмон ба қалам диҳанд. Адиби соҳирқалам, ҳангоми тасвири табиат ба ҳамон нуктаҳое эътибор медиҳад, ки дар бисёр маврид аз назари мо дур ва аз фаҳмишамон дар канор мондаанд.

Вобаста ба табъ, завқ ва истеъододи асарофарии адіб, инчунин андозаи меҳре, ки ў ба табиати зинда дорад, ҳар як гӯшии ҷойе, обу дарахту сабзай маҳале, шукуфтани гулҳои чамане, навои паррандаҳои зебопару хушхони бοғе, тобиши мӯъцизаоси фаслҳои сол ва мисли инҳо сурати тоза, ҷолиб ва мафтункунандаро мегиранд.

Соҳир –
сехркунанда,
афсунгар.

Дар байни мардуми форснажод ягон суннате, چашне ва маросиме чун Наврӯз барои хурду бузург мардумитар ва ба дилу дидай инсонҳо наздиктар, ба кишоварзӣ ва муҳити зист муфидтар вучуд надорад. Чунки Наврӯзро рӯзгори моддӣ, диди фалсафиву эстетикӣ ва ҷаҳонбинии озодандешиву башардӯстии мардум ва бинишу фаҳмиши тақвимии ниёғонамон ҷиҳати соғон бахшидани корҳои кишоварзиву ҷорӯдорӣ, дӯст доштани зебоиву муҳити зист ва покиву беолоиши, ободии оламу одам ва арҷ гузоштани инсон ва растагорӣ аз норасоиҳо тавлид намудааст. Доир ба ҷашни ҳуҷастапаю оламафрӯз ва фарҳундаи Наврӯз фарҳангнигорон, бузургони аҳли адаб ва хоссатан шоирону нависандагон, таърихнигорон, мусиқидонону мусаввирон дар тӯли таърихи тамаддуни мардумони ориёитабор асарҳои бадеиву илмӣ ва суруду оҳангҳои дилошӯб эҷод намудаанд. Ва маҳз мавзӯи табиати баҳор ба ин иди муборак саҳт алоқаманд мебошад. Инъикоси ҷашни Наврӯз дар эҷодиёти шифоҳӣ, хоссатан дар назми шифоҳии ҳалқамон мақоми барҷаста дорад.

Дар адабиёти муосири тоҷик низ ин мавзӯъ ба таври васеъ дар ашъори шоирону нависандагон интишор ёфтааст. Ҳар як шоир васфи табиатро бо услуб ва сабки ба ҳуд хос тавзеҳ додааст. Дар мавзӯи табиат ва муҳофизати он нависандагони барҷастаи адабиёти тоҷик осори зиёде ба мерос гузоштаанд. Дар ин бора, нависандагоне, ба мисли Садриддин Айнӣ, Абулқосим

Муфид –
фоиданок,
нафъовар,
фоидабаҳш.

Лоҳутӣ, Сотим Улуғзода, Ҷалол Икромӣ, Раҳим Ҷалил, Пўлод Толис, Ҳаким Карим, Ҳочӣ Содиқ, Абдулҳамид Самад, Сорбон, Баҳманёр ва дигарон дар асарҳои худ ишораҳо кардаанд.

Фаҳмиши шумо дар бораи табиат чӣ гуна аст? Бо се-чор ҷумла эзоҳ дижед.

Яке аз нависандагони шинохтаи адабиёти муосири тоҷик Баҳром Фирӯз дар ҳикояву повестҳо ба таҳқиқи ботинӣ ва ҷузъиёт-бандии равонӣ майл дорад ва дар асоси сужети камвоҷеа ба падидаҳои даруни хислати инсон мутаваҷҷеҳ гардида, моҳияти инсонӣ ё ғайриинсонии онро падид меорад. Биниши Баҳром Фирӯз ба равияе аз насли солҳои 70–80-уми асри XX тааллуқ дорад, ки ҷустуҷӯҳои эҷодӣ барои дар ҳастии хонанда устувор кардани пояҳои тасаввуроти ҳалқ оид ба маънавияту ахлоқ ва ҷамъияту табиат равона шудааст. Дар повести «Ту танҳо не» муносибат ба табиат сангӣ маҳаки арзиши инсонии қаҳрамон қарор ёфта, масъалаи «инсон ва табиат» чун ҷузъи муҳими иртиботи «инсон ва ҷамъият» ба миён гузашта шудааст.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

- Худи шумо қадом намуди сарвати табииро дӯст медоред?
- Дар бораи навъҳои табиати атроф бо се-чор ҷумла фикри худро баён намоед.
- Васфи табиат боз дар эҷодиёти қадом адабони муосир тасвир ёфтааст? Аз адабиёти иловагӣ истифода бурда, маълумот пайдо қунед.

Бузургаш нахонанд аҳли хирад,
Ки номи бузургон ба зиштӣ барад.

Саъдӣ

Мо дар ин мавзӯъ:

- муҳтасари ҳаёт ва эҷодиёти нависандаро мөомӯзем;
- бо мазмун ва моҳияти ҳикояи «Мӯрчаяк»-и Пўлод Толис шинос мешавем;
- сужети ҳикояро муҳокима менамоем.

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Пўлод Толис яке аз нависандай барҷастаи адабиёти муосири тоҷик мебошад. Вай 24-уми августи соли 1929 дар шаҳри Хуҷанд таваллуд шудааст. Пас аз ҳатми мактаби миёна дар матбааи шаҳри Ленинобод ҳуруфчин шуда кор мекунад. Вай инчунин ҳунарпешаи театри драмавӣ, ҳодими адабӣ ва мудири шӯъбаи рӯзномаи «Ҳақиқати Ленинобод», муҳаррири нашриёти давлатии Тоҷикистон низ будааст. Пўлод Толис факултети таъриху филологияни Донишгоҳи давлатии Тоҷикистонро ҳатм намудааст. Аз соли 1953 ба ҳайси котиби масъул, дертар сармуҳаррири маҷаллаи «Шарқи Сурҳ» кору фаъолият мекунад. Вай бо осори худ дар пешрафти насли тоҷик саҳми назаррас гузоштааст. Аввалин ҳикояашро дар соли 1946 навиштааст. Пўлод Толис 17-уми сентябри соли 1961 аз олам ҷашм пӯшидааст.

Садриддин Айнӣ навиштаҳои Пўлод Толисро борҳо хонда ба эҷодиёти нависандай ҷавон баҳои баланд додааст. Зоро аксари қаҳрамонони асарҳояш аҳли меҳнаткаш, коргарони ҷавон, дехқонону зиёйёни шаҳру дехот ва донишомӯзони мактабӣ мебошанд. Осори баргузида ва китобҳои «Чароғҳо» (1948), «Ҳикояҳо» (1952), «Дар сари роҳи калон» (1954), «Ҳикояҳои даҳ сол» (1957) пайиҳам нашр шудаанд. Дар соли 1950 қиссаи аввалини вай бо номи «Ҷавонӣ» ба табъ расида, сазовори истиқболи гарми хонандагон гардидааст. Асари тарҷумаиҳолии ў «Тобистон» мебошад, ки аз ҳаёти вазнину талҳи тоҷикбачагони солҳои Ҷанги Бузурги Ватаний нақл мекунад. Пўлод Толис дар оғаридани образу харак-

тери хурдсолон маҳорати беандоза доштааст. Вай олами ботинии қаҳрамонони чавонашро ба таври зебову дилкаш дар осораш таҷассум намудааст. Маҳз аз ҳамин сабаб хонандагони эҷодиёти вай хеле зиёд будаанд. Осораш ҳанӯз дар давраи зиндагиаш даст ба дasti муҳлисонаш гашта буд. Қиссаи «Тобистон» ба забонҳои русӣ, ўзбекӣ, литвонӣ, эстонӣ, қирғизӣ тарҷума ва чоп шудааст. Дар заминаи он филми ҳунарии «Тобистони соли 1943» таҳия мегардад. Вай асарҳои «Бузичай ман» (1950—1970), «Бачагони қишлоқи мо» (1950), «Мӯрчаяк» (1952, 1961, 1972), «Ҳикояҳо ба рои бачагон» (1957)-ро дар мавзӯҳои гуногун барои хурдсолон навиштааст. Аз сабаби он ки онҳо хеле хонданибобанд, баъзе аз он асарҳо тақроран чоп карда шудаанд. Навиштаҳои вай дар маҷмӯаи «Повесту ҳикояҳо» (1966) ва осори дучилдааш (1975—1976) чоп шудаанд. Нависандай ҷавон тарҷумони моҳир низ будааст. Вай осори А. Герсен, А. Чехов, М. Горкий ва дигаронро ба забони тоҷикӣ тарҷума кардааст. Имрӯз ҳам муҳлисони эҷодиёти вай кам нестанд, тамоми осорашро бо маҳбубият ва дӯстдорӣ пайваста меҳонанд.

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ҲИКОЯИ «МŪРЧАЯК»

(Аз повести «Тобистон»)

Буд, набуд, ду мӯрчаяк буд. Ҳар дуяш ҳам як хел, ду қатра об барин. Номи яктааш Калонаку номи дигараш Майдаяк.

Оё шумо боре ҳам ҳаракати мӯрчаҳоро мушоҳида кардаед?

Калонак бисёр боақлу вазнин буд. Вай худашро ба падараш монанд карданӣ мешуд. Ҳуди падараш барин мӯйлабчаҳояшро оҳиста, савлат катӣ мечунбонд. Падараш барин якта-якта, саросема нашуда қадам мемонд. Кам гап мезад. Ҳамеша ба хона ё пӯчоқи донак, ё мағз, ё донаи биринчро кашола карда меовард.

Аммо Майдаяк ин хел набуд. Вай бисёр шӯҳ буд. Аз хона гурехта, ба ҷойҳои дур мерафт. Бо мӯрчаякони дигар занозаниву часпочаспӣ мекард. Гӯштин мегирифт. Ба хона бисёр вақт бо дasti хушк меомад.

Як рӯз Калонаку Майдаяк аз хонаашон берун баромаданд. Ҳаво гарм ва офтоб баланд буд. Дар ин гуна рӯзҳо кори мӯрчаҳо авҷ мегирад. Онҳо тамоми баҳору тобистону тирамоҳ хӯрок ҷамъ мекунанд, то ки дар зимистон гурусна намонанд.

Майдаяк аз қафои Калонак рафта истода хаёл мекард, ки чӣ тавр карда ҷашми акаашро хато кунаду гурезад. Вай бо ҳамин

хаёл дар паси санге пинҳон шуд. Аммо Калонак зуд ўро ёфту аз гарданаш сахтакак пучида гуфт:

- Боз гурехтанй ҳастй, гарданғафс?
- Не, – гўён ҷавоб дод Майдаяк паси гарданашро хорида, – ба назарам дар назди санг гандум будагй барин намуд.
- Ҳушёр бош, фиребгар! – гўён Майдаякро огоҳ кард Калонак,
- ин дафъа гурезй, то мурданат дошта мезанам!
- Хуб, тавба кардам, – гуфт Майдаяк, – дигар намегурезам.

Аммо худаш боз дар фикри гурехтан буд.

Дар ин вақт аз пеш як мўрчайи пир баромада монд. Ин мўрча падари Калонаку Майдаяк буд. Вай як донаи калони биринчро қашола карда меовард.

- Ҳа, кучо меравед? – гуфта пурсид ў.
- Ба шикор баромадем, дада, – гўён ҷавоб дод Калонак. – Лекин Майдаякатон гурехтанй шуда истодааст.
- Ҳа, ту сарсаҳтча! – гуфт мўрчайи пир ва Майдаякро оҳистекак пучида монд. – Дигар нагурез, вагарна модарат танбеҳатро медиҳад!
- Хуб, намегурезам, – боз паси гарданашро хорида ваъда дод Майдаяк.

Мўрчайи пир ба Калонак нигоҳ карда гуфт:

Мўрчаяк чаро фикри гурез мекард? Падарашибаро чаро вайро пучид? Вай ба падарашибаро чий ваъда дод? Фикратонро бо чумлаҳои кўтоҳ баён намоед.

– Рост бо ҳамин роҳи ман омадагй рафтани гиред, дар он чо зане биринч тоза карда нишастааст. Гирду пешаш пур аз биринчҳои бомазза. То бегоҳ анборчаамонро хеле пур карда мегирем. Шитоб кунед, тезтар қадам монед!

– Хуб, дада, – ҷавоб дод Калонак боадабона.

Мўрчаякон боз ба роҳ даромаданд. Баъд аз хеле роҳ гаштан, пурсида-пурсида, кони биринчҳои бомаззаро ёфтанд. Зане

нишаста биринч тоза мекард. Аз табақи вай донаҳои калону хурди биринч борон барин мерехт.

— Ту ана ин хурдтарашро гир, ман ана ин калонтарашро, — гуфт Калонак ба Майдаяк.

Майдаяк гап назада, биринчдонаро газида кашола кард.

«Аз афти кор, имрӯз бозӣ накарда мемонам» мегуфт ў дар дилаш.

Аммо дар нисфи роҳ дид, ки Калонак бо донаи биринч овора шуда ба ў нигоҳ намекунад. Ўро фаромӯш кардааст.

Майдаяк дарҳол борашро партофту ба тарафе гурехта рафт. Вай хеле давида, аз роҳаш бозистод ва ба ақибаш нигоҳ кард. Дид, ки Калонак наменамояд.

Ана акнун бозӣ кардан мумкин!

Ногоҳ Майдаяк ҷӯрааш Пурхӯрро дида монд.

Пурхӯр рӯзе як анборча чормағзро паққос хӯрда буд. Аз ҳамон вақт номаш Пурхӯр шуда монда буд.

— Ўй Пурхӯр! — гӯён фарёд зад Майдаяк, — гӯштин мегири?

— Вақтам нест, — гуфт Пурхӯр дар ҷавоб, — барои чормағз мөравам. Дар он ҷо духтараке чормағз шикаста нишастааст.

— Тарсидӣ? Тарсончак!

— Ҳой Майдаяк, дониста гап зан! — гуфт бо қаҳр Пурхӯр, — чунон дошта занам, ки то соли дигар аз ёдат набарояд!

— Биё, набошад, гӯштин гирэм, қани, кӣ киро дошта мезанад!

— гӯё боз ба қитики Пурхӯр расид Майдаяк.

— Вақтам нест-дия, набошад чунон боб кунам, ки!.. — гуфт боз Пурхӯр.

— Фақат «занам, ки занам, ки» мегӯю худат метарсӣ! — гуфт Майдаяк.

— Ман метарсам? — гуфт Пурхӯр ҷашмонашро алобуло карда.

— Биё, набошад! Чунон бардошта занам, ки худат боракалло гӯй!

— Мебинем! — гуфт Майдаяк аз миёни Пурхӯр гирифта. Аммо Пурхӯр ногоҳ «исто, исто!» гӯён дастони Майдаякро аз миёнаш кушода партофт.

— Агар ман туро афтонам, ба ман чӣ медиҳӣ? — гуфт ў.

— Чӣ медиҳам? Ту аввал маро афтон, баъд гап зан! — гӯён ҷавоб гардонд Майдаяк.

— Не, — розӣ нашуда гуфт Пурхӯр, — ту афтонӣ — ман ба ту ҷои чормағзро нишон медиҳам. Ту-ҷӣ?

— Хайр ман ҷои биринчро нишон медиҳам! — гӯён ба шарти ў розӣ шуд Майдаяк.

Мӯрчаякон аз миёни яқдигар гирифтанд.

Майдаяк зӯр мезад, ки Пурхӯрро афтонад. Пурхӯр бошад, зӯр мезад, ки Майдаякро афтонад.

Мӯрчаякон ҳай зӯр мезаданд, ҳай зӯр мезаданд!.. Чангӯбори кӯча ба осмон дакка зад.

Дакка — зарб,
паҳн шудан;
садама.

- Ҳа!.. – зўр зада фарёд мекашид Майдаяк.
 – Ҳа!.. – зўр зада дод мегуфт Пурхўр. Дар охир Майдаяк зўр баромаду Пурхўрро афтонд.
 – Акнун чойи чормағзо нишон медиҳй! – гўён талаб кард Майдаяк.
 – Не, нишон дода наметавонам, – гуфт дар ҷавоб Пурхўр.
 – Агар ман ба ту ҷои чормағзо нишон диҳам, падарам маро мекушад.

Майдаяк Пурхўрро тарсонда гуфт:

- Набошад, боз ба хок ғелонда мезанам!
 – Хайр... – ночор розӣ шуда гуфт Пурхўр, – биё, рафтем.
 Пурхўр Майдаякро ба ҷои чормағз сар карда овард. Он ҷо чормағз чунон бисёр будааст, ки!..

Майдаяк аз чормағз каме ҳӯрда дид. Ҳай, ҳай! Ачаб чормағзи бомаза!..

Қадомашро мегирий,- гуфт Пурхўр.

– Аз ҳама калонашро! – ҷавоб дод Майдаяк ва чормағзпораеро, ки аз ҳудаш даҳ баробар калон буд, ҷудо карда гирифт.

– Хайр, зудтар аз ин ҷо дафъ шав, набошад ҳардуямон ҳам ба бало мемонем! – гўён Пурхўр чормағзпораи хурдакакеро қашола карда рафт.

Майдаяк ҳам аз як кунци чормағзпора газида, ба роҳ даромад.

Чормағзпораи калон бисёр вазнин буд. Майдаяк ба обу арақ ғўтид. Даству поящ ба дард даромаданд. Аммо вай мардигариро аз даст надода, чормағзпораро ба сўйи ҳонаашон мекашид.

Хеле роҳ гашт. Ана, аз дур ҳонаашон ҳам намудор шуд!

Майдаяк камтар дам гирифту боз чормағзпораро газида пеш кашид. Аммо натавонист. Вай хеле монда шуда, аз мадор рафта буд.

Майдаяк дар қаҳр шуду чормағзпораро аз болотараш газида кашид.

Агар дар байни шумо ҳам касе дар ваъдааш наистад, чи ҷора мединед?

Дафъ – дур
кардан, рафъ
кардан, нест
кардан.

Ногоҳ чормағзпора бар болои худи Майдаяк ғелид ва ўро ба замин пахш кард. Тамоми устухонҳои бадани Майдаяк шақаррос зада рафт.

– Вой, вой! – дод зад Майдаяк. – Вой мурдам!.. Вой,вой!
 Майдаяк аз таги чормағзпора баромаданӣ шуда хуб зўр зад.
 Аммо зўраш нарасид. Баръакс, чормағз ўро боз саҳттар ба замин зер кард.

– Ёрӣ дижед!.. – гӯён фарёд кашид Майдаяк ва пеши чашмонаш торик шуда, аз ҳуш рафт.

Майдаяк чашмашро кушода, худашро дар хонаашон дид. Дар гирди ў падараш, модараш, Калонак, Пурхўр, бобою модаркалонаш, холаву холабача ва аммаву аммабачаҳои бисёраш ҷамъ шуда буданд.

– Ба ҳуш омад! – гӯён модари Майдаяк аз шодӣ гириста фиристод.

– Ҳа, ту сарсаҳтча! – гуфт бар болои сари ў ҳам шуда падараш. – Қариб мурда будӣ-я!.. Ҳайрият, ман фарёдатро шунида, ба ёрӣ давидам!

– Аз зӯри беҳуда миён мешиканад! – гӯён ба гап ҳамроҳ шуд бобои Майдаяк. – Ту бояд омада, ба мо ҷойи чормағзо ҳабар медодӣ, ҳамаамон якҷоя шуда чормағзҳои аз ин калонтарро ҳам қашонда меовардем. Аммо ту бошӣ, ба чормағзи аз ҳудат даҳ баробар калон зӯр зада, қариб мурда будӣ. Коратро дониста кунӣ намешуд? Акнун минбаъд аз Калонак дур нашав! Фаҳмидӣ?

– Дигар намекунам гӯй! – гуфт модари Майдаяк.

Майдаяк гапҳои бобояшро нағз фаҳмида буд. Аз кардааш ҳудаш ҳам пушаймон буд. Аммо ба иқрор шудан гарданаш ёрӣ намедод, шарм медошт.

Вай бардуруғ «Эвой дастакам!» гӯён рӯяшро ба тарафи девор гардонд.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

- Сахтирии мӯрчаяки Калонак нисбат ба Майдаяк аз рӯи чӣ буд?
- Чаро Пурхўр дар ибтидо ба ваъдааш вафо накард?
- Ба хонаи Майдаяк ҷамъ шудани наздионро чӣ гуна мефаҳмад?
- Оё ҳаёти мӯрчаякон ба одамон монандӣ дорад?

ЛОИҲА

Тасаввур кунед, ки дар асоси ҳикоя мубоҳиса ташкил карданаид. Ба гурӯҳҳо тақсим шавед.

Гурӯҳи 1	Калонак	Кадом хислатҳои вай ба шумо писанд аст? Онро бо панҷ ҷумла дар дафтарамон менависем.
Гурӯҳи 2	Майдаяк	Панҷ ҷумла доир ба ҳаракатҳои гапнодарои он менависем.
Гурӯҳи 3	Пурхўр	Образи вай дар ҳикоя чӣ гуна тасвир шудааст? Бо панҷ ҷумла дар дафтар менависем.

ИНТИХОБШУДАГОН

Онҳо оё ба кушода додани моҳияти асар ёрӣ мерасонанд?

*Тани одамӣ шариф аст ба ҷони одамият,
На ҳамин либоси зебост нишони одамият.*

Саъдӣ

ИНЬИКОСИ ФОЯҲОИ ИНСОНДУСТИ ВА ИНСОНПАРВАРИ ДАР АШ҃ОРИ ШОИРОНИ МУМТОЗ ВА МУОСИР

Инсонпарварӣ – мағҳуми шаъну шарафи инсон, озодӣ, хушбахтӣ, баробарӣ, ғамхорӣ дар бораи фароҳам овардани шароит барои амалӣ гардиданӣ тамоми фазилатҳои инсондӯстӣ мебошад. Бинобар ин, аз ҳама арзишмандтарин маҳлуқ дар ҷаҳон инсон аст. Аз ин рӯ, тамоми мавҷудот бояд ба инсон, баҳту саодати вайхизмат кунад. Тақдири инсон, манфиати ҳалқ, ғамхорӣ дар бораи ҳалқи мамлакат масъалаҳои асосии инсонпарварӣ мебошанд.

Ақидаҳои инсонпарварӣ таърихи дуру дароз доранд. Онҳо кайҳо боз дар эҷодиёти ҳалқ, адабиёт, таълимоти динию фалсафӣ дар шакли орзухои баҳту саодат ва ҳақиқату адолат инъикос ёфтаанд.

Дар тӯли асрҳо ақидаҳои инсонпарварӣ бо номи гуманизм инкишоф ёфтанд. Ин истилоҳ бори аввал дар асри XIX истифода шудааст. Дар ибтидои асри XX дар илм мавриди истифода қарор гирифт ва то нимаи садаи бистум беадолативу нобаробарии ҷамъиятро интиқод мекард. Баъди ҷонги дуюми ҷаҳон дар тараққиёти ҷомеа дигаргунҳои куллӣ ба амал омаданд, дар роҳи инсонпарварии ҳақиқӣ қадамҳои ҷиддӣ гузошта шуданд. Инро дар Эъломия ва санадҳои созмонҳои байналмиллалӣ, минтақавӣ ва байнидавлатӣ, аз қабили СММ, ЮНЕСКО дидан мумкин аст. Инсонпарварӣ ба яке аз қоидаҳои ҳаёти ҳар як давлати ҳуқуқбунёд ва демократӣ табдил ёфта истодааст.

Кишвари Ўзбекистон сиёсати худро дар асоси шароит, талабот, қоидаҳои инсондӯстӣ, таҷрибаи пешқадами кишварҳои Шарқу Фарб пеш мебарад.

Фазилат – бартарӣ, болотарӣ, афзалият; хубӣ, некӣ.

Маҳлуқ – офа-ридашуда, ҳалқшуда.

Мафҳуми инсон дар тафаккури шумо чӣ гуна аст? Инсондӯстӣ ва инсонпарварӣ аз чӣ маншаъ мегиранд?

Гуманизми Саъдии Шерозӣ. Инсондӯстӣ, башардӯстӣ монанди як хати сурх аз байни «Куллиёт»-и Шайх Муслиҳиддин Саъдии Шерозӣ мегузарад. Ин ғоя яке аз рукнҳои асосии осори бузургони асрҳои пешин ва хусусан дини мубини ислом аст. Ҳанӯз дар ҳадисҳои Расули Ақрам (с.а.в) ин масъала ёд шуда буд. Масалан, дар ҳадисе омада, ки мӯъминон мисли аъзои як пайкаранд. Оре, ҳамин тавр ҳам буданд. Агар ин тавр намебуданд, ислом ин тавр машҳур намешуд. Шайх Саъдӣ бошад, ҳамин ғояро инкишоф дода, пас аз ҳафтсад сол ҷунин гуфтааст:

Мубин – равшан, пок, соф.
Пайкар – тан, бадан, чисм.

Бани Одам аъзои яқдигаранд,
Ки дар оғариниш зи як гавҳаранд.
Чу узве ба дард оварад рӯзгор,
Дигар узвҳоро намонад қарор.
Ту к-аз меҳнати дигарон бегамӣ,
Нашояд, ки номат ниҳанд одамӣ.

Бояд донист	Мисол
Хадис (суханоне, ки аз чониби Расули Акрам гуфта шудаанд).	Мўъминон мисли аъзои як пайкаранд
Одоби ҳасана	

Агар ин ду гуфтаро дар қиёс бисанчем, маълум хоҳад гашт, ки Шайх Саъдий бузургвор маънни ҳадисро боз ҳам пурдоманатар ва ҷолибтар гардондааст. Аз ҳамин нигоҳ сухани Саъдӣ тафсир ҳадис аст ва Шайх инсонҳои сайёраро ба аъзои пайкари як одам, ба як гавҳар шабеҳ намудааст. Ба андешаи Саъдӣ ҳар яки мо медонем, ки агар ягон ҷойи бадан (чашм, гӯш, даст, пой ва ғайра) дард кунад, тамоми узвҳои дигар низ бероҳат мешаванд. Аз ин рӯ, гуманизми олии Саъдӣ аз ҳамин гуфтор маншаъ мегирад. Ба чунин хулоса омадани як инсон кори осон нест. Саъдӣ сафари тӯлонӣ кард, дунёро дид, бо мардуми табақаҳои гуногун воҳӯрд, сӯҳбат кард, бо мардуми оддӣ ҳамкоса шуд, асир афтод, аз замонаю зимомдорон ранҷу озори зиёд дид ва боз бо ҷашми хеш дид, ки раият ва инсонҳои кишварҳои зиёди дунё дар чӣ ҳол буданд ва чӣ дарду алам доштанд.

Оё шумо то имрӯз дар бораи ақидаҳои инсонпарварӣ маълумот доштед? Инсонпарварӣ аз назари шумо чист?

Дар ҳақиқат, ғами бемуродон, дарвешон қалби адаби инсонпарварро ба дард меовард, зеро ў хешро як узви табиати инсонӣ медонист. Бинобар ин, сабаби рӯйзардии вай, ғаму дарди ҳаёти нохуши дарвешон, хирадмандон ва аҳли ҷомеа будааст.

Ба ҳамин гуна гуфтанҳои ошкор, ифшои дарду алами хеш шоир қаноат намекунад, балки болттар меравад ва шоҳони бедодгар, золимони зулмпарварро, ки дар чунин роҳ гом задаанд ё гом мезаданд, ҳушдор медиҳад, аз ҳашму ғазаби ҳалқи бечора огоҳашон месозад.

Шумо оё аз эҷодиёти Саъдӣ дар синфҳои поёни доир ба инсонпарварӣ байтҳо аз ёд кардаед? Онҳоро ба хотир оварда, аз ёд гӯед ва маъни дод кунед.

Ҳикоёти «Гулистон»-ро метавон ифшогари дарди зиндагии инсонҳо номид. Лавҳаҳои ҳаёти воқеии инсонҳо бисёр одилонаю

Гом – қадам,
иқдом.
Ҳушдор –
огоҳӣ, таъқид.

оқилона, табиию ҳақиқатнигорона ба қалам дода шудаанд. Чунин тасвирҳо, нигоришоти воқеии пурмұхтаво, ки маҳз әчодиёти Саъдиро фаро гирифтаанд, ҳамин инсондұсті – гуманизми олии ўст.

Саъдиро чй водор карда буд, ки бештар дар хусуси инсонпарварй әчод намояд?

Ақидаҳои инсондұстонаи Сайидои Насафй. Бо вучуди зиндагии тоқатфарсо ва беэътиною мамониатҳои зиёди ҳокимони замон Сайидои Насафй аз худ осори баландмазмун ва рангине мерос гузаштааст, ки онҳо аз چумлаи дурданаҳои таърихи адабиёти форсу точик ба шумор рафта, мақоми шоистай үро дар таърихи маданияти ҳалқи точик таъян карда, ақидаҳои инсонпарваронаву инсондұстонаи онро барчаставу побарчо намудаанд. Осори адабии Сайидои Насафй аз сабаби дар шаклҳои дилчаспу оммафаҳм инъикос намудани матолиби ҳаёті, ҳанұз ҳангоми зинда буданаш дар миёни мардум интишор ёфта, мавриди таваҷҷұхи суханшиносону донишмандони замон қарор гирифта буд.

Ғазал қисмати асосии куллиёти Сайидои Насафиро ташкил мекунад. Тарғиби касбу ҳунар ва күшишу кор, беқадрии аҳли илму адаб, ҳаёти тоқатфарсои ҳалқи мәхнаткаши аҳолй, шарҳи вазъи ҳароби мамлакат, баёни ҳоли худ ва ғайраро ба тадқиқ гирифтааст. Қаҳрамони лирикii ғазалиёти Сайидои Насафй аз шахси ошиқ ба инсони оддй ва фарди өзінде табдил ёфта, бештар аз замон ва аҳли он, мұхити зиндаги, аҳволи ҳалқи мамлакат ва дигар масъалаҳои вобаста ба воқеияти реалии замонаш сухан гуфтааст.

Ба ақидаи Сайидо ҳалқ қувваи бузург ва пояи асосии давлат аст. Вай ба қудрату тавонои инсон боварии комил дорад. Ү дар байти зерини яке аз ғазалҳои худ аҳли мансабу сарватро бо ин қувва таҳдид намуда, онхоро таъкид мекунад, ки касе агар ба ҳалқ душманй зоҳир кунад, ба зудй сари худро хоҳад хұрд.

Ҳар кй бо душмании ҳалқ равон аст чу баҳр,
Зуд бошад, ки сари хеш чу гирдоб хұрад.

Эҳтироми Сайидо нисбат ба ҳалқи оддй хеле зиёд аст. Ү худро ғамхору дилсүзи ҳалқи аз по афтода медонад. Сайидо бар зидди замони худ әзтиroz баён карда мегүяд, ки дар он қоҳилони беҳираду беҳунар азизу соҳиби әзтиборанд, вале аҳли илму ҳунар хору залил мебошанд. Ғазалҳои Сайидо ба муҳимтарин соҳаҳои

Матолиб –
шакли қамъи
матлаб, мақсад.
Интишор –
паҳн шудан;
нашр.

Тадқиқ –
санчиш, дикқат
кардан.

чудогонаи ҳаёт, ташаккули шахсияти инсони комил ва ғайра бахшида шудаанд. Масъалаҳои инсондӯстиву инсонпарварӣ, тарбиявию ахлоқӣ, меҳнатдӯстиву ростӣ мағз андар мағзи эҷодиёташро ташкил медиҳанд. Вай ростгӯйиву росткориро парварида бе зavorol будани онро таъкид кардааст.

Ақидаҳои инсонпарваронаи Сайидо чӣ гуна аҳамият доранд?

Башардӯстӣ дар эҷодиёти Мирзо Турсынзода. Дар байни намояндагони адабиёти муосир ба мавзӯи инсондӯстӣ ва инсонпарварӣ аз ҳама бештар Мирзо Турсынзода дар эҷодиёти худ муроҷиат намудааст. Аз сабаби он ки шоир ба бисёр мамлакатҳои дунё сафар кардааст ва аз зиндагонии мардуми бисёр давлатҳо оғоҳ будааст. Бинобар ин, мавзӯи мазкурро дар эҷодиёташ хеле фароҳ ҷой додааст. Муваффақияти аввалини шоир дар шеъру шоирӣ дар натиҷаи омезиши анъанаҳои неки адабиёти классикию фолклори тоҷик – ғояҳои башардӯстӣ, инсонпарварӣ, ватанпрастӣ, адолат ва воситаҳои баён бо таҷрибаи адабиёти нав дар баёни маънӣ ва мазмунҳои нав ба даст омадааст. Ӯро муосиронаш «шоири мубориз ва сӯхансарои сулҳу дӯстӣ» номидаанд.

Фароҳ – ва-
сеъ, паҳновар,
кушоду паҳн.

Хусусиятҳои инсонпарварӣ ва башардӯстии достони «Чони ширин» аз дигар асарҳои ӯ фарқ мекунад. Вай моҳияти сафарҳояшро, ки бевосита ба дӯстии байни одамон бахшидааст, чунин шарҳ медиҳад:

Дӯстиро ҷустуҷӯ дорем мо,
Аз амонӣ гуфтугӯ дорем мо.

Ҳамин гуна, рӯҳи инсонпарварона мағз андар мағзи эҷодиёти ӯро фаро гирифтааст. Аз ҷумла вай менигородад:

Одамон аз дӯстӣ ёбанд бахт,
Душманий орад ба мардум рӯзи саҳт.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

Муаммо	Мисол аз мавзӯъ
Душманий (риоят накардан ба қоидаҳои одобу ахлоқ ва дур шудан аз ҳамдигарфаҳмӣ боис мегардад).	Сайидо Насафӣ дар байти худ шахси ба ҳалқ душманий кунандаро чаро боиси ҳӯрдани сари хеш медонад?
Боз ҷиҳо сабаби душманий мегардад?	

БО ГУРҮХ КОР МЕКУНЕМ

Ганчи андарзҳо доир ба инсондӯстиву инсонпарварӣ

Абдураҳмони Ҷомӣ	Чавонмардо, чавонмардӣ биёмӯз, Зи мардони ҷаҳон мардӣ биёмӯз.
Тошҳоҷаи Асири	Одамияят чист? – Ҳудро дур аз шар доштан, Ҳайрҳоҳи ҳалқ будан, нафъи безар доштан.
Мирзо Турсунзода	Ошён гар мегузорӣ, дар дили инсон гузор, Аз раҳи меҳру вафову аҳди бепоён гузор.
Ҷонибек Қувноқ	Одамон одамшиносӣ мушкили ҳар мушкил аст, Ҳар киро аз ҳар кучое хел-хел обу гил аст.

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Мазмун ва моҳияти байтҳоро байни ҳам шарҳу эзоҳ дидед.
2. Дар шеърҳо қадом ҳислатҳои инсондӯстӣ акс ёфтааст?

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ ГУМАНИЗМ (ИНСОНДӮСТИЙ ВА ИНСОНПАРВАРИ) ДАР АСАРИ БАДЕЙ

Назарияи адабииёт

Гуманизм аз қалимаи лотинӣ гирифта шуда, маънои инсондӯстиро дорад. Гуманист – шахсест, ки арзишҳои инсониро таъкид мекунад. Гап дар сари он аст, ки ҳуқуқи инсон ба озодӣ, рушд, ишқ, хушбахтӣ ва ғайра эътироф карда шавад. Он инчунин ҳама гуна зӯроварихое, ки нисбати мавҷудоти зинда намоён мешавад, рад мекунад. Консепсияи гуманизм нишон медиҳад, ки инсон дорои қобилияти ҳамдардӣ ва кӯмак ба одамони дигар аст. Бояд гуфт, ки намоён шудани инсоният ба манфаатҳои шахс бояд, зид набошад.

Гуманизм – инсондӯстӣ, инсонпарварӣ.

Гуманизм фалсафаест, ки муҳим будани омилҳои инсондӯстӣ ва инсонпарвариро нишон медиҳад. Ин назария аз он решаш мегирад, ки одамон масъулияти этикӣи роҳбарии ҳаётро доранд ва шахсан ичро мекунанд ва дар айни замон ба манфиати бештар барои ҳама одамон мусоидат мекунанд.

Этика – илми ахлоқ, одоб.

Гуманизм чист? Мафҳумҳои инсон, инсондӯстӣ ва инсонпарварӣ дар фаҳмиши шумо чӣ гуна аст?

Гуманизм аҳамияти арзишҳои инсонӣ ва шаъну эътибори онҳоро таъкид мекунад. Он пешниҳод мекунад, ки одамон метавонанд мушкилотро тавассути истифодаи илм ва ақл ҳал кунанд. Гуманизм ба ҷойи он ки ба суннатҳои динӣ назар андозад, ба кӯмак расонидан ба одамон дар зиндагии хуб, ба даст овардани рушди шахсӣ ва беҳтар кардани ҷаҳон равона шудааст. Ҳаракати гуманистӣ ба ҷараёни психология таъсири

бениҳоят калон расонд ва тарзи нави тафаккурро дар бораи солимии равонӣ ба вуҷуд овард. Он муносибати навро барои фаҳмидани рафтор ва ангезаҳои инсонӣ пешниҳод кард ва боиси таҳияи усулҳо ва равишҳои нави психотерапия гардид. Баъзе ғояҳо ва мафҳумҳои асосие, ки дар натиҷаи ҳаракати гуманистӣ ба вуҷуд омадаанд, диққати касро ба иродай озод, худшиносӣ, худфаҳмӣ ва ғайраҳо ҷалб меқунанд.

Ақидаҳои гуманистӣ чӣ дар адабиёти ҷаҳон ва чӣ дар адабиёти ҳалқҳои гуногун аҳамияти маҳсусро ифода менамояд. Доир ба он бисёр намояндагони адабиёти ҷаҳонӣ осори зиёде эҷод намуда, ҳазинаи фарҳангии адабиёти умунибашариро ғанӣ гардондаанд.

Дар адабиёти Шарқ, ҳусусан дар адабиёти тоҷик ин мафҳум таърихи тӯлонӣ дорад. Дар ин мавзӯъ қариб аксар намояндагони адабиёти мумтоз ва муосири тоҷик осори гаронбаҳо оғаридаанд.

Гуманизми тоҷик асосан дар мавзӯъҳои таърихиву миллӣ, ҳимояи модар ва кӯдак, ҷанг ва сулҳ, ҷасфи табиат, сиёсӣ – иҷтимоӣ, андарзӣ – ахлоқӣ оғарида шудааст.

Қариб тамоми адибони форсу тоҷик ақидаҳои инсонпарваронаро муқаддас пиндошта, бо мазмуну мӯҳтавои осори худ одамиятро ба дӯстию бародарӣ ва яқдигарфаҳмӣ даъват намудаанд.

Ҳамчунин, Ҳаким Фирдавсӣ ақидаҳои баланди ватандӯстонаю инсонгаронаи худро дар «Шоҳнома»-и безаволи хеш ҷасфи намудааст, ки онҳо ҳамагӣ ҳидоятгару роҳнамои тамоми одамият ҳоҳанд буд.

Ё ин ки Саъдии бузург бо шеъри оламшумули худ на танҳо дар Шарқ, балки дар миёни мардуми Ғарб низ маъруфият дошта, одамиятро ба дӯстию бародарӣ, инсондӯстиву инсонпарварӣ ва сулҳу яқдигарфаҳмӣ раҳнамун месозад. Ин аст, ки ҷанд байти шоир аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ пазируфта шуда, дар пештоқи бинои СММ (Созмони Милали Муттаҳид) бо хатти заррин акс ёфтааст. Дар воқеъ, он байтҳо мазмуни баланди инсондӯстӣ дошта, тамоми миллатҳоро ба дӯстию бародарӣ ва бо ҳам муносибату иртиботи қавӣ доштан ҳидоят менамояд.

Дар ин ҷода, яке аз нобигони барҷастаи форсу тоҷик, ки бо шеъри шӯҳратёри худ дар адабиёти классикии форсу тоҷик мақоми хос дорад, Ҳофизи Шерозӣ мебошад. Дар шеъри шоир ақидаҳои баланди ҳакимонаю орифона, инсондӯстиву инсонпарварона доир ба ҳаётдӯстии хештаншиносӣ, дӯстии бародарии инсоният ва доштани хулқу атвори неки инсонҳо ҷасфи намудаанд.

Ҳамин ақидаҳои баландғояву начиби гузаштагони бузурги форсу тоҷик дар адабиёти имрӯзai он низ идома ёфта, чун ангораҳо дар пеши назар ва ҳамчун суруди хушоҳангу равон вирди забони мардуманд.

Аз ин рӯ, мо насли имрӯзро зарур аст, ки аз гуфтаҳои пурмояи адибони маъруфи худ дарси ибрат гирифта, имрӯзу фардои ҳаёти худ ва миллату давлати хешро дурахшон намоем. Зоро сарчашмаи ҳамаи ин хушбахтиҳо сулҳу осоиштагӣ ва дӯстию яқдигарфаҳмии тамоми инсоният аст.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

Муаллифи байтҳоро, ки доир ба инсондӯстӣ гуфта шудаанд, ҷо ба ҷо гузоред (Ҷонибек Қувноқ, Мирзо Турсунзода, Саъдии Шерозӣ, Сайдои Насафӣ).

	Чу бинам, ки дарвеши мискин нахӯрд, Ба ком андарам луқма заҳр асту дурд.
	Ҳар кӣ бо душмании ҳалқ равон аст, чу баҳр Зуд бошад, ки сари хөш чу гирдоб ҳӯрад.
	Дӯстиро ҷустуҷӯ дорем мо, Аз амонӣ гуфтугӯ дорем мо.
	Одамон одамшиносӣ мушкили ҳар мушкил аст, Ҳар киро аз ҳар кучое ҳел-ҳел обу гил аст.

Ўзбеку точик элим точи сари якдигаранд,
Ду азиз фарзанди як мулку падар як модаранд.

Ўлмас Ҷамол

АБДУЛЛО ҚАХХОР

Мо дар ин мавзӯъ:

- доир ба шарҳи ҳоли нависанда ошной пайдо мекунем;
- мазмун ва мундариҷаи ҳикояи «Ҳазору як чон»-ро мавриди муҳокима қарор медиҳем;
- дар асар баёни воқеаҳоро таҳлил мекунем.

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Абдулло Қаҳҳор 17-уми сентябри соли 1907 дар шаҳри Ҳўқанд дар оилаи оҳангар таваллуд шудааст. Фориғуттаҳсили факултети омӯзгории Донишгоҳи давлатии Осиёи Миёна (1930) ва нависандай мардумии Ӯзбекистон (1967) мебошад.

Нахустин шеъри ҳаҷвии ў бо номи «Вақте ки маҳтоб месарояд» бо таҳаллуси «Нориншилпик» дар маҷаллаи «Муштум» ба нашр расидааст (1924). Адиб бо чоп намудани ҳикояи «Одами бесар» (1929) ба майдони бепоёни наср қадами устувор мениҳад ва то охири умр босамар эҷод мекунад. Нахустин маҷмӯаи ҳикояҳои ў таҳти унвони «Ҷаҳон ҷавон мешавад» (1935) рӯйи чопро мебинад. Сипас, пайиҳам маҷмӯаи достонҳои кӯтоҳаш («Ҳикояҳо») ба табъ мерасанд (1935, 1936). Дар ин миён романи «Сароб»-ро низ таълиф мекунад (1935). Бо романи «Чароғҳои ҷуфтчинор» (1951) ва қиссаҳои «Фотимачумчук» (1958), «Афсонаҳои қадим» (1965), «Муҳаббат» (1968) дар пешрафти наспи ўзбек саҳми назаррас мегузорад. Ў бо асарҳои саҳнавии «Шоҳи сўзаний» («Замини нав», 1949 – 1953), «Дандонҳои дарднок» (1954), «Садо аз тобут» (1962), «Очаҳои меҳрубонам» (1967) худро ба унвони драманавис муаррифӣ мекунад. Аз осори Пушкин, Толстой, Гогол, Чехов намунаҳоеро ба ўзбекӣ тарҷума кардааст.

Абдулло Қаҳҳор 25-уми майи соли 1968 дар шаҳри Москав вафот мекунад. Марқади ў дар хокҷои авлодии Форобии Тошканд воқеъ аст. Соли 2000 нависанда пас аз вафоташ бо нишони «Буюк хизматлари учун» (Барои хидматҳои шоиста) мукофотонида мешавад.

Бояд гуфт, ки тоцикзани самарқандӣ, равшанфир, адабиётшинос ва мутарчими моҳир Кибриё Қаҳҳорова ҳамсари дуюми Абдулло Қаҳҳор аст. Онҳо моҳи апрели соли 1945 издивоҷ кардаанд. Ўқариб тамоми асарҳои шавҳари худро ба тоҷикӣ тарҷума кардааст.

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

Таҳти ибораи «Ҳазору як ҷон» чиҳоро фаҳмидан мумкин аст? Оё шумо филми бадеии «Ҳазору як ҷон»-ро тамошо кардаед? Агар дида бошед, сужети он оё ба шумо маъқул аст?

ҲИКОЯИ «ҲАЗОРУ ЯК ҶОН»

Рӯзҳои охири март. Пораҳои абр бар рӯйи сабзазор шинокунон бо як мижазани пеши офтобро мегиранд. Аҳёнан хуршеди тобон аз пушти абрҳо ҳанда мекунад, ба назар мерасад, ки гӯё аз аввал ҳам бештар меҳоҳад анвори равшану гарми худро ба рӯйи гиёҳу сабзаҳои ғофилмонда аз омадани баҳор ва ҳар гуна гамбуску ҳашаротҳои бедоршуда пош дихад.

Мирраҳимови ба наздикӣ бистаришуда, ки марди қадқӯтоҳе буду дар як хильъати кабудранги аз ҷуссааш ба маротиб қалон печида, ба мисли муши аз остинча сар бароварда, аз тиреза ба берун нигоҳ карда менишаст, ногаҳон дуд гирифт: «Чунин ҳавои форам бошаду одам бо дасту пойи солим ба кӯча набаромада, дар назди тиреза хира шуда нишинад-а!».

Мирраҳимов бо вучуди ҷуссаи хурд овози дағале дошт ва бар замми ин, наметавонист ором сухан гӯяд. Парастор доду фарёди ўро шунида тозон даромада омад ва ба ў дил дода, «бо дард бисоз, то ба дармон бирасӣ» гӯён, ба маънии ибрат гирифтан Маствура Алиеваро мисол овард.

Дар воқеъ, Мастура бемори вазнине буд, ки ҳашт моҳ боз аз ҷойи хобаш берун намеомад. Ўро ҳар як бемористонӣ мешиноҳт, ҳар кӣ фурсат меёфт, даромада аз ҳолаш хабар мегирифт. Бо сухани парастор ҳисси одамгарии Мирраҳимов низ ҷӯш заду гуфт:

– Ҳамин бечора занро як рафта ҳолпурсӣ кунам! Маълум нест чанд рӯзи умраш мондааст... Мегӯянд, рӯз то рӯз хушк шуда меравад...

Парастор оҳ кашида илова кард:

– Оре, хеле вазнин аст, даҳ сол дард кашидан осон не!

Оё аз суханони Мирраҳимов дар бораи хислаташ тасаввурот ҳосил кардан мумкин аст? Вай ҷаро доду фарёд кард? Фикратонро фаҳмонед.

Ҳочиакаи бемор, ки дар таҳтҳоби пойғаҳ дароз кашида китоб меҳонд, фарбехии худро нодида гирифта, як он сар боло кард ва айнакашро аз ҷашм бардошта бо шигифт пурсид:

– Даҳ сол? Яъне даҳ сол бемор аст?

– Ҳа, даҳ сол. Аз рӯзи издивоҷаш як сол гузашта ё не, бечора ба ин дард мубтало шудааст. Аз гулӯяш ҳеч чиз намегузарад. Ҳӯрокро аз шикам медиҳанд... Сӯроҳ дорад... Гоҳе худаш, гоҳе шавҳара什 «мехӯронад».

Чашмони Ҳочиака ба бозӣ даромаданд.

– Шавҳара什? Оё шавҳар дорад?

– Дорад. Дар ҳамин ҷо. Панҷ моҳ аст, ки паҳлӯи яқдигаранд!

Ҳочиака чанд муддат лолу ҳайрон монда, ниҳоят пурсишомез гуфт:

– Даҳ сол бемордорӣ карда, боз ҳам дар шифохона боҳаманд?

– Э нагӯед! – суханашро давом дод парастор. – Аз духтурон ҳазору як бор ҳоҳишу илтимос карда ба палата таҳти хоб гузаронд.

Ҳочиака аз ин зани ба дард тобовар дида, бештар ба дидани марде, ки ин қадар вафодорӣ дорад, иштиёқманд шуд ва камарбанди хилъаташро маҳкам баста, дампойиҳояшро пӯшид.

– Биёед, гардед, одамҳои табаррукӣ будаанд, зиёрат карда меоем.

Парастор барои хабар додан ба Мастураву шавҳара什 зудтар баромада рафт.

Фурсате нагузашта, Ҳочиакаи шикамкалон пеш-пешу мо аз қафо, дар роҳрави тӯлонӣ қадам зада, ба самти палатаи даҳум равон шудем. Дар назди дари палата моро ҷавоне сиёҳчурда ба

Шигифт –
тааҷҷуб,
ҳайрат.

Издивоҷ –
зану шӯй
шудан, ҷуфт
гирифтан.

монанди ҳиндуҳо, ки чашмони калон-калонаш медурахшиданд ва маълум буд шавҳари Мастура аст, бо камоли эҳтиром пешвоз гирифт. Ба ҳар яки мо изҳори сипос карда ба дохил мушоят намуд. Вориди палата шудем. Дар ҳамин асно офтоб дубора ба паси абрҳо гузашту утоқ торик шуда рафт. Аз тахтҳоби самти чапи тирезаи калон садои сусту заиф, не, овози маҳине шунида шуд:

– Биёед... Раҳмат! Одам бо одам зинда аст, ҳазор раҳмат! Акрамчон, курсӣ дижед...

Офтоб аз нав рӯ боз кард. Мастураро равшан дидем... Дар пеши назарамон бемор не, як наъш, воқеан часаде меҳобид, ки пӯсташ заб-зард шуда, тамоман устухонӣ ба назар мерасид ва ду чашми бозаш дар косахона фурӯ рафта буданд... Одаме, ки баногоҳ ҷунбидани даст ё пойи мурдaro дар дохили тобут бинад, ба чӣ ҳол меуфтад? Ранги рӯйи мурдавор қандагӣ ва чашмони ялтосии ӯ низ он ҳолатро ба хотир меовард.

Ҷавоне, ки моро пешвоз гирифт – Акрамчон бароямон курсӣ гузошт. Ману Мирраҳимов нишастем. Ҳочиака бо ҷуссаи фарбехи худ пеши Мастураро гирифта сари по рост монд. Курсии паҳлӯямро ба пеш лағжонида аз домани Ҳочиака қашиданӣ шудам, ки шикамаш ҷунбиди рафт... «Во аҷаб, ҷаро ин инсон аз по меуфтад» гӯён, ба рӯяш нигоҳ кардаму... дидам, ки ранги сураташ чун дока қандааст! Тарсидани ӯро пай бурда, парастор бо саросемагӣ илоч ҷуст:

– Эвой, Ҳочиака, ба шумо додани доруро фаромӯш кардаам, биёед! – гуфт ӯ ва аз дасти Ҳочӣ дошта аз дар баромад. Гумон мекардам, ки Ҳочӣ то роҳрав нарафта аз по дармеравад, не, ҳайрият, ки садои гумбуррос наомад...

Парастор коре карда, аз бағали Ҳочӣ дошта ба берун баровард, лекин ин ноҳинчорӣ аз ҷашми Мастура пинҳон намонд. Ҳолати ногуворе ба миён омад. Ману Мирраҳимов надонистем чӣ гӯему чӣ кор кунем. Оҳиста ҷашм давонда фаҳмидани шудам, ки ин ҳол ба бемор чӣ гуна таъсир мегузорад. Дар лабони рангпаридаи Мастура табассум дамид, ӯ ба шавҳара什 рӯ оварда гуфт:

– Акрамчон, дар дафтаратон ёддошт кунед: се марди майдон ба дидани ман омаданд, яке базӯр фирор кард ва ду нафари дигар гурехта натавониста шишта монданд.

Мастура қиқиррос зада ҳандид; дубора ҳанда кард, мисли бачаҳо худро дошта натавониста беист ҳандидан гирифт. Ин ҳазли ӯ, ба ҳусус, завқи беандозааш сараввал хунук, ба дараҷае, ки пӯсти қасро ба ларза меовард, хеле сарду noctūr баромад. Чунин ба назар намуд, ки гӯё пардаи марг аз рӯйи Мастура оҳиста-

Наъш – тани бечон, мурда.

Ялтосӣ – дуроҳш, ҷилои ҷизи шаф-фоф.

оҳиста бардошта мешавад, чашмони тобонаш ба чехраи мурда-сон чон мебахшиданд. Ҳамин ки Мирраҳимов ба маънии узрхоҳӣ аз бобати рафтори Ҳочиака ҳарфе гуфтаний шуд, Мастура сухани ўро аз даҳонаш гирифт:

– Ин чизҳо ба ман таъсире надорад, – гуфт ў, – Акрамҷон, ба инҳо ҳодисаи тобутро нақл кунед... не, не, худам мегӯям! Аз он воқеа панҷ сол гузарад ҳам, ҳеч аз пеши назарам дур намешавад... Як рӯз барфи ғафс борида буд. Ман дар муқобили тиреза ана ҳамин хел дароз мекашидам, Акрамҷон чӯробҳояшро дарбех мезад, ба фикрам. Ногаҳон дарвозаи берун кушода шуду як чизи сурҳранг даромада омад, чӣ бошад гуфта нигоҳ кунам – тобут! Ду нафар ошнои Акрамҷон тобутеро бардошта ба ҳавлиамон медаромаданд! Дилам шуввӣ рехт... Эвой, наход ки чон таслим карда бошам... То замоне, ки ҳушу ҳавосамро ҷамъ карда ба Акрамҷон сухане гуфтаний шудам, он ду нафар тобутро ба девор такя дода, ба хона даромаданд; даромаданду аз шарри шайтон, ҳар ду ба мисли он Ҳочиакаатон бедасту по шуданд. Акрамҷон дар ҳайрат... Алқисса, донистем, ки саҳарии ҳамон рӯз касе аз ошноёни мо дар автобус бачаero мебинад, ки бо ҳӯрӣ гирякунон мегуфтааст: «Аз байн рафт, моро монда рафт!». Ў ба додари ман ҳеле монанд будааст. Бо ҳамин он гап аз даҳон ба даҳон паҳн мешавад... Сипас, тобутро шикаста дар оташдон ҷой карданд. Бубинед, ки он воқеа ҳам ба ман таъсире нагузошт. Шояд ин гуна амалҳо ба дили бемор саҳт мерасад, аммо камина ҳеч гоҳ мунтазири марг набудаам ва интизор ҳам наҳоҳам шуд! Агар боз ҳам пурсед, ман асло бовар надорам, ки ягон фарзанди одам бо ёди мурдан бошад, яъне аз дунё дасту дил шӯяд. Ҳатто, беморе, ки аз забон монда, бо нигоҳи ризоят хостан дида меандӯзад, маънии аз дунё дасту дил шустанро надорад. Ман ин ҳолатро чунин мепиндорам, ки бемор орзу мекунад касе барояш гӯяд: «Барои розигӣ пурсидан ҳанӯз зуд аст». Ў бо умединории шадид ба дунёи бепоён, ба ҳастии бемонанд дида медӯзад.

Дар қадом ҷумлаҳо назари некбинонаи Мастура оварда шудаанд?

Акрамҷон аз сӯҳбати беолоиши ҳамсарашибо монадун буд, бо вуҷуди ин, чехрааш гувоҳӣ медод, ки аз ҳаста шудани Мастура нигарон аст; саъӣ мекард ба хотири камтар сухан гуфтани зан бештар моро ба ҳангома қашад ё худаш гап занад. Аз ин рӯ, ба Мирраҳимов рӯ оварда пурсид:

– Дарди шумо чӣ аст, бародар?

Мирраҳимов якбора аз се дарди худ ёдовар шуд. Мастура беихтиёр садо баланд кард:

— Вой ман мурам! Дар як тарит чонатон-а?! Дар ҳамин чуссаякатон се дард ғунцид?

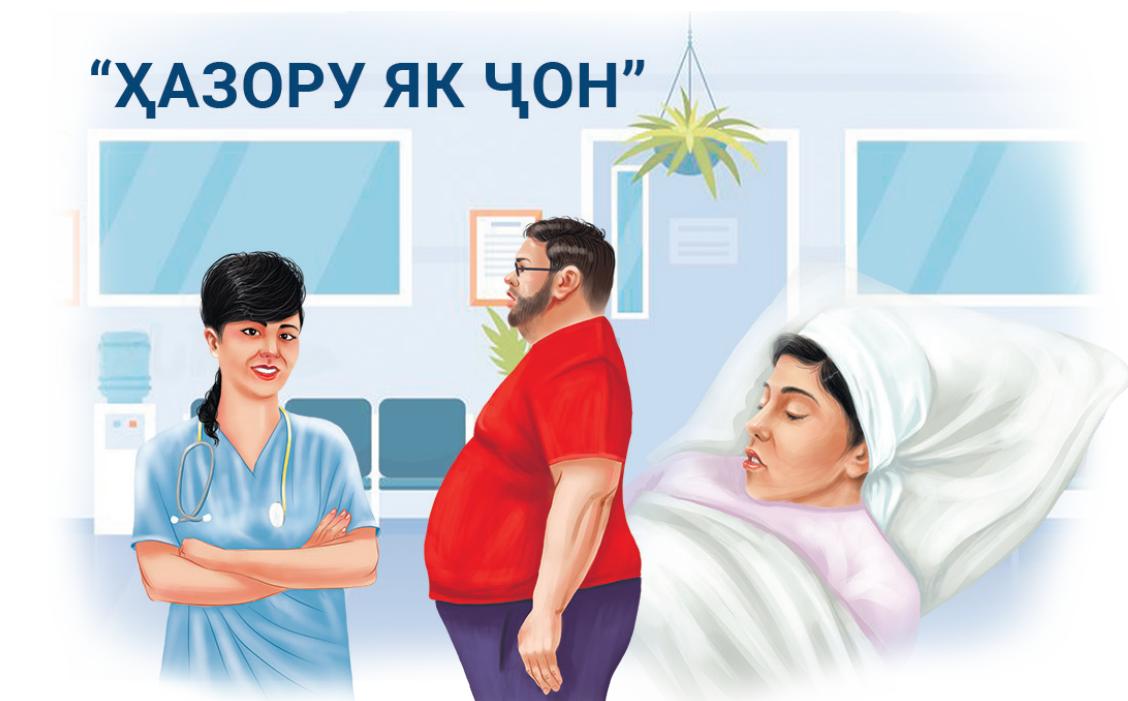
Ҳама заданд зери ханда! Бахусус, Мирраҳимов бо шавқ хурсандӣ кард. Сухан доир ба бемориҳо ва маргумир хотима ёфт. Ақрамҷон дар идомаи ҳангомаи гарм хуштабъии Мастиура-ро идома дод, дар мутобагӯйӣ пӯсту устухон надоштааст. Чи дардҳои олам, чи беморӣ — ҳамаро аз ёд бурда хеле хушҳолӣ кардем. Лекин, дағалии садои Мирраҳимов ба шасти сӯҳбат лагад зад: сардуҳтур аз роҳрав гузашта истода, овози дурушти ўро шунид магар, дарро кушод ва ба Мастиура зеҳн монда, хастагии ўро пай бурда, дарҳол моро аз палата берун кард. Ақрамҷон аз қафои мо баромад. Ў бо хушҳолӣ изҳор дошт, ки ин илтифотамон барои Мастиура беҳисоб қувват бахшид. Хеле дилхуш менамуд, аз ҷашмони ашкозии ў ҳувайдо буд, ки наметавонад сипоси бепоёни худро комилан баён кунад. Ба назар мерасид, омода аст ба хотири як дақиқа осоиши Мастиура ҳатто ҷашмони хешро кофта диҳад.

Дурушт —
дағал, ноҳуш.
Илтифот —
эҳтиром, лутф,
таваҷҷӯҳ.

Ба утоқи дармони худ баргаштем. Ҳочиака бар рӯи таҳтҳоб паҳлӯ зада, қандҷойхӯрон худро шамол медод. Дар ҳусуси вазъияти ноҷӯри ба амаломада ў ҳам чизе нагуфт, мо ҳам дам назадем. Бо Ҳочиака гап задан як тараф истад, ману Мирраҳимов то бегоҳӣ ҳатто ба яқдигар лаб накушодем; зоҳирان, тамоми вучуди мо бо Мастиура банд буд, ҳарфе намеёфтем бигӯем, ки таасурут, хаёлҳо ва ё ҳиссиёти чун гирдоб ҷархзанандаро ифода карда тавонад.

“ҲАЗОРУ ЯК ҶОН”

Шаб шуд. Ҳочиака бо хур-пуфи начандон баланд ба хоб рафт. Мирраҳимов чандин бор аз як паҳлу ба паҳлуи дигар гашта, ниҳоят, бедор будани маро пай бурда сарашро бардошт ва гуфт:

— Ин зан на якто, балки ҳазору якто чон дорад! Ҳоло як чони ў, ки мисли шамъи тамомшуда базўр равshan аст, баногоҳ ҳомӯш шавад ҳам, ҳазорто чони бокимондаашро фурӯзон карда пас мемирад. Ана ҳамин бовар Мастиуро водор меқунад, ки ба мурдан таслим нашавад.

Мирраҳимов чанд муддат ҳомӯш истоду боз ба гап даромад:

— Шавҳарашибро намегўйӣ, шавҳарашибро?! Аз рафтори ин ҷавон маълум, ки ў низ ҳазору як умр дорад ва ҳоло танҳо яктоашро барои Мастиуро қурбон меқунад.

Фардои он рӯз дар ҳусуси Мастиуро боз як гапи нохуш шунидем: бар замми ин ки аз гулӯяш ҷизе намегузашт, дар шикамаш тез-тез об ҷамъ мешудааст...

Бо гузашти айём ҳама ба чор сӯ пароканда шудем. Мирраҳимов ба МТС-и худаш, Ҳочиака ба осоишгоҳ рафт.

Аз миён хеле вақт гузашту гузорам ба ин маҳалҳо уфтод ва натавонистам бемористонро зер карда гузарам; ворид шуда аз парастор шунидам, ки пас аз як соат Мастиуро ба ҷарроҳӣ медаровардаанд. Духтурҳо «ба мизи ҷарроҳӣ тоб намеоварад» гӯён панҷ моҳ раъии ўро гардонда меомадаанд, вале натиҷа надод, Мастиуро «агар бимирам даъвое надорам» гуфта, забонҳат додааст.

Хостам ўро бубинам, аммо духтур рухсат надод. Мунтазир мондам, зоро гумон мекардам, ки агар ба суроғаш омаданамро фаҳмаду суханҳои дилбардориамро шунавад, шояд дардаш сабук гардад.

Лаҳзаи амал фаро расид, Мастиуро парастору Ақрамҷон аз ду бағалаш дошта оварданд. Лекин, ба маҳзи баромадан аз дар ў ҳар дуро ба ду ҷониб тела дода худаш роҳ гашт; қадамҳои устувор партофта дари ҷарроҳонаро боз кард ва ба дохил даромад. Ақрамҷон гӯшу ҳуш ба ҳамсарав буд, омадани маро пай набурд. Мастиуро нигоҳе ба сӯям афканд, аммо нашиноҳт магар, ҳарфе назад.

АЗБАСКИ ДУХТУРОН АЗ ТАҲИ ДИЛ ИН АМАЛИ ҶАРРОҲИРО НАМЕХОСТАНД, ҲОЛИ БЕМОР ҲАМ МИСЛИ РӯЗ РАВШАН БУД ВА РОСТУ БЕҲАРОС БА МАРГ Рӯ БА Рӯ ИСТОДАНИ Мастиуро ДАР ТОРИКӢ ТАРОНА ГУФТАНИ КАСЕРО БА ХОТИР МЕОВАРД, НАХОСТАМ МУНТАЗИРИ НАТИҶАИ ҶАРРОҲӢ БИМОНАМ. ОН РӯЗ БЕГОҲӢ БА БЕМОРИСТОН ТЕЛЕФОН КАРДАМ, ГӮШӢ ДАР ДАСТАМ МЕЛАРЗИД. НЕ, ХУДОЁ ШУКР, ҲАБАР ДОДАНД, КИ Мастиуро СИҲҲАТУ САЛОМАТ АЗ ЗЕРИ ТЕҒ БАРОМАДААСТ.

Баъд аз он ба сафари дурударозе баромадам, аз сарнавишти Мастиуро беҳабар будам, ҳарчанд

Сарнавишт –
қисмат, тақдир.

ўро тез-тез ёд мекардам; бесаброна, шояд аз худи ў ҳам бештар орзу мекардам, ки чони аз оҳан саҳттари ин одам ҳарчи зуд шифо ёбад, зиндагӣ кунад, умри тӯлонӣ бинад. Ҳамин тавр, аз миён се сол гузашту Акрамҷонро бо як зани бегона дидам. Ба дидан дидаму камтар монд аз алам фарёд занам...

Тӯлонӣ –
муддати дурӯз
дароз,

Дар вақти нашинохтани Маствура шуморо чӣ гуна ҳиссиёт фаро гирифт? Дар такя ба суханони Маствура фикратонро шарҳ дихед.

Фикр намекунам ҷашни пахта дар ҷойҳои дигар ҷолибтар аз Мирзочӯл гузарад, ҷаро ки ба ин ҷо одамон аз шаҳру вилоятҳои муҳталифи қишвар моеянду бо ҳуд оҳангӯ сурӯд ва бозиҳои ҳудро низ меоваранд.

Мо – ёру дӯстон ҷашни пахтаро дар маркази ноҳия гузарондем. Ман Акрамҷонро бо он зане, ки гуфтам, дар ҳамон ҷо, дар роҳи ҳуруҷии маркази ноҳияи Гулистон дидам.

Зани ҷавони тирагунаи ҳушқомате, ки қадди мутавассит дошту вуҷудаш бо неруву ғайрати ҷавонӣ моломол менамуд, дар канори ҷода бар пушти зини асп нишаста себ меҳӯрд. Акрамҷон камарбанди аспи ҳудро маҳкам мекард. Ўмаро дида ба ҷавонзан ҷизе гуфт. Бону ҳамоно аз асп пиёда шуд. Ҳар ду бо шитоб ба сӯям омаданд. Онҳо ба монанди дӯстони қадима аз дилу ҷон бо ман ҳолпурсӣ карданд. Аммо қамина бо ёди Маствурае, ки аз палата баромада ба ҳонаи ҷарроҳӣ мерафт, ҳеч натавонистам гарм дидорбинӣ кунам: Барои Акрамҷон коре карда бағал қушодам, аммо ба зан бо нӯки даст салом додам. Ҷавонзан аз ҳӯрчини асп ду дона себ гирифту якеро ба ман дароз кард ва гуфт:

- Амакҷон, мебинам, ки маро нашинохтед?
- Ситораат гарм менамояд, аммо...

Зан себи дасташро аз болову поин ҷанд бор газиду наҳоида фурӯ бурд ва дубора суол кард:

- Боз ҳам надонистед?

Шинохтам! Фақат аз ҷашмонаш! Оре, ин ҷавонзане, ки бо лабханд ба олам нур мепошид, Маствура буд. Бедасту по пурсидам:

- Ҷӣ кор мекунед дар ин ҷоҳо?

Маствура хандид ва гуфт:

- Ҳама саъю неруи ҳудро ба кор сарф мекунам.

– Ҳангоми ба ҳонаи ҷарроҳӣ даромадани шумо ман дар роҳрав меистодам, шояд аз дasti ҳаяҷони ботинӣ буд, ки маро нашинохтед.

– Не, амак, – гуфт Маствура каме бо хичолат, – бубахшед, он замон қасдан гап назада будам. Агар ҳолпурсӣ мекардам, ба

ман тасаллй медодед. Он замон ҳар як сухани тасаллй ба бовариам рахна мезад, ба дилам гулғула меандохт...

То дервақт домани сўхбат густурдем. Зану шавҳар аспони худро кашолакунон то хеле ҷо маро гусел карданд ва пас аз хайрухуш ба самти чап асп ронда рафтанд.

Ман дар сахрои васеъ аз қафои Мастираю Акрамчон, ки ба мисли лочин парвоз мекарданд, нигоҳ карда мондам. Ҳар ду то хатти уфуқ расида, бانогоҳ яке аз онҳо ба қафо баргашт ва дар як он ба ман наздик шуд. Мастира будааст, чанд қадам дуртар аз ҷода истода гуфт:

— Амак, ба Ҳочиака салом гўед, — ва дубора ба самти уфуқ, ба тарафи Акрамчон аспашро қамчин зад.

Пас аз бозгашт ба шаҳр барои расондани «камонат»-и Мастира ба суроги Ҳочиака баромадам, vale натавонистам саломи ўро расонам. Шунидам, ки Ҳочиакаи бечора қазо кардааст.

Тарҷумаи Юнуси И момназар

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

- Мастира чӣ гуна духтар аст? Хислатҳои вай дар шумо чӣ гуна таассурут гузошт?
- Ба сиҳату саломат шудани Мастира кадом омилҳо сабаб шуда буданд? Ба ғамҳориҳои Акрамчон чӣ гуна баҳо медиҳед?
- Ба ҳикоя боз чӣ хел ном ниҳодан мумкин аст?

АСОСҲОИ ТАҲЛИЛИ БАДЕИРО МЕОМӮЗЕМ

- Асари бадей будани ҳикояи «Ҳазору як ҷон»-ро исбот намоед. Барои ин ҷадвали зеринро пур кунед:

Чиҳатҳои ба бадей хос будани он	Мисолҳо аз ҳикоя
?	?

- Дар ҳикоя кадом калимаҳои илмӣ истифода шудаанд? Ин калимаҳоро муаллиф бо кадом мақсад кор фармудааст?

ЭТЕЛ ЛИЛИАН ВОЙНИЧ

Мо дар ин мавзӯъ:

- доир ба тарҷумаи ҳол ва эҷодиёти адиб шинос мешавем;
- бо мазмун ва мӯҳтавои қисми дуюми асари «Ғурмагас» шинос мешавем;
- баёни воқеаҳоро дар асар таҳлил мекунем.

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Э.Л. Войнич соли 1864 дар Баллинтемпли вилояти Корк таваллуд шудааст. Ҳатмкардаи Консерваторияи Берлин (1885) мебошад. Дар консерватория навохтани фортелианоро омӯҳт. Ба

сабаби ранчурини дасташ аз навохтани ин сози мусиқӣ даст кашид. Ба Лондон баргашта, бо муҳочирон – инқилобгарони рус робита пайдо кард. Солҳои 1887-89 дар Русия зиндагӣ кардааст. Бо инқилобгар – муҳочири полшагӣ М. Войнич хонадор шуд (1892). Аз соли 1920 сокини ИМА буд. Соли 1960 аз олам ҷашм пӯшидааст.

Соли 1890 дар Британияи Кабир ба фаъолияти эҷодӣ рӯй овард. Асарҳои Н. В. Гогол, А. Н. Островский, В. М. Гаршин, Ф. М. Достоевский, М. Е. Салтиков

– Шедринро тарҷума карда, ба табъ расонд. Этел Войничро романни инқилобии «Занбӯр» (1897), ки ба муборизаи озодихоҳии ҳалқи Итолиё дар солҳои 30–40 садаи XIX бахшида шудааст, машҳур гардонд. Дар асоси ин роман намоишномаҳо, опера ва филм оғарида шудааст. Романи мазкурро нависандай тоҷик Сотим Улуғзода ба ҳамин ном ба забони тоҷикӣ тарҷума кард, ки соли 1932 ба табъ расид. Дар таҳрири дуюм романни мазкур соли 1982 нашр гардидааст. Романҳои дигари ў – «Дӯстии қатъшуда» (1910), «Чек Реймонд» (1901), «Оливия Лэтам» (1904), «Пойафзоратро бикаш» (1945) низ бо рӯҳи шӯришгарона, дар мавзӯи озодии шаҳсӣ ва иҷтимоӣ эҷод шудаанд.

Войнич якчанд асари мусиқӣ низ оғаридааст. Дар ораторияи ў – «Бобил» (1948) аз сарнагун гардидани ҳокимиюти мутлақи шоҳӣ дар Русия сухан меравад.

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

Асари «Фурмагас» дар аввал чӣ ном дошт? Оё шумо писеи доир ба асар тайёршударо дидад?

ҲИКОЯИ «ФУРМАГАС»

Қисми дуюм

ПАС АЗ СЕЗДАҲ СОЛ

Боби якум

Яке аз шабҳои моҳи июли соли 1846 дар Флоренсия ҷанде аз ошноёни профессор Фабрітсӣ барои муҳокима намудани нақшай кори ояндаи сиёсӣ ба хонаи ў ҷамъ омаданд.

Ҷанде аз ҳозирон ба партияи Мадаини мансуб буда, республикаи демократӣ ва иттиҳоди Италияро талаб мекарданд. Дигарон тарафдори подшоҳии машрута (конституционӣ) ва ҳар

ранг либералҳо буданд. Вале ҳамаи онҳо дар як модда – дар масъалаи норозигӣ аз сензураи вилояти Тоскан ба як фикр буданд. Профессор Фабритсӣ, ки аз роҳбарони обрӯманди сиёсӣ буд, бо умеди ин ки шояд намояндагони партияҳои гуногун ҳеч на бошад, ҳамин масъаларо бе қашмакашӣ зиёд муҳокима хоҳанд кард, он маҷлисро даъват карда буд.

Либерал –
узви ягон
ҳизб.

Аз рӯзи эълон шудани афву умумии машҳур, ки папа – Пий IX ба муносибати ба тахти папагӣ нишастанаш ба ҷинояткорони сиёсии вилояти Папа дода буд, танҳо ду ҳафта гузашта буд. Аммо мавчи шодии либералҳо аз ин ҳодиса тамоми Италияро фаро гирифта буд; дар Тоскан ҳам ин ҳодиса ҳатто ба ҳукumat таъсир карда буд. Профессор Фабритсӣ ва баъзе флорентсиягиҳои дигар ин ҳодисаро фурсати боб мешумурданд, ки шурӯъ ба ҳаракатҳои далерона кунанд, то ки ҳукumatро ба таъсир додани қонуни матбуот водор намоянд.

– Албатта, – гуфт драматург Лега, вақте ки дар ин ҳусус бо ӯ гуфтугӯ карданд, – то вақте ки қонуни матбуотро тағиیر надиҳанд, ба нашри газета шурӯъ кардан мумкин нест. Вале ҳамин тавр бошад ҳам, ҳатто бо вуҷуди шароити ҳозираи сензурӣ, мо баъзе рисолаҳо нашр карда метавонем ва ҳар қадар ки зудтар ба кор шурӯъ кунем, ҳамон қадар зудтар ҳукumatро ба эълони баъзе ислоҳот водор карда метавонем.

Ӯ дар кабинети Фабритсӣ нишаста бо ин гапи худ фаҳмонд, ки нависандагони либерал акнун чӣ гуна бояд рафтор кунанд.

Адвокати муйсафеде, ки яке аз иштироккунандагони маҷлис буд, бо овози қашидае ба гап ҳамроҳ шуд:

– Бешакку шубҳа мо бояд ҳар тавре, ки мумкин аст, аз фурсат истифода барем. Мо барои ба даст овардани ислоҳот фурсати аз ин мусоидтарро дар ин қарибиҳо намеёбем. Вале ман ба фоиданок будани памфлетҳо боварӣ надорам: памфлетҳо ба ҷойи он ки ҳукumatро ба қабули талабҳои мо моил кунанд, баръакс ӯро бадқаҳр мекунанд ва метарсонанд. Бешубҳа, ошкор аст, ки мақсади мо низ ба ҳусни таваҷҷӯҳи ҳукumat ноил шудан аст. Ҳар гоҳ агар ҳукumat моро агитаторҳои хафвонок шуморад, дар он сурат мо ба мадади ӯ ҳеч умединор шуда наметавонем.

- Пас ба фикри шумо чӣ кор бояд кард?
- Аризай муштарак додан даркор.

Агитатор –
ташвиқотчӣ.

– Ба Гертсоги бузург?

– Бале, аз ў озодии матбуотро талаб кардан лозим аст.

Шахси мўсиёҳе, ки бо нигоҳи зираона дар назди тиреза нишаста буд, хандакунон рўйи худро ба тарафи он ҳар ду сўхбаткунанда гардонд.

– Ҳо, ҳо, шумо, бо аризаи худатон бисёр чиз ба даст меоваред! Ба назари ман, оқибати кори Рентси ҳар кадоми моро бояд аз bemории ин гуна хаёлҳо муолиҷа мекард.

– Чаноби мӯҳтарам, ман ҳам монанди шумо андўҳгинам аз он, ки ба дастгир шудани Рентси монеъ шудан ба мо мусассар нагардид; ман намехоҳам, ки дар ин ҷо лафзҳои нолоиқ ба кор барам, аммо ин гуна низ фикр накарда наметавонам, ки шикаст хўрдани мо аз боиси бесарӣ ва мизочи гарми баъзе аъзёёни худи мо ба вуқӯъ омадааст. Ман албатта, ба ин гуна қарор омада наметавонистам, ки...

Шахси сиёҳмӯй бо оҳанги ҷиддӣ сухани ўро бурида гуфт:

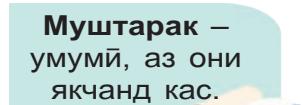
– Ҳамаи пемонтиҳо ҳамин хел, ҳеч вақт ба як қарор омада наметавонанд. Ба ростӣ, намедонам, ки шумо чиро бесабрӣ ва мизочи гарм мешуморед. Магар ба фикри шумо ҳамон аризаҳои эҳтиёткорона, ки мо фиристодем, бесабрӣ номида мешаванд? Ин шояд барои Тоскан ва Пемонт мизочи гарм шумурда шавад, вале дар Неапол мо ин хел мулоҳиза намекунем.

 Адвокат қадом фикрро пешниҳод кардааст? Мақсадаш чӣ буд?

– Хушбахтона, – гуфт шахси пемонтӣ, – неаполиҳо фақат дар Неапол амал мекунанд.

Профессор ба гуфтугӯ ҳамроҳ шуд:

– Хоҳиш мекунам, хоҳиш мекунам, ҷанобони мӯҳтарам, ором шавед. Одат ва ахлоқи неаполиҳо чӣ қадар ки ба худашон хуш бошад, аз пемонтиҳо низ ҳамчунон аст. Вале ҳоло мо дар Тоскан ҳастем ва дар ин ҷо мардум аз аслу моҳияти масъала дур шуданро дўст намедоранд. Грассинӣ ба додани аризаи муштарак тарафдорӣ менамояд, аммо Галлӣ муқобили ин аст. Пас фикри шумо чист, доктор Риккардо?

 Муштарак – умумӣ, аз они якчанд кас.

– Ман дар аризадиҳӣ зараре намебинам ва агар, Грассинӣ аризаро нависад, ман имзо мекунам. Вале гумон мекунам, ки танҳо бо ариза чизе ба даст овардан амри маҳол аст. Магар, аз ду тараф – ҳам бо ариза ва ҳам бо памфлет амал кардан мумкин аст?

– Шумо меҳоҳед, ки памфлетҳо ҳукуматро дарғазаб кунанд ва ба ҳамин тариқ ў талаботеро, ки дар ариза пешниҳод мешавад, ичро накунад? – гуфт Грассинӣ.

— Хоҳ памфлет нависем, хоҳ не, ҳукумат талаботи моро қабул наҳоҳад кард, — гуфта шахси неаполӣ ба наздики миз омад. — Ҷанобон, шумо ба кӯчаи пешбаставу хафвнок афтодад. Ҳукуматро ба гап дароварданӣ шудан бефоида аст. Оммаи ҳалқро ба пой хезондан даркор.

— Гуфтани ин чиз аз карданаш осонтар аст... Корро аз чӣ сар мекунед?

— Ба Галлӣ ин гуна суолҳо додан хандаовар аст. Албатта, ў ин корро аз саркӯии сензор сар мекунад.

— Ҳаргиз ин тавр нест, — гуфта Галлӣ оромона ҷавоб дод. — Шумо ҳамеша чунин фикр мекунед, ки шахси ҷанубӣ ғайр аз ҳанҷари сарди пӯлодин ба ҳеч чизи дигар эътиимод надорад.

— Ҳӯш, шумо чӣ таклиф мекунед?.. Ором шавед, ҷанобон, ором! Галлӣ як таклиф кардан меҳоҳад.

Ҳамаи ононе, ки дукасаю секаса дар ҳар гӯша баҳсу мунозира мекарданд, ба сари миз гирд омада, омода ба шунидани сухани Галлӣ шуданд. Аммо Галлӣ дастони худро ба аломати эътиroz боло кард.

— Не, ҷанобон, ман ҳеч чиз таклиф намекунам, ман танҳо як мулоҳизаи шахсии худро арз кардан меҳоҳам. Ба назари ман, аз папаи нав изҳори хушнудӣ кардан хеле хафвнок аст. Ҳама дар чунин фикр ҳастанд, ки чун папаи нав бо роҳи нави сиёсӣ рафта эълони афви умумӣ намуд, бинобар ин ҳамаи мо, тамоми Италия, худамонро бояд ба оғӯши ў ҳавола кунем ва ў моро ба амну амонӣ ҳоҳад расонд. Шахсан ман аз папаи нав на камтар аз дигарон шод ҳастам. Афви умумӣ як кори бисёр нағзи ўст.

Грассинӣ бо хандаи истеҳзо суханро бурид:

— Ҳо, аз ин таърифҳо он зоти ақдас бисёр мамнун ҳоҳанд шуд.

Риккардо дар навбати худ сухани ўро бурид:

— Бас аст, Грассинӣ, монед ў суханашро гуфта тамом кунад! Хеле ачиб аст, ки шумо ҳар ду ҳамин ки бо ҳам рӯ ба рӯ шудед, монанди сагу гурба ба яқдигар дармеафтед. Давом кунед, Галлӣ!

— Ман танҳо ҳаминиро гуфтан меҳостам. Бешубҳа ҳазрати папа аз ин иқдоми худ нияти нек доранд, вале масъала дар ин ҷост, ки ҳазрат ислоҳотро ба амал ҷорӣ карда метавонанд ё не?

Дар вақти ҳозира ҳама чиз ба осонӣ гузашта истодааст ва албатта, реаксионерҳо то ҳомӯш шудани ҳаяҷону шодиҳо ба муносибати афви умумӣ, якчанд моҳ ором ҳоҳанд монд: вале онон ҳокимияти худро ҳеч бе мубориза аз даст наҳоҳанд дод. Ман бовар дорам, ки ҳанӯз нисфи зимистон нагузашта, боз тамоми иезуитҳо, грегориҳо, санфедистҳо ва тамоми тарафдорони онҳо

Иқдом –
кӯшиш, қадам
гузоштан.

сўиқасд ва фитнаҳои одатии худашонро ба кор меандозанд ва боз ба ҳамаи ононе, ки наметавонанд онҳоро бо ришва ба худ тобеъ кунанд, бўхтон ҳам мезананд....

– Ин ҳамон аст, ки дар рўзномаҳои Франсия бо имзои «Ле Таон» фелетонҳои сиёсӣ менависад?

– Бале, ў бештар мақолаҳои кўтоҳ ва фелетонҳои ҳачвӣ мена-висад. Аз заҳрнокии забонаш контрабандистҳои Апеннина вайро Ғурмагас номидаанд ва он ҳам аз ин истифода бурда ин лақабро ба худ тахаллус карда гирифтааст.

Грассинӣ табассуми маънидоре карда ба гап ҳамроҳ шуд:

– Ман ҳам дар бораи ин ҷаноб баъзе чизҳо шунида будам, вале шунидаҳои ман ба хубии ў гувоҳӣ намедиҳанд. Ў зоҳирان ақлу заковати тез дорад, аммо, ба назарам, истеъдоди ўро муболиға мекунанд. Ҳамчунин мумкин аст, ки ў одами далер ҳам бошад, вале дар Париж ва Вена ў дар ошноёнаш хотираи хуб нагузоттааст. Ў хеле ҷаҳондида менамояд ва гузаштаи ў торикиҳо дорад. Мегӯянд, ки ў дар яке аз мамлакатҳои гарми Америкаи Ҷанубӣ дар ҳолати ваҳшигии аз тасаввур беруне зиндагонӣ мекарда-аст. Ва гӯё экспедитсияи Дюпрэ маҳз аз рӯйи раҳму шафқат ўро бо худ гирифта бурдааст. Гӯё то он вақт ў барои муфассалан нақл кардани сабабҳои ба ин аҳвол афтоданаш имконият на-доштааст. Дар бораи шўриши Апеннина бошад бояд гуфт, ки дар ин кори ғамангез, бадбахтона, тамоми одамҳои шариру бесару сомон иштирок кардаанд. Касоне, ки дар Болония қатл карда шудаанд, ҳама ҷинояткорони ашаддӣ будаанд. Инчунин бисёре аз онҳое, ки гурехта ҳалос шудаанд, одамони пастфитрат буда-анд. Дуруст аст, ки баъзе иштироккунандагони шўриш одамони иззатманд мебошанд.

– Баъзе аз онҳо дўстони наздики иштироккунандагони ҳамин маҷлис буданд, – сухани Грассиниро бурид Риккардо ва дар овози вай оҳанги эътирози қаҳромез ҳис карда мешуд, – нозуктабъ будану покизагӣ талабидан осон аст, ҷаноби Грассинӣ, аммо фаромӯш накунед, ки ҳамон «ҷинояткорони ашаддӣ» дар роҳи ақида ва маслаки худ мардонавор ҷон доданд ва ин кори онҳо аз тамоми корҳои ману шумо, ки то ба ҳол кардаем, зиёдтар аст.

Галлӣ ба сухани Риккардо илова кард:

– Агар дафъаи дигар ягон кас гайбатҳои Па-рижро ба шумо нақл кунад, шумо аз ман ба вай гӯед, ки онҳо дар бобати экспедитсияи Дюпрэ хато мекунанд. Ман адютанти Дюпрэ – Мартелро мешиносам ва ин воқеаро аз худи ў шунидам. Ин ки Риваресро аз он ҷойҳо ёфтаанд, ҳақиқат аст. Ў барои республикаи Аргентина ҷангиди, баъдҳо асир афтода ва гурехтааст. Пас аз он ў хеле саргардонӣ кашида ба шаҳри Буэ-

Экспедитсия

– саёҳати
илмии як гурӯҳ
одамон ба ҷойи
муайян.

нос-Айрес баргаштааст. Он гап, ки гўё экспедитсия Дюпрэ вайро аз рўйи раҳму шафқат бо худ гирифта бурда бошад, сар то по дурўғ аст. Асли воқеа ин гуна будааст: тарчумони экспедитсия касал шуда, дигар дар корҳои тадқиқотӣ иштирок карда натавонистааст, vale аз франсузҳо як нафар ҳам забони маҳаллиро намедонистааст, бинобар ин онҳо Риваресро ба тарчумонӣ қабул кардаанд. Риварес се солро бо онҳо гузарондааст. Экспедитсия дар ин муддат шохобҳои дарёи Амазонкаро тадқиқ мекард. Мартел ба ман гуфт, ки агар Риварес намебуд, онҳо экспедитсияро ба ҳеч ваҷҳ ба охир расонда наметавонистанд.

— Ҳар чӣ бошад ҳам, — гуфт Фабритсӣ, — шахсе, ки писандидай Мартел ва Дюпрэ барин ду олим шуда тавонистааст, бояд шахси нодире бошад. Онҳо ўро бисёр дўст медоштанд. Фикри шумо чист, хонум?

— Ман дар бораи ин шахс ҳеч чиз намедонам. Вақте ки асирони гуреза аз Тоскан гузашта мерафтанд, ман дар Англия будам. Вале, ба мулоҳизаи ман, агар одамони экспедитсия, ки се сол бо ҳамроҳии ў будаанд ва инчунин иштироккунандагони шўриш дар бораи ў фикри хуб дошта бошанд, ин ба исботи дурўғ будани тамоми ғайбатҳои кӯчагӣ далели басанда мебошад.

Риккардо гуфт:

— Ҳамаи рафиқонаш бо ў рафтори нағз доранд, аз Мураторк ва Замбеккорӣ сар карда, то ҳамаи кӯҳистониёни ёбой ўро ниҳоят дўст медоштаанд. Файр аз ин, вай шахсан рафиқи Орсинӣ мебошад. Дуруст аст, аз як тараф, дар Париж дар бораи ў ҳар хел гапҳо паҳн шудааст, vale одам агар аз зиёд шудани душманҳояш тарсад, набояд ҳачвнавис шавад.

— Ин одам хуб дар ёди ман намондааст, — гуфт Лета, — vale, ба хаёлам, ман ўро як бор дар байнин муҳочирион дида будам. Чӣ тавре ки каму беш ба хотир дорам, ў ё ланг, ё кӯзапушт аст, ё ки умуман ҳамин гуна як айб дорад.

Профессор дар ин вақт қуттии мизи таҳrir (столи хатнависӣ)-и худро кушод ва як тӯда коғазро бароварда ба кофтуков кардан даромад.

— Ба ёдам ҳаст, ки дар як чо ман тасвири нишонаҳои ўро доштам. Дар хотир доред, вақте ки онҳо гурехта дар кӯҳҳо пинҳон шуданд, дар ҳама чо нишонаҳои ононро хабар дода буданд ва кардинал... номи он малъун чӣ буд?.. Ҳа, кардинал Спинола барои сари ў мукофот таъян карда буд. Дар бораи Риварес ва ин коғази политсия як ҳикояи хубе ҳаст. Риварес либоси кӯҳнаи аскариро пӯшида ҳамчун солдате, ки гўё дар ҷанг заҳмдор шуда ва ҳоло дар ҷустуҷӯи полки худ мебошад, дар ҳар тарафи Италия мегаштааст.

Малъун –
лаънатӣ, рондашуда.

Полк – як
қисми қӯшун.

Баъдҳо тавонистааст, ки ба даруни чосусони воқеанависи кардинал Спинола даромада, як рӯзи дароз дар яке аз аробаҳои болопӯши онҳо савор шуда гардад; вай ба онҳо воқеаҳои даҳшатнокро ҳикоя мекардааст, ки шўришибиён ўро чӣ гуна дастгир намуданд ва чӣ хел азобҳо доданд. Воқеанависон бошанд, ба гапҳои ўғлиб ҳурда, тасвири нишонаҳои вайро ба худаш нишон додаанд ва ў дар бораи ҳамон «шайтоне», ки Фурмагас ном дорад, ҳазор гуна дурӯғ бофтааст. Шаб, вақте ки онҳо ба хоб рафтаанд, ў ба ҳамаи тир ва қўрхонаи онҳо об рехта, кисаҳои худро аз ҳўрокворӣ ва асбобу анҷом пур карда гурехтааст.

Фабритсӣ сухани Галлиро бурида гуфт:

– Мана тасвири нишонаҳои ў, ки аз тарафи политсия тартиб дода шудааст: – «Феличе Риварес, тахаллусаш Фурмагас, синну солаш қариби сӣ. Ҷойи таваллудаш маълум нест – эҳтимол, аз Америкаи Ҷанубӣ бошад; қасбаш журналистӣ; қадпаст, мӯй ва риши сиёҳ дорад, ранги рӯяш гандумгун; аз мешчашмҳо; пешонии васеъ дорад. Пойи росташ мелангад; дasti чапаш аз дасти росташ кӯтоҳтар; аз дасти чапаш ду ангушт кам; дар рӯяш як доги муолиҷанашудаи зарби шамшер дорад, забонаш мегирад». Ба тасвири нишонаҳои ў боз ин ҷумларо илова кардаанд: «тирандози бисёр моҳир аст, – дар вақти ба ҳабс гирифтан бо эҳтиёт будан зарур аст».

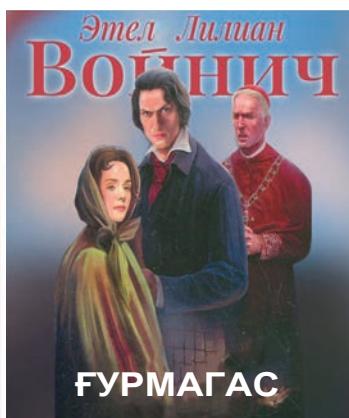
 Дар тимсоли Фурмагас чӣ тасвир шудааст? Нишонаҳои Фурмагасро дар дафтар нависед.

– Офарин ба вай, ки бо вучуди ҳамин гуна нишонаҳо чосусонро ғиреб дода тавонистааст.

– Албатта, танҳо далерии фавқулоддааш ўро начот дода тавонистааст. Агар як дақиқа ғафлат мекарду аз вай шубҳа мебурданд, кораш тамом мешуд. Вале ў қиёфаи худро тамоман бегона карда нишон дода метавонист, ҳамин хусусияташ ҳамеша ўро аз хатарҳо начот додааст. Ҳўш, ҷанобон, ба фикри шумо чӣ кор кардан даркор? Маълум шуд, ки Риварес ба баъзе аз ҳозирони ин маҷлис шинос будааст. Оё ба вай ҳабар дижем, ки агар дар корҳои мо иштирок кунад, мо бисёр мамнун хоҳем шуд, ё ҳабар надижем?

– Ба фикри ман, – гуфт Фабритсӣ – пеш аз ҳама мо бояд ўро бо плани корҳои худ ошно кунем ва фаҳмем, ки ў ба ин плани мо шарик мешавад ё не.

– Оҳо, агар ў фаҳмад, ки гап дар бораи мубориза бо иезуитҳо рафта истодааст, дарҳол

ба тарафи мо мегузарад. Ў ашаддитарин душмани калисо аст, ки ман ин хел одамро дафъаи аввал мебинам. Ў дар мубориза бо ходимони калисо ба фидо кардани чонаш ҳам тайёр аст.

– Шумо ба ў мактуб менависед, Риккардо?

– Албатта. Ба ман гўед, ки ў ҳоло дар кучост? Ба гумонам, бояд дар Швейтсария бошад. Ў як шахси бекарор аст, ки дар як чо ором наменишинад. Вай ҳақиқатан ҳам Фурмагас аст. Масъалаи памфлет бошад...

Риккардо бо хотиррасон кардани памфлет аз сари нав мубоҳисаро ба ҷӯш овард. Дар охир, вақте ки ҷамоат ба пароканда шудан сар кард, Мартинӣ ба назди хонум Болла омад ва гуфт:

– Ҷемма, ман шуморо гусел мекунам.

– Хеле мамнун мешавам, ман меҳостам, ки дар бораи як кор бо шумо гуфтугӯ кунам.

– Дар бораи адрес? Магар адреси моро дониста монданд?

– Не, ҷизи ҷиддие нест. Вале, ба мулоҳизаи ман, агар мо адреси худамонро дигар кунем, беҳтар мешуд. Ҳафтаи гузашта ду мактуби мо дар почта ба даст афтодааст. Аммо хушбахтона дар он мактубҳо ягон ҷизи муҳим набуд ва ин шояд хеле тасодуфӣ бошад. Вале агар политсия аз ягон адреси мо гумонбар шавад, он адресро зуд дигар кардан лозим аст.

– Ман ба наздатон меравам. Ҳозир аз хусуси корҳои худамон ҳочати гуфтугӯ кардан нест: шумо монда шудагӣ барин менамоед.

– Ман монда нашудаам.

– Пас маълум мешавад, ки аз ягон ҷизи хафа ҳастед?

– Не, не, ҳеч воқеа не...

Тарҷумаи Сотим Улугзода

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

- Образи ҳар як қаҳрамонро дар алоҳидагӣ шарҳ дихед.
- Дар тимсоли қадом қаҳрамон шумо бештар ҳисси некӯиро эҳсос намудед?
- Ба ҳикоя боз чӣ хел ном ниҳодан мумкин аст?

АСОСҲОИ ТАҲЛИЛИ БАДЕИРО МЕОМӮЗЕМ

- Асари бадей будани «Фурмагас»-ро исбот намоед. Барои ин ҷадвали зеринро пур кунед:

Чиҳатҳои ба бадей хос будани он	Мисолҳо аз ҳикоя

- Дар асар қадом воқеаҳо тасвир шудааст? Мазмун ва моҳияти ҳикоя аз чӣ иборат будааст?

БОБИ III. ЧАРОГИ НИЁГОНРО ФУРЎЗОН ДОР!

АБУЛҚОСИМ ФИРДАВСӢ

Мо дар ин мавзӯъ:

- доир ба зиндагинома ва мероси адабии шоир шинос мешавем;
- мазмун ва мӯҳтавои қисмҳои «Шоҳнома»-ро муҳокима мекунем;
- абёти ватандӯстонаи достони «Рустам ва Исфандиёр»-ро таҳлил мекунем.

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Устоди забардасти шеър, шоҳномасарои машҳур Абулқосим Фирдавсӣ соли 940 дар деҳаи Божи вилояти Тӯси Хурросон ба дунё омадааст. Номаш Мансур, номи падараши Ҳасан, лақаби ифтихориаш Абулқосим ва таҳаллусаш Фирдавсӣ мебошад. Лақаби «Абулқосим»-ро аз ҷиҳати шӯҳрату ифтихориаш қабул кардааст. Таҳаллуси шоир – калимаи «фирдавс» ду маънӣ дорад: аввалаш «боғ» ва дуюмаш «ҷаннат». Азбаски падару бо-боёни ў боғнишин буданд ва худи вай ба боғ дилбастагии тамом дошт, дар асоси маънии нахусти калимаи мазкур таҳаллус интихоб кардааст.

Фирдавсӣ баъд аз таҳсили мактаб дар мадраса таълим гирифт. Дар ин ҷо донишҳои вай боз ҳам такмил ёфтанд. Ба сифати беҳтарин шахси донандай таърихи ҳалқ ба воя расид. Аз хурдӣ ба шеъру шоирӣ рағбат зоҳир мекард ва дар вақти таҳсили мадраса шеър менавишт. Порчаҳои гуногунро аз саргузашти паҳлавонони қадим ба назм меовард. Дар Тӯс донишман-

дона паҳлавидон кам набуданд, аз онҳо Фирдавсӣ забони ниёғонро омӯҳт. Фирдавсии ҷавон маҳз бо сабаби омӯзиши мукаммали илмҳои замон ва донистани забони форсии дарӣ (тоҷикӣ), паҳлавӣ ва арабӣ минбаъд унвони ифтихории «Ҳаким»-ро соҳиб мешавад.

Фирдавсī аз овони чавонī ба шеъру шоири рағбат дошт. Вай ғазалу қитъаву рубой эчод мекард. Дар яке аз қитъаҳояш, ки дар тазкираҳо маҳфуз мондааст, меҳонем:

Басе ранч бурдам, басе нома хондам,
Зи гүфтори тозию ҳам паҳлавонӣ.

Фирдавсӣ самараи ин ҷустуҷӯ ва омӯзишро дар эҷоди достони бузурги «Шоҳнома» дид. Вай кӯшид, ки «Шоҳнома» навишта, таърихи бисёрасраи ҳалқро бо ҳамаи афсонаю ривоятҳояш, анъанаҳояш, рӯҳи қаҳрамониаш, воқеаю ҳодисаҳояш зинда гардонад.

Фирдавсӣ пеш аз он ки бо матни «Шоҳнома»-и мансури Абӯмансурӣ ошно шавад, якчанд достонҳои «Шоҳнома»-ро дар алоҳидагӣ ба назм даровардааст. Аз ин қабил достонҳои «Беҷан ва Манижа», «Рустаму Сӯҳроб», «Рустам ва Аквондев»-ро номбар кардан мумкин аст.

Фирдавсӣ дар чилсолагӣ ба навиштани «Шоҳнома» бар асоси дафтари мансури Абӯмансурӣ оғоз намуда, онро баъд аз сӣ сол, яъне дар ҳафтодсолагиаш, дар соли 1010 ба поён расонидааст.

Дар охири умр Фирдавсӣ ба Тӯс баргашт ва бо таҳриру такмили китоби машҳури худ машғул шуд. Дар соли 1020 дар зодгоҳаш қаряи Бож аз олам даргузашт, чисми ўро дар боғи худаш ба хок супурданд.

Ташаккули роҳи эҷодии шоирро дар таълифи «Шоҳнома» гуфта дихед. Фирдавсӣ дар тӯли солҳои таълифи «Шоҳнома» чӣ ҳолу кайфият дошт?

МЕРОСИ АДАБИИ ФИРДАВСӢ

Тавоно бувад, ҳар кӣ доно бувад,

Зи дониш дили пир барно бувад!

Абулқосим Фирдавсӣ

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

АБЁТИ ВАТАНДЎСТОНАВУ МЕҲАНПАРАСТОНАИ ШОИР ДАР ДОСТОНҲОИ «ШОҲНОМА»

МАҲАЗҲОИ «ШОҲНОМА»

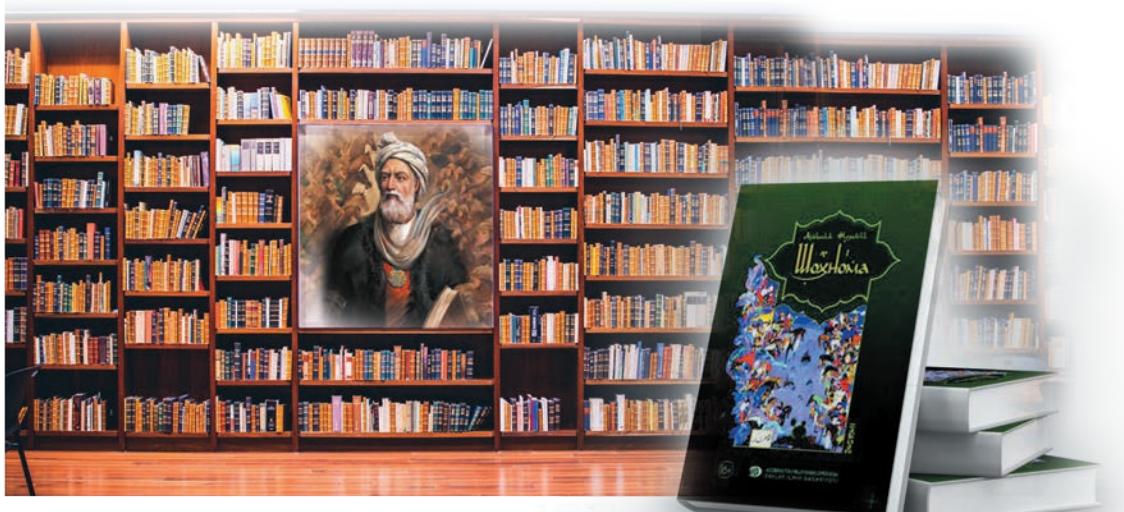
«Шоҳнома»-и
Абулмуайяди
Балхӣ

«Шоҳнома»-и
Масъуди
Марвазӣ

«Шоҳнома»-и
Абӯмансурӣ,
«Авесто», «Ху-
дойнома»

Кулли «Шоҳнома» дар як вазн: мутақориб суруда шудааст, бо шакли зерин: Фаъӯлун фаъӯлун фаъӯлун фаъал (ё фаъул) V - - /V - - /V - - / У - - (У ~).

Дар мавриди истифодаи санъатҳои бадеӣ дар «Шоҳнома» бояд гуфт, ки истиора дар он бисёр ба кор рафтааст. Ташбех чунон оддӣ ва чунон дар қалом мавқеъ дорад, ки хоси Фирдавсист. «Шоҳнома» аз 60 ҳазор байт ё худ 120 ҳазор мисраъ иборат аст. Ҳанӯз дар айёми дар ҳаёт будани шоир ин асари безавол тақрибан се нусха – нусхай мусаввада (сиёҳнавис), нусхай тозаи ба Газнин бурдашуда ва нусхай ба Сипаҳбади Шаҳриёр тақдимгардида дошт. Пас аз сари Фирдавсӣ «Шоҳнома» борҳо китобат гардида ва нусхай зиёд пайдо кардааст. Маҷмӯаҳои мунтажабаш низ кам набудаанд ва аввалини онҳоро шоири асри XI

— Масъуди Саъди Салмон бо номи «Ихтирооти «Шоҳнома» тартиб додааст. Нусхаҳои гуногуни «Шоҳнома» то замони мо омада расидаанд.

«Шоҳнома» аз лиҳози мазмуну мӯҳтаво ба се қисмат тақсим мешавад: давраи асотирӣ, давраи паҳлавонӣ ва давраи таъриҳӣ.

Ҳар се қисми «Шоҳнома» бо ҳам робитай устувор дорад ва идомаи мантиқии яқдигар буда, дар яклухтӣ барои ифодай ғояҳои олии ватанпарварӣ, меҳнатдӯстӣ, шоҳи одил ва ахлоқи поку ҳамида хизмат менамояд.

Фоя ва мӯҳтавои достонҳои «Шоҳнома». «Шоҳнома», чунон ки мебинем, асари бузурги сертаркиба ва саропо аз достонҳои қаҳрамонию ишқию ахлоқист. Достони калонҳаҷми солиёни бисёр таълифёфта дар таркиби худ достонҳои гуногунеро фароҳам овардааст, ки бисёриашон бо мундариҷаи худ сазовори таҳлили алоҳида ҳастанд. Аммо бузургии Фирдавсӣ дар он ба назар мерасад, ки ҳамаи ин достонҳоро ба як риштai умумӣ, ба хатти сужети давомдор моҳирона пайвастааст. Таҳлили достонҳои ҷудогона ва машҳури «Шоҳнома» бошанд, барои хубтар муайян кардани қимати ғояйӣ ва дурусттар дарк намудани мундариҷаи асар, ки ихтисоран овардем, ёрӣ мерасонанд.

Фоя – мақсад, мурод.

Таркиб ва ҳаҷми «Шоҳнома» чӣ гунаанд, аввалин нусхаҳои он қадомҳо буданд?

ПАНДУ ҲИКМАТ

Ба ранч андар орӣ танатро, равост,
Ки худ ранч бурдан ба дониш сазост.
Ба ранч андар аст, эй хирадманд, ганҷ,
Наёбад касе ганҷ, нобурда ранҷ.

Абулқосим Фирдавсӣ

Асотир - қиссаҳо ва ҳикоятҳои бозмонда аз даврони бостон дар бораи худоён, қаҳрамонон ва ба вуҷуд омадани ашёву ҳаводис; афсона.

ДОСТОНҲОИ АСОСИИ «ШОҲНОМА»

Гояи асосии «Шоҳнома» дар чӣ зоҳир мегардад?

Фирдавсӣ дар ин бобат чунин мефармояд:

Чунин гуфт мӯбад, ки «мурдан ба ном
Беҳ, аз зинда душман бар ў шодком».
Нигар то натарсӣ ту аз маргу чиз,
Ки кас бе замона намурдаст низ.
В – агар кушт хоҳад ҳаме рӯзгор,
Чӣ некӯтар аз марг дар корзор.
Бибандед бо яқдигар домано,
Намонед, бадҳоҳ пиромано.

Мӯбад – рӯҳонии зардушиён (оташпарастон), ки аз муғон болотар будааст; олим ва донишманди дини зардуштий.

Корзор – ҷанг, муҳориба.

Ҳама размро дил пур аз кин кунем,
Тани душманон чойи зўпин кунем.

Ҳаким Фирдавсӣ ҳифзу нигаҳдошти Ватанро чӣ гуна талқин мекунад?
Аз назари шоир дӯст доштани Ватан чӣ гуна бояд бошад?

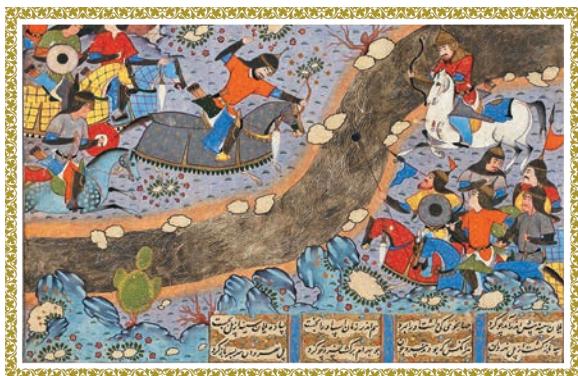
Мавзӯи Ватан ва ватандӯстӣ аз қаъри асрҳо сарчашма мегирад, зоро меҳри Ватан, парастиши он яке аз хусусият ва эҳсосоти начиби инсонӣ маҳсуб мешавад. Таълим ва тарбияи ватандӯстӣ чун аксари мавзӯъҳо, хислатҳо ва мақолҳо бояд аз хонавода шурӯй шавад ва пасон то поёни умр идома ёбад, зоро Ватан азизтарин ва муқаддастарин чиз барои инсон ба шумор меравад.

Дар ин бора адибону таърихшиносон, равшанфирону донишмандон зиёд гуфтаву дурри маънӣ суфтаанд. Албатта, Фирдавсӣ дар ин боб дар шеър ва адабиёти гузаштаи мо пешқадам аст. «Шоҳнома» мазҳари волои ватандӯстист.

Фирдавсӣ дар ташвиқу тарғиби ватандӯстӣ, далерӣ, мардонагӣ, ҷавонмардӣ, ҳифзи шарафу нангӯ номуси миллӣ доди суханро додааст. Албатта, инъикоси мавзӯи Ватану ватандӯстӣ ва тарғиби он дар шеъру адаби мо танҳо ба Фирдавсию «Шоҳнома» ва замони ў маҳдуд намешавад, балки баъди аз байн рафтани давлати миллии Сомониён низ ба ин ё он навъ идома меёбад. Бад-ин маънӣ, мо дар осори адибони дигар низ ба ин мавзӯъ рӯ ба рӯ мешавем, аммо авчи ватандӯстӣ дар адабиёти мо ба асри гузашта ихтисос мегирад.

Фирдавсӣ дар «Шоҳнома»-и худ ба мавзӯъҳои пандуахлоқӣ, ватандӯстӣ, инсондӯстӣ, некиву накӯкорӣ, ростиву ростгӯйӣ, донишу хирад, танқиди ҷаҳолат ва ситамкорӣ, ҳифзи Ватан ва муҳаббат ба он таваҷҷӯҳи зиёд зоҳир мекунад.

Мақол – як жанри фолклории бештар иборат аз ифодаю ибораҳои рехтаи мӯҷаз ва барҷастаи вирди забон гардида, ки дар нутқ барои мисол ва далел ба кор мебаранд, масал.

Дигар ин ки ба андешаи Фирдавсӣ, некиву накӯкорӣ яке аз фазилатҳои начиби неки инсонӣ ба шумор меравад. Ў ба аҳли башар тавсия медиҳад, ки ба ҳамдигар меҳрубон бошанд ва ба яқдигар танҳо некӣ кунанд. Зоро амали неки ҳар як шахс ҷовидонӣ аст:

Биё, то чаҳонро ба бад наспарем,
Ба кӯшиш ҳама дasti некӣ барем.

Некиву накӯкорӣ, ба ақидаи шоир, аз беҳтарин хулқу атвори инсонӣ ба шумор меравад:

Набошад ҳаме неку бад пойдор,
Ҳамон беҳ, ки некӣ бувад ёдгор.

Фирдавсӣ чунин андеша дорад, ки ҳар як амалро бо подоши мувофиқ қадр бояд кард:

Чу некӣ кунад кас, ту подош кун,
В-гар бад кунад, низ парҳош кун!

Подош – мукофот, мукофоти амал, музд.

Васфу ситоиши хирад, илму дониш дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ дар ҷои аввал меистад. Фирдавсӣ асари бузурги худ «Шоҳнома»-ро бо ситоиши хирад шурӯъ намудааст. Донишу хирад ҳамчун ҷароғи раҳнамои ҳаёти инсонӣ одамонро ба роҳи рост ҳидоят мекунад. Сарчашмаи ҳамаи хушбахтиҳо ин ақлу хирад ва дониш ба шумор меравад. Шоир хирадро аз тамоми хислатҳои инсонӣ беҳтару афзal медонад:

Хирад афсари шаҳриёрон бувад,
Хирад зевари номдорон бувад.

Парҳош – ҷанг, ҷидол, муҳориба.

Хирад – ақл, ҳуш, зеҳн.

Хулоса, аз эҷод намудани достонҳои «Шоҳнома» муддати зиёде гузашта бошад ҳам, то имрӯз ин асари бузург аҳамияти тарбиявию ахлоқии худро гум накардааст. Ин нуктаро бояд таъкид намуд, ки «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ дар рӯзгори мо барои тарбияи насли имрӯза, баҳусус ҷавонон, аз аҳамият ҳолӣ нест:

Хирадманд бошу беозор бош,
Ҳамеша забонро нигаҳдор бош!

Аз кроссворди зерин номи қаҳрамонҳои «Шоҳнома»-ро ёбед.

C		ё	B		ш
K		в	A		
P		с	T		м
		т	A	ҳ	
I		ф	H	и	
F		р	D	н	
		с	ў	р	б
A		р	C	и	б
Г		ш	T	с	
			Й		

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

- Фикратонро дар такя ба матнҳои дар боло овардашуда асоснок кунед.
- Ташаккули роҳи эҷодии шоирро дар таълифи «Шоҳнома» баён кунед. Фирдавсӣ дар тӯли солҳои таълифи «Шоҳнома» чӣ гуна вазъият дошт?
- Фояи қаҳрамонии «Шоҳнома»-ро шарҳ дихед.
- Фояи ватандӯстӣ ва адолатписандӣ дар «Шоҳнома» чӣ гунаанд?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиа ва таҳлили достони «Рустам ва Сӯҳроб» тавсия ме-шавад.

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ДОСТОНИ «РУСТАМ ВА ИСФАНДИЁР»

Гуштосп рӯйи тахти зебо ва пур аз нигини подшоҳӣ нишаста буд ва точи тиллоиву дурахшоне бар сар дошт. Исфандиёр иҷозаи вуруд хост ва дар баробари падараш таъзим кард. Гуштосп ўро дар канори худ нишонд. Исфандиёр сокит ва нороҳат буд, падараш иллати ин нороҳатиро аз ўпурсид ва ўгуфт: Шумо медонед, ки ман борҳо барои дифоъ аз Эрон ба ҷанг рафтаам. Ба дастури шумо барои начоти ҳоҳаронам аз дasti тӯрониён, аз ҳафт ҳон гузаштам, Арҷосп – фармондехи тӯрониёнро куштам ва ғанҷу тоҷу тахти ўро ба Эрон овардам. Ҳар бор, ки маро ба ҷанг фиристодед, ба ман қавли тоҷгузорӣ додед. Вале вақте ки бо пирӯзӣ баргаштам, қавлатонро фаромӯш кардед.

Пирӯзӣ –
ғалаба, фатҳ,
зафар, нусрат.

Гуштосп гуфт: Медонам ту воқеан дар шуchoат ва қудрат беназирӣ ва шоистаи подшоҳии Эрон ҳастӣ. Ман ба қавлам амал мекунам ва ба зудӣ тоҷу таҳти шоҳиро ба ту медиҳам. Вале қабл аз он бояд ба Зобул биравӣ ва фармонравои он ҷо, яъне Рустамро даст баста пешӣ ман биёварӣ.

Исфандиёр бо таачҷуб гуфт: Мо бояд бо душманон бичангем, на бо паҳлавони бузурге мисли Рустам, ки аз қадим умеди Эрон будааст.

Ӯ ҳамеша ба подшоҳони Эрон хидмат кардаву бо душманон ҷангидааст.

Гуштосп гуфт: Вале Ӯ нофармонӣ карда, чун ҳанӯз барои дастбӯсии ман ба поитахт наомадааст.

Исфандиёр медонист, падараш меҳоҳад ба ин баҳона ӯро аз поитахт дур кунад, вале ҷорае ҷуз итоат надошт. Ӯ ғамгину ноумед аз қаср ҳориҷ шуд. Чанд рӯз баъд Исфандиёр барои рафтан ба Зобул омода шуд. Модараш Катоюн сайъ кард ӯро аз ин кор мунсариф кунад, вале Ӯ қабул накард ва ба ҳамроҳи писаро-

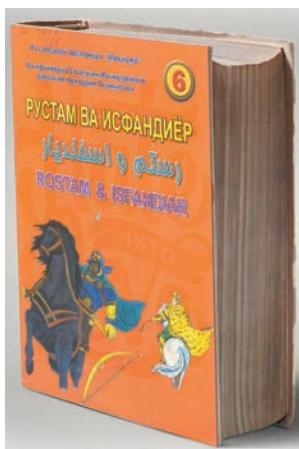
нашу теъоди каме сарбоз ба роҳ афтод.

Рӯзҳо дар роҳ буданд, то ин ки ба рӯди Ҳирманд дар наздикии Зобул расиданд. Исфандиёр дастур дод қанори рӯд ҷодар бизананд. Пас аз ҷанд рӯзи истироҳат Исфандиёр аз писараш Баҳман хост ба Зобул биравад ва Рустамро аз омаданаш боҳабар биқунад. Баҳман либосҳои абрешимӣ пӯшиду кулоҳе зебо бар сар гузошт ва бо асп аз рӯд гузашт.

Рустам бо бародараши Завора ва писараш Фаромарз ба шикор рафта буданд. Баҳман наздикӣ шикоргоҳ рафт ва аз болои кӯҳ ононро дид, ки оташе дуруст кардаанд ва гӯшти шикорашонро қабоб мекунанд. Ӯ вақте ҳайкали бузургу зӯри бозуи Рустамро дид, барои падараши нигарон шуд ва нақшае қашид. Баҳман пушти санги бузурге пинҳон шуд ва бо тамоми қудрат онро ҳал дод.

Садои ғалтидани санг дар кӯҳ пециду гарду хоки зиёде ба ҳаво баланд шуд. Бародари Рустам фарёд қашид: Қанор биравед, санги бузурге аз кӯҳ

Зобул – номи вилояте аст дар Систон, ки онро Нимрӯз низ хонанд, номи шаҳре дар устони Систону Балучистон.

Мунсариф – дургарданда, дуршаванда.

чудо шудааст! Вале Рустам бидуни ин ки аз чояш такон бихӯрад, хандиду бо як зарбаи по сангро ба каноре андохт.

Баҳман барои ин ки касе ўро набинад, билфосила савори аспаш шуду аз он ҷо дур шуд. Сипас, аз роҳи дигаре ба шикоргоҳ рафт. Вақте Рустамро дид, аз асп пиёда шуду гуфт: Салом ба Рустам-паҳлавон, ман Баҳман писари Исфандиёри рӯинатан ҳастам.

Чаро Гуштосп аз супоридани тахти шоҳӣ ба писараш Исфандиёр худдорӣ мекард? Аз фиристодани Исфандиёр барои дастгир кардани Рустам чӣ мақсад дошт?

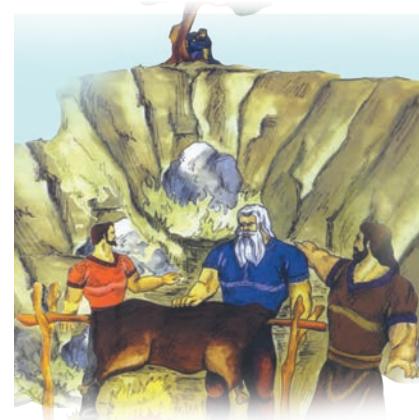
Рустам пеш омад, Баҳманро дар оғӯш гирифт ва бӯсид. Баъд ўро зери сояи дарахтон бурд ва аз ў пазироӣ кард. Баҳман гуфт: Падарам Исфандиёр ба дастури Гуштосп ба ин ҷо омада ва барои шумо аз тарафи шоҳ пайғоми муҳиме овардааст. Рустам гуфт: Ман омодаи фармонбардорӣ аз шоҳ ҳастам. Сипас ҳарду ба тарафи Ҳирманд ба роҳ афтоданд.

Он тарафи рӯди Ҳирманд Рустам аз асп пиёда шуд ва Исфандиёрро дар оғӯш гирифт. Сипас ўро ба қасраш даъват кард. Исфандиёр гуфт: Подшоҳ на фармони ҷанг ба ман додааст ва на дастури мондан дар Зобул. Ўз ман хостааст туро даст баста ба пойтаҳт бубарам. Рустам, ки аз ҳарфҳои Исфандиёр тааҷҷуб карда буд, гуфт: Ту фиреби шайтонро хӯрдай. Ба Ҳудо, то зиндаам, намегузорам касе маро бо дasti баста бубинад.

Исфандиёр гуфт: Ман наметавонам бо шоҳ муҳолифат кунам, вале ба ту қавл медиҳам дар баробари Гуштосп аз ту ҳимоят кунам ва ҳамин ки тоҷгузорӣ кардам, кишварро дар ихтиёри ту бигузорам. Рустам гуфт: Аз ту меҳоҳам ба Зобул биёй ва муддате меҳмони ман бошӣ, шояд ин мавзӯро фаромӯш кунӣ. Сипас савори Раҳш шуду ба қасраш баргашт. Ўз дастур дод хидматгорон беҳтарин ғизоҳо, меваҳо ва зеботарин фаршҳову таҳтҳоро омода кунанд, ба саф биистанд ва мунтазири омадани Исфандиёр бошанд.

Чанд соате гузашт, вале Исфандиёр наёмад. Рустам бо асабоният гурзи ғовсарашро бардошт ва бо Раҳш ба тарафи Ҳирманд тоҳт.

Рӯинтан –
1. Маҷозан одами зӯровар, тануманд; паҳлавон;
2. Лақаби Исфандиёр дар Шоҳномаи Фирдавсӣ.

Муҳолифат – муҳолиф, зиддият.

Вақте Исфандиёрро дид, ба ў гуфт: Ту даъвати маро напазириуфтӣ ва ба ман беэҳтиромӣ кардӣ. Исфандиёр гуфт: асабониятро канор бигзор, биншин, то бо ҳам сӯҳбат кунем. Ду паҳлавон соатҳо бо ҳам гуфтугӯ карданд. Рустам дубора ўро ба қасраш даъват кард, vale ў ба Рустам гуфт, ки фардо барои ҷанг омода бошад. Рустам сокит шуд ва ба фикр фурӯ рафт. Ў бояд аз ду роҳи бад якero интихоб мекард. Ё бо Исфандиёр – шоҳзодаи Эрон мечангид ва ё бо дастҳои баста ба пойтаҳт мерафт. Барои ҳамин гуфт: фикри ту шайтонӣ аст. Ман паҳлавоне пир ҳастам ва зишт аст, ки ҷавоне маро асир кунад. Ту гӯлӣ, ҳарфҳои падаратро хурдай. Агар бо ҳам бичангем ва ту пирӯз шавӣ, ў туро даври ҷаҳон мечархонад, то подшоҳӣ ба ту нарасад. Агар ҳам ба дasti ман кушта шавӣ, ман бадном мешаваму ту бадоқибат. Исфандиёр гуфт: ту аз ҷанг бо ман метарсӣ ва бо ин ҳарфҳо меҳоҳӣ аз марг фирор кунӣ.

Фирор – гурехтан; гурезиш, гурезагӣ.

Рустам чорае ҷуз ҷанг намедид. Ў бо нороҳатӣ ба Зобул баргашт ва дастур дод шамшер, найза, кулоҳҳуд, камон, гурз ва либоси ҷангшишро омода кунанд. Бо тулӯи офтоб ў ба ҳамроҳи сипоҳаш ба канори Ҳирманд рафтанд. Сипас Рустам ба танҳоӣ болои теппае рафту фарёд кашид: Исфандиёр, ман барои ҷанг бо ту омодаам. Исфандиёр, ки либоси ҷангӣ пӯшида буд, савори аспи сиёҳаш шуд ва мисли шере ба тарафи Рустам рафт. Рустам гуфт: ҳанӯз ҳам дер нашуда, бигзор сипоҳиёнамон бо ҳам бичанганд ва ману ту хуни яқдигарро нарезем. Исфандиёр гуфт: медонӣ, ки шикаст меҳӯрӣ ва ба қӯмак ниёз дорӣ, vale ман ба қӯмаки касе ниёз надорам. Исфандиёр таслимӣ шайтон шуда буд ва ҳеҷ кас наметавонист таслимӣ ўро иваз кунад.

Тасмим – дар коре қарори қатъӣ кардан.

Ду паҳлавон омодаи ҷанг шуданд. Найзаҳояшонро ба даст гирифтанд ва бо суръат ба тарафи ҳам тоҳтанд. Найзаҳо дар нури офтоб медураҳшиду дар сипару кулоҳҳӯдашон фурӯ мерафт.

Билоҳира пас аз муддате найзаҳо шикаст. Сипоҳиёни Рустаму Исфандиёр бо нигаронӣ дар ду тарафи рӯд истода буданд. Паҳлавонон шамшерҳояшонро аз ғилоф берун оварданد, мисли шер наъра кашиданд ва ба тарафи яқдигар ҳамла карданд. Садои барҳӯрди шамшерҳо дар дашт печид. Ҷанг соатҳо идома дошт. Хуршед ба васати осмон расида буд ва аз сару рӯйи ҳар ду паҳлавон арақ мерехт.

Тегаи шамшерҳо дигар давом наёварду хурд шуд. Пас аз он навбати ҷанг бо гурз буд, вале чизе нагузашт, ки дастаи гурзҳо ҳам зери фишори дasti онон шикаст.

Рустам ва Исфандиёр камарбанди ҷармии яқдигарро гирифтанд ва саъӣ карданд, яқдигарро аз рӯйи асп ба замин бияндозанд, вале фоидае надошт. Қудрату зӯри бозуи ҳар ду бо ҳам баробар буд. Садои нафаси аспҳо баланд шуда буд ва аз даҳонашон каф мерехт. Хуршед кам-кам норинҷӣ мешуд ва ба кӯҳҳо наздиктар. Ҷangi сахту нороҳаткунандае буд. Ду паҳлавони нерӯманду номдори эронӣ бидуни ҳеч душманий бо ҳам мечангиданд.

Танҳо роҳи боқимонда мубориза бо тири камон буд. Рустам ва Исфандиёр аз ҳам фосила гирифтанд, камонҳоро аз зини аспҳояшон бардоштанд. Тирҳоро як-як дар миёни зеҳ меғузоштанд ва партоб мекарданд. Тирҳои Рустам ба бадани Исфандиёр фурӯ намерафт, вале бадани Рустам пур аз тир шуда буд.

Исфандиёр тире дошт, ки нӯги он аз алмос буд, онро дар камон гузошт ва раҳо кард. Тир аз зиреҳи Рустам рад шуд ва ба баданаш фурӯ рафт. Хун аз бадани Рустам фаввора зад. Ӯ дигар тавони ҷангидан надошт. Бадани Раҳш ҳам пур аз тири хун буд. Рустам аз Раҳш пиёда шуд ва болои теппае рафт. Исфандиёр ҳандиду гуфт: Чаро фирор кардӣ? Ту шерӣ ё рӯбоҳ? Қабул кун, ки шикаст ҳӯрдӣ, камонатро бияндоз ва таслим шав. Бигзор дастҳоятро бибандам ва туро пеши шоҳ бибарам. Рустам гуфт: Ҳаво торик шудаву барои мубориза дер аст, фардо дубора бо ҳам мечангем. Исфандиёр қабул кард ва ба ҷодираш баргашт.

Билоҳира –
оҳиран, дар
оҳир, ахиран;
ниҳоят, дар
ниҳояти кор.

Норинҷӣ –
зарди сурхча-
тоб.

Зеҳ – ресмони
камон, чиллаи
камон, торе,
ки ба камон
кашида меша-
вад.

Ҷодир – хай-
ма, хиргоҳ.

Исфандиёр чаро шарт ва маслиҳати Рустамро напазируфт? Оё ў ба зўру тавони худ бовар дошт, ё қавли Гуштосп?

Рустам худашро рӯйи Рахш андохт ва бо бадани пур аз хуну захм аз Ҳирманд рад шуд. Оби Ҳирманд ҳам монанди осмони ғуруб сурх шуда буд. Рустам вақте ба Зобул расид, мардумро дид, ки беруни дарвозаи шаҳр истода буданд. Зол ва Рӯдоба – падару модари Рустам пеш давиданд ва бо дидани захмҳову сурати зарди ўсадои гирияшон баланд шуд.

Умеде ба зинда мондани Рустаму Рахш набуд. Зол тасмим гирифт Симурғро хабар кунад. Дар торикии шаб болои теппае рафт, оташ дуруст кард ва пари Симурғро рӯйи оташ гирифт. Ҳамин ки пар сӯхт, болҳои бузургу рангоранги паррандаи доноро болои сари худ дид. Симурғ рӯйи замин нишаст. Зол пеш рафт ва таъзим кард. Сипас дар ҳоле ки гирия мекард, гуфт: Падари меҳруbonam, кӯмакам кун, Рустам ва Рахш доранд мемиранд. Симурғ сарашро ба осмон баланд карду оҳиста чизе гуфт. Ангор, ки аз Худо кӯмак хост. Сипас нӯлашро дар захмҳои Рустам, ки беҳуш шуда буд, фурӯ бурд ва берун овард. Зол бо таачҷуб дид, ки захмҳо як-як баста шуду ҷойи онҳо аз байн рафт. Рустам чашмҳояшро боз карду кам-кам ба ҳуш омад. Садои нолааш қатъ шуда буд ва дигар ҳеч дарде надошт. Паррандаи меҳруbon Рахшро ҳам дармон кард. Сипас ба Рустам гуфт: Агар меҳоҳӣ дар ин ҷанг пирӯз шавӣ, аз дарахти газ шоҳаи софе интихоб кун ва ҷанд пар ба он бибанд, то суръати тират бештар шавад. Фардо пеши Исфандиёр бираву хоҳиш кун, ки ҷангро идома надиҳад, вале агар қабул накарду бо

Симурғ –
мурғи мавҳуми
афсонавӣ, ки
гӯё дар ба-
ландтарини
қуллаи қӯҳи
Қоф зиндагӣ
мекардааст.

Ангор – анде-
ша кун, пин-
дор, тасаввур
кун, гумон кун.

ту чангид, рози шикаст додани ў ин аст. Сипас дар гўши Рустам чизе гуфту парвоз карду рафт.

Қабл аз тулўи хуршед Рустам либоси чангашро пўшид, савори Раҳш шуд ва ба тарафи Ҳирманд тоҳт. Пас аз убур аз рӯд болои теппае рафт ва бо садои баланд Исфандиёрро садо зад. Исфандиёр аз хоб парид. Бо тааччуб берун омад ва гуфт: Ту ҳанӯз зиндай? Фикр мекардам бо он ҳама захм мурда бош! Ҳатман Золи ҷодугар туро начот додааст. Рустам дубора ўро ба сулҳу оштӣ даъват кард, вале Исфандиёр напазируфт ва омодаи ҷанг шуд. Рустам бо нороҳатӣ зеҳро ба камон баст ва тири газро дар камон гузошт. Зеҳро бо тамоми қудрат кашиду ҷашми Исфандиёрро нишона гирифт. Бозуҳои қавии Рустам меларзид, ў медонист куштани шоҳзодаи Эрон боиси нангу бадбахтии мардуми Зобул мешавад, вале чорае надошт. Тири газ раҳо шуда буд ва пеш мерафт.

Исфандиёри рӯинатан намедонист, ки Рустам аз рози ў боҳабар аст. Ў дар ҳоле ки ба пирӯзӣ фикр мекард, камонашро барои тирандозӣ омода мекард. Вале ногаҳон чизе мисли оташ дар ҷашмҳояш фурӯ рафт ва дигар ҳеч чоро надид. Ў бехуш ба замин афтод. Рустам худро болои сари Исфандиёр расонд ва дар канори ў зону зад. Кам-кам ҳамаи қасоне, ки набарди онҳоро нигоҳ мекарданд, даврашон ҷамъ шуданд. Ҳамроҳони Исфандиёр башиддат гирия мекарданд. Зол пеш омаду Рустамро сарзаниш кард. Исфандиёр ба ҳуш омаду бо садое заиф гуфт: Рустамро сарзаниш нақунед, падарам Гуштосп боиси марги ман шуд. Ў ба тоҷу таҳт алоқаи зиёде дорад ва ба ин баҳона маро аз сари роҳаш бардошт.

Сипас бо садое оҳистатар гуфт: Аз Рустам меҳоҳам писарам Баҳманро дар Зобул нигаҳ дорад ва ўро монанди худаш паҳлавону шучоъ ва озода бор биоварад. Вақте ўро шоистаи подшоҳӣ дид, ба пойтакт бибарад ва точи шоҳиро бар сари ў бигузорад. Рустам, ки аз шиддати нороҳатӣ сарашро поин андохта буд, гуфт: Қавл медиҳам Баҳманро ҳамон тавр ки ту меҳоҳӣ, тарбият кунам. Чанд лаҳза баъд Исфандиёр рӯйи дастҳои Баҳман ҷон дод. Ҳеч кас марги паҳлавони рӯинатанро бовар намекард. Ў ки борҳо ва борҳо аз ҷангҳои сахте ҷони солим бадар бурда буд, ҳоло ҷанозааш рӯйи замин афтода буд.

Солҳо гузашт. Рустам ҳамон тавр ки ба Исфандиёр қавл дода буд, Баҳманро мисли писараш дар канори худ тарбият кард. Баҳман, ки шоҳзодаи нерӯманду доно шуда буд, пас аз падарбузургаш Гуштосп подшоҳи Эрон шуд.

*Таҳия аз рӯйи чопи интишороти «Суҳангустар»,
Эрон, Машҳад, 1387.*

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

- Достон чаро «Рустам ва Исфандиёр» ном гирифтааст?
- Гуштосп чӣ гуна шоҳ ва падар тасвир шудааст? Гуштосп маҳз барои чӣ Исфандиёро ба гирди ҷаҳон бо ҳар баҳонае мефиристод?
- Симои Рустам дар достон чӣ гуна тасвир шудааст? Қаҳрамонҳои марказии достонро тавсиф кунед.
- Исфандиёри ҷавону тавоно ва дар паҳлавонӣ бемислу монандро маҳз чӣ бо Рустам водор мекунад ва оқибат ба марг мерасонад?

БО ГУРӯҲ КОР МЕКУНЕМ

Достони «Рустам ва Исфандиёр» аз достонҳои дигари шумо мутолиакарда бо қадом ҷиҳат ва ҳусусиятҳояш фарқ мекунад? Аз мазмуну мӯҳтавои достони мазкур шумо чӣ панд гирифтед? Оё воқеаҳои достон аз ҳаёти реалий гирифта шудаанд ва ё асотирий? Барои чӣ?

ҲАМРОҲ КОР МЕКУНЕМ

- Ба гурӯҳҷо ҷудо шавед. Дар бораи ҷанги Рустам ва Исфандиёр маълумот дидҳед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.
- Доир ба рафтори Гуштосп бо Исфандиёр фикру мулоҳизаи худро бо ҳамсабақон баён намоед ва ба мавзӯй вобаста кунед.
- Дар бораи ҳираду тадбир бар зӯру ҳила, ростӣ бар дурӯғ, некӣ бар бадӣ, оштӣ бар ҷанг, дӯстӣ бар душманий, мардумӣ бар номардумӣ байт ва панду ҳикматҳо аз «Шоҳнома» ҷамъоварӣ намуда, бо қӯмаки волидайнатон шарҳу таҳлил кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиаи китоби «Достонҳои «Шоҳнома»-и Сотим Улуғзода тавсия мешавад.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ ҚОФИЯ ВА РАДИФ

Назарияи
адабиёт

Қофия дар луғат аз қафо омадан аст. Дар адабиётшиносӣ гурӯҳи калимаҳои ҳамоҳангера меваҳмонад, ки дар охири мисраъ ва ё байтҳои шеър омада, бо ҳамдигар мувофиқат мекунанд.

Ҳамоҳангӣ нишонаи асосии калимаҳои қофияшаванда мебошад. Нишонаи муҳими дигари қофия, ки ҳамоҳангии калимаҳо низ ба туфайли он ҳосил мешавад, мавҷудияти ҳарфи равӣ мебошад. Ҳарфи охирини решагии калимаро равӣ мегӯянд. Масалан, дар байти зерини Фирдавсӣ **кар** ва **фар** қофия шудаанд ва овози **r** дар онҳо равӣ мебошад.

Чу шасту ду солам шуду гӯш кар,
Зи гетӣ чаро гӯям оину фар.

Қофияе, ки ба ҳарфи равӣ бунёд ёфтааст, қофияи солим ном дорад. Қофия ду хел мешавад: сареҳ ва ғайрисареҳ. Қофияи сареҳро комил, пурра, пурбаҳо низ мегӯянд.

Қофияи ғайрисареҳ – қофияе, ки дар навишт шакли дигар, vale дар талаффуз ба ҳам наздиканд. Мисли тӯб-тӯп, тарк-барг, бех-теғ.

Қофия дар шеър вазифаҳои ғоявию мундариҷавӣ, ҳиссию психологӣ, таносуби оҳангӣ ва шаклсозиро ичро менамояд. Яъне, қофия дар шеър барои баёни ғояву мазмуни асосӣ нақши калон бозида, мақсади шоирро ба дилу ақли хонандаю шунавандагӣ наздиктар мегардонад ва хушу гӯшнавоз гаштани шеърро таъмин мекунад. Шакли асарро ба тартиб медарорад.

Вазифаи қофия дар шеър асосан аз чӣ иборат аст? Қофияи сареҳ аз ғайрисареҳ чӣ фарқ дорад?

Шеърҳои дуқоғиядорро **зуқоғиятайн** мегӯянд. Зуқоғиятайн фақат хоси адабиёти форсу тоҷик набуда, дар адабиёти ҳалқҳои дигар низ дида мешавад. Суханварони форсу тоҷик зуқоғиятайнро ҳеле моҳирона истифода кардаанд. Барои мисол аз ғазали Камоли Ҳучандӣ чунин байтеро дида мебароем:

Ошиқонат ба саҳарҳо, ки дуо мегӯянд,
Ба дуо бӯйи ту аз боди сабо мечӯянд.

Дар ин байт «**дую**» ва «**сабо**», «**мегӯянд**» ва «**мечӯянд**» ҳамқоғия шуда омадаанд. Ин ғазали шоир саросар бо зуқоғиятайн эҷод шудааст.

Ё чойи дигар аз шоире меҳонем:

Ба мискинӣ ҷабин бар хок молид,
Ба дил пеши худои пок нолид.

Ҳамин тавр, қофия ҳудуди шеърро муайян намуда, баробарии вазну оҳанг шакли сохтории онро равшан менамояд. Дар аниқ муайян кардани сохту танзими шеър аҳамияти қофия калон аст. Қофия дар симфонияи шеър оҳангӣ иловагие ато менамояд, пайдарҳамии оҳангӣ иловагӣ ба шеър пару бол мебахшад, ҳусусияти лаҳнӣ онро афзун мегардонад. Қофия ҳамеша пеш аз радиф қарор мегирад. Шеър бидуни радиф буда метавонад, vale бе қофия омадани шеър ғайриимкон аст. Аз ин хотир, муҳаққиқони каломи бадеъ қофияро яке аз илмҳои муҳими адабӣ донистаанд.

Қофия ба сифати яке аз улуми адабӣ чӣ мавқеъ дорад? Зуқоғиятайн дар қадом жанр бештар истифода мешавад?

Зуқоғиятайн – номи санъати шеърӣ бошад, ки шоир қитъа ё қасидае гӯяд, ки онро ду қофияти паҳлуи ҳамдигар бошад, дуқоғиягӣ.

Радиф калимаи арабӣ буда, маънии луғавиаш паси яқдигар нишастан мебошад. Дар илми адабиёт он калима ва ё гурӯҳи калимаҳоеро, ки баъди қофия меоянд, радиф меноманд. Радиф метавонад танҳо аз як ҳарф ё овоз ва ё панҷ-шаш калима ё таркиб иборат бошад. Радиф хоси шеъри форсӣ буда, баъдан ба адабиёти ҳалқҳои дигар гузаштааст. Радиф дар таъмини хушоҳангии шеър хидмати арзанда дорад, аммо дар мавқеааш наомадани радиф боиси такаллуфу суханбозӣ ва сохтакории шеър мегардад. Аз ин рӯ, мақоми радиф дар шеър басо мӯҳим аст.

Вазифаи асосии радиф баён кардани матлаби марказии шоир мебошад. Вазифаи мӯҳими дигари он боз дар ягонагиу яклухтии шеър мебошад. Зоро радиф ҳамроҳи қофия тамоми мисраъ ва ё байту бандҳоро бо ҳамдигар узван алоқаманд мегардонад.

Чунончи:

Аниси кунчи танҳоӣ китоб аст,
Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст.

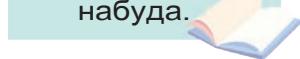
Дар ин байти Абдураҳмони Ҷомӣ таркиби «**китоб аст**» радиф буда, бори ғоявии шеърро қашидааст.

Радиф дар назми форсу тоҷик ҳамчун санъати шеърӣ низ машҳур аст. Ҳамаи шоирони мумтозу мусоири тоҷик аз радиф бисёр истифода кардаанд. Мақсади радиф танҳо таъмини оҳангӣ шеър набуда, балки баёни эҳсос ва ҳаяҷони шоир ҳам мебошад. Радиф барои таъсирбахш гардидани мазмуни шеър низ хизмат мекунад. Бинобар ин, радиф бо қофия муносибати узвии маъниӣ дорад. Мисоли равшани моҳирона истифода шудани қофияю радиф дар ин ғазали Лоиқ Шералий низ ба мушоҳида мерасад:

Дар рӯйи ҷаҳонему надонем ҷаҳон чист,
Фарзанди замонему надонем замон чист.
То пир нагардем, нафаҳмем ҷавонӣ,
То хок нагардем, надонем нишон чист.
То ташна намонем, начӯем раҳи об,
То гушна намонем, надонем, ки нон чист...
То боре насӯзем, надонем, ки хомем,
То барг нарезем, надонем ҳазон чист.
Ношуқрии мо бар намаки умр зиёд аст,
То ҷон набарорем, надонем ки ҷон чист...

Дар ин ғазал сухан дар бораи надонистани моҳияти ҷаҳон, неъматҳои табиат ва асли оғариниши инсон меравад. Бори

Такаллуф
– худнамой,
нишон додани
худ дар ягон
сифати дар худ
набуда.

ҳамин маъниро радифи «чист» хеле хуб кашидааст ва бо калимаҳои ҳамқофияи «ҷаҳон», «замон», «нишон», «нон», «ҳазон», «ҷон» алоқаманд мебошад.

Қоғия аз радиф чӣ фарқ дорад? Оё шеър бидуни қоғия вучуд доштанаш мумкин аст?

Хуллас, радиф як ҷузъи дигари иловагие мебошад, ки одатан пас аз қоғия омада, барои хотирнишин шудани шеър хизмат менамояд.

БАҲРОМ ФИРӮЗ

Мо дар ин мавзӯъ:

- доир ба муҳтасари зиндагиномаи Баҳром Фирӯз шинос мешавем;
- мазмун ва мундариҷаи ҳикояи «Муаллими саҳтгир»-ро муҳокима мекунем;
- дар ҳикоя баёни воқеаҳоро таҳлил мекунем.

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Баҳром Фирӯз якуми ноябри соли 1939 дар шаҳраки Нуратои тобеи вилояти Самарқанди бостонӣ, дар хонаводаи зиёй таваллуд шудааст.

Айёми кӯдакиашро дар деҳа, дар манзили падарӣ, сипарӣ намуда, шавқи омӯзиши илму ҳунар ва қасби машғулият ўро хеле зуд, пас аз ҳатми мактаби ҳафтсолаи деҳа, ба маркази қуҳани илму фарҳанг – шаҳри Самарқанд овард ва аз ин пас Баҳроми 14-сола якуми сентябри соли 1952 таҳсилро дар Омӯзишгоҳи педагогии Самарқанди бостонӣ оғоз намуд.

Пас аз итноми таҳсил дар Омӯзишгоҳи педагогии Самарқанд (1957) Баҳром Фирӯз барои идомаи таҳсил ба шаҳри Ҳучанд роҳсипор гардида, ба бахши таъриху филологияи Институти давлатии педагогии ба номи С.М.Кирови шаҳри Ленинобод – ИДПЛ (феълан Донишгоҳи давлатии Ҳучанд ба номи академик Бобоҷон Гафуров) ба такмили мутолиот шурӯъ намуд.

Маҷмӯаи нахустини ў «Розҳои маҳтобшаб» соли 1967 ба нашр расид ва дар кӯтоҳтарин фурсат мақбули ҳаводорони шеър мегардад.

Баъдан Баҳром Фирӯз махсусан жанри ҳикоянависиро ҷиддан пайгирий намуда, ба наср рӯ овард ва аввалин ҳикояи худ – «Бобо»-ро дар моҳномаи «Садои Шарқ» соли 1971 нашр кард.

Соли 1991 Баҳром Фирӯз нахустин барандаи мукофоти тозатасиси Иттифоқи нависандагони Ҷумҳурии Тоҷикистон – Ҷоизаи адабии ба номи устод Садриддин Айнӣ гардид.

25 сентябри соли 1994 Баҳром Фирӯз олами фониро падруд мегӯяд. Марқади нависанда дар оромгоҳи «Гумбази Қошук»-и шаҳри Ҳуҷанд мебошад.

АСАРҲОИ БАҲРОМ ФИРӮЗ

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ҲИКОЯИ «МУАЛЛИМИ САХТГИР»

Баҳори он сол ба дашти беоби Ёвон бори аввал пунбадона коштанд. Ғӯза кайҳо себаргаву вале аз об дарак набуд. Баъзеҳо ба радаҳои беҳудуди сабзгун – гули заҳмату умеди худ нигариста, хавотир буданд: «Аз ростӣ, оби Вахш меояд ё обро надида, мӯза кашидем?» – мегуфтанд.

Рада – саф, қатор, раста.

Ба канали нав, одатан, обро ҳамту, иму чим сар намедиҳанд. Ид мешавад, рақсу бозӣ, мукофотдиҳӣ, ваъзгӯйӣ мекунанд. Ҳоло мардум ба ваъзгӯйӣ ончунон одат кардаанд, ки дар тӯй ҳам, дар азо ҳам, то аз рӯйи коғаз бурро ҳатро хонда тавонистани худро собит накунанд, гӯё рӯзашон намегузарад.

Ман ба ин ҷо ба муносибати ҳамин тантана омадам. Вале ногаҳон Шодиро дидаму дар дили ман аз шодмонӣ асаре намонд.

Дар баландӣ истода ғарқи тамошои канал ва даҳанаи нақб будам. Дар пешгоҳи он ҳарфи

Нақб – роҳи зеризаминиӣ.

М-тамғаи метросозони Москва медурахшид. Дар масофаи ҳафтуним километр аз зери кўҳ нақб канда, оби паси Боботоғро аз як гўшай биёбон берун овардан, дар ҳақиқат, қиссаҳои пешини бибию бобоёнро ба ёд меовард.

Ҳоло ҳама кори асосӣ саранчом ёфта, коргарон бо трактор лавозимотеро, ки дар нақбканӣ ба кор бурдаанд, аз мағзи кўҳ кашонда, берун меоварданд. Обе, ки аз даруни нақб чорӣ буд, ҷархҳои тракторро қариб гўр мекард. Ин оби Вахш не, оби қаъри кўҳ аст. Ҷавони навчай логарандом, дар тан корчома, дар по мӯзай резинии соқаш баланд ҷолокона банд-банд таҳтаву оҳанпораҳоро ба чангак андармон месоҳту кран онро бардошта, дар соҳил ҷамъ мекард. Ҳаракатҳои ҷавон ба ман ошно намуд, худи ўро низ гўё мешиноҳтам, аммо аз дур афташро равшан тафовут намекардам. Аз теппа фуромада, ба ҷониби вай наздик рафтам. Ҳандаҳои соддалавҳонааш, поймониҳои такаббуромезаш ба Шодӣ монанд... Шодӣ! Ҳудаш!.. Ана, вай ҳам мародид... Зеҳн монда менигарад... Ачиб, шамоли тақдир одамро ба кучоҳое намебарад!

– Шодӣ!.. – наздик рафтamu даст бардошта овоз додам.

Маро дида вай лаҳзае караҳт шуд. Сипас, маъюс табассум намуду дасташро боло бардошта «Салом» гуфт.

Маъюс – ноу-мед.

– Баъди кор биё ҷақ-ҷақ мекунем... Ҳозир нағз не...

Ҷўраи солҳои бачагиам дар ин ҷо маҳбус буда, чунон ки мегўянд, хидмати маҷбурий мекардааст, вале ман намедонистам. Ҳоло ўро дида, агар гўям, ки ҳайрон шудам, на он маъниро медиҳад. Лаҳзае дасту поям бемадор гашт, чӣ гуфтанамро надониста забон хоидам. Вай андаруни канал, ман дар соҳили баланд – ҳар ду аз изтироб хомӯш будем.

Изтироб – ҳаяҷони саҳт, беқарорӣ, ошуфтагӣ.

– Ягон чиз даркор бошад, гўй, – ҳоҳиши кардам.

– Ташвиш накаш, ҳеч чиз даркор не... Фақат дидори шумоён...

Вай табассум намуд ва бо меҳр ба рӯйи ман нигаристу хомӯш монд. Посбон ба исрор талаб дошт, ки ман аз соҳил дур шавам.

Не, ба ҳар ҳол, ин Шодии пешин не. Агар ҳамон Шодии пешин мебуд, «ягон сони гўсфанд» пухта биёр, як дег палави сергӯшт кун, палава ёд кардам, арақ гир» мегуфт.

Ғалатӣ...

Вай бо трактори худ ба нақб баромада рафту ман парешонхотир ба қафо баргаштам. «Сазои хулқу атвори бад... – мегуфтам худ ба худ. – Аз карда пушаймон метобад. Ақлаш даромадагӣ барин...».

Даврони бачагию наврасии мо бо ҳам гузашт. Даҳсоларо ҳамроҳ тамом кардем. Баъд ман аз пайи таҳсил ба шаҳр омадаму вай дар деха монд.

Хурд будем. Он солҳо ҳавлии Шодино дар шафати ҳавлии мо буд. Ҳамеша ҳамдам, бозӣ мекардем, ҳамроҳ ба мактаб мерафтем, аз пайи гову гӯсола, алафу ҳезум медавидем. Рост мегӯянд, ки Исо ҳам ба роҳи худ, Мӯсо ҳам.

Бесарии вай як зарра ҳам ба ман сироят накард. Баъди ин гуна таҷрибаҳо чӣ гуна ба қонуни ирсият бовар намекунӣ?!

Росташро гӯям, баъзан аз қасофати вай ман ҳам дар маломат мемондам. Бинобар он, очаам мудом таъкид мекарданд, ки вай қатӣ камтар бозӣ кунам. Лекин ҳамроҳ бозӣ накарда мешавад?

Боре сазои ба суханони модар беъзтиноиамро дидам. Воқеа ин тавр рух дод: дар қарибии боғи мо полизи колхоз буд. Нигоҳбони он бобои Орзумурод ҳар гоҳ ба боғи мо ояд, ягон ҳандалаки хушбуй меоварду маро шод мекард. Он солҳо мардум дар замини рӯйидарича харбуза намекориданд. Ғалла танқис буд. Ба мардуми дехқон пул аз он ҳам танқистар буд. Ҳеч кас моҳона намегирифт, на дар пири нафақаю на дар беморӣ... Дар ивази 20 сотих замини рӯйидарича аҳли оила дар колхоз кор мекарданд. Бе паспорт ба кучо гурехта меравӣ?! Ана, аз ҳамин сабаб ба замине, ки корам аст, хоҳ лалмӣ, хоҳ обӣ, ғалла мекориданд.

Хочагӣ барои полиз хеле кам замин ҷудо мекард... Ҳамон рӯзи ноҳуш ману Шодӣ дар боғи мо,

**Полиз –
киштзор,
мазраа.**

ки як гўшаи ҳамон замини рўйидаричаро ишғол мекард, машғули бозӣ будем.

Намедонам, гап аз кучо бархосту вай барои харбузадуздӣ ба полизи хочагӣ рафтани шуд. Ман инояти бобои Орзумуродро ба хонаводаамон ёд оварда, дар ин хиёнат ба вай шарик нашудам. Чун ў ба ҷониби полиз раҳ гирифт, ман ба даруни ҷӯйи обкандаи чуқуре даромада пинҳон шудам.

Дар он айём чӣ донам, ки агар кас бетарафона ҷиноятеро гувоҳ бошад, низ гунаҳкор аст.

Рафтори ба дуздӣ даст задани Шодиро чӣ гуна баҳогузорӣ мекунед?

Ногоҳ валвалаю ҳаёҳуе бархосту бача набошам, боз ҳам худдорӣ карда натавонистам ва сар бардошта, оҳиста ба тарафи ошӯб нигаристам. Манзарае, ки дидам, ҳеч фаромӯш намешавад: Шодӣ харбузai калоне дар даст ба ин сӯ медавиду аз қафо, дар масофаи чил-панҷоҳ қадам бо ҳаёҳу бобои Орзумурод ўро дунболагир буд... Ман ин ҳолро дидаму саросема сарамро поён гирифтам, valee кор аз кор гузашта буд: Шодӣ гурезон харбузаро ба назди ман ғелонду рафт...

Ҳаёҳу –
ғавғо, доду
фарёд.

Вақте ки бобои Орзумурод омада, дар саром рост истод, ба ҷуз шармандавор аз ҷо бархостан дигар чораам набуд.

Мӯйсафед тамоми заҳрашро ба ман рехт. Суханоне гуфт, ки агар мор шунавад, пӯст мепартофт. Рост мегуфтаанд: харбузаро хом қандана, сари дехқонро бикан.

Ҳамин қадараш кам набуд, ки мӯйсафед боз ба хонаамон рафта, воқеаро ба модарам гуфтааст. Бегоҳирӯзӣ гӯсолаву се бузғоларо пеш андохта аз дарвоза дароям, модарам дар сари оташдон будаанд, тарошае ба дасташон афтоду бо он маро чунон заданд, ки он шаттаро ба ёд оварам, то ҳол тахтапуштам вичиррос зада, дар танам мурғак медамад. Аз беадолатии модарам саҳт ранцидам. Як шабонарӯз аз хона таом нахӯрдам. Аввал пурсиш, баъд кӯшиш-дия! Бобои Орзумуродро солҳои сол ҷашми дидан надоштам.

Ба Шодӣ бало ҳам назад. Баръакс, фардояш шӯру фифони маро тақлид карда мазоҳ намуд. Бобои Орзумурод ба модараш гуфта бошад ҳам, Ҳаёт-хола ҳаргиз ба писараш саҳт намерасад. Зани ачиб буданд – нармидил, беозор, гапбардор, фориғдил... Ҳеч нашунидаам, ки вай ягон бор ба Шодӣ, ақаллан дӯғу пӯписа карда бошад. Бо ҳама ҳамин хел, мулоимгап, нармидил. Мо – бачаҳо ҳавас мекардем, кошкӣ модари ҳар яке ҳамин хел мебуд... Беақл будем...

Шодӣ сол аз сол дар бадкирдорӣ ном мебаровард. «Шодӣ не, ин ғаму кулфат аст», мегуфтанд одамон. Ёд дорам, боре модараму Ҳаёт-хола ба таъзияи қадом як ҳамдеҳаамон рафтанд. Ману Шодӣ дар ҳавлии онҳо будем. Дар сояи тути қалони балхӣ бибиаш ғир-ғир ҷарҳи ришта, суруди ғамангезеро замзама мекард. Аз афти кор, пиразани ҳафтодсола писари дар ҷанг бедарак рафтагиаш – падари Шодиро боз ба ёд оварда буд магар, ашки руҳсораҳои пурочингашро дам ба дам ба нӯги остини дарозаш пок мекард.

Ин дам аз кӯча нидои аттор баромад. Он солҳо атторҳо ранг, қулф, сӯзан, тугма, шаба, ҷангаки моҳидорӣ барин майдо-чуйдаҳоро аз шаҳр ҳаридар, деха ба деха гашта қиматтар мефурӯҳтанд. Рӯзе, ки аттор меомад, барои бачаҳои деха ид буд. Ҳар кас ягон чиз меҳарид: писарбачаҳо – ҳуштакчаҳои сафолӣ, дорбозак, духтарон – сӯзан, ҳалқа, илқ, занҳо – ранг, зок, зихи пойчома ва ба ҳамин монанд чизҳо.

Ману Шодӣ саросема ба сӯйи аттор давидем. Ҷангаки моҳигириро дидему ҳаваси моҳигирий моро беқарор кард.

Аммо барои ҷангакҳарӣ пул надоштем. Дар он айём пул на фақат дар ҷайби бачаҳо, балки дар қисай аксар мардони деха ҳам ёфт намешуд. Аммо мушкиле набуд, ки садди майлӯ ҳоҳиши Шодӣ бошад. Вай «ҳозир» гуфту тозон ба ҳавлиашон рафт ва фурсате нагузашта, куртаи мардонае дар бағал берун омад. Аттор куртаро пасу пеш гардонда диду писанд кард, вале ба рӯйи Шодӣ бо шубҳа нигариста гуфт:

- Бача, боз бе руҳсати очаат овардӣ?
- Не-е!
- Ку, рав, бигӯ очаат ояд.
- Э, шумо чӣ хел одам, гиред-дия!.. Очаам ба меҳмонӣ рафт. Ҳудаш гуфта буд, ки инро дигар касе намепӯшад.

Ин лаҳза ҳоҳарчай Шодӣ – Фароғат аз дasti бибиаш гирифта аз ҳавлий берун омаду ба сӯйи аттор шитобон расид.

– Ана, куртаи додом, бибичон!.. Ман гӯям, шумо бовар намекунед... – бидиррос зад духтарак куртаро аз пеши аттор бардошта.

Куртаро дар назди аттор диди, фифони пиразан баромад.

Шодӣ ба Фароғат суханони таҳдиду таҳқиромез гуфту аз он доира дуртар рафт.

– Ҳой, балонусха... Куртаи писаракам-а! Нарӯйида рав, ту шумқадам... Садқаи падар шав!.. Барои ҳамин Ҳудо ба ту уна ҳайф дид.

Вай бо алам хеле суханони ҷонгуздоз гуфту куртаро аз дasti Фароғат гирифта, бо қомати ҳамида ба сӯйи ҳавлий равон шуд. Шодӣ аз ин кори ҳоҳарашу бибиаш изо кашиду беҳаётар гашта,

**Аттор –
атрфурӯш.**

ба пиразан дарафтод. Сараввал куртaro аз дasti бибiй гирифта гурехтанiй шуд, vale натавонист. Баъд аз алам ҳавлиашонро сангборон мекард, ки модараш расида омад. Ҳаёт-хола сабаби мочарои ўро фаҳмид ва зуд аз кучое пул ёфту барои Шодӣ чангак харид ва хархашai ў пасанда гашт.

Шодӣ солҳои мактабӣ ҳам тавфиқ наёфт. Вай қобилияти хуб дошт, аммо ҳаргиз дар хона китобу дафтарро ба даст намегирифт. Ҳар он чӣ аз муаллим мешунид, каму беш дар хотир медошт ва онро боз гуфта аз муаллим баҳо мегирифт. Агар аз роҳи худсарию бетамизӣ намерафт, балки одами дуруст мешуд...

Аз бонги ногаҳонии мошин як қад парида, худро ба канори роҳ гирифтам. Замини зери поро ларзонда «Белаз» гузашт. Ронанда ба ҳоли ман хандид. Ман ҳам хандидам.

Бе ҳеч мақсад, ғайрииҳтиёр мерафтаму мерафтам. Инро пай бурда, ниҳоят аз роҳ истодам. Истодаму баргашта ба сӯйи чорраҳае, ки он ҷо мардум интизори мошинҳои раҳгузар буданд, рафтам.

Ҳоло ба қадом сӯйи ин дашт назар қунед, суруру тантанаи фардо эҳсос мешуд. Гурӯҳ-гурӯҳ одамони аз атрофу акноф баҳри тамошо омадагӣ бо шавқ даҳани нақб ва наҳри навсоҳтро менигаристанд. Дар ҳама ҷо байраку хитобаҳо, ошхонаву дӯконҳои сайёр...

Намедонам, дар синфи шаш будем ё ҳафт, ғолибан дар синфи ҳафт меҳондем, ки ба мактаби мо аз шаҳр муаллимае омад. Ўро мо дар зиндагӣ ҳаргиз фаромӯш намекунем, зеро вай сабабгор гашт, ки сонитар бисёр бачаҳои деҳаи мо таҳсилро давом доданд, касбу ҳунар омӯхтанд. Чашми моро ба олам, ба зиндагӣ ҳамон Солеҳа Каримова кушод. Ҳар як сухан, ҳар як кори вай барои мо ибратбахш, зебо ва ҳавасангез буд. Писару духтар – ҳама мафтуни вай будем. Муаллима барои мо ҳам рафиқи мӯнису сирдон, ҳам устоди саҳтири иззатманд – хулоса як олами нави таҳ ба таҳ асрор, хирад, ҳунар, ҳусн ва назокати одамӣ буд. Вай ҳам донишманд, ҳам дарзӣ, ҳам пазанда – хулоса, кони ҳунар буд. Ба духтарон бофтани дӯхтанро омӯзад, ба бачаҳо аз усули муомила, назокати адаб сар карда то оростани дастархону ақоиқи назофат, тариқи меҳмонию мизбонӣ, расми хонадорӣ ва ободу зебо доштани макони истиқоматро меомӯҳт.

Шодӣ ўро низ биозурд. Биозурду сипас худ батамом радди маърака шуд: рӯзе муаллима ба синф ворид гашт ва пас аз салому алек ба курсӣ нишаста ҳозири ғоибро санҷидан хост, vale курсӣ яку якбора пора-пора гашта аз ҳам рехт. Муаллима ба рӯйи фарш афтод. Вай аз хичолат буд ё аз дард ба рӯйи ҳеч

Тавфиқ –
муваффақият,
пешрафт.

Дарзӣ –
дӯзанда.

кас нанигаристу лангон-лангон аз синфхона берун шуд. Чашми духтарон об гирифт, бачаҳо аз ғазаб дандон ба дандон мефишурдану аз алами очизӣ сар намебардоштанд.

Аксари онҳо дар он айём аз Шодии ҷангара ба дил ҳарос доштанд.

— Ба падарат лаънат... Мур, ту, пес... — яку якбора Маҳрам сар ба остин ниҳода гириста сар дод. — Гум шав, нокас!..

— Агар ягontaат даҳон кушой, аз ман гила накун! — аз ҷо барҳоста мушташро гиреҳ карда ба аҳли синф ва асосан, ба Маҳрам таҳдид кард Шодӣ. — Даҳаната аз таҳтапуштат мекушоям, Таппак!.. — Вай духтари Назари Чӯпон Маҳрамро «Таппак» мегуфт.

— Агар ҳозир ба мудир рафта нагӯям, ман — одам не! Ту ин курсиро мондӣ, — Маҳрам бо ҷашмони ашколуд аз ҷо барҳосту аз синф берун рафтан хост.

— Бишин, Таппак! — Шодӣ сари роҳи ўро гирифт. Азбаски Маҳрам ба мактаб аз молхона меомаду мудом аз танаш бӯйи ширу ҷурғот ба димоғ мерасид, ин лақаб ба вай часпида буд. — Ку, як бори дигар гӯй!.. — Шодӣ бо ситеz мушташро ба таҳи манаҳи духтар бурд. — Чунон гирифта ба девор мезанам, ки... таппак мешавӣ! — аз лутфи дурушти худ завқида, қоҳ-қоҳ зад вай, vale ба ҳандааш ҳеч кас ҳамроҳ нашуд.

...Касе маро ҷеф зад магар ё ба гӯшам ҳамин хел даромад, дақиқ надонистам. Сар бардошта ба атроф нигаристам — ҳоло ҳама ба ҳар тараф рафта, дар гирду пеш ҳеч ҷонзоте набуд. Дар он сўйи канал бачаҳои Ёвон ба ҳарҳо кӯзаву офтобаҳоро баста аз пайи оби гуворо ба сўйи ҷашмаҳои домани кӯҳ мераванд. Имрӯз бачаҳо бори охир барои об мераванд. Фардо аз ин канал, аз оби Вахш меҳӯранд.

Боз овоз баромад. Ин дафъа аниқ шунидам — овози зан.

Бист-сӣ қадам дурттар аз ман дар канори роҳ ду мошини самосвал меистод. Аз таваккал ба ҷониби мошинҳо қадам задаму аз паси яке аз онҳо қиқиррросзанон Гулсифат баромад. — Дар ҳамин ҷо ҳам ту ғарқи фикру хаёлӣ?.. Э, ту ҳам одам барин ягон рӯз ҳушёр мегардӣ ё не? — гуфт вай бо чехраи ҳандон ба сўйи ман аз дур дasti воҳӯй дароз карда омада.

— Фикру хаёл кучо, ҳамту... — гуфтам аз хичолат чӣ гуфтанамро надониста. — Ту дар ин биёбон чӣ гум кардӣ?

Мо салому алек ва аз яқдигар ҳолҷӯй кардем.

— Ба чӣ кор омадӣ? — ва ҷавоби маро нигарон нашуда пайрави саволи худ гуфт: — Тантана менависӣ? Мардони майдон ё диловарони Ёвон? А?

Гулсифат ҳам аз ҳамсинфони мо. Ман аз бозе, ки ўро мешиносам, одаташ ҳамин: ягон гапро мепурсаду тоқати ҷавоби шуморо шунидан надорад. Шумо ба ҷавоб даҳан кушода — нақушода, вай аз ҷойи дигар савол мекунад.

Барои чунин тарбия ёфтани Шодӣ кӣ айбдор аст? Муҳити хонавода ва ё худаш?

— Писардор шудай, муборак... Чӣ ном додӣ? — боз пурсид вай. Ман номи писарам ва мақсади омаданамро гуфтаму сипас аз ӯ пурсидам:

— Ба ман нигар, аҳволи Шодӣ чӣ хел аст, боҳабарӣ?

— Ҳабс шуд-ку, ҳоло дар зиндан будагист, — гуфт вай ва якбора маъюс гашт. — Чаро якбора Шодӣ ба ёдат омад?.. Дар ҳамин дашт рӯята ба қибла гардонда Шодиро фикр мекардӣ?

— Не, Гул... Ист, ки ту ба ин ҷо ҷаро омадӣ?

— Мусулмонӣ ба шикамсерӣ, гуфтаанд. Се-чор дӯкону ошхонаи районро овардам. Гапи хушк ба гӯши кӣ мефорад?! Гумонат рӯзномаи ту барояд, офтоб мебарояд, вагарна на пахта мерӯяду на мол мезояд. Ҳамту не?

Кинояи ӯро бо табассум гузарондам. Вай кори рӯзноманигородонро гапи хушк ва бехуда мешуморад.

Мо дар хусуси ҳамдиёрон, ҳамсинфон, кору бори худамону наздиконамон хеле гапзанон кардем. Чун сухан ба сари мактаби деҳа кӯчид, Солеҳа Каримова боз дар пеши ҷашмам ҷилвагар гашт.

— Ба ман нигар, Гулсифат, муаллима Каримова ҳоло дар кучо бошанд?

Вай ҷашмонашро қалон карда ба тааҷҷуб ҷунон ба рӯйи ман нигарист, ки авзоаш баръало мегуфт: «Бача, тани ту сиҳат аст ё не?». Дар муқобили рӯйи лоғару борикаш ҷашмонаш зиёда қалон намуданд. Дар воқеъ, Гулсифат ҳеч фарбех нашуд. Ҳама ҳайрон буданд, ки ӯ бо вуҷуди ин қадар дарёдилию ҳуштабъӣ, ҷаро тортанак барин дар бадан як пайса гӯшт надорад. Кораш нағз, рӯзгораш осуда, хулоса чор ишкелаш ҷоқ. Аз афти кор, аз ҳӯрок парҳез дорад, қомати зебояшро эҳтиёт мекунад. Дарвоқеъ, фарбехии зан бештар қабех менамояд.

— Имрӯз ба ту ягон гап шудагӣ, поймапой гап мезани.

Чаро ҳаёлат парешон? — гуфт вай баъди лаҳзае ҳайронӣ ба ҷашмони ман нигариста.

— Ҳеч, — гуфтаму табассум намудам.

— Каримова аз мактаби мо рафтанду дар Себзор ҳам гапашон бо директорашон напухт магар, ба кори дигар гузаштанд. Боре дар мошин дучор шудаму як дам гапзанон кардем. Ҳамаро ном ба ном пурсиданд. Чаро аз муаллимӣ рафтед гӯям, даст афшонданд. Ҳудашон ҳам пушаймон барин. Ҳайр, худат медонӣ, одами ростдил ҳоло рӯзаш саҳт аст.

Киноя – сухане, ки дар он мақсади аслий пинҳон бошад; рамз, ишора.

Қабех – зишт, бад, нописанд.

- Ба халқ чизи аз ҳама зарурӣ аввало нон, баъд аз он мактаб,
- гуфтам ман суханони дар кучое хондагиамро ба ёд оварда.
- Ҳеч кас ба ин шубҳа надорад.
- Рӯзҳои шанбею якшанбе хона ба хона мегаштанд.

Очаам аз саҳар «бибиотуни айбчинат меояд» гӯён, ба рӯбучин сар мекарданд. Чӣ қадар маслиҳат, машварат... Худро ба одамон бегона намеҳисобид... Ёд дорам, очай маро маломат карда буд, то ки вақти гиряи қӯдак гаҳвораро саҳт начунбонад... Аммо баъзеҳо ба хонаашон рафтани ўро хуш намекарданд. Сагашонро күшода мемонданд, медонӣ?.. Ҳурмати нон... – гуфтам ман бо сӯзу гудоз.

– Муаллими ҳақиқӣ буд... Ҳайфо, ки бо замона мувофиқат карданро намедонист.

– Ҳаёт-хола ҳам омаданашро намехост, рӯйи хуш намедод, муаллима пай мебурд, аммо домани Шодиро сар намедод.

– Кучо пай намебурд! – эътиroz кард Гулсифат. – Ҳамаашро медонисту худашро ба гӯлӣ мезад.

– Ин тавр бошад, чаро ба Шодӣ ин қадар андармон буд?

Барои таъмири хонаю ҳавлии онҳо ҳашар ташкил карда буд, ба хонааш мебурд, китоб медод: бо қӯшиши вай Шодӣ одамсуроб гашт, ҳатто момои Гулсуми бекасро дастёри мекард...

Лаҳзае фикру андешаҳои ҳар ду ҳам ба он солҳои наврасӣ пайванд ҳўрда, хомӯш мондем.

– Азбаски очааш доим тарафи писарашро мегирифт, бечора муаллима ба бало монда буд, – хандид Гулсифат. – Шодӣ ягон номаъқулий кунад, додҳоҳон ба хонаи муаллима мерафтанд, гӯё фарзанди вай бошад... Э-э, Шодӣ набуд, вай дар ҳақиқат ғаму кулфат буд. Аз кучо гапи ўро сар кардӣ? – аз ин гуфтугӯ дилгир шуд Гулсифат.

– Баъди аз мактаби мо рафтани Солеҳа Каримова Шодӣ расво шуд. Ҳусусан, Маҳрами бечораро расо азоб дод. Бачаи шум буд, – гуфта ба Гулсифат ҳамфиркиамро баён намудам.

Маҳрам аз ферма ба мактаб харсавор меомаду ҳарашро дар қуруқи лаби сой ишкел зада мемонд. Шодӣ дар танаффус пинҳонӣ рафта, ишкели ҳарро күшода сар медоду баъд дуҳтари бечора ҳафт километр роҳро пиёда мерафт...

– Оби ганда ба хандак, ана оқибаташ, – гуфт Гулсифат андӯҳгин абру чин намуда. – Аз мукофоти амал гурехта намешавад! Дузд ба дузд вомехӯрад, ғар ба ғар...

– Ачаб не, вай одами нағз мешуд... – гуфтам, аммо ин дам ҳамаи далелҳоям дар бобати одами нағз шудани Шодӣ ба назарам ноҷиз ва беасос ҷилва намуданд. Баъди лаҳзае хомӯшӣ гуфтам: – Ҳозир Шодиро дидам. Дар ҳамин ҷо будааст...

Ишкел –
завлона, банд.

Гулсифат ғайричашмдошти ман як қад парида, ба рўйи ман нигарист, лаҳзае ин гуфтугўро чашмони мо идома доданд: ман бовар кардам, ки солҳои охири мактабӣ мафтуни Шодӣ ба Гулсифат, ҳар чӣ бошад ҳам, дар дили духтар асаре доштааст.

— Суханро аз ҳамин сар кунӣ, намешавад?! Гочиатро бас накардӣ!.. аз даққионус сухан сар карданат барои ҳамин Шодӣ буд?! Хайр, чӣ илоҷ, ба бадбаҳти Шодӣ ҳеч кас гунаҳгор не, айби худаш, — гуфт Гулсифат ҳаяҷони худро андаке фурӯ нишонда. — Агар худи кас одам шудан наҳоҳад, ҳеч кас ўро одам карда наметавонад.

Ҳар ду ҳам дақиқаे чанд ҳомӯш мондем. Ман ботинан ин гуфтугўро давом медодам: Ба фикри ман, дар ин бадбаҳтӣ танҳо худи Шодӣ гунаҳгор не, — мегуфтам ба худ. — Фақат як худи модара什 ҳам гунаҳгор не. Бале, хурду калон — ҳама. Дар пеши назарамон дузду авбош, коҳилу кӯрнамак ба воя расид, ҳеч кас ба таври қатъӣ ба вай монеъ нашуд. Аз хурдӣ умри вай бекор мегузашт... Ҳаёт-хола тарафи писарашро мегирифт ва ё дӯғу пӯписай бардурӯғ мекарду бас. Баъди як воқеаи ноҳуш дили аксар ҳамсояҳо ба модари писар хунук шуд, аммо боз гунаҳкор бечазо монд.

Шодӣ дар оғилашон гурбай ҳамсояро дошта, ба болояш карасин рехта оташ мезанад: гурбай оташгирифта ба ҷониби ҳавлии соҳибаш мегурезад ва ҳангоми таоми шоми хонавода худро аз тиреза ба хона меандозад. Носири яқдаста аз ҳавфи сўхтор худро ба болои гурбай машъалвор оташгирифта меандозаду бо як дasti аз ҷанг амон мондагиаш онро дошта, боз бештар маъюб шуд...

Ҳаёт-хола ҳар боре, ки ба хонаи мо меомад, модарам баъзе кирдорҳои Шодиро аз рўйи дидаю шунидаашон гуфта, «Сари вақт аст, пеши роҳашро гиред», мегуфтанд. «Абе, дугоначон, ҳоли бача-дия. Бе падар, сағир калон шуд. Дили сағираро озурдан гуноҳи азим аст, мегўянд. Дилам намешавад, ки гапи саҳт гўям. Калон шавад, ягон рӯз ақлаш медарояд. Бачаҳои шўҳ ҳам калон шаванд, вазнину солор мешаванд», — мегуфт модари ўдар ҷавоб.

— Тағояшу очааш ба ин ҷо дидорбинӣ омадаанд, аммо Шодӣ ба наздашон набаромадааст. «Ман оча надорам», гуфтаст. Соңӣ амакаш омадаст, — гуфт Гулсифат андешаманд. — Шодӣ гуфтаст, ки очаам наояд. Маро ҳарҷӣ кард вай кард: тухми мурғи ҳамсояро дуздидам, манъ накард, ба сагаш сўзан додам, як шаппотӣ назад, ана, оқибаташ...

Даққионус – золим, ситамкор.

Солор – сардор, пешво.

Муаллим аз чӣ сабаб мактабро тарқ мекунад? Оё имкони равиши таълиму тарбияро дигар кардан набуд?

— Ғалатӣ... Боварам намеомад, ки Шодӣ чунин рафтор кунад ва аз ӯ ин гуна суханҳо барояд. Кӣ ба ин минвол ҷашми ӯро кушода бошад? Кӣ? А? — гуфтам ангушти ҳайрат ба лаб бурда.

— Зиндагӣ... зиндагӣ ҷонам, Солеҳа Каримова не, — гуфт Гулсифат дар поёни сухан. — Зиндагӣ муаллими саҳтири аст... Мегӯянд, ки дар ҳамин ҷо китоб ҳонда, донишманд шудагӣ...

Дар пеши ҷашмони ман қомати баланди Шодӣ ҷилва намуд, ки ӯ аз паси мо менигарад. Беихтиёр ба қафо нигаристам. Кран ба мисли фили бузург бо ҳартумаш таҳтаву оҳанпораҳоро дарзадарза бардошта, ситезаомез дар соҳил ғарам мекард.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

- Ҳикоя чаро «Муаллими саҳтири» ном гирифтааст?
- Оё воқеаҳои ҳикоя аз ҳаёти реали гирифта шудаанд ва ё тасвири ҳаёлий? Ба ин тарз тарбия ёфтани Шодӣ кӣ айбдор аст? Барои чӣ?
- Ҳаётхола чаро ба ҷои насиҳат кардан, фақат аз Шодӣ пуштибонӣ мекард? Ин рафтори модарро нисбат ба тарбияи фарзанд ҷо гуна баҳогузорӣ мекунед?
- Моҳияти ҳикояи «Муаллими саҳтири»-ро ҷо ташкил медиҳад? Ҷанбаҳои тарбиявии ҳикояро баён кунед.
- Тимсоли Шодӣ дар ҳикоя ҷо гуна инъикос шудааст? Қаҳрамонҳои марказии ҳикояро тавсиф кунед.
- Ҳикояи «Муаллими саҳтири» аз ҳикояҳои дигари шумо мутолиакарда бо қадом ҷиҳат ва хусусиятҳояш фарқ мекунад? Аз мазмуну мӯҳтавои ҳикоя шумо ҷо панд гирифтед?

БО ГУРӮҲ КОР МЕКУНЕМ

- Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Дар бораи рафтору кирдори Шодӣ маълумот дидед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.
- Доир ба ҳикояи мазкур фикру мулоҳизаи худро бо ҳамсабақон баён намоед ва ба мавзӯъ вобаста кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиа ва таҳлилу муҳокимаи китobi «Ғафлатзадагон»-и Баҳром Фирӯз пешниҳод мегардад.

САТТОР ТУРСУН

Мо дар ин мавзӯъ:

- доир ба муҳтасари зиндагиномаи Саттор Турсун шинос мешавем;
- мазмун ва мӯҳтавои ҳикояи «Ситораи корвонкуш»-ро муҳокима мекунем;
- дар ҳикоя баёни воқеаҳоро таҳлил мекунем.

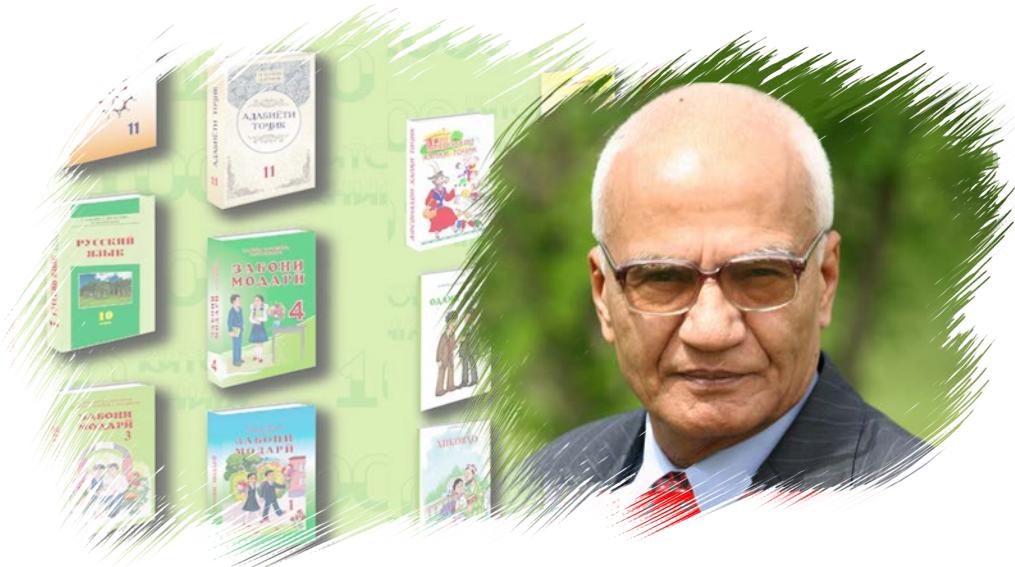
ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Саттор Турсун 15 февраля соли 1946 дар деҳаи Пасурхии ноҳияи Бойсуни вилояти Сурхондарёи Ҷумҳурии Ӯзбекистон дар оилаи деҳқон ба дунё омадааст.

Аввалин маҷмӯаи ҳикояҳои ў бо номи «Дили гарм» соли 1971 рӯйи чопро диддааст ва аз пайи он маҷмӯаи дигари повесту ҳикояҳояш бо номи «Сукути қуллаҳо» интишор ёфт. Асарҳо ва китобҳои дигари нависанда: «Камони Рустам» (1976), «Аз субҳ то шом» (1979),, «Дувоздаҳ ҳикоя» (барои бачаҳои синни калони мактабӣ, 1986), «Дарахти ҳазорсола» (1991), «Санг дар бағал ба тӯфон» (2002), «Чорбанди домангир» (2011) ва ғайра мебошанд.

Саттор Турсун баҳусус, миёни ҳаводоронаш бо повесту роман ва қиссаҳои «Камони Рустам», «Пайванд», «Ситораи корвонкуш», «Обдорӣ, ё худ Кавкабони кабуд(1976-1977)», «Зиндагӣ дар домани талҳои сурҳ», «Барф ҳам мегузарад», «Падар», «Се рӯзи як баҳор», «Думбура» ва «Пайғамбарзот» машҳур аст.

Повесту роман ва ҳикояҳои ў ба беш аз 20 забони ҳалқҳои дунё тарҷумаву нашр шудааст. Худи ў низ дар тарҷумаи асарҳои адабони шинохтае чун Лев Толстой, Ҷек Лондон, Андрей Упит, Грант Матевосян дasti тавоно дорад. Асарҳои

алоҳидаи В.Телпугов, И.Друтсе, А.Беляев, М.Левин, С.Хонзодян, М.Муродалиев, Э.Аъзамов ва дигар суханварони русу шӯравӣ, ҳикояҳои ҷудогонаи Ш.Андерсен, А.Галлоб ва Ӯ.Камолро ба тоҷикӣ гардондааст. Соли 1982 Киностудияи «Тоҷикфилм» дар заминаи «Камони Рустам» филми ҳунарии «Айёми туманҳои тобистон»-ро сабти навор намудааст.

Саттор Турсун зимни навиштани асарҳо бештар ба қадом мавзӯъҳо таваҷҷӯҳ зоҳир кардааст?

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ҲИКОЯИ «СИТОРАИ КОРВОНКУШ»

Офтоби тирамоҳ охирин нурҳои ларzonашро аз пештахтаи ти-реза ғундошта, оҳиста ба пушти Тали шаҳидон ҳам ҳӯрд, ки дар он ҷо қабристони деха воқеъ буд. То ин дам магасе ба умеди бे-рун рафтан худро ба шишаҳои панҷара андохта, беист ғинг-ғинг мекард; ҳамон магас, чунон ки аз тарс бошад, баробари фурӯ нишастани офтоб дафъатан қарор ёфт. Ҳонаро якбора сукунати сард ва тазиқовар фаро гирифт. Деворҳои сафеди он ба монанди куртаи суфе, ки аз бисёр шустан рангаш паридааст, ноаён хира гардиданд. Сақф гӯё пасттар фуромад ва асбобу анҷоми хона дар ҳукми ҳомӯшӣ монда, саросар ҳузнангез тофтанд.

Сақф – шифти хона.

Мӯйсафед, ки тамоми рӯз ба ҳолпурсии такорор ба такорори кампираш ҷавоб надода, рӯ ба девор караҳт меҳобид, агарчи ҷашмони ҷӯкидааш дер боз баста буданд, аз ин тағиирот ба алам пай бурд. Зеро ҳар дафъа, баъди ғуруби офтоб, то ҳангоме ягон қас ҷароғро дарнагиронад, хона ба назара什 мисли заминкан тангу тор намуда, дили заъфзадааш ноҳост ғишиурда мешуд.

Вай инчунин эҳсос кард, ки аз умраш соатҳои башумор мондааст, то фардо намерасад; дигар на рӯи офтобро мебинад, на пардаи шомро. Кошки он лаҳза тезтар омада, тани афгорашро аз панҷаи бераҳми дард мерабуд. Кошки... Мегӯянд, ки одами бадгуҳар ба сад азоб ҷон медиҳад. Агар ҳамин гап рост бошад, пас вай бадгуҳартарин фарзанди инсон будааст. Боз мегӯянд, ки пеш аз марг бандаш ҳар қадар ба даргоҳи Ҳудованд тавба гузорад, дар он дунё гуноҳаш ҳамон қадар сабук мешавад. Агар ин гап низ рост бошад, пас тавбай дусолай ӯ ба ғуфрони ҳазор бандай гунаҳкор кифоя мебуд.

Ғуфрон – омурзиш, бахшиши гуноҳ, афви ҷурм.

Сояи тунуке, ки тадричан аз сақф ба фарши хона меёзид, оқибат ба сурати зарьфарони мўйсафед пецида, онро ба монанди хоктира гардонд. Вале ба сари бинии калони вай зўраш нарассид. Сари бинии теғкашидаи бемор ҳоло аз будаш зиёдтар зардча тофта, як дутинаи нави чилодорро ба хотир меовард, ки даст ба даст нашуда, тифоқо болои хокистар афтидааст.

Мўйсафед ба душворӣ паҳлу гашта, пичиро зад: «Тавба кардам ба даргоҳат, Худоё! Тавба...» Овози заифаш чун хишироси баргҳои хазонгардидаи чормағзи пушти тиреза, ки дар як шохи он зоги танҳое нишаста, танбалона бол меафшонд, ҳазин буд. Вай чашмони камбинашро аз болҳои шабранги чонвар наканда, бадард оҳ кашид ва маҷбур аз дил гузаронд, ки зоғ парандай шумхабару бехосият аст.

Исми мўйсафед шасту чор сол боз Назар бошад ҳам, рафту ягон кас ўро дар ғайбаш ба забон гирад, агарчи дар деҳа ба ин ном дигар шахсе нест, ҳатман мепурсанд: кадом Назар? Чунки хурду калон мўйсафедро ҳамчун Назари қоқ, Назари шал ва Домуллои ланг мешиносанд... То сар шудани ҷанги Олмон, азбаски тани дарозу лоғар дошт, Назари қоқ мегуфтанд. Он вақтҳо вай раиси колхоз Чобиров, ба қавли мардум Юф буд; аз нӯки қамчинаш хун мечакид. Бисёр зотҳои багурда аз зарбу лати ўubreшиимвор мулоим мешуданд. Дар бераҳмӣ он қадар достон гардида буд, ки занони деҳа бачаҳои нофармони худро «бас, агар не, Назари қоқро ҷеф мезанам», – гуфта, филҳол ором мекарданд. Вай инро медонист ва курта-курта гӯшт гирифта, аспи ғазабашро саҳттар метозонд. Мефаҳрид, ки ҷамоате ҳатто аз шунидани номаш лоилоҷ метарсад.

Лекин биноҳост ҷанг омад ва Назар дар ғами ҷонаш монда, орому қарорро аз даст дод; шабҳои дароз ғарқи андеша гардида, хобаш намебурд. Ислом дар фалон колхоз раис буд... раиси пухта буду аҷаб, ки зуд дъяват намуданд. Маълум не вай акнун дар он ҷойҳо чӣ ҳол дорад. Раҳмон низ сарвари баобрӯ буд – ҷашми корро хуб мединист, аммо ба ин нигоҳ накарда, туро майдони ҷанг интизор гуфтанд. Бечора... як сол ҳам нагузашта муфт раҳматӣ шуд. Зану фарзандони ўҳати сиёҳашро гирифта, муддате қабл ба аҳли деҳа шунавонданд. Холи садлуқма чӣ?.. Ҳайр, ба ихтиёри худаш рафт вай. Чунки аз рӯзи азал аҳмак буд... Лекин дар ин солу замонаи хунрез Назар чӣ кор кунад? Аз дами бало чӣ тавр эмин монад? Имрӯз набошад, пагоҳ навбати ўҳам мерасад; имрӯз набошад, пагоҳ балки зани ўни низ ҳати сиёҳашро гирифта, рӯю мўй меканад. Дар ин дунёи куҳан кӣ пешомади худро яқин донистааст? Э Худо... Дар он ҷо, дар ҳалқаи маргу оташ, ба ягон тири дайду дучор омада, ҳайф шу-

дан мумкин... Не, то аз чон рамақ дорад, Назар мекӯшад, ки наравад.

Вай, охир, Холи садлуқма барин аблаҳ нे, чӣ андоза ширин будани зиндагиро нек медонад, ба қадри ҳаёти осуда, бехавфу хатар ҳам мерасад. Вай аз модар барои як рӯз не, як рӯз дар мулки бегона мурда... бегӯру кафандар мурда, зану фарзандонашро обу адо кардан намадааст. Хонаву дар дорад вай, хешу табор дорад, умеду орзу дорад. Ва ин ҳамаро ҳаргиз ба бод намедиҳад. Об ҳӯрдаанд, ба ҳеч ваҷҳ бурда наметавонанд...

Рамақ – тобу тавони охирини инсон, нафаси охирин.

Назари қоқ дар маҳалла бо қадом хислаташ машҳур будааст?
Мардум бо ў чӣ гуна муносибат мекарданд?

Назар ниҳоят ба ичрои қарораш, ки муддате боз дар дил гирифта мегашт, қатъӣ азм намуду шабона, ҳангоме савори асп аз саҳро ба деҳа меомад, дар нишебии миёни ду шах пиёда шуд. Ва озод нишаста, пойи росташро ба таки суринаш қат кард; пойи чапашро дароз монда, як санги калони қиррадорро ба даст гирифт. Чашмонашро зич пӯшид, дандон ба дандон гузошт. Пас он сангро баробари сараш бардошта, дарқаҳр ба соқи поящ андохт ва ҳамон дам аз ҳуш рафта, ногузир ба таҳтапушт ғалтид.

Соқ – қисми пой аз зону то бучулаки пой.

Баъди соате ба худ омада, дар тарсу ваҳм дид, ки даруни мӯзааш аз хун тар шудаасту поящро ҷунбонда наметавонад. Дард зӯрӣ мекард; ба пешониаш дона-дона арақи сард дамида, ҷашмонаш сиёҳӣ мезаданд. Ва аз байнин он сиёҳӣ мунтазам ҳалқачаҳои сурху зарди нозуке берун ҷаста, ларзон-ларзон дур рафта, ахир дар мағзи зулмат фурӯ менишастанд.

Вай ба азоб пои мачрӯҳашро қашола карда барҳост. Вале аспро дар ҷояш наёфта, боз дар сангиҳо якпаҳлу дароз қашид. Ҳарчанд аз тазиики дард дигар тоқаташ намонда, маҷбур дандон ба дандон мезад, шуури дар соати бехудӣ тирагардидаи Назар оҳиста-оҳиста равшан мешуд. Ва ў фикр мекард, ки аспаш ин хел одат надошт, намегурехт. Ҳоло ҷонвар шояд аз кори вай шарм дошта... ё ғазабаш омада, гурехта бошад. Ҳайр, дар ҳар сурат нағз... Бале, нағз, айни муддао. Акнун илоҷе карда, худаш ба деҳа мерасад. Он қадар дур не вай; зӯр занад, дар як-якуним соат мерасад. Дар идомаи раҳ ягон кас воҳӯрда, аҳволашро бинад, боз беҳтар – дар миёни мардум чуну ҷаро кам мешавад. Аз ҳар нафаре ки пеш ояд, аввал ў аспашро мепурсад. Сипас, ба шарте «ҷӣ воқеа рӯй дод?» гӯянд – албатта, кунҷковӣ мекунанд, – фалокати ба сараш омадаро як-як мефаҳмонад. Мегӯяд,

ки «дар танги дара сабили асп, намедонам аз чӣ буд, саҳт рамида, маро аз хонаи зин ба нишебии санглоҳ гирифта партофту шиҳа кашида гурехт. Баробари гурехтан... аз боло, аз таки сумаш, як санги калони қиррадор қанда шуда, карт дар банди поям зад. Боз... китфам ганда лат ҳӯрдааст». Вай ҳоло эҳтиёти дигар мекунад. Азоби гӯро бинад ҳам, гармогарм китфашро зарб медиҳад, баъзе ҷойи дасту рӯяшро меҳарошад. Ҳатман... вагарна аз зини асп паридам гуфта, ба ҷашми мардум ҳок пошидан душвор.

...Ҳамин тавр ҳам кард. Ба пагоҳаш, вақте ки ба пушти ҳавлии Назар мошини қаҳваранги дар пешонии кабина ва паҳлуҳояш нақши салиби сурх... омада, шитобон ўро ба бемористон бурд, фавран дар колхоз овоза шуд: Назари қоқ аз аспи ҷорҷашмааш ғалтида, базӯр зинда мондааст.

Вай қариб ду моҳашро дар бемористон гузаронда, ниҳоят ба деҳа баргашт. Ҳушдимоғиашро пинҳон дошта наметавонист. Вай, охир, боз раис ва боз ҳамон Назари бераҳм буд! Аспи сиёҳи ҳушзорот дар зери ронаш бозӣ мекард; аҳли оилааш серу пур, дар фароғат... Ҳуди Назар ҳамроҳи ду-се «ғамбарори табъи дил» гоҳ дар меҳмонхонаи нӯҳболорааш, гоҳи дигар дар ҳавлии улфатҳои ҳолдонаш шабҳои дарозро, ки зуд-зуд ба мағзи онҳо гирияву лобаи падару модар, зану фарзанд ва ҳешу табори мардони аз ҷанг ҳати сиёҳашон омада мепечид... – ҷунин шабҳоро дар қабобхӯриву шаробнӯшӣ ба саҳар мепайваст. Аз ҳеч чиз камӣ надошт. Воҳимаи «мабодо ба ҷанг равам» акнун тамоман аз дилаш тарошида шуда буд. Ў фақат аз он ки пойи чапаш мелангад ва... яқин то охири умр ҳамин тавр ҳоҳад монд, аҳён-аҳён ғусса ҳӯрда, ба номи ҷанг лаънатҳо меҳонд.

Пас аз ин ҳодиса ба лақаби аввали Назар боз як лақаб илова гардид. Минбаъд одамон ўро дар ғайбаш гоҳ Назари қоқ мегуфтаанд, гоҳ – Назари шал...

Ҷунон ки ба бемори пир тамасхуромез сари таъзим фуруд меоварда бошад, зоғ каме ҳам шуда, ду-се бор қар-қар карду лоқайд бол ёzonд ва аз шоҳи ҷорਮағз парида, болои бом гузашт. Мӯйсафед дар нафрат ҳамоно рӯ ба девор гардонд. Ҳонаро тадриҷан торикий фаро мегирифт. Ва он ба асабҳои аз кор баромадаи вай бад расида, дилашро беҳузур мекард.

Гӯё сояи шом ба мори сиёҳ табдил ёфта, ноаён дар гарданаш печ меҳӯрд; раҳи нафасашро баста, лаҳзаи марги ўро торафт наздик меовард.

Салиби сурх – аломат ва рамзи дини исавӣ, ки пайравонаш онро муқаддас мешуморанд.

Фавран – дарҳол, базудӣ, батезӣ.

Тадриҷан – рафта-рафта, андак-андак, оҳиста-оҳиста, дараҷа ба дараҷа.

Ачабо, умри одамизод чун дақиқаҳои байни офтобшинаму шом кўтоҳ будааст. Аммо то ҳол мўйсафед инро намедонист, зеро пўсти ғафс дошт ва ҳеч вақт ба сараш қулфат низ наомада... Эҳтимол аз ҳамин сабаб каф ба пешонӣ гузошта, фурсати фикр кардан намеёфт. Назар ҳатто пас аз он ки баъзе сирру асрораш кушода шуданд ва ўро аз раисӣ гирифт, дар ҳамон колхоз нозири ҳосилот монданд, хулосаи сиҳат набардошт – аз об хушк баромада буд, охир!

Вай се-чор сол дар он вазифа ҷунбида гашту боз пасттар лағжид: мудири ферма шуд. Лекин фермаро ҳам ўҳда карда натавонист. Ҳочагӣ як гӯсфандашро ба дута расонад, ўз нав ба якта меовард... Ҷарип панҷ сол Назар инчунин сардори бригада буд. Баъд сардори звено ва ниҳоят колхозии қаторӣ шуд. Ҳамин хел, чор сол муқаддам, ба нафақа баромад. Сипас, як соли дароз шабҳо дар назди муллои ҷаласаводе нишаста, гӯё тиловати Қуръонро ёд гирифт; чанд оятро тавонам-натавонам азбар кард. Ва дар миқёси деҳа ба тавре мулло ном бардошт. Аммо мардум баъди ин ҳам, ҳеч набошад аз рӯйи одоб, ўро белақаб... Назар ё мулло Назар намегуфтанд. Баръакс – ба вай боз лақаб монданд. Домуллои ланг... Акнун гоҳ Назари қоқ ё Назари шал гӯянд, гоҳи дигар Домуллои ланг меноманд.

Дар бесадо кушода шуду ҳамсара什 омада, ҷароғро сокинак даргиронд. Ҳона равшан ва ба назар васеъ намуда, дар асбобу анҷоми он низ гӯё ҷон дамид.

Назари қоқ худро қасдан аз маҷрӯҳ кардан чӣ мақсад дошт? Чунин амали ўро чӣ гуна баҳогузорӣ мекунед?

Мўйсафед ба таҳтапушт гашт ва дарҳол ба чеҳраи кампираш, ки аз пеши болини ўз туфдонро бардоштан меҳост, хира-хира назар андохт. Инро ҳис карда, пиразан ҳам суоломез ба шавҳара什 нигарист; ожангҳои гирди ҷашмони хастааш бештар ва резатар гардиданд. Нигоҳаш дар қайди дилсӯзӣ ва тарсу таҳлука буд.

Мўйсафед ба вай дуру дароз назар дӯхта, ниҳоят пурсид:
– Воҳид наомад?

Пиразан як қад парида, беихтиёр пай бурд, ки овози шавҳара什 бегона шудааст. Ин садо... на танҳо ба овози худи ўз, балки ба овози одам ҳам монанд набуд. Ҳурроқи гурбаро ба хотир меовард, ё нолай пасти бодро мемонд...

– Воҳид наомад? – тақрор кард мўйсафед.

Қуръон –
номи китоби
муқаддаси му-
сулмонон, ки
тибқи таълими-
ти дини ислом
бар ҳазрати
Муҳаммад
пайғамбар
(с.а.в.) нозил
гардидааст ва
дар он аҳкоми
дини ислом ва
шариати он дарч
ёфтааст.

Таҳлука –
ҳалокат,
нобудӣ.

– Не, – гуфт пиразан ва фавран илова намуд: – Вақти омада-наш расид... Меомадагист.

– Ҳа-а, – беихтиёр нигоҳашро ба сақф кӯчонд мўйсафед.

Пиразан ҳамчунон оҳиста аз хона берун шуд. Баъди фурсате гашта омад; туфданро дар ҷояш, назди болини бемор гузошт ва як дам сардаргум истода, мулоим гуфт:

– Пиёба пухта будам. Биёрам, ду-се чумча ҳуре...

Вале мўйсафед ҷавоб нагардонд; гӯё кар бошад, сухани ўро аслан нашунид.

– Пиёба меҳуре?

Боз ҳамон ҳолат: мўйсафед дам назад – на ҳа гуфт, на не. Ҳатто намечунбид.

Пиразан аз рӯбарӯи шавҳар дар кӯрпачаи таки тиреза нишаст ва як лаби сарандози шолашро, ки сабзтоби обшуста буд, хаёлманд газида, ба тарафи ўчашм партофт. Ранги мўйсафед пахтаи кӯхнаро мемонд; ҳеч гоҳ мисли имрӯза бенур набуд. Нўки риши дароз ва қадре жўлидааш ба гардани борики вай афтида меистод. Дастани лоғари то оринч лучаш чун ду чўби хушк дар болои кӯрпа беҳаракат меҳобиданд. Рагҳои соид ва пушти дастанаш, ки дар зери пўсти лимувор зарди ҷо-ҷо доги кунцидақдори ўдамида баромада буданд, ба монанди симтўри зангзада тира метофтанд.

Соид – даст, мобайни даст, аз банди даст то оринч.

Дилаш ба ҳоли шавҳар сўхта, пиразан туфашро дар азоб фурӯ бурд ва канори сарандозро аз дандонаш раҳо дода, худ бехабар лаб газид. Вай ба ҳасрат фикр мекард, ки мўйсафед қариб ду сол саҳт бемор буд. Баъд саломатиаш тадриҷан рӯ ба беҳбуд овард ва оқибат ба по хеста, кӯча мебаромадагӣ шуд, гӯё тамоман сиҳат ёфт. Ҳатто ду-се маротиба ҳамроҳи наберааш ба маркази ноҳия рафта, хушу хурсанд бозорӣ карда омад. Лекин ба вай боз чӣ зарар расонд, ки як ҳафта қабл ноҳост аз пой афтид. Ҳамон рӯз инҷониб гоҳ баҳушу гоҳ беҳуш, ҳеч чиз намехӯрад, латта барин суст... Воҳид, бечора, саҳт тарсид – духтур оварда, ўро нишон дод; гуфт, ки илтимос, дору-дармон қунед, шифо баҳшед. Духтур мўйсафедро бафурсат дид ва берун баромада, дасташро зуд ба собун шуст. Пас дар рӯйи ҳавлий, дур аз пиразан ба Воҳид чанд сухан гуфта, шитобон рафт. Вай дониста... маҳсус ба овози паст гап зад, то пиразан нашунавад, нафаҳмад...

Баъде ки Воҳид гашта ба хона даромад, мўйсафед, духтур ме-барем нагуфта бошад ҳам, ба ўнигариста, норозӣ фур-фур кард:

– Худат медонӣ-ку, писарам – ман аз ҳафт маҳалли касалхона безор. Боз барои чӣ ташвиш кashiда, духтур овардӣ?

– Ҳафа нашавед, додо, вай шуморо бурда хобондан намехост. Ҳамин тавр... омад, дид, дору таъян кард. Зарап надорад, – гуфт Воҳид, ки овозаш каме меларзид.

Аз ин сухани писар ба чөхраи мўйсафед як табассуми заиф дамида, дар нафасе гум шуд.

– Ба ҳар ҳол бехуда... Дарди маро донистан осон не. На духтур медонад, на ту... Фақат худаму Худо...

Воҳид ҳамон рӯз инчониб хафа мегардад. Ҳар дафъа, аз кор омадан баробар, дар саҳни ҳавлӣ ё дар айвон ташвишомез ме-пурсад, ки вазъи падарашиб чӣ хел. Духтур ягон гапи гандагӣ барин. Агар не... Он бегоҳ ўро то сари кӯча гусел карда, ба хона парешон баргашт. Ҳомӯш буд. Аз ин рӯ тоқаташ шикаста, пира зан маҳзун пурсид:

– Духтур чӣ гуфт? Додот чӣ касал доштаанд?

Воҳид нимғурма ҷавоб гардонд, ки:

– Ҳаста шудаанд, пиригарӣ... Шумо осуда бошед.

Нимғурма –
нофаҳмо, но-
равшан.

Эҳтимол аст вай ҳақиқати ҳолро пинҳон медорад. Намехоҳад модарашиб ба ҳар навъ таҳмину гумонҳо рафта, пешакӣ ғам ҳӯрад. Наход...

Мўйсафед ба торикии пушти тиреза як чашм давонду «тавба кардам ба даргоҳат, Худоё! Тавба...» – гуфта, боз паҳлу гашт ва кафи дасташро ба зери чаккааш гузошт. Ў бисёр караҳат буд: рӯбарӯ нишастани кампирашро гӯё намедид, аз ин пай ҳам намебурд. Ҳаёлашиб ба Турон-тракторҷӣ банд гардида, ду сол муқаддам, рӯзи ҷӯйтозакунӣ, ба вай сурху сафед шудани худро дар хотир меовард.

Ҳамон сол баҳорон сербориш буд. Қариб ҳар рӯз шоҳборон мезад. Аз теппаҳои канори деҳа тез-тез сел омада, чӯйи қалонро, ки аз саргаҳи ягона дарёчаи атроф об гирифта, боғоти мардумро шодоб менамуд, ба регу лой пур мекард. Бинобар ин, баъде ки боронгарӣ кам шуд – ҳаво ҳам мулоим буд, – одамон маслиҳат андохта, қарор доданд зуд ба ҳашар мебароянд! Ва саҳари якшанбе аз ҳар оила яккасиву дукасӣ белу каланд бардошта, сари ҷӯй рафтанд. Назарро ҳам, албатта, хабар карда буданд. Аммо вай – аз он ҷӯй на танҳо боғи худаш, балки боғи писарашиб низ об меҳӯрад – гӯшашро ба карӣ зад. Тамоми рӯз дар хонааш хобида, бегоҳ, вақте ки пода аз чаро барме-гашт, кӯча баромада ва дар суфачаи бари дарвозааш тасбех гардонда нишаст.

Мардум таҳмин пас аз ним соат, қариби намози шом, аз ҳашарҷо нишеб шуданд. Онҳо, дар китф белу каланд, байни ҳам сұхбаткунон гурӯҳ-гурӯҳ аз пеши Назар гузашта, хона ба хона мерафтанд. Ҷавонон эҳтимол пиронсолии ўро ба эътибор гирифта, ҳурматашро ба ҷо меоварданд, – салом медоданд. Вале аксарияти мўйсафедон, агарчи Назарро аз дур дида меомаданд, гӯё барқасд... ҳатто ба тарафашиб нигоҳ намекарданд. Фақат баъ-

зе аз онҳо тасбеҳгардонии ўро як дам зери муояна кашида, дар тамкин:

– Монда набошед, домулло! – гўён фориғ ба роҳи худ мерафтанд.

Чунин муносибати мардумро вай борҳо дида буд; эътибор намедод... Лекин он бегоҳ қаҳраш омад. Тохта аз суфача хест ва бари чомаашро ба зарда афшондаву тасбеҳашро дар киса андохта, акнун ба ҳавлӣ даромадан меҳост, ки Турон-тракторчӣ:

– Ассалому алайкум, ҳамсоя, – гуфта, дар рӯбарӯяш таваққуф намуд.

– Ваалайкум ассалом, – табъаш хира, ҷавоб гардонд Назар.

– Ба ҳашар нарафтед? Ё ягон кор баромад?

– Саҳл тобам гурехт. Дар кӯча ҳам, ана... қуфли дил кушода нашуд. Сарам вазнин, аъзои баданам караҳт. Дар китфам гӯё санги осиё бор кардаанд.

Вай дурӯғ гуфт.

– Нам кашидагистед, мегузарад, – ба рӯйи Назар лаҳзæе чашм дӯхта, Турон-тракторчӣ хомӯш монд. Пас ба андешаи «мабодо иззати нафсаш коҳад» одоби муоширатро нигоҳ дошта, мулоим илова намуд: – Ҳамин хел будааст... ба дasti набераатон ягонта бел дода, писарам, ба ҷойи ман ту рав гӯед, намешуд?

– Аввало ин ки вай мактаббача, дарс тайёр карданаш лозим. Сониян, худатон ҳам медонед – падараш қариб се моҳ боз дар Душанбе... меҳонад. Мазмун, ҳоло ба обу алави зиндагии моқӣ ёрӣ медиҳад? Бале... набераамон! Одам ба андеша гап мезанд.

– О рӯзи дароз додараш қатӣ дар пошнаи Тали муғон тӯббозӣ мекарду...

– Хайр, бача вай, завқаш омада... тӯббозӣ карда бошад, кардагист. Ё чӣ, ҳамин ба шумоён дастак шуд? Аз бандаҳои ҳардамхаёлат гардам, Ҳудо! – ғайр аз фут-фут дигар чизро намедонанд. Охир, ихтиёри он бача дар дasti ман не. Падару модар дорад... Аслашро гирэм, ин дилсиёҳӣ ба шумо чӣ лозим?!

– Ҳафа нашавед, ман одами бадқасд нестам, дилатонро сиёҳ кардан ҳам намехоҳам. Аммо азоби обро худатон аз ман нағзтар медонед...

– Хайр? – гуфт ба ситеz Назар.

– Ором гап занед, – хандид Турон-трактарчӣ. – Шумоён, падару писар, ду оилаед, ду боғи калон доред... Ғайр аз ин пагоҳ, вақти боғобдиҳӣ аввал ман об меҳӯрам, баъд дигарҳо гуфта, таҷангӣ карда мешинед. Санги шумо мудом сад ман. Мардум ҳамин одататонро ки медонанд, дар чунин мавридҳо албатта,

Муояна – бо
чаҳми худ
дидан.

Таваққуф –
ист, истодан;
таъхир.

Таҷанг – от-
ашин, асабӣ.

ба ҳар хаёл мераванд. Имрӯз баъзеҳо ба ман нигариста, қатъй гуфтанд, ки ба ҳамсоятон расонед, мо аз вай кам неstem, шоҳ надоштагист... рафту дошта бошад, нишон диҳад.

— Даҳонашон тафсида, хайр... лақидагистанд. Ман як одами ногирон. Воҳид агар ҳамин чо мебуд, дар қатори шумоён мечунбид. Набераам ҳоло хурд, аз дасташ кор намеояд.

— Нағз не, ҳамсоя. Усто Салим ҳам ногирон, лекин пойи ман маъюб гуфта, дар хонааш нашишт. Алоқадри ҳол баробарамон кор кард. Қадаш як ваҷаб... наберааш чӣ? Бача, умраш дароз шавад, аз худи усто Салим зиёдтар каланд зад. Вай аз набераи шумо ду синф поин меҳонад.

— Истед, ки ба ман ин қадар ақл шуда, чӣ гуфтан меҳоҳед? Мақсадатон чӣ? — төғ кашида, ба Турон-тракторчӣ нигарист Назар.

— Мақсадам – аз маъракаҳо худатонро дур нагиред, – гуфт ў дар ҷавоб ором. – Мардум айб меқунанд. Ба шумо дилам месӯзад; охир, одам ба одам зинда...

— Ба ту баринҳо зинда бошам, номаш зиндагӣ ба ман асло даркор не, – гуфт Назар, якбора ба ту-ту гузашта. – Ин гапамро ба дигар ғайбатчиҳои беимон ҳам расон!

Туron-тракторчӣ, аз чунин муомила кайфаш парида, лаҳзае сукут карду белашро ба китф партофт.

— Хайр, ҳамсоя, аз донистаатон намонед. Ман як даҳан фаҳмондам, салоҳ бошад, аз рӯйи инсоф қабул доред, агар не – ихтиёратон.

Салоҳ –
хайр, некӣ,
некӯкорӣ.

Аҳли деҳа бо Назари қоқ чӣ гуна муносибат доштанд? Чаро Мулло Назар аз корҳои ҷамъиятӣ худро канор мегирифт?

— Албатта, ихтиёрам...

Назар саҳт доман афшонда, чаққон ба ҳавлӣ даромад ва дарвозаро пӯшида, занчирашро маҳкам гузаронд.

Пас аз ҷонд рӯзи ин воқеа... нафаси бади худаш расид магар, ки вай ногаҳон дар бистари беморӣ афтид. Туron-тракторчӣ кина нағирифта, даҳҳо маротиба, гуфтан мумкин аст... беҳисоб ба аёдаташ омад. Воқеан, дина ҳам омада буд. Аз ў ранциданашро заррае нишон намедиҳад. Занаш Рухшона низ доимо аз ҳоли Назар боҳабар, инчунин ба кору бори кампири вай ҳар замон ёрӣ мерасонад. Бар падарашон раҳмат, ҳамсояҳои баоқибат будаанд.

Аёдат – ба
дидан бемор
рафтан; ба
аҳволпурсии
мариз рафтан.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Ҳикоя чаро «Ситораи корвонкуш» унвон гирифтааст?
2. Оё воқеаҳои дар ҳикоя овардашуда аз ҳаёти реалий гирифта шудаанд? Рафтору ҳаракати Назари қоқро чӣ гуна баҳогузорӣ мекунед?
3. Ӯ чаро аз хизмат ба Ватан саркашӣ карда, худро қасдан маҷрӯҳ мекунад? Оё ин рафтори ўро ҳалқу Ватан мебахшида бошад?
4. Моҳияти ҳикояи «Ситораи корвонкуш»-ро чӣ ташкил медиҳад? Ҷанбаҳои тарбиявии ҳикояро баён кунед.
5. Тимсоли Назар дар ҳикоя чӣ гуна инъикос шудааст? Қаҳрамонҳои марказии ҳикояро тавсиф кунед.
6. Ҳикоя аз лиҳози сабку услугуб аз ҳикояҳои нависандагони дигар чӣ фарқ дорад?

БО ГУРӮҲ КОР МЕКУНЕМ

Ҳикояи «Ситораи корвонкуш» аз ҳикояҳои дигари шумо мутолиакарда бо қадом ҷиҳат ва хусусиятҳояш фарқ мекунад? Аз мазмуну мӯҳтавои ҳикоя шумо чӣ панд гирифтед? Оё воқеаҳои ҳикоя аз ҳаёти реалий гирифта шудаанд ва ё тасвири хаёлӣ? Барои чӣ?

ҲАМРОҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Дар бораи ҳикояи «Ситораи корвонкуш» маълумот дидҳед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.
2. Доир ба рафтору кирдори Назари қоқ фикру мулоҳизаи худро бо ҳамсабақон баён намоед ва ба мавзӯъ вобаста кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҶИЛОНА

Мутолиаи яке аз қиссаҳои ҷолиби Саттор Турсын «Камони Рустам» тавсия мешавад.

Мо дар ин мавзӯъ:

- доир ба муҳтасари зиндагиномаи Ҳамид Гулом шинос мешавем;
- мазмун ва мӯҳтавои ҳикояи «Роҳҳо, солҳо, устодҳо»-ро муҳокима мекунем;
- дар ҳикоя баёни воқеаҳоро таҳлил мекунем.

ҲАМИД ГУЛОМ

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Нависандаи мардумии ӽзбекистон Ҳамид Гулом 25 апрели соли 1919 дар шаҳри Тошканд, дар хонаводай омӯзгори мусиқашинос таваллуд шудааст. Пас аз ҳатми мактаби миёна дар Донишкадаи саноати Осиёи Миёна (1935–1937) ва Донишкадаи омӯзгории ба номи Низомии шаҳри Тошканд (1938–1941) таҳсил мегирад.

Адиб аввалҳои солҳои сиоми асри бист бо шеърҳои «Урдugoҳи мо», «Одам», «Чароғон ба мисли хуршед» (1936) вориди адабиёт мешавад. Бо ҳидояти нависандагони шинохтаи ўзбек, аз ҷумла, Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимчон, Мақсуд Шайхзода ба камол мерасад. Дар солҳои ҷанг ашъор ва балладаҳои ў, ба мисли «Ман қасд дорам» (1942), «Катерина» (1942), «Ҳайкал» (1943), «Бодҳои Укроин» (1943) эҷод шудаанд. Ва дар идома асарҳои адиб бо номҳои «Таронаҳои

ман» (1949-1956), «Дар соҳили Днепр» (1949), «Дар роҳи ғалаба» (1952-1956) ба мавзӯи муборизаи қаҳрамононаи ҳалқ бар зидди фашизм бахшида шудаанд. Ҳамчунин маҷмӯаҳои шеърии шоир бо номҳои «Оҳангҳои ватан» (1949), «Боғи нав» (1951), «Қитъаҳои бедор» (1960), «Қалби ошиқ» (1974), «Роҳи тӯлонии вафо» (1988) ба чоп мерасанд.

Ҳамид Ғулом муаллифи қиссаҳои «Духтари алмос» (1956), «Ёзёвон», романҳои «Машъал» (1958-1961), «Ба ту иштиёқ дорам» (1963), «Тошкандиён» (1967), «Атри бунафша», «Абадият» (1976), «Машраб» мебошад. Ба унвони мутарҷим намунаҳоеро аз осори Абулқосим Фирдавсӣ (аз достонҳои «Шоҳнома»), Пушкин, Лермонтов, Шекспир (асари саҳнавии «Шаби дувоздаҳум»), Шевченко, Лопе де Вега ба ўзбекӣ тарҷума кардааст. Асарҳои мазҳакавии адиб бо номи «Ҳикояи Фарғона», «Тошболтаи ошиқ», «Арӯсии писар», «Савдоҳои аҷоиб» ва драмаи мусиқии «Навои муҳаббат» пешкаши тамошобинону мухлисон гардидаанд.

Ҳамид Ғулом 21 августи соли 2005 дар Тошканд вафот мекунад.

Ҳамид Ғулом Арбоби шоистаи ҳунари Ўзбекистон (1969) ва Нависандай мардумии Ўзбекистон (1979) мебошад. Бо нишонҳои давлатии «Эл-юрт ҳурмати» (Маҳбуби ҳалқу ватан, 1998) ва «Меҳнат шуҳрати» (Шӯҳратёри меҳнат, 2004) сарфароз гардонида шудааст.

Ҳамид Ғулом ба асосгузори адабиёти тоҷик Садриддин Айнӣ Ҷӯширо мебошад. Ҳамид Ғулом ба мавзӯъҳо навишта шудаанд? Адиб дар ёддоштҳояш доир ба кадом алломаҳои кишварамон маълумот додааст?

Асарҳои Ҳамид Ғулом бештар дар кадом мавзӯъҳо навишта шудаанд? Адиб дар ёддоштҳояш доир ба кадом алломаҳои кишварамон маълумот додааст?

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ҲИКОЯИ «РОҲҲО, СОЛҲО, УСТОДҲО»

(Қитъаҳо аз асар)

... Тошканд. Гузари Арпапояи аввал. Бо ин ном се гузар буд. Нахустинаш (агар ба нақшай имрӯзаи Тошканд нигоҳ кунем) маҳаллаҳои воқеъ дар атрофи чаҳорроҳи кӯчаҳои Ўзбекистону Олмазорро фаро мегирад. Нахре, ки имрӯз аз майдони Бешоғоч сар шуда канораҳои кӯлро лесида мегузарад, аз бағали театри Муқимӣ қадқади кӯчай Олмазор ба самти масҷид ҷорӣ мешуд ва дар роҳ ба рӯди Исломобод мепайваст. Замонҳои пеш ин наҳри пурсарусадоро аз гузари Бешоғоч то рӯди Исломобод ҷўйбори Арпапоя меномиданд. Оби он ба таври муңтазам дуто обҷувоз ва як осиёбро гардон мекард.

Дар кӯчаҳои тори гузари Арпапояи аввал бештар аробакашон мезистанд. Онҳо асосан бо қашондани зуғолсанг машғул мешуданд. Ин паҳлавонмардан ҳадди ақал дую ним газӣ қад доштанд ва хеле тануманд буданд, аспони худро гоҳ-гоҳ дар лаби ҷўйбори Арпапоя оббозӣ медоронданд. Мо – бачаҳои панҷшашсолай хурдсол дар соҳилҳо зону зада онҳоро тамошо мекардем. Баъзан моро ба аспҳои худ нишонда, дар ҷойҳои васеи об сар медоданду худашон дар зери се дарахти садаи сершоху барг, ба рӯйи катҳо нишаста ҷойхӯрӣ мекарданд.

Аммо гузари Арпапояи аввал на бо аробакашони худ, балки бо боғи Форобӣ ва мактаби ҳамноми доҳили боғ маъруфият дошт. Хонаи мо сад метр дурттар аз мактаб ҷойгир шуда буд ва аз ҳавлии мактаб метавонистем осонакак ба боғ гузарем. Дар чунин ҷое зиндагӣ кардан барои мо барин бачаҳо хеле лаззат мебахшид.

Бобоям як нафар марди донишманд ва шинохтаи замони худ буд, дар шаҳр бо номи Мулло Ғулом шӯҳрат дошт. Ў якуми сентябри соли 1925 дасти маро – набераи шаш солу чаҳормоҳаи худро гирифта ба мактаби ба номи Форобӣ бурд. Дар ҳавлии мактаб, дар зери дарахти тути бузург партаҳои синфҳонаро пушти ҳам чида буданд ва он ҷо марди қоматбаланде дар иҳотаи бачаҳо меистод. Бобоям маро ба ў супурда гуфт: – Афандӣ, ин ҳам ба шумо донишомӯзи нав, гӯшташ аз шумою устухонаш аз мо, бо ғайрат дарс диҳед!

Садои занѓула баланд шуд, бачаҳо партаҳоро тараққос занонда дар ҷойҳои худ нишастанд. Муаллимамон ба паҳлӯи таҳтаи сиёҳи ба дарахти тут мешуда рафт, ба даст як бӯру як пора латта дошт. Дарс оғоз ёфт...

Наҳр – чўйий
калон, дарё,
рӯд.

Зуғол –
ангишт.

Теппагии дарахтзоре, ки аз канори мактаб то рӯди Исломобод тӯл мекашид, боғи истироҳат буд ва вусъати доманаҳои боғ то ҷӯйбори Зевак мерасид.

Ҳар бегоҳӣ катҳои қатор, курсиҳои хиёбонҳо, чаҳорпояҳои канори ҷӯйбор бо одамони ҳангомадӯст пур мешуд, чойхонаҳо гавчум буданд, дар майдони теппагӣ бозиҳои гӯштӣ доир мегардид, дорбозчиён ҳунарнамоӣ мекарданд. Болотар як саҳни тобистона ҳам буд, ки дар он ҷо барномаҳои ҳунарӣ ва спектаклҳо баргузор мешуд.

Гавчум –
ҷойи серо-
дам.

Ҳоло чандин сол аз миён гузаштаасту дар уфуқи хаёлоти ман хотираҳои соли 1925 шабеҳи нуқоти дурмонда зинда мешаванд, саъӣ мекунам ба ҳар лавҳаи дар ёд монда ҷон бахшам.

Ҳоло Арпапоя дар кучои кишварамон ҷойгир шудааст? Нависанда аз хусуси чӣ нақл карданӣ аст?

* * *

Яке аз барномаҳои ҳунарие, ки як бегоҳӣ дар ҳамон саҳни тобистона ба намоиш гузашта шуда буд, ҳанӯз дар ёдам ҳаст. Дар саҳнаи намоишӣ як бойбача бо рафиқаш дар хонаи худ сандуқро шикаста дуздӣ мекунад. Пайи ҳам рафтори бади ҷавони разил – қиморбозӣ, бадмасӣ, фаҳшкориҳояш фош мешавад. Дар он шомгоҳон намоиш додани асари «Падаркуш»-и Беҳбудиро ман дертар донистам.

Ҳамчунин ҳар як устоди созу наворо, ки бар рӯйи катҳои боғи истироҳат нишаста ҳунарнамоӣ мекарданд, баъдан шинохтам ва бо баъзеи онҳо солҳои тӯлонӣ дӯст шудаму ҳамкорӣ кардам. Дар миёни онҳо найнавози маъруф Абдуқодир Исмоилов, ҳунарманди бузург Юнус Раҷабӣ, ҳофизи оҳангҳои пешина Мулло Тӯйчи Тошмуҳаммадов, танбӯрнавози моҳир Рихсӣ Раҷабӣ, Аҳмадҷони қӯшнайнавоз низ буданд.

Аз миёни ҳаммактабиёнам бошад, чандин алломаро метавон номбар кард. Вале ҳоло бо зикри ду нафари онҳо кифоят мекунам. Яке академик Воҳид Зоҳидов аст, ки ҳам мактаб ва ҳам донишгоҳро бо муваффақият тамом кардааст. Дар синни бистсолагӣ назариёти фалсафии Мирзо Фатҳалӣ Оҳундовро таҳлил намуда, номзади илм шудааст.

Бо таҳлилу баррасии ҷаҳонбинии фалсафии Алишер Навоӣ бошад, кори доктории худро дифоъ мекунад. Он замон Воҳид Йўлдошевич ҳанӯз ба синни сӣ нарасида буд!

Дувумин марди накӯноме, ки исми ўро низ бо эҳтиром ба забон мегирам, корманди муассисаи табъу нашр Собит Тоҳиров

аст. Ў кори худро аз ҳуруфчинй оғоз намуда, ба сатҳи созмондиҳандагони бурдбори муассисаҳои табъу нашр расид ва солҳои зиёд ба чопхонаи Офсети Тошканд раҳбарӣ кард.

Метавон гуфт, мактаби ба номи Форобӣ тайи солҳои 1925–1932 як авлоди ҷавонони боистеъ-додро бо маънавияти воло тарбият дод. Мо ҳамзамон бо дарс ҳондан, дар як талошгоҳи фарҳангӣ ва даргоҳи ҳунар ба камол расидем.

Бурдборӣ –
сабру
таҳаммул,
тоқат, бардошт.

Драмаи «Падаркуш»-и Маҳмудҳоҷа Беҳбудӣ кай ва дар кучо навишта шудааст? Мазмун ва мундариҷаи драмаро чӣ ташкил мекунад?

* * *

Ҳамин ки ёди устодонро мекунам, пеш аз ҳама симои Ғафур Гулом, ҷуссаи тануманду дастони қалон-қалонаш, абрувони баланд ва нигоҳҳои ҷиддию ҳӯрдагири ў дар мадди назар ҷилвагар мешавад.

Як рӯз аз назди чойхонаи теппай Ҷангоби Эскичӯва мегузаштам, ки дар он ҷо Ғафур Гулом бо улфатони худ менишастанд. – Ҳой, биё ин ҷо! – маро дида садо зад ў ва ҳамин ки наздиктар рафта салом додам, ў дар ҳаққи ман ба ҳамсӯҳбатони худ таъриф кард: – Ин ҳамон ҷавоне аст, ки аз машқи шеър ҳаста намешавад – Ҳамид Гулом. Ман бошам, Ғафур Гулом. Яъне ҳар дуи мо бачаҳое ҳастем, ки аз шиками як модар бо талош ба дунё омадаем. Ва шумоён гувоҳ ҳастед, ки аз имрӯз муқаддам мо бо яқдигар бародарем.

Ҳамон воқеаи оддӣ буду мо ба яқдигар дasti бародарӣ додем. Аз он пас, ҳоҳ аз Тошканд, ҳоҳ аз Москав ҳар кӣ ме-пурсид, Ғафурака аз ман пештар мегуфт: – Оре, мо бо ҳам бародарем.

Зарфи муддати сию ҷаҳор сол, то охирин лаҳзаҳои ҳаёти Ғафурака ман ба қаробати усто-дию шогирдӣ ва ин боварии самимӣ эҳтиром гу-зашта омадам.

Ҳӯрдагири –
айбӯйӣ,
эродгири ба
ҳар чиз.

Эҷод лаҳзаҳое дорад, ки чун ситора медураҳшад.

Ман ин гуна лаҳзаҳоро дар эҷодиёти Ғафур Гулом борҳо мушоҳида кардаам. Рӯзҳое ба ёдам меояд, ки Ғафурака «Отелло»-ро тарҷума карда буд... Оре, дар ҳусуси айёме, ки «Отелло», осори Пушкину Лермонтов тарҷума шуда буданд, рӯзҳои оғаридани асарҳои «Бачаи шум» ва «Ёдгор», таърихи иншои даҳҳо ашъори ноб, аз қабили, «Боғ», «Ту ятим нестӣ»,

Қаробат –
наздикӣ.

«Пазмонӣ», «Ҷавонон», «Зан» метавонам бисёр сухан гӯям.

Аҳсан –
накӯтар, аъло-
тар.

Faфурака аз ҷумлаи инсонҳои бемисле ҳастанд, ки таъриху адабиёти Машриқзамиро ба нахви аҳсан медонистанд. Ман дар сӯҳбатҳои эшон бо Мухтор Авезову Нозим Ҳикмат, Берди Карбобоеву Мирзо Турсынзода, Николай Тихонову Пабло Неруда, Собит Муқонову Самад Вурғун ширкат варзидаам. Баҳсу музокира сари ҳар мавзӯе мерафт, чи дар хусуси симоҳои Шарқ, чи дар бораи шеъру ҳунари Машриқзамин, дар он бузургии Faфур Гуломро мушоҳида мекардам. Ў касе буд, ки бо донишу заковати волои худ дар ҳар мавзӯй баробар баҳс карда метавонист. Дар атрофи ҳар гуна пурсидани – фалсафаи Бедил, услуби назми шоири турк Тавғиқ Фикрат, рубоиёти Умарӣ Ҳайём, осори Шайх Саъдӣ, шеъри қадими чинӣ ё эҷодиёти Лу Син, ғазалиёти Ҳофиз, олами тафаккури Машраб ва ниҳоят, ашъори ҷовидонаи бобокалонамон Алишер Навоӣ Faфур Гулом ба унвони як нафар донишманду нуктадон ҷавоби мукаммал мебоддод ва ба истеъдоду ҳушмандии ў оғаринҳо хондаанд.

Ман ба саҳархезӣ ва ташрифҳои Faфурака, ки ҳар гоҳ дилаш меҳост даромада омадан мегирифт, одат карда будам. Он як дафъа низ аз қадам ранҷа кардани ў дар дили субҳ тааҷҷуб накардам.

Аввалҳои моҳи майи соли 1950. Ҳавои кӯчаи кӯҳнаи Олмазор ниматорики сурмаранг буд. Мотори мошини «Победа»-и Faфурака хомӯш намешавад. Мустафои ронанда, ки ба мисли Ҳарамакааш доимо гунгу лол мегашт, аз кобини мошин лабханд зада нигоҳ карда меистод. Faфурака маро дида бо оҳанги ҳазл дод мезанад: – То кай меҳобӣ, сӯфиён таҳорати худро гирифта шуданду ту бехабар! Гард, ба Самарқанд меравем, домулло Айниро дида меоем!

Сӯфиён – аҳли тасаввуф.

Ба бозори Бешоғоч даромада нӯҳ-даҳто лимӯ гирифтем, Faфурака ду шиша коняқ ҳам харид. Нигоҳи маънидори маро дида бо писханди мулоим гуфт: – Корат набошад, Домулло бетоб будаанд, даво кардан лозим.

Азбаски ба ин хел ҳазлу шӯхӣҳои Faфурака хӯ гирифта будам, ба хандааш эътибор ҳам надодам.

Ба роҳ баромадем. Дар Мирзочӯл як пиёлагӣ чой нӯшидем, дар Дизах хӯрок хӯрдем ва қарибиҳои шом ба Самарқанд расидем. Faфурака изҳор намуд: – Домулло аз кор ҳаста шудагистанд, имрӯз дар меҳмонхона монда, фардо субҳ ба манзилашон меравем.

Субҳи рӯзи дигар ҳанӯз равшани надаромада аз меҳмонхонаи «Регистон» баромадем ва ба хонаи Садриддин Айнӣ омадем.

Домулло кайҳо хеста буд, дарро худаш боз кард ва Ғафуракаро диду бениҳоят хурсанд шуда рафт. Ў бо ҳарос лаб ба сухан күшод: – Э, э, офтоб аз кучо баромад!

Ду нафар дўсти қадрдон бағал кушода ҳамдигарро ба оғӯш гирифтанд. Домулло бо ман ҳам китф ба китф гузашта воҳӯй кард. Аз ҳавлии берун даромада, ба самти рост гаштем ва аз дари якум ба даҳлез ва аз он чо ба чойи кори домулло гузаштем. Хонаи мӯҷазе буд, ҳамагӣ ёздаҳ болор дошт, дар ҷевонҳои дохили токчаҳо китоб дарчидаанд, ба рӯйи мизи таҳрир дастхатҳо меҳобиданд. Як давот ва дар он ручкаи оддие ба назар мерасид, ки онро домулло қалам меномид. Ў ба мисли гузаштагони худ бо қалам менавишт.

Мо ба курсиҳои атрофи мизи таҳрир нишастем, устод Айнӣ аз чойники зери телпак як пиёлагӣ чойи гарм рехта дод. Барои дастурхон густурдан аз як дари хурдаки пешгаҳи чойи кораш ба ҳавлии дарунӣ даромада рафт.

Ғафурака ин лаҳзаро ғанимат шумурда ду шиша конякро дар ҷевони китобҳо пинҳон кард ва ба ман рӯ оварда гуфта монд: «Шутурро дидӣ, надидӣ!».

Аз рӯйи одати самарқандиён, домулло дастурхон бардошта омад. Бар рӯйи лаълӣ дар тақсимчаҳои гулдор мавизи соягӣ ва қабудрангу сиёҳ, қанду қурс, писта, набот, дар пиёла ширинии тути балҳӣ, нони пӯлодии тозаи аз танӯр қандашуда чида буданд...

Ман ҳазлу мutoибаҳои ду алломаи замонро бо алоқаи воғир мушоҳида карда менишастам ва аз дўстии он ду нафар академики номдор, классикони зиндаи адабиёт, аз сӯҳбату шӯҳихои самимонаи онҳо ҳузур мекардам ва заҳмату қашфиётҳои бемислашонро дар зеҳни худ тасаввур карда ба вачд меомадам, фахр мекардам. Ду олим доир ба масъалаҳои таъриху замон ин қадар баҳсҳо доштанд, ки таърифи он дар як мақола асло намегунчад, шояд дертар имкон даст диҳад, дар ин хусус муфассал қисса хоҳам кард...

Боиси сарбаландии ман аст, ки дар нахустин рӯзҳои қадам гузаштанам ба олами эҷод устоде ба монанди Ғафур Гулом маро дастгирӣ кардааст ва тамоми умр дар баробари симои нуронии эшон худро мадюн меҳисобам.

Тарҷумаи Юнуси И момназар

Дар ҳикоя кадом фазилатҳои Ғафур Гулом акс ёфтааст?

Болор – чӯби дарози ғафс, ки вақти пӯшонидани сақф нӯгҳояшро ба ду синҷи девор монда, ба болояш васса ё таҳта мезананд.

Воғир – бисёр, афзун, фаровон.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

- Ҳикоя чаро «Роҳҳо, солҳо, устодҳо» номгузорӣ шудааст?
- ТимсолиFaфур Гулом дар ҳикоя чӣ гуна тасвир шудааст? Аз муносибати дӯстонаи Faфур Гулом бо устод Айнӣ чӣ хулоса баровардед?
- Чанбаҳои ёддоштии ҳикояро баён кунед.
- Ҳикоя аз лиҳози сабку услуг аз ҳикояҳои нависандагони дигар чӣ фарқ дорад?

БО ГУРӮҲ КОР МЕКУНЕМ

Ҳикояи «Роҳҳо, солҳо, устодҳо» аз ҳикояҳои дигари шумо мутолиакарда бо кадом ҷиҳат ва хусусиятҳояш фарқ меқунад? Аз мазмуну мӯҳтавои ҳикоя шумо чӣ панд гирифтед? Оё воқеаҳои ҳикоя аз ҳаёти реалӣ гирифта шудаанд ва ё тасвири ҳаёлӣ? Барои чӣ?

ҲАМРОҲ КОР МЕКУНЕМ

- Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Дар бораи ҳикояи «Роҳҳо, солҳо, устодҳо» маълумот дидҳед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.
- Доир ба фазилатҳои Faфур Гулом фикру мулоҳизаи худро бо ҳамсабақон баён намоед ва ба мавзӯъ вобаста кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиаи яке аз қиссаҳои ҷолиби Ҳамид Гулом «Духтари алмос» тавсия мешавад.

РАСУЛ ҲАМЗАТОВ

Мо дар ин мавзӯъ:

- доир ба муҳтасари ҳаёт ва эҷодиёти Расул Ҳамзатов шинос мешавем;
- мазмун ва мундариҷаи порча аз асари «Доғистони ман»-ро муҳокима меқунем;
- дар асар баёни воқеаҳоро таҳлил меқунем.

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

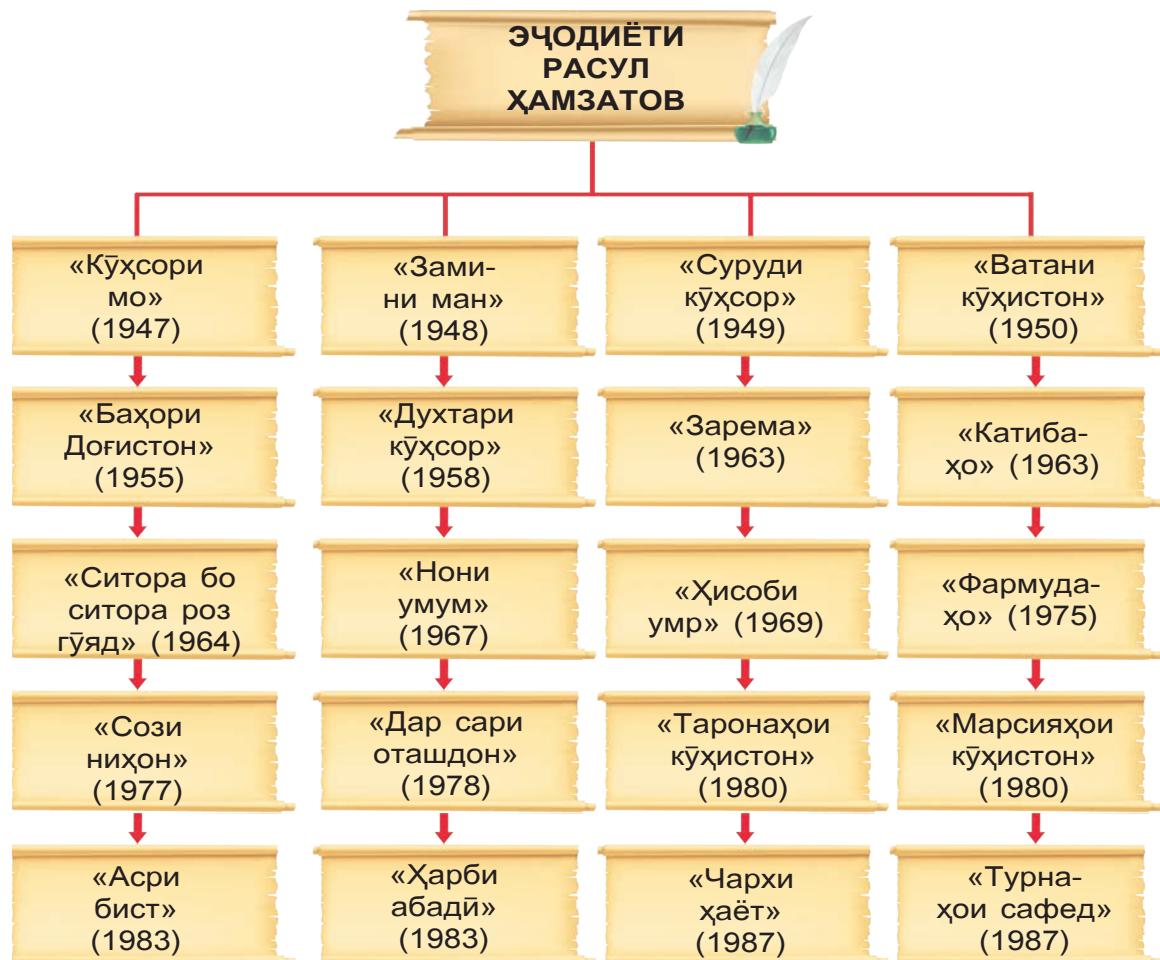
Адиби барҷастаи авар Расул Ҳамзатов соли 1923 дар авули Садаи ноҳияи Ҳунзах таваллуд шудааст. Маълумоти ибтидоиро аз падараши – шоири ҳалқии Доғистон Ҳамзат Садаса гирифтааст. Ў соли 1940 Омӯзишгоҳи педагогиро ҳатм намуда, нахуст муаллими синфҳои ибтидой, сипас ба ҳайси ҳунарманд дар театри аварӣ фаъолият меқунад. Баъд ба Институти адабиёти ба номи А. Горкий дохил шуда, онро соли 1950 бо баҳои аъло ҳатм менамояд. Ҳуди ҳамон сол дар синни 26 солагиаш барои таълифи асари «Соли таваллудам» сазовори лауреати Мукофоти давлатӣ мегардад.

Минбаъд асарҳои ў «Кӯҳсори мо» (1947), «Замини ман» (1948), «Суруди кӯҳсор» (1949), «Ватани кӯҳистон» (1950), «Сўхта аз бародари калонӣ» (1952), «Баҳори Доғистон» (1955), достонҳои «Духтари кӯҳсор» (1958) ва «Дили ман бо кӯҳистон» (1959) дастраси хонандагони авар гардида, аз ояндаи дурахшони ў дарак доданд.

Расул Ҳамзатов соли 2003 дар синни 80-солагӣ вафот кардааст.

Дар «Доғистони ман» меҳру муҳаббати зиёди ў нисбат ба ҳалқу ватан ва анъанаву суннатҳои диёраш ифода гардида, фаслу бобҳои он аз ҳикмати рӯзгору осори мардумӣ ва фикру андешаҳои пандомӯзи шахсӣ фароҳам омадаанд.

Адид ба эҷодиёти қадом шоири нависандай форсу тоҷик унсу муҳаббати хос зоҳир мекард? Повести «Доғистони ман» асосан қадом мавзӯй ва масъалаҳоро фаро мегирад?

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ПОРЧА АЗ АСАРИ «ДОГИСТОНИ МАН»

(ба тариқи ихтисор)

Дар ин чо тифл гирён асту хандон,
Надонад гуфтани як ҳарфи осон.
Вале рӯзе занад дастон ба олам,
Чаро омад, кӣ аст ў худ чу одам?

Катибаи гаҳвора

Агар дар дунё сухан вучуд намедошт, то имрӯз чунин бузург намешуд. Шоир аз оғариниши олам сад сол пештар таваллуд ёфтааст.

Шахсе, ки забонро надониста, шеър навиштанӣ мешавад, монанди дөвонаест, ки шиновар несту худро ба дарёи пуртапотум меандозад.

Баъзеҳо на барои он лаб ба сухан мекушоянд, ки майнаашон пур аз фикрҳои бикр аст, балки забонашон меҳорад. Баъзеҳо на барои он шеър менависанд, ки дилашон аз ҳиссиёти бузург лабрез аст, балки... Гуфтан душвор аст, ки барои чӣ онҳо якбора шеърнависиро ихтиёр мекунанд. Оҳанги шеърҳои ин қабил шоирон садои чормағзи пучи дар саноч рехтаро ба хотир меорад.

*Саноч –
хўрчин.*

Ин гуна одамон аввал ба атроф наменигаранд, ки аз корубори ҷаҳон воқиф шаванд. Онҳо ба оҳангу садо ва суруду навоҳои оламиён гӯш намедиҳанд, то чӣ будани зиндагиро дарк биқунанд.

Одамиро ҷашму гӯшу забон баҳри чист? Чаро одам ду ҷашму ду гӯш дорад, аммо як забон? Қабл аз он, ки аз даҳон ҳарфе барояд, ду ҷашм бояд бубинад, ду гӯш бояд бишнавад. Мағзи гап низ дар ҳамин аст.

Сухани аз даҳонбаромада монанди аспест, ки аз пайроҳаи борики кӯҳӣ ба ҳамвории фароҳдоман фуромадааст. Оё суханеро, ки аз қаъри дил барнамеояд, ба ҷаҳон гӯшрас кардан мумкин аст?

Сухани умумӣ вучуд надорад. Сухан ифодаи нафрат ё табрик, шодӣ ё ғам, разолат ё муҳаббат, дурӯғ ё ҳақиқат, нур ё зулмат аст.

Шунидам дар ин кишвари пурнаҳиб:
Бишуд аз сухан шакли олам ғарib.
Чӣ сон бошад оҳанги он як сухан?
Дуо? Ё қасам? Ё чу амре задан?

*Наҳиб –
ҳайбат; тарсу
бим.*

Бихезем бар по ба ҳифзи чаҳон,
Ки бисёр маҷрӯҳу мазлум он
Кунед аҳд: савганд, ё худ дуо,
Бисозед бар бад танаффур баён,
Мурод ин, ки олам бувад дар амон!

Танаффур –
нафрат, дош-
тан, безор
будан; нафрат,
кароҳат.

Як рафиқам гуфта буд: ман соҳиби лафзи худам, хоҳам ба гуфтаам амал меқунам, наҳоҳам – не. Ба рафиқ, шояд, чунин муҳокимаронӣ мувоғиқ бошад. Аммо нависанда бояд ҳақиқатан соҳиби сухани худ бошад, хоҳ қасам ҳӯрад, хоҳ нафрин гӯяд, бояд аз сари қавлаш нагардад.

Нависанда дар сари як гап ду хел қасам намехӯрад. Умуман касе, ки бисёр қасам мехӯрад, ба фикрам, дурӯғгӯй аст.

Агар ин китоб қолӣ бошад, ман онро аз риштаҳои рангини забони аварӣ мебофам; агар пӯстин бошад, ман онро бо риштаҳои бақуввати забони аварӣ медӯзам.

Мегӯянд, ки дар замонҳои хеле қадим дар забони аварӣ қалима хеле кам буд. Мағҳумҳои «озодӣ», «ҳаёт», «мардонагӣ», «дӯстӣ», «некӣ»-ро бо як қалима ё бо қалимаҳои ҳаммазмуни ҳаммаъно ифода мекарданд. Бигзор дигарон забони ҳалқи хурди маро камбағал бигӯянд.

Ҳар он чӣ меҳоҳам, ба забони худам гуфта метавонам ва ба-рои ифодай фикру ҳиссиётам ба ман забони дигаре лозим нест.

Дар Доғистон лак ном қавми камшумор ҳаст. Ба забони лакӣ қариб панҷоҳ ҳазор кас гап мезанад. Муайян намудани шумораи донандагони ин забон душвор аст, зоро кӯдаконе ҳастанд, ки ҳанӯз ба гап надаромадаанд ва одамоне ҳастанд, ки забони падару бобоёни худро кайҳо фаромӯш кардаанд.

Мардуми лак камшуморанд, аммо онҳоро дар ҳар гӯшаву канори рӯйи замин дучор кардан мумкин аст.

Зиндагии қашшоқона дар сарзамини санглоҳ онҳоро маҷбур месоҳт, ки ба чор тарафи дунё аз пайи ризқи парешони худ бираванд. Ҳамаи онҳо басе ҳунарманд буданд, аз байнашон мӯзадӯз, оҳангар, заргар ва ҳофиз ёфт мешуд. Дар Доғистон мегӯянд: «Тарбузро оҳистатар бур, ки аз дарунаш ягон лак на-барояд».

Модари лак писарашро ҳангоми ба кишварҳои бегона гуселонидан чунин огоҳ менамуд: «Вақти аз табақчай шаҳриён ош ҳӯрданат ҷашм ба табақ дошта бош, шояд, дар таки он ягон одами худамон бошад».

Чаро нависанда шахси шоирро сад сол муқаддам аз оғариниши олам таваллуд шудааст, мегӯяд? Шеър ва сухани пурмаъно аз назари нависанда чӣ гуна аст?

Инак, ҳикоят мекунанд. Дар шаҳри калоне, кӣ медонад, Москва бошад ё Ленинград, як лак гаштугузор доштааст. Баногоҳ як одами либоси дөғистонипӯшро мебинад.

Бўйи ватанашро ҳис мекунад ва бо он шахс гапзанон карданӣ мешавад. Ҳамон лаҳза тохта, назди ҳамдиёраш меравад ва ба забони лакӣ ҳарф мезанад. Ҳамдиёр гали ҳамдиёро намефаҳмад ва калла мечунбонад. Лак ба забони қумиқӣ, баъд ба тотӣ, оқибат ба лазгӣ гап зада мебинад, ки шояд, ў фаҳмад. Лак ба кадом забоне гап занад, ҳамдиёри либоси дөғистонипӯшаш намефаҳмад. Ниҳоят, ба забони русӣ мегузарад. Сипас маълум мешавад, ки лак ба авар дучор омадааст. Авар шиноси тасодуфии худро таънаву маломат мекунад, ки: – Ту чӣ хел дөғистонӣ, ту чӣ хел ҳамдиёри ман, ки забони авариро намедонӣ? Ту дөғистонӣ не, шутури биёбон ту.

Дар ин мочаро ман тарафдори авари худам нестам. Ба сари лаки бечора вай бехуда дод задааст. Забони авариро, албатта, донистан ҳам мумкин, надонистан ҳам. Ҳаминаш муҳим, ки он шахс забони модарии худ – забони лакиро медонист. Файр аз ин ў якчанд забони дигарро медонист ва ҳол он, ки авар аз он забонҳо бехабар буд.

Абӯтолиб боре ба Москва рафтааст. Дар қӯча ў ба роҳгузаре муроҷиат карданӣ мешавад. Ба гумонам, кучо будани бозорро пурсиданӣ мешавад. Ҳамин хел тасодуф меафтад, ки шахси ба Абӯтолиб дучоромада англис мебарояд. Чӣ ҷойи ҳайрат, дар қӯчаҳои Москва хориҷиён бисёранд.

Англис гали Абӯтолибро намефаҳмад ва аввал ба англисӣ, баъд ба франсавӣ, сонӣ ба испанӣ, мумкин, ба забонҳои дигар ҳам бошад, савол мекунад.

Абӯтолиб гапашро ба англис аввал ба русӣ, сонӣ ба лакӣ, баъд ба аварӣ, сипас ба лазгӣ, баъд ба дарғӣ, ниҳоят ба қумиқӣ фаҳмониданӣ мешавад.

Мусоҳибон оқибат гали яқдигарро нафаҳмида, чудо шуда мераванд. Як дөғистонии аз ҳад зиёд маданий, ки дуюним калимаи англисиро медонист, сонитар ба Абӯтолиб насиҳат кардааст: – Дидӣ, маданият чӣ маъний дорад. Агар ту андаке забондон мебудӣ, бо англис гап зада метавонистӣ, фаҳмидӣ? – Фаҳмидам, – ҷавоб додааст Абӯтолиб. – Лекин чаро англис аз ман донотар ҳисоб меёфтааст ва ҳол он ки вай ягон забони ман медонистагиро на-медонад?

Мусоҳиб –
ҳамсуҳбат,
ҳамдам.

Забони ҳалқҳо барои ман чун ситораҳои осмонанд.

Намехостам, ки ҳамаи ситораҳо як шуда, ба ситораи бузурге табдил ёбанд. Ба ситораи бузург ҳочат нест, зоро як офтоб бас аст. Аммо бигзор ситораҳо ҳам нур пошанд.

Бигзор ҳар кас худ ситорае дошта бошад.

Ман ситораи худ – забони модарии авариро дўст медорам. Ман ба гапи геологҳое, ки гоҳо кӯҳи хурд ҳам тиллои бисёр дорад мегўянд, бовар мекунам. – Худо фарзандонатро аз забони модариашон маҳрум кунад, – гўён дуои бад мекард як зан зани дигареро.

Аз дафтарчай хотирот. Боре дар Париж ман як рассоми доғистониро дучор кардам. Пас аз инқилоб дере нагузашта, ў ба Италия хонданӣ рафта, он чо зани итолиёвӣ гирифта, ба ватанаш баргаштааст. Ин доғистонии ба гирумони кӯҳистон омӯхташуда ба ватани наваш бо душворӣ одат мекунад. Ў тамоми рӯйи заминро чарҳ мезанад, дар шаҳрҳои зебои мамлакатҳои бисёр иқомат мекунад, аммо кучое равад, ғусса ҳамроҳаш. Хостам ин ғуссай ўро, ки бо рангҳо акс ёфтааст, бинам. Бинобар ин, хоҳиш намудам, ки расмҳои кашидаи худро нишон диҳад.

Як сураташ «Ёди ватан» ном дорад. Дар сурат зани итолиёвӣ (ҳамон зани худаш), ки дар бар либоси қадимаи аварӣ дорад, тасвир ёфтааст. Зан дар лаби чашма, ба даст кӯзai миси зарробони машҳури госатлинӣ, нишастааст.

Дар нишебии кӯҳ авули хонаҳояш сангини аварӣ бо рангҳои ҳузновар тасвир шудааст, кӯҳҳо сарҳам. Қуллаҳои кӯҳҳои туманпӯш.

– Туман – ашки кӯҳсор, – гуфт рассом, – ҳангоме, ки нишебии кӯҳҳоро туман мепечонад, аз ожанги ҷабини шахҳо донаҳои шаффофи обҷорӣ мешавад. Ин туман – манам.

Дар сурати дигар паррандаэро дидам, ки бар шохи олуи кӯҳӣ нишастааст. Олу дар миёни сангистон рӯйидааст.

Парранда хониш дорад, кӯҳистонизане аз тирезаи хона ба парранда бо ҷашми ҳасрат менигарад. Рассом дид, ки ба расмаш бо рағбат менигарам, чунин шарҳ дод:

- Ин расм аз рӯйи афсонаи қадими аварӣ.
- Кадом афсона?
- Ҳамон, ки паррандаро дошта ба қафас меандозанд.

Парранда дар банд афтода, шабу рӯз ватан, ватан... мегӯяд.

Худи ман барин... Соҳиби парранда андеша мекунад: «Чӣ хел бошад ватанаш, кучо бошад он? Шояд, ватанаш як мамлакати ҳурраму зебое бошад, ки он чо дарахтони биҳишт дар шукуфтану мурғони ҷаннат дар хонишанд.

Биё, ин паррандаро озод биқунам ва бубинам, кучо парвоз мекунад. Вай ба ман роҳи он мамлакати афсонавиро нишон хоҳад

Авул – дех
(дар Доғистон,
Қирғизистон,
Туркманистон ва
Қазоқистон).

Ҳузновар –
андӯҳовар,
ғамангез:
манзараи
ҳузновар.

дод». Бо ҳамин андеша даричаи қафасро мекушояд, парранда мебарояд ва тақрибан даҳ қадам дурттар, ба шохи олуи кӯҳӣ, ки миёни сангистон мерӯйид, рафта мешинад. Лонаи ў дар шохи ҳамин олуи кӯҳӣ будааст...

Ба ватани худ ман ҳам аз тирезаи қафаси худ менигарам.

– Чаро гашта намеравед?

– Дер шуд. Дар вақташ аз ватанам дили ҷавони пурҳарорате оварда будам, оё метавонам, акнун ба ҷойи он устухонҳои фартути худро бибарам?

Фартут – суст, заиф, нажанд ва назор.

Аз Париж баргаштам ва хешутабори он раскомро ҷуста ёфтам. Ҳайрате доштам, ки модараши ҳанӯз зинда аст. Хешутабор ҳикояти маро дар ҳаққи фарзанди ғарibашон, ки тарки ватан карда, диёри азизи худро ба сарзамини бегонае иваз намудааст, бо дили пурҳасрат гӯш мекарданд. Аммо, ба назарам, онҳо аз гуноҳаш гузашта буданд ва ба ҳар ҳол, зинда будани ўро шунида, шодӣ мекарданд. Баногоҳ модараши пурсид:

– Ба аварӣ гап задед?

– Не, ба воситаи тарҷумон. Ман ба русӣ, писаратон ба франсавӣ.

Модар рӯяшро бо рӯймоли сиёҳ пӯшонд, чунон ки ҳангоми шунидани марги писар мепӯшонанд. Болои бом борон меборид. Мо дар Аваристон менишастем. Дар гӯшай дигари дунё, дар Париж, ҳам шояд, он фарзанди ноқобили Доғистон садои бориши боронро гӯш мекард. Пас аз ҳомӯшии дуру дарозе модар гуфт:

– Ту ғалат кардӣ, Расул, писари ман кайҳо мурдааст.

Вай писари ман не, писари ман забони ман, забони модари авар ёддодаро фаромӯш намекард....

Нависанда шахси забонгумкардаро ба чиҳо монанд кардааст?

Ёддошт. Чаро қиссаи дигареро низ ҳикоят накунам, модом ки ба хотирам омад? Дар Махачқалъа як ҳофизи авар ҳаст... Номашро намегирам: худаш аз ду сар пай мебараад, ба ману шумо номаш чӣ фарқ дорад? Ин ҳофиз ба назди падарам бисёр омада, ҳоҳиш менамуд, ки ба оҳанги бофтаи ў падарам шеър нависад. Падарам розӣ мешуд ва сурудҳои хубе мебаромад.

Рӯзе ҷой нӯшида менишастем, ки радио эълон кард: ҳозир ҳофизи машҳур суруди ба матни Ҳамзат Садаса оғаридаашро меконад. Ҳама гӯш дода нишастем, падарам ҳам. Аммо сурудро шунида, торафт бештар ҳайрон мешудем. Ҳофиз тарзе меҳонд, ки ягон калимаро сарфаҳм рафтани мумкин набуд. Ба гӯш фақат шавқунҳое мерасид, ҳофиз суханҳоро фурӯ мебурд, чунон ки

хурӯс аввал донаҳоро ба чор тараф тит мекунаду баъд якто-якто чида меҳӯрад.

Падарам ҳангоми воҳӯрданаш бо он ҳофиз пурсидааст, ки чаро шеърро вайрон меконад.

— Барои он, — ҷавоб додааст ҳофиз, — ки дигарон чизе нафаҳманд ва ба ёдашон намонад. Агар ин суруд дар ёди ҳофизони дигари қўҳистон низ монад, онҳо ҳам меконанд, ман меҳоҳам, ки танҳо худам хонам.

Пас аз муддате чанд падарам барои дўстонаш шабнишиние орост, ки дар байнини меҳмонон он ҳофиз ҳам буд. Дар поёни шабнишинӣ падарам аз мехи девор қомузи торҳояш кандаро гирифта, як тори сусти онро базӯр тинг-тинг ноҳун зада, ба ҳонданни суруде, ки оҳангаш аз он ҳофиз буд, шурӯъ намуд. Суханҳои сурудро падарам бурро-бурро талаффуз мекард, вале оҳанг, ки бо асбоби вайрони мусиқӣ навохта мешуд, ҳаргиз ба оҳанг мусиқӣ монандӣ надошт. Ҳофиз ба ғазаб омада, гуфт, ки суруди ўро бо ин хел асбоби вайрон навохтан мумкин нест, тамоми назокату нафосати оҳанг барбод меравад. Падарам оромона ҷавоб дод:

— Ман қасдан ҳамин хел менавозаму меконам, ки ягон кас оҳанг туро нафаҳмад ва ёд нагирад. Суруди суханҳояш нофаҳмо мешудаасту ҷаро суруди оҳангаш нофаҳмо намешудааст?

Догистониён ба даҳ забон асар менависанд ва ба нӯҳ забон нашр мекунанд. Пас, онҳое ки ба забони даҳум асар менависанд, чӣ кор мекунанд? Ва ин забони даҳум чӣ забон аст?

Ба забони даҳум онҳое менависанд, ки забони худро – хоҳ аварӣ бошад, хоҳ лакӣ ва хоҳ тотӣ – фаромӯш кардаанд, аммо забони бегонаero ҳанӯз ёд нагирифтаанд. Онҳо аз ин мондаву аз он ронда шудаанд.

Агар забони дигареро аз забони модариат беҳтар донӣ, ба он забон навис. Агар ягон забони дигарро дуруст надонӣ, ба забони модариат навиштан гир. Аммо ба забони даҳум нанавис.

Оре, ман душмани забони даҳум. Забон бояд қадимӣ, ҳазорсола бошад, дар он сурат ба кор меояд.

Забон, албатта, тағиир меёбад ва ман ба ин гап баҳс намекунам. Охир, барги дарахтон низ ҳар сол нав мешавад, барги қўҳна ҳазон шуда мерезад, ба ҷойи он барги нав мебарояд.

Аммо худи дарахт мемонад. Вай сол ба сол нашъунамо карда, сершоҳу навда мешавад ва решо ронда, пурқувват мегардад. Оқибат ба воя расида, бор меоварад.

Ман ба шумо суруду китобҳои худро мебахшам, ман ба шумо меваи дарахти хурд, аммо таърихан қадими забони авариро пешкаш мекунам:

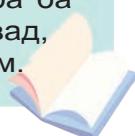

Адиб забондониро ба чи шабоҳат кардааст? Ў дўст доштан ва эҳтиром нисбати забони модариро чи гуна талқин мекунад?

ЗАБОНИ МОДАРИ

Ҳамеша хоби ночаспон ачиб аст.
Ба хобам мурданамро хоб дидам.
Ба ними рӯзи Догистони гармо
Ба сина сурб, ман меорамидам.
Ба шӯҳӣ саркашона чӯй ҷорист.
Мани аз хотири мардум фаромӯш,
Ба ҳоки зодгаҳ ёзида будам,
Ки пеш аз он, ки гардам ҳоку ҳомӯш...

Сурб – филизи нисбатан нарми хеле вазнини хокистарранг, ки барои сохтани сочма, тир, ҳарфҳои матбаа ва ғайра ба кор меравад, кўрғошим.

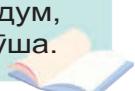

Аз дафтарчай хотирот. Падару модари як ҷавони қўҳистонӣ розӣ набуданд, ки писарашибон зани рус гирад. Вале духтар, аз афти кор, ҷавони аварро хеле дўст медошт. Рӯзе ҷавон аз духтар мактубе мегирад, ки он ба забони аварӣ навишта шудааст. Ў мактубро ҳамон замон ба падару модарашибон медиҳад. Падару модар мактубро гаштаву баргашта меҳонанду боварашон намеояд.

Онҳо чунон даступо гум мекунанд, ки ҳамон лаҳза, мактуби ғайриоддӣ дар дасташон, ба писар иҷозат медиҳанд, ки он духтарро хона биёрад.

Аз дафтарчай хотирот. Ҳосили замин ба-рои дехқон чи бошад, забон ҳам барои нависанда ҳамон аст. Дар ҳар сарак донаи бисёреву саракҳо – бешумор. Аммо дехқон агар ду даст дар бағал карда, ба ҳосили рӯёндааш нигариста менишаст, ягон дон ба даст намеовард. Ғалларо аввал даравидан ва баъд қўфтани даркор. Ғаллакўбӣ ҳам ҳоло ними кор аст. Ғаллаи қўфтари бод дода тоза кардан лозим. Сипас онро орд ва ордро ҳамир карда, нон пухтан даркор. Вале аз ҳама асосиаш ин, ки нон ҳар қадар зарур ҳам бошад, тамоми ғалларо сарф кардан мумкин нест. Инро бояд дар назар дошт. Дехқон ғаллаи беҳтаринро ҷудо карда ба тухмӣ нигоҳ медорад.

Сарак – қисми болои рустаниҳои до-надор (гандум, ҷуворӣ), хӯша.

Нависандае, ки ҳамеша забономӯзӣ мекунад, дехқони ҳақиқӣ аст.

Мегӯянд: бачаҳо дарахтеро, ки дар шоҳаш акка хона мондааст, афтонидаанд ва бо ин корашон хонаи аккаро вайрон кардаанд.

- Дарахт, чаро туро афтониданд?
- Барои он, ки ман ба онҳо чизе гуфта натавонистам.

- Акка, чаро хонаи туро вайрон карданд?
- Барои он, ки ман бисёр шақ-шақ мекардам.

Мегӯянд: сухан монанди борон аст: як бораш – неъмати бузург, ду бораш – хуб, ба се бораш – бардошт кардан мумкин, дафъаи чорум ки борид, балою офат.

Падару модар ба кадом хотир барои ба духтари рус оиладор шудани писарашон розӣ мешаванд?

(Расул Ҳамзатов ва Индира Гандӣ: Ҳамзатов дар бархе маҳфилҳои байнамилалӣ аз Шӯравӣ намояндагӣ мекард)

Тарҷумаи Абдулло Зокир

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Барои чӣ падари нависанда авули худ Садаро ба Москва иваз намекунад? Мазмун ва моҳияти мактуби ўро шарҳ дижед.
2. Андешаҳои нависандаро оид ба зодгоҳи азиз ва забони модариаш маънидод намоед.
3. Чаро рассоми догоистонии мусоғир бештар манзараҳои зодгоҳаш, сару либоси миллии авариро дар расмҳои худ тасвир мекард?
4. Барои чӣ рассом худро ба туман ва боз ба паррандаҳои қафасӣ монанд кардааст?
5. Чаро модари рассом ба аломати мотам рӯяшро бо рӯймоли сиёҳ пӯшонид?
6. Чаро «Догоистони ман»-и Расул Ҳамзатовро китоби андешаҳо меноманд?

БО ГУРӮҲ КОР МЕКУНЕМ

Ҳикояи порча аз «Догоистони ман» аз ҳикояҳои дигари шумо мутолиакарда бо кадом ҷиҳат ва ҳусусиятҳояш фарқ мекунад? Аз мазмуну мӯҳтавои ҳикоя шумо чӣ панд гирифтед? Оё воқеаҳои ҳикоя аз ҳаёти реалий гирифта шудаанд ва ё тасвири хаёлӣ? Барои чӣ?

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Дар бораи мазмун ва мӯҳтавои «Догоистони ман» маълумот дижед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.
2. Доир ба ватандӯстӣ ва миллатпарварии Расул Ҳамзатов фикру мулоҳизаи худро бо ҳамсабақон баён намоед ва ба мавзӯъ вобаста кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Матни комили «Доғистони ман»-и Расул Ҳамзатов барои мутолия тавсия мегардад.

БОЗОР СОБИР

Мо дар ин мавзӯй:

- муҳтасари ҳаёт ва фаъолияти эҷодии шоирро мавриди омӯзиш қарор медиҳем;
- мазмун ва моҳияти шеърҳои «Муҷассамаи Айнӣ», «Фарзанди дехқон»-и Бозор Собирро дониста мегирем;
- намунае аз шеърҳои ватандӯстонаи шоирро муҳокима ва таҳлил менамоем.

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Шарҳи ҳол. Бозор Собир 20-уми ноябрини соли 1938 дар деҳаи Сӯфиёни ноҳияи Файзобод таваллуд шуда, бинобар бемаҳал аз падар маҳрум мондан дар мактаб – интернати ноҳияи Ҳисор тарбият гирифтааст.

Соли 1962 Донишгоҳи миллии Тоҷикистонро дар риштаи забон ва адабиёти форсии тоҷикӣ хатм кардааст. Бозор Собир солҳои дароз дар матбуот, аз ҷумла дар дафтари рӯзномаи «Маориф ва маданият», маҷаллаи «Садои Шарқ» ва ҳафтномаи «Адолат» фаъолият намудааст. Соле дар кишвари Афғонистон ба сифати тарҷумон фаъолият кардааст.

Бозор Собир соли 1995 ба Амрико ҳичрат намуда, чанд муддат дар он ҷо зиндагӣ ихтиёр мекунад ва дар Донишгоҳи Вашингтон ҷиҳати омӯзонидани забони форсии тоҷикӣ ба тадриси толибilmон машғул мешавад. Ниҳоят 29 майи соли 2013 ба ватан баргашт. Мавриди зикр аст, ки дар ғурбат низ ҳамеша бо ватан буд ва бо шеъри баланди ватандӯstonavу миллиаш дар адабиёт саҳми назаррас гузоштааст.

Шоир барои хидматҳои бузургаш дар ривоҷу равнақи адабиёт ва саҳмаш дар ҳаёти ҷомеа соли 2013 сазовори ордени «Ситораи Президент» гардид.

Бозор Собир 1-уми майи соли 2018 дар шаҳри Сиэтли штати Вашингтони Амрико вафот кард. Баъдан наъши покаш ба Душанбе оварда шуда, дар мазори Лучоб ба хок супурда шуд.

Эҷодиёти адиб. Оғози эҷодиёти Бозор Собир ба солҳои 60-ум рост меояд, яъне соли чаҳоруми таҳсил дар Донишгоҳ аввалин шеърашро (1960) нашр кардааст. Дар он давра як силси-

ла шеърҳояш дар саҳифаҳои рӯзномаву маҷаллаҳои маҳаллӣ рӯйи чопро диданд. Нахустин шеъри Бозор Собир соли 1958 дар рӯзномаи «Ба қуллаҳои дониш» нашр гардидааст. Аввалин маҷмӯаи шеърҳои ў таҳти унвони «Пайванд» соли 1972 аз чоп мебарояд. Баъдан маҷмӯаҳои «Оташбарг» (1974; 1984 бо алифбои ниёғон), «Мижгони шаб» (1981), «Борони тиллой» (1982). Китоби дигари ў «Чашми сафедор» (1991) мебошад.

Шеърҳои Бозор Собир асосан ба қадом мавзӯъҳо бахшида шудааст?
Шоир ба қадом жанрҳои лирикии суннатӣ шеър эҷод кардааст?

МАҶМŪАҲОИ АШҲОРИ БОЗОР СОБИР

АСАРҲОИ БОЗОР СОБИР

БАРОИ МУТОЛИАИ МАВЗЎЪ ТАЙЁР МЕШАВЕМ

МАЗМУН ВА МЎХТАВОИ АШЬОРИ БОЗОР СОБИР

Бозор Собир шоири лирик аст. Мавзўъҳои ашъораш ба олами ҳиссиёт, идрок, доираи ҷаҳонбинӣ, паҳлуҳои ҷаҳонбинӣ ва меъёрҳои инсоншиносии қаҳрамони лирикии шеър саҳт вобаста мебошад. Дар шеърҳои Бозор Собир рӯҳияи худи шоир ва ҳиссиёту андешаҳои ботинии ўнисбат ба аҳли заҳмат зикр шудааст. Илова бар ин, дар маркази эҷодиёти шоир ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ бар таърихият ва инсондӯстӣ асос ёфта, тавассути андешаҳо, мулоҳизаву муҳокимаҳои фалсафӣ ифода шудаанд. Мағҳум ва тасвири Ватан дар ашъори Бозор Собир пайваста бо саҳфаҳои таъриҳ ва такмили дарку эҳсоси қаҳрамони лирикӣ инкишоф ёфта, мазмунан амиқ аст ва ба шахси қаҳрамони лирикӣ робитай мустаҳкам дорад:

Агар мо дарду ғам дорем,
Ватан ҳам дарду ғам дорад...
Ватан хунест, к-он дар шаҳраги
хунгарди мо ҷорист...

Ватан бо мост.

Шукри обу хоку оташаш, мо низ бо ўем.
Дар олам хоми моро оташӣ ў метавонад пухт,
Дар олам хушки моро метавонад оби ў тар кард.

Шаҳраг – раги гардан, раге, ки хунро аз дил ба сар мерасонад.

Ситоиши Ватан яке аз муҳимтарин мавзўъҳои ашъори устод Бозор Собир ба шумор меравад. Ватан дар шеъри ин шоири тавони миллат ҳам кулбаи падарӣ, ҳам деҳаи Сӯфиён, ҳам ноҳияи Файзобод бо тамоми марзҳои таърихии он аст.

Устод Бозор Собир бо як ҳисси баланди масъулияти хештаншиносӣ, фарҳангу маданияти баланди шаҳрвандӣ омодагии худро барои фидо намудани чисму ҷони хеш баҳри ободӣ, соҳтмону бозсозии Ватан дар шеъри «Дубора созамат Ватан» чунин баён менамояд:

Дубора созамат Ватан,
Ба хишти ҷони хештан.
Сутун занам ба сақфи ту,
Ба устухони хештан.

Сатили обу гил маро,
Барои соҳтори ту.
Ду панҷа хуни дил маро,
Барои рангу бори ту.
Барои дар чаҳор сӯ,
Навиштани шиори ту.

Бародарӣ – баробарӣ,
Баробарӣ – бародарӣ.

Агар чу шиша ҷашми ман,
Ба кор меравад, бимон.
Ба кор меравад агар
Сарам чу санги соҳтмон,
Бимон, бимон, бимон.

Дубора созамат Ватан,
Ба хишти ҷони хештан.
Сутун занам ба сақфи ту,
Ба устухони хештан.

Зери ибораи «хишти ҷон» шоир чиро дар назар доштааст? Мавзӯи Ватан ва ватандӯстӣ дар эҷодиёти Бозор Собир назар ба шоирони дигар чӣ шабоҳат ва афзалият дорад?

Дар як силсила шеърҳои ў ба мисли «Забони модарӣ», «Теги Сино», «Бухоро», «Ман худамро кушта-кушта» ва ғайра, ки ба мавзӯи Ватан бахшида шудаанд, назари таърихии қаҳрамони лирикӣ мақоми маҳсус дорад. Дар онҳо саҳифаҳои қаҳрамонию фочекаомези таърихи ҳалқу Ватан аз эҳсосу тафаккури қаҳрамони лирикӣ гузашта, манзараҳои драматикии ҳаёту муборизаи аҷдоди ҳалқи тоҷик, фарзандони барӯманди ў баҳри озодию ободӣ равшан ба назар мерасанд. Пайванди ҳастии инсон, ҳалқ бо Ватан, васфи Ватан ва зодгоҳ мазмуни ғоявии як қатор шеърҳое, аз қабили «Дар оғуши кӯҳистон», «Ҳасад мебарам», «Кӯҳистон», «Ҳати сурҳ», «Хона» ва «Шабе дур аз Ватан» -и Бозор Собирро ташкил медиҳад.

Аз шеърҳои «Девори Бухоро», «Аҳмади Дониш» ва як қатор шеърҳои дигари шоир аҳли фарҳангу заҳмат ҳақиқатро дарёфт, воқеиятро шинохт ва ба ин васила шахсияти худро такмил дода, қадами устуворе дар роҳи худогоҳӣ ва худшиносии миллӣ гузашт.

Метавон гуфт, ки аз ҳамаи шеърҳои шоир бӯйи хушу пурнакҳати пуртаровату пурнафосати Ватан меояд. Бозор Собир шоири воқеан ҳам ватансарост.

Дар шеърҳое, ки шоир дар бораи ашхоси маъруфи гузаштаву имрӯза навиштааст, ба монанди «Фирдавсӣ», «Муҷассамаи Айнӣ», «Қисмати шоир», «Туро ҳамчун Бухоро дӯст медорам», «Сафаре ба дилҳо» ва ғайраҳо пайванди шахсро бо халқ ва Ватан таъкид намудааст:

**Ашхос –
чамъи шахс.**

Таъсири мусофират дар шеърҳои Бозор Собир то чӣ андоза акс ёфтааст? Ашъори дар Ватан навиштаи шоир аз ашъори дар мусофират навиштааш чӣ фарқ дорад?

МУҶАССАМАИ АЙНӢ

Халқ ҳамчун пайкареву пайкаре чун халқ нест,
Кӯҳи хоропайкаре дар ҳайкале бедор шуд.
Рӯйи ӯ бар сӯйи мову рӯйи мо бар сӯйи ӯст,
Халқ дар тимсоли Айнӣ халқи минбардор шуд.

Ҳайкали ӯро ба ҳукми ҳайкали фарҳанг бин,
Нангро дар санг бину сангро дар нанг бин.
Ҳар кӣ ӯро дид агар, Фирдавсии нодида дид,
Бори Рустамро ҳанӯз аз Раҳш ноафтида дид.

Умри Айнӣ аз барои халқ сарфи
хома шуд,

Хома – қалам.

Халқи моро дафтари Айнӣ шаҳодатнома шуд.
Сарзамини мо худ аз осори ӯ сар мешавад,
Ин замин бо ӯ ба дунёе баробар мешавад.

Муҷассамаи Садриддин Айнӣ дар Душанбе

То ба Айнӣ гарчи дарёи сухан шодоб буд,
 То ба ў дар зиндагӣ пайроҳаи ноёб буд.
 Мисли он рӯзе, ки онро метавон дар ёд дошт,
 Дар лаби Вахшу Зарафшон мардуме бе об буд.

Ин ҳақиқат мекунад чашми маро ҳар бор тар:
 Кас набуд дар Панҷрӯд аз Рӯдакӣ гумноматар.
 Дар Фаранг аз аҳди Сомон гар асар мекофтанд,
 Дар Бухоро тӯдае дуздана зар мекофтанд.

То ба Айнӣ шоирон танҳо ба танҳо хондаанд,
 Ў суруди инқилоби ҳалқро бо ҳалқ хонд.
 То ба ў аз шоирон девону дафтар мондааст,
 Ў ба мо девону дафтар, ҳам ватан, ҳам ҳалқ монд....

.... Гарчи табъи Рӯдакӣ шеъри закӣ эҷод кард,
 Офарин бар табъи Айнӣ, Рӯдакӣ эҷод кард.
 Гар ба дунё рафт Сино чун табиби иллате,
 Кард ўро ҳиммати Айнӣ табиби миллате...

Як қисми муҳими эҷодиёти Бозор Собир ба васфу тараннуми заҳмати фидокорона ва ба ситоиши дехқони тоҷик «Фарзанди дехқон», «Мо кӯдакон будем...» ба ёди айёми кӯдакиу наврасӣ «Кӯдакӣ ку?» «Кӯдакиям ҳанӯз гирён аст» ва ғайра бахшида шуда, ҳамаи ин шеърҳо саршори оҳангҳои иҷтимоӣ мебошанд. Дар шеъри «Фарзанди дехқон» нияти шоирӣ ва сарманшай шеъри ў таъкид шудааст:

Аз мутолиаи шеъри «Муҷассамаи Айнӣ» ба шумо чӣ гуна хулоса пайдо шуд? Дар шеър тимсоли Айнӣ чӣ гуна тасвир карда шудааст?

ФАРЗАНДИ ДЕХҚОН

Хаёли деха бӯйи деха дорад,
 Барои ҳамчӯ ман фарзанди дехқон.
 Чу ёди кишту саҳро мекунам ман,
 Хаёлам мешавад абри баҳорон.

Агарчи пинае дар дasti ман нест,
 Нагӯям кори номушкил гирифтам.
 Ки чоқи пою дастони падарро,
 Чу мероси падар дар дил гирифтам.

Пина –
обила.

Гар аз гулхору аз санги адирҳо,
Кунун кам монда дар пойи ман осор.
Даруни синаам ҷар мешавад санг,
Даруни синаам гул мекунад хор.

Замини шеъри ман гўри сухан нест,
Давоми кўху сахрои диёр аст.
Забони модарии зиндаи ман,
Забони барқу борони баҳор аст.

Лабамро ҷашмаҳо бикшода бар шеър,
Диламро гиряҳои обшорон.
Хате не, қў ба қў то дафтари ман,
Расида оби дарёи Зарафшон...

Агар аз номи ман сатре бимонад,
Шумо, хонандагон, сатраш нахонед.
Ба ҳукми мисрае аз кишзорон,
Ба назм оварда оғардаш бидонед.

**Огард – қўя,
қўяк.**

Давоми шир-шири барги алафҳост,
Ҳичою ҳарфи ман дар шеъри озод.
Ғазалҳои маро дар шабдаравҳо,
Ману шаббодаҳо кардем эчод.

Аз шеъри «Фарзанди дехқон» чӣ ҳел таассурот бардоштед? Тимсоли шахси дехқон дар шеър чӣ гуна оғарида шудааст?

Ҳамин тариқ, эчодиёти Бозор Собир дар ташаккули шеъри муосири тоҷик нақши намоён гузоштааст. Ӯ яке аз пешгомони шеъри тасвирӣ дар адабиёт ва назми муосири тоҷик аст. Дар ашъори солҳои охири шоир пазмонӣ ба Ватан, ёди айёми наврасию ҷавонӣ, табиату манзараҳои Ватан, ашхоси барояш қарин,

гила аз беадолатиҳои иҷтимоии ҷаҳони сармоядорӣ бештар садо мединанд.

Аз ин рӯ, метавон гуфт, ки аз ҳамаи шеърҳои шоир бӯйи хушу пурнақҳати пуртarovату пурнафосати Ватан меояд. Бозор Собир шоири воқеан ҳам ватансарост.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

- Доираи мавзӯоти ашъори лирикии Бозор Собирро муайян кунед. Шумо аз мутолиаи ашъори шоир чӣ хел ҳулоса баровардед? Мавзӯҳои муштараки ашъори шоирро бо шеърҳои шоирони дигари мусоир муқоиса кунед.
- Аз шаклҳои нави шеърӣ шоир бештар қадом қолабро писандидааст?
- Гояҳои худшиносӣ, ифтиҳори миллӣ ва ватандӯстӣ дар қадом шеърҳои Бозор Собир инъикос шудаанд?
- Шоир дар шеъри «Дубора созамат Ватан» эҳсоси баланди ватандӯстиро чӣ гуна баён кардааст?
- Шеъри «Фарзанди дэҳқон»-ро байни худ таҳлил кунед.
- Дар бораи навпардозӣ ва тасвиргароии Бозор Собир маълумот дихед.
- Дар шеъри «Муҷассамаи Айнӣ» қадом ғоя талқин гардидааст?

ҲАМРОҲ КОР МЕКУНЕМ

Дар бораи шеърҳои ватандӯстонаи шоир баён нависед. Мазмун ва мӯҳтавои шеърҳои шоирро баён намуда, фикрҳои ҳудро дар гурӯҳо асоснок кунед.

Порчаҳои шеърии ба сифати намуна овардашударо аз рӯйи мазмун ва мундариҷа ба қисмҳо ҷудо кунед. Масъала ва муаммои дар шеърҳо аксёфтаро бо воқеияти замони зиндагии нависанда шарҳ дихед.

БО ГУРӯҲ КОР МЕКУНЕМ

- Ба гурӯҳо ҷудо шавед. Аз шеъри «Муҷассамаи Айнӣ» қаҳрамони ба ҳудатон писандро интихоб кунед ва дар асоси он расм қашед.
- Дар асоси мавзӯъ тақдимот тайёр кунед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.
- Мулоҳизоти ҳешро дар такя ба мазмун ва мӯҳтавои шеърҳои дар боло овардашуда баён намоед.

БАРОИ ҲОНИШИ МУСТАҶИЛОНА

Ҳифз ва қироати ифоданоки чанд шеърҳои ватандӯстона аз эҷодиёти Бозор Собир тавсия мешавад.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ ВАЗНҲОИ ШЕЪРИ

Назарияи адабиёт

Вазн яке аз ҳусусиятҳои асосии шеър аст. Вай ҷиҳати фарқ қардани назм аз наср ва ё сухани муқаррарӣ хизмат мекунад. Дар назминоси вазнро «мизони шеър» меноманд. Вазн аз рӯйи қолаби муайян пайи ҳам такрор омадани порчаҳои тараннумии шеър, бо тартиби муайян зикр шудани ҳичоҳои дарозу кӯтоҳ ва задаи қалимаҳо мебошад.

Мизон – тарозу.

Асосҳои шеъри тоҷикӣ. Тамоми адабиёт дар ду шакл оғардида мешавад: наср ва назм. Наср қаломи маънидори равон

буда, ба он ҳикоя, повест, роман ва ғайра, ки вазну қофия надоранд, дохил мешаванд. Назм бар замми мазмуну маъно бо санъатҳои бадей бештар ороста гардида, вазну қофия дорад. Гуфтаҳои зерини донишманди Юнони қадим Арасту роҷеъ ба фазилати шеър ба ҳамин маънӣ далолат мекунад: «Ҳама шеърро, назар ба наср, беҳтар дар хотир нигоҳ медоранд, зоро назм дорои шумора мебошад, ки чен карда мешавад». Эҷодкорони адабиётро адиб, сарояндагони назмро, ки номи дигараш шеър аст, шоир ва офарандагони насрро нависанда мегӯянд. Адабиёти мумтози тоҷик бо назми ҷаҳоншумул ва асарҳои ҷудогонаи насрини худ машҳур аст.

Дар назм воқеаҳои зиндагӣ шоирона, бо нутқи вазну қофиядор баён карда мешавад. Маънои луғавии назм (калимаи арабӣ) ба интизому тартиб даҳлдор буда, ба ҳам пайвастан ва ба ришта кашидани каломи мавзунро дорад. Аз ин рӯ, назмро сухани мураттаб, пайваста гуфтан мумкин аст. Дар истилоҳ мағҳуми назм аз шеър васеътар мебошад.

Мураттаб – ба тартиб даровардашуда.

Шоир агар табиати вазнро надонад, ифодаи фикру ҳиссиёт халал мепазираид. Ин халалпазирии вазни шеър дар эҷодиёти шоирони ҷавони тоҷик хеле зиёд дида шуда истодааст, ки ҳамоно аз надонистани маъмултарин қоидаҳои шеър сар задааст. Оҳанг дар шеър таносуби вазнро нигоҳ медорад ва он тақорори пайдарпайии ритмо тақозо мекунад.

Ритм – тақорори мунтазами унсурҳои маълум дар садо, оҳанг, зарб, ки дар мусиқӣ мавзуният ба вучӯд меорад.

Назм аз шеър чӣ фарқ дорад? Маънии луғавӣ ва истилоҳии назм ва шеър чист?

Вазни ҳичо. Вазни ҳичо яке аз вазнҳои асосии шеъри тоҷикий мебошад. Вай чунин вазни шеърӣ аст, ки ба баробарии миқдори ҳичоҳо дар мисраъҳо асос ёфтааст. Ин вазн дар шаклҳои «вазни шумор», «ҳичошумор» ва баъзан «вазни ҳичошумор» низ истифода мешавад.

Вазни ҳичо аз қадимтарин вазнҳои шеърӣ буда, ҳанӯз дар адабиёти Юнон ва Рими Қадим вучӯд дошт. Дар адабиёти қадими форсу тоҷик вазни ҳичо дар китобҳои «Авесто» ва «Ёдгори Зарирон» низ ба назар мерасад. Минбаъд дар адабиёти китобатӣ мавқеи вазни ҳичо заиф шуда, маҳсуси эҷодиёти шифоҳии ҳалқ мегардад. Дар садаи XX муносибат ба шаклу мазмуни шеъри тоҷикий, аз ҷумла ба вазни он хеле тағиیر меёбад ва кӯшишҳои аз нав зинда ва ҷорӣ кардани вазни ҳичо ба миён меояд. Имрӯзҳо

бо ин вазн шеърҳои бачагона, сурудҳои халқӣ, зарбулмасал, чистон ва достонҳои халқӣ гуфта мешаванд.

Соҳти шеъри ҳичой ба миқдори ҳичоҳо асос ёфтааст. Адади ҳичоҳои байти якум бояд ба миқдори ҳичоҳои байтҳои дуюм, сеюм, чорум ва баъдӣ комилан мувофиқат кунад. Дар вазни ҳичо нисбат ба вазни арӯз имкони вазнсозӣ маҳдуд буда, бештар 5-6 навъи он мушоҳида мешавад. Маъмултарини онҳо шеърҳои 5 ва 7 ҳичой мебошад. Масалан, шеъри зерин:

Гумон набаред,
Ки ман хурд ҳастам.
Ана мебинед,
Чорӯб дар дастам.

Мирсаид Миршакар

Дар шакли панҷҳичоӣ эҷод шуда, схемаи зеринро дар бар мегирад:

Адади мисраъҳо	1	2	3	4	5	Адади ҳичоҳо
1	Гу	мон	на	ба	ред	5
2	Ки	ман	хурд	ҳас	там	5
3	А	на	ме	би	нед	5
4	Чо	рӯб	дар	дас	там	5

Агар ба шеъри зерини халқӣ мурочиат кунем, вай бо чунин талаби вазни ҳичо дар 7 ҳичой навишта шудааст:

Олуча гули бодом, (7 ҳичо)
Ман духтараки додом. (7 ҳичо)
Додом шишта чой нӯшанд, (7 ҳичо)
Ман чойрезаки додом. (7 ҳичо)

Дар вазни ҳичо навъҳои дигари вазнсозӣ низ мавҷуданд. Масалан, байти зерини халқӣ, ки ҳар мисрааш аз 13 ҳичо иборат аст, намунаи он мебошад:

Чон додаракам, оҳ дилу чон додаракам,
Сандуқчай сими заргарон додаракам.

Аз адабони садаи XX тоҷик Абулқосим Лоҳутӣ, Мирсаид Миршакар, Гулчехра Сулаймонова, Наримон Бақозода ва дигарон дар ашъори бачагонаашон аз вазни ҳичо васеъ истифода бурданд. Дар тарҷумаи асарҳои шоирони рус ва Ғарб, ки ба қалами устод Лоҳутӣ мансубанд, низ навъҳои гуногуни вазни ҳичо ба мушоҳида мерасад.

Маълумоти мухтасар дар бораи вазни арӯз. Маъмултарин вазни шеъри тоҷикӣ арӯз мебошад. Тамоми назми китобии классикии форсу тоҷик (асрҳои IX-XIX) дар ҳамин вазн эҷод гардидаст. Шоирони муосири тоҷик низ асосан бо арӯз шеър менависанд. Қонунияти ин вазни шеърӣ аз тарафи олими араб Халил Ибни Аҳмад (асри VIII) қашф шудааст. Арӯз аз калимаи арабии «арз» гирифта шудааст, ки маънояш арз кардан, яъне баён кардан мебошад.

Дар илми адабиётшиносӣ арӯз гуфта чунин вазни шеърро меноманд, ки дар он сифати ҳичҷо, бо як тартиби муайян омадани онҳо дар байт шарти асосӣ мебошад ва бо ҳамин ҳусусияташ аз вазни ҳичҷо фарқ меқунад. Ба воситаи арӯз ҳам ҳусни мавзуни шеър, ҳам сактаҷо ва нуқсонҷо, умуман вазни он муайян карда мешавад.

Системаи арӯзи Халил ибни Аҳмадро дар замони худи ў ва пас аз вафоти вай ҳамаи олимони адабиётшиноси араб ва ҳалқҳои ҳамсоя пазируфтаанд.

Арӯз қоидаҳои маҳсусе дорад, ки аз рӯйи он қоидаҳо вазнҳои гуногун ба вучуд меояд. Аввалан, барои вазни шеърро ёфтани дар арӯз калимаро ба ҳичҷо тақсим кардан лозим аст. Зоро дар арӯзи тоҷикӣ унсури асосии ҷенаки вазн мисли вазни ҳичҷо миқдори ҳичҷо мебошад. Аммо дар арӯз на танҳо баробари миқдори ҳичҷо, балки сифати дарозӣ ва кӯтоҳии онҳо низ ҳангоми талаффузашон ба эътибор гирифта мешаванд. Яъне, дар вазни арӯз мисраҳо агар бо адади ҳичҷо нобаробар оянд ҳам, меъёри талаффузашон бо баробарвазнӣ анҷом мейбанд. Масалан, дар як байт як мисраъ 9 ҳичҷо ва мисраи дигар 10 ҳичҷо дошта бошад, дар байти дигар яке – 10, дигаре 11 ҳичҷо дорад. Дар ҳолати аввалин мисраи 10 ҳичҷоиро вasl дода, кӯтоҳ карда меконанд ва дар ҳолати дуюм, мисраи 10 ҳичҷоиро кashiш дода меконанд. Масалан:

Тавоно бувад, ҳар кӣ доно бувад,
Ба дониш дили пир барно бувад.

Барно –
чавон.

Вазни ҳичҷо аз вазни арӯз бо қадом ҳусусият ва ҷиҳатҳояш фарқ дорад?

Ин байти машҳури Фирдавсӣ, ки мисраи якумаш аз рӯйи миқдор 11 ва дуюмаш 10 ҳичҷо дорад, бо баҳри мутақориби му-

Дар вазни арӯз бештар чӣ ба назари эътибор гирифта мешавад?

саммани маҳзуф (фаўлун/фаўлун/фаўлун/фаўл, тақтеаш V- – / V- – / V- – / V-) навишта шуда, ба воситай мад кашида хондани калимаи *пир* дар мисраи дуюм баробар шудани вазн ба миён омадааст. Чунин талаффуз шудани калимаи *пир* дар байни мисраъ ду ҳичоро ташкил дода, баробарвазни ҳичоҳоро таъмин намудааст. Ҳичоҳо, чунон ки шумо медонед, дар забони тоҷикӣ аз рӯйи хосият ва андозаашон ба ҳичоҳои дарозу қўтоҳ ва кушодаю пӯшида тақсим мешаванд.

Ҳичоҳои қўтоҳ танҳо аз овозҳои садоноки қўтоҳ; *a*, *u*, *y* ва ё таркиби ин овозҳо бо ҳамсадое сохта мешаванд. Ҳичоҳои дароз аз овозҳои садоноки дароз: *e*, *o*, *ü*, *ÿ*, омехта шудани ин овозҳо бо ҳамсадоҳо ва таркиби ду ҳамсадо бо садонокҳо ба вучуд меоянд. Дар давраи классикии шеъри тоҷикӣ садонокҳои дарози *u* ва *y* вучуд доштаанд. Дар алифбои имрӯза у-и дароз ва у-и қўтоҳ як хел навишта мешаванд. Фақат дар охири калимаҳои *u*-и изофат бо *u* ва *ü*-и заданок бо йифода карда мешаванд. Вазни арӯз дар фаҳмидани мавридҳои қўтоҳӣ ва дарозии садонокҳо кўмак мерасонад. Дар забони тоҷикӣ ба ғайр аз ҳичоҳои қўтоҳ ва дароз боз як навъи ҳичо мавҷуд аст, ки онро ҳичои дарози қимати якунимҳичодошта меноманд. Ин навъи ҳичо асосан аз ҳамроҳ омадани ду ҳамсадо дар охири ҳичои дарози баста пайдо мешавад. Баъзан дар натиҷаи кашиш додани овози садоноки ҳичоҳои пӯшидае, ки дар таркибашон садоноки дароз доранд, низ ин хел ҳичо ба вучуд меояд.

Ҳангоми тақтеи шеър барои ишораи ҳичоҳои қўтоҳ аломати (V) ва ҳичоҳои дароз аломати (-) гузошта мешаванд. Барои ҳичоҳои дарози қимати якунимҳичойӣ, агар дар аввалу мобайни мисраъҳо оянд, бо аломати (~) ва агар дар охири мисраъҳо ояд, бо аломати (~) ишора карда мешаванд.

Тамоми вазнҳои арӯзи тоҷикӣ мувофиқи табиати забони тоҷикӣ ва завқи ин мардум дар асоси ҳашт рукни аслӣ сохта мешаванд. Ин рукнҳо чунинанд: мафоилун (V- – –), фоилотун (-У- –), мустафъилун (- – V –), мафъӯлоту (- – – V), фаўлун (У- –), мафоилатун (V-VV-), мутафоилан (VV-V-), фоилун (-V-). Аз ин ҳашт рукн ба воситай тарзҳои ҷобаҷогузории онҳо чордаҳ баҳр ташкил мейёбад. Баҳр ҳам калимаи арабӣ буда, дар илми адабиётшиносӣ ба маънои гурӯҳ меояд, яъне гурӯҳи муайяни вазнҳое, ки аз як маҳраҷ пайдо шудаанд. Баҳрҳои арӯзи тоҷикӣ инҳоянӣ: ҳазаҷ, раҷаҷ, рамал, мутақориб, мутадорик, мунсарех, музореъ, мұчтасс, хафиғ, мұқтазаб, сареъ, ғарib, қариб, мушокил.

Ҳамаи ин баҳрҳо ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд: аслӣ ва фаръӣ. Агар рукнҳои якхела айнан такрор шаванд, баҳрҳои солим ва

Баҳр – гурӯҳи вазни шеър дар арӯз, ки иборат аз 19-то аст.

агар онҳо ба тағирие дучор оянд, баҳри фаръӣ номида мешаванд. Фаръ маънои намудро дошта, дар натиҷаи ихтисор ёфтани ҳичоҳои руқнҳои асосӣ ба вуҷуд меоянд. Руқнҳое, ки дар шеъри тоҷикӣ кор фармуда мешаванд, аз як ҳичо то панҷ ҳичоро фаро мегиранд. Баҳрҳои ҳазаҷ, раҷаз, рамал, мутақориб солиманд. Ҳама баҳрҳои дигар фаръӣ.

Баҳрҳои фаръӣ аз таркиби руқнҳои гуногун ва бо роҳи кам шудани ҳичоҳо, тағири ёфтани руқнҳо ҳосил мегарданд. Аз ин тағириот даҳҳо баҳрҳои нав пайдо мешаванд.

Вобаста ба миқдори руқнҳо дар байт номи вазн тағири меёбад, яъне агар байт аз 8 руқн иборат бошад, – мусамман (ҳаштгона), аз 6 руқн иборат бошад, – мусаддас (шашгона), аз 4 руқн иборат бошад, – мураббаъ (чоргона) ва аз 2 руқн иборат бошад, – мусанно (дугона) номида мешавад. Масалан, ғазали машҳури Ҳоча Ҳофиз «Агар он турки шерозӣ...», ки дар боло ба сифати мисол оварда шуд, дар баҳри ҳазаҷи мусаммани солим навишта шудааст. Инак, боз як байт аз ҳамин ғазалро дида мебароем:

На-си-ҳат гӯ/ш-кун-ҷо-но/ки-аз-ҷон-дӯ/-с-тар-до-ранд,
Ча-во-но-ни / са-о-дат-ман/д – пан-ди-пи/ри-до-но-ро.
V- – – / V- – – / V- – – / V- – –

Вазни ин ғазал барои он ҳазаҷ аст, ки руқни аслиаш мафойлун асту мусаммани аз он боис, ки ин руқн дар як байт ҳашт маротиба бетағири (солим) омадааст.

Зери ибораи «ҳичоҳои дароз, кӯтоҳ ва якунимҳичоӣ» чиро мөфаҳмедин? Фикратонро бо овардани мисолҳо асоснок кунед.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

- Дар бораи хусусиятҳои фарқунандаи назм ва шеър маълумот диҳед. Қоидаҳои вазни арӯзо маънидод намоед.
- Вазн чист? Барои чӣ онро «мизони шеър» меноманд?
- Дар бораи соҳти шеъри ҳичоӣ маълумот диҳед.
- Дар бораи вазни арӯз маълумот диҳед.
- Ба шеъри ҳичоӣ аз эҷодиёти даҳонакии ҳалқ мисолҳо оред.

БО ГУРӮҲ КОР МЕКУНЕМ

- Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Дар бораи вазни арӯз маълумот диҳед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.
- Доир ба шеъри суннатӣ ва шеъри озод фикру мулоҳизаи худро бо ҳамсабақон баён намоед ва ба мавзӯъ вобаста кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиаи «Санъати сухан»-и Тӯрақул Зеҳнӣ пешниҳод мегардад.

БОБИ IV. САДОҲО АЗ ГУЗАШТА

УНСУРУЛМАОЛИИ КАЙКОВУС

Мо дар ин мавзӯъ:

- доир ба мухтасари зиндагинома ва мероси адабии нависанда шинос мешавем;
- мазмун ва мӯҳтавои «Қобуснома»-ро муҳокима мекунем;
- порчаҳои ахлоқии бобҳои асарро таҳлил мекунем.

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Гар бар сари моҳ барниҳӣ пояи таҳт,
В-ар ҳамчу Сулаймон шавӣ аз давлату баҳт.
Чун умри ту пухта гашт, барбандӣ раҳт,
К-он мева, ки пухта шуд, биафтад зи дарахт.

Унсурулмаолии Кайковус дар ибтидиои асри XI, яъне соли 1020-и милодӣ дар хонадони амирзода-ғони Зиёрии вилояти Кӯҳистони шимоли Эрон таваллуд шуда, то охирҳои ҳамин аср умр ба сар бурдааст. Ному насаби ў Унсурулмаолии Кайковус ибни Искандар ибни Қобус ибни Вушмагир аст. Ў яке аз охирин намояндагони сулолаи Зиёриён аст, ки дар асрҳои X-XI дар ноҳияи Кӯҳистон, ки Табаристон, Гургон, Гелон, Рай, Дайламистон барин мавзеъҳои қисмати шимолии Эронро дар бар мегирифт, ҳукмронӣ доштанд.

Азбаски Унсурулмаолӣ амирзода буд, чун дигар давлатмандон ҳанӯз дар синни ҷавонӣ илму ҳунарҳои гуногуни замонаашро хуб омӯхтааст. Ин аст, ки вай аввал дар минтақаҳои шимоли Эрон волӣ буд ва минбаъд дар дарбори Султон Маъсӯди Ғазнавӣ солҳои 1041–1049 ба ҳайси надим адои хизмат кардааст. Ў шахси донишманд буд ва таҷрибаи зиёди ҳаётӣ ҳам дошт. Ҳамин таҷриба, дониш ва панду ҳикмати андӯҳтаи хешро дар синни 63-солагиаш, яъне дар соли 1083 дар шакли китобе бо номи «Қобуснома», ки бо номи «Насиҳатнома» низ машҳур аст, инъикос мекунад.

Ў бо мақсади тарбияи фарзанди гиромии худ ва ба роҳи неки зиндагӣ ҳидоят намудани вай дар синни 63-солагӣ ба навиштани насиҳатномае шурӯъ мекунад, ки бо номи «Қобуснома» машҳур аст. Кайковус насиҳатномаи худро барои адди «шарти падарӣ» бо мақсади тарбияи фарзандонаш таълиф кардааст, вале он ба дастури ахлоқиву тарбиявӣ ва китоби бадеиву хондании ҳазорҳо одамон табдил ёфт ва номи муаллифашро дар таърихи адабиёту афкори педагогии ҳалқҳои тоҷику форс ҷовидонӣ сабт намуд.

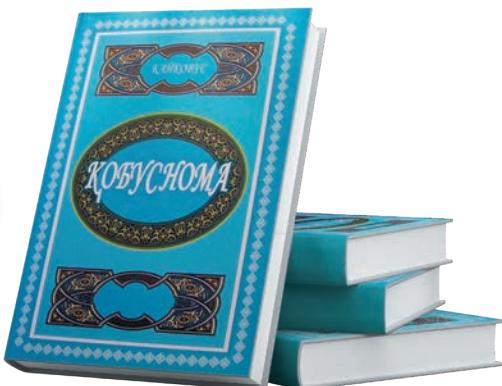

Чаро номи дигари «Қобуснома»-ро «Насиҳатнома» низ мегӯянд?
Сабабҳои асосии таълифи «Қобуснома» дар чист?

БАРОИ МУТОЛИАИ МАВЗӰЪ ТАЙЁР МЕШАВЕМ

«ҚОБУСНОМА» ВА АҲАМИЯТИ ТАЪЛИМИЮ ТАРБИЯВИИ ОН

«Қобуснома» аз 44 боб иборат буда, мазмун ва мӯҳтавои ҳар боби он фарогири яке аз масъалаҳои гуногуни ахлоқу одоб, расму оин, манишату рӯзгордорӣ, оиласу хонадорӣ, таҳсилу таълим, омӯзиши қасбу ҳунар, санъату варзиш, сиёсату идоракуни мамлакат ва дигар паҳлуҳои ҳаёти инсон мебошад. Унсурулмаолии Кайковус пас аз бобҳои анъанавӣ, ки бо тақозои мафкураи ҳукмрони замони ў ҷанбаи динӣ доранд, аз боби панҷум сар карда, таваҷҷӯҳи хонандаро ба шинохтани ҳаққи падару модар ҷалб менамояд, аз фазилатҳои асосии инсон – нутқи суханварӣ ва некиву накӯкорӣ мулоҳизаҳо баён мекунад.

Муаллиф аз ҳама панду ҳикматҳои зиёде, ки дар тӯли умри шастусесолааш ҷамъ оварда будааст, он чи шоиставу беҳтар буд, дар китобаш дохил кардааст. Мақсади аслии ў он будааст, ки фарзандаш, шахси гиромитар ва дӯсттараш худком набошад ва аз корҳои ношоиста канораҷӯйӣ кунад, ки сазовори тухмай (аҷдод) поки ҳеш ва асли шарифи ҳеш бошад: Чунончи дар ин бора дар китоб оварда шудааст: «Эй писар, ҳушёр бош ва қадри најоди ҳеш бидон ва аз камбудагон мабош». «Қобуснома» 51 ва ё 56 ҳикояро дар бар мегирад.

ДАР МАНФИАТИ САФАР

(Ҳикоят)

Вақте раиси Бухоро қасди ҳаҷ кард. Ва ў марде саҳт мунъим буд ва дар он қофила касе аз ў мунъимтар набуд ва афзун аз сад шутур бори ў мекашиданд. Ва ў дар аморӣ нишаста буд ва хиромону нозон ҳамешуд дар бодия бо созу олати тамом. Ва қавме аз дарвеш ў тавонгар бо вай ҳамроҳ буданд. Чун наздикии Арафот бирасиданд, дарвеше ҳамеомад побараҳна ва ташнаву гурусна ва пойҳо обила карда. Раиси Бухороро дид бад-он сон созу таносоӣ. Рӯй ба вай карду гуфт:

— Вақти мукофот ҷазои ману ту ҳар ду яке ҳоҳад буд. Ту дар он нозу неъмат ҳамеравиву ман дар ин шиддат. Раиси Бухоро гуфт:

— Ҳошо, ки ҷазои ману ту ҳарду яке бошад ва агар ман бидонистаме, ки турӯву маро як пойгах ҳоҳад будан, ҳаргиз дар бодия наёмадаме. Дарвеш гуфт:

— Чаро? — гуфт:

— Ман ба фармони Ҳудо омадам ва ту ба хилофи фармон омадӣ. Маро хондаанд, ман меҳмонам ва ту туфайлий. Ҳашмати туфайлий чун ҳашмати меҳмон кай бошад. Ҳудои таъоло ҳаҷ тавонгаронро фармуд... ва ту бефармон... ба бечорагиву гуруснагӣ дар бодия омадай ва Ҳудоро дар таҳлука андохтӣ, бо фармонбардорон чун баробари кунӣ?».

Мунъим – тавонгар, соҳибнеъмат, бадавлат.

Бодия – дашти беобу алаф, биёбон, саҳро, ҳомун.

АНДАР ОИНИ ДҖОСТ ГИРИФТАН

Бидон, эй писар, ки мардум то зинда бошанд, ногузир бошанд аз дӯстон, ки мард агар бе бародар бошад беҳ, ки бе дӯст. Аз он ки ҳакимеро гуфтанд, ки дӯст беҳтар ё бародар. Гуфт:

— Бародар низ, дӯст беҳ.

Байт

Бародар бародар бувад, дӯст беҳ,
Чу душман бувад, берагу пӯст беҳ.

Пас агар андеша кунӣ аз кори дӯston – нисор доштан ва ҳадя фиристодан ва мардумӣ кардан. Азера, ки ҳар кӣ аз дӯston наяндешад, дӯston низ аз вай наяндешанд. Пас мардум ҳамеша бе дӯст буванд ва эдун гӯянд, ки дӯст дастбоздорандай хеш бувад ва одат кун ҳар вақте дӯсте нав гирифтанд. Азера, ки бо дӯstonи бисёр айҳои мардум пӯшида шавад ва ҳунарҳо густурда гардад.

Азера – зеро, зеро ки, бинобар ин, аз ин сабаб, аз ин чиҳат.

Валекин чун дўсти нав гирий, пушт бар дўсти куҳан макун. Дўсти нав ҳаметалабу дўсти куҳанро бар чой ҳамедор то ҳамеша бисёрдўст боший, ки гуфтаанд: «Дўсти нек ганчи бузург аст».

Дигар андеша кун аз мардумон, ки бо ту ба роҳи дўстӣ раванд ва нимдўст бошанд. Ва бо эшон некӯиву созгорӣ кун ва ба ҳар неку баде бо эшон муттафиқ бош то чун аз ту мардумӣ ёбанд, дўсти яқдили ту гарданд, ки Искандарро пурсиданд, ки ин чандин мулк ба чӣ хислат ба даст овардӣ.

Гуфт:

— Ба даст овардани душманон ба талаттуф ва ҷамъ қардани дўston ба тааҳҳуд.

Ва он гоҳ андеша кун аз дўstonи дўston, ки дўstonи дўston ҳам аз ҷумлаи дўston бошанд ва битарс аз дўсте, ки душмани туро дўст дорад, ки бошад, ки дўстии ўаз дўстии ту бештар бошад. Пас бок надорад ба бад қардан бо ту аз қабили душмани ту. Бипарҳез аз дўсте, ки мард дўсти туро душман дорад. Ва дўсте, ки бе баҳонаеву бе ҳуҷҷате ба гила шавад, дигар ба дўстии ў тамаъ мадор.

Ва андар ҷаҳон беайб кас машинос. Аммо ту ҳунарманд бош, ки ҳунарманд беайб бувад. Ва дўсти беҳунар мадор, ки аз дўсти беҳунар фалоҳ наёяд. Ва дўstonи қадаҳро аз ҷумлаи дўston машумор, ки эшон дўсти қадаҳ бошанд на дўст. Ва бинигар миёни дўstonи неку бад ва бо ҳар ду гурӯҳ дўстӣ кун. Бо некон ба дил дўстӣ куну бо бадон ба забон дўстӣ кун то дўстии ҳар ду гурӯҳ туро ҳосил бувад, ки на ҳама ҳоҷате ба некон афтад. Вақте бошад, ки ба дўстии бадон низ ҳоҷат афтад. Ва агарчи раҳ бурдани ту наздики бадон ба наздики некон туро костӣ физояд, чунон ки раҳ бурдани ту ба некон наздики бадон обрӯй афзояд ва ту тариқи некон нигаҳ дор, ки худ дўстии ҳар ду қавм туро ҳосил ояд.

Аммо бо бехирадон ҳаргиз дўстӣ макун, ки дўсти бехирад бо дўст аз бадӣ он кунад, ки сад душмани одил накунанд ба душманий. Ва дўстӣ бо мардуми ҳунариву некаҳд кун то ту низ бад-он ҳунарҳо маъруф ва сутуда боший, ки он дўstonи ту бад-он маъруфу сутуда бошанд. Ва танҳо нишастан аз ҳамнишини бад авлотар. Чунон ки маро гуфта омад дар ин ду байт.

Талаттуф —
меҳрубонӣ,
лутф, навозиш.

Тааҳҳуд — аҳд
кардан, паймон
бастан.

Шеър

Эй дил, рафтӣ чунон ки дар саҳро дад
На андӯҳи ман хӯрдиву на андӯҳи х(вад).
Ҳамчолиси бад будиву ту рафта беҳӣ,
Танҳоӣ беҳ маро зи ҳамчолиси бад.

Чолис – нишаста, нишинанда.

Ва ҳаққи дӯстону мардумон наздики худ зоеъ макун то сазовори маломат нагардӣ, ки гуфтаанд: «Ду гурӯҳ мардум сазовори маломатанд. Яке зоеъкунандаи ҳаққи дӯston, дигар ношиносандай кирдори нек».

Бидон, ки мардумонро ба ду чиз битавон донист, ки дӯстиро шоянд ё на! Яке он ки дӯсти ўро тангдастӣ расад, чизе аз вай дареғ надорад ба ҳасби тоқати хеш ва ба вақти тангӣ аз вай барнагардад, то он вақт ки ба дӯсти ў аз ин ҷаҳон берун шавад. Ў фарзандони он дӯсти худро ва хешонро талаб кунад ва ба ҷои эшон некӣ кунад ва ҳар вақт ки ба зиёрати он дӯст равад, ҳасрате бихӯрад, ҳарчанд ки он на ў бувад.

ҲИКОЯТ

Чунин гӯянд, ки Суқротро мебурданд то бикушанд. Вайро илҳоқ карданд, ки бутпараст шав. Гуфт: – Маозаллоҳ, ки ҷуз сонеъро парастам.

Маозаллоҳ – нидо, паноҳ ба Ҳудо.

Бибурдандаш то бикушанд. Қавме шогирдони ў бо ў бирафтанд ва зорӣ мекарданд, чунон ки расм рафтааст. Пас ўро пурсиданд:

– Эй ҳаким, акнун чун дил бар куштан ниҳодӣ, бигӯ то туро кучо дафн кунем?

Суқрот табассум карду гуфт:

– Агар чунон ки маро боз ёбед, ҳар кучо хоҳед дафн кунед. Яъне, ки он на ман бошам, ки қолаби ман бошад.

* * *

Ва бо мардумон дӯстӣ миёна дор ва бар дӯston бо умед дил мабанд, ки ман дӯсти бисёр дорам. Дӯсти хоси худ бош ва аз пасу пеши худ нигар ва бар эътимоди дӯston аз худ ғофил мабош, чӣ агар ҳазор дӯст бувад, туро аз ту дӯсттар касе набувад. Дӯстро бо фарохиву тангӣ озмой, ба фароҳӣ ба ҳурмат ва ба тангӣ ба суд. Ва дӯсте, ки душмани туро душман надорад, вайро ҷуз ошно маҳон, чӣ он кас ошно бувад, на дӯст.

Ва бо дӯston дар вақти гила чунон бош, ки дар вақти хушнудӣ. Ва бар ин чумла дӯст онро дон, ки туро дӯст дорад. Ва дӯстро ба дӯстии чизе маёмӯз, ки агар вақте душман шавад, туро зиён дорад ва пушаймонӣ суд накунад. Ва агар дарвеш бошӣ, дӯсти тавонгар маталаб, ки дарвешро кас дӯст надорад, хосса, тавон-

гарон. Дўст ба дараҷаи хеш гузин ва агар тавонгар бошӣ ва дўсти тавонгар дорӣ, раво бошад.

Аммо дар дўстӣ мардумонро дил устувор дор, то корҳои ту устувор бувад. Ва агар дўсте на ба бихрадӣ дил аз ту бардорад, ба бозовардани ў машғул мабош, ки наарзад. Ва аз дўсти томеъ дур бош, ки дўстии вай бо ту ба тамаъ бошад на ба ҳақиқат. Ва бо мардуми ҳақуд ҳаргиз дўстӣ макун, ки мардуми ҳақуд дўстиро нашоянд, аз он ки ҳикд ҳаргиз аз дили ҳақуд берун наравад ва чун ҳамеша озурдаву кинавар бошад, дўстии ту дар дили вай маҳкам набошад ва бар вай эъти- мод набувад. Чун ҳоли дўст гирифтан бидонистӣ, огоҳ бош аз кору аз ҳоли душман, андеша кун дар ин маънӣ.

Томеъ – та- маъкор.

Ҳақуд – бадҳоҳ, кина- вар.

Кайковус чаро дўсти некро ганчи бузург меҳисобад? Одоб ва муоми- лаи дўстӣ аз назари Кайковус чӣ гуна аст?

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

- Ҳикоят «Дар манфаати сафар»-ро бурро хонед ва мазмунашро нақл кунед.
- Кайковус чаро дўсти некро ганчи бузург мешуморад?
- Кайковус бо дўстони дўston чӣ тавр муносибат намуданро маслиҳат мёдиҳад?
- Ба ақидаи муаллиф, дўстии мардумонро чӣ тавр санҷидан мумкин аст?
- Кайковус бо қадом одамон дўстӣ намуданро маслиҳат намедиҳад?

ЯҚЧОЯ КОР МЕКУНЕМ

Ҳикояҳои дар боло овардашударо аз рӯйи мазмун ва мундариҷа ба қисмҳо чудо кунед. Масъалаи дар ҳикоя аксёфтаро бо воқеияти даврони имрӯз муқоиса кунед.

БО ГУРӮХ КОР МЕКУНЕМ

- Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Аз ҳикоят эпизоди ба худатон писандро интихоб кунед ва дар асоси он расм қашед.
- Дар асоси мавзӯъ тақдимот тайёр кунед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.
- Мулоҳизаҳои хешро дар бораи ҳикоя баён намоед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

«Қобуснома»-и Унсурулмаолии Кайковус барои мутолия тавсия карда мешавад.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ САЧЪ ВА НАСРИ МУСАЧЧАЪ

Назарияи адабиёт

Сачъ аз маъмултарин санъати лафзӣ мебошад, ки дар адабиёти классикии мо ҳам дар таълифи осори манзум ва ҳам мансур фаровон истифода мешавад. «Сачъ» дар луғат овози мурғони хушвоноз аз қабили булбул ва қумрӣ буда, маҷозан ба маъни суруд ва нағма низ меояд. Аммо маънои истилоҳии он сухани қофиядор дар наср, овардани калимаҳои ҳамвазну ҳамоҳанг аст. Маъни истилоҳии ин калима бевосита аз маъни луғавии он ба миён омадааст. Сачъ санъати лафзии сухан аст, ки бештар дар наср кор фармуда мешавад. Сухани насрье, ки ба тарзи қофиядор гуфта мешавад, наср масаччаъ, яъне наср қофиядор номида мешавад. Дар наср масаччаъ одатан фикра ё ҷумлаҳо қатор оварда мешаванд, ки ҳар қадоми онҳо ба калимаҳои ҳамшакл ё шаклан ба ҳамдигар наздик тамом мешаванд. Ҳамин ҳамшаклии охири ҷумла ё фикраҳо сачъ аст. Сачъ дар наср ба ҳукми қофия мебошад, ки бо таъсири назм ба вучуд омада ва ривоҷ гирифтааст. Ба воситай сачъ наср мавзуну хушоҳанг, равон ва дилнишин мегардад. Бинобар ин, сачъ дар наср мумтози форсуз тоҷик хеле ривоҷ пайдо карда, беҳтарин намунаҳои осори насрӣ он ба ҳамин санъат навишта шудаанд.

Дар бисёр китобҳо сачъро ба се навъ ҷудо кардаанд. Мисли сачъи мутавозӣ, мутарраф ва мутавозин.

1. Сачъи мутавозӣ чунон аст, ки дар охири ду қарина ё дар охири ду мисраъ вазнро риоя мекунанд. Монанди, «гӯйи бохта ва аспи тоҳта».

Фикра – як ҷумла ё ибора; як порча аз сухан.

2. Сачъи мутарраф. Калимаҳои сачъшуда аз рӯйи равӣ (ҳарфи охирини решои калима) баробар, вале вазну адади ҳарфҳо дар он муҳталиф аст. Монанди, «фалон(и)ро қарам бисёр асту чиз бешумор».

Қарина – муаннаси қарин.

3. Сачъи мутавозин. Дар аввали ду байт ва ё охири он калимаҳое меоранд, ки бар вазн мувофиқанд, вале ҳарфи равии онҳо фарқ дорад. Амсоли «ҳар кӣ ба зиндагӣ нонаш нахӯранд, чун бимирад, номаш ба некӣ набаранд».

Насри мусаччаъ. Насри мусаччаъро ба тариқи содда чунин шарҳ бастаанд: «ҷумлаҳои қарина саҷъ бошад. Саҷъ дар наср ба манзалаи қофия аст дар шеър». Маънии адабии «саҷъ» иборат аст аз сухани муқаффо ва калимаҳои ҳамоҳангӣ қисмати охири таъбирот ва ҷумлаҳои соддаи ҷумлаи мураккаб.

Нависандае, ки аввалин бор саҷъро дар асарҳои худ васеъ корбаст намуда, ин санъатро дар насри форсии тоҷикӣ ҷорӣ на-
мудааст, Ҳоча Абдуллоҳи Ансорӣ, шайхи бузурги тариқати та-
саввуф буд. Дар насри ин адиби мутасаввиф қариб ҳар ҷумла
чун шеър садо медиҳад. Нависанда, масалан мулоқоти худро
бо устодаш Шайх Абулҳасани Ҳарақонӣ ин тавр баён мекунад:

«Абдулло марде буд биёбонӣ, мерафт ба талаби оби зиндагонӣ,
ногоҳ бирасид ба Ҳасани Ҳарақонӣ, биёфт ҷашмаи оби ҳайвонӣ,
чандон об ҳӯрд, ки на Абдулло монду на Ҳарақонӣ. Пири Ансорӣ
ганҷе буд пинҳонӣ, калиди ў ба дasti Ҳарақонӣ».

Сонитар дар пайравии насри мусаччаи Ҳоча Абдуллоҳи
Ансорӣ Саъдии Шерозӣ «Гулистон»-и худро эҷод кард. Дар ин
асари Саъдӣ таъсири зиёди насри мусаччаи Ансорӣ мушоҳида
мешавад. Дар «Гулистон» низ саҷъ хушоҳангӣ ва ширинии наср-
ро афзуза, вале ҳамон ҳусусияти табиии худро нигоҳ доштааст.
Саъдӣ низ мисли Ансорӣ саҷъро барои ороиши сухан корбаст
накардааст, дар ҳар ҷумла онро ба кор нагирифтааст, балки
дар омади сухан, бе ҳеч гуна зӯру такаллуф калимаҳоро қофия
бастааст. Дар дебочаи «Гулистон» меҳонем:

«...Баъд аз тааммули ин маънӣ маслиҳат он дидам, ки дар
нишемани узлат нишинам ва домани сӯҳбат фаро худ чинам
ва дафтар аз гуфтаҳои парешон бишӯям ва минбаъд парешон
нагӯям. То яке аз дӯston, ки дар качова аниси ман будӣ ва дар
ҳӯҷра ҷалис, ба расми қадим аз дар даромад, чандон, ки нишоти
мулоабат кард ва бисоти мудоабат густард, ҷавобаш нагуфтам
ва сар аз зонуи тааббуд барнагирифтам...Касе аз мутааллиқони
манаш бар ҳасби воқеа мутталеъ гардонид, ки фалон азм карда-
аст ва ният ҷазм, ки бақияти умр мӯътакиф нишинад ва ҳамӯйӣ
гузинад. Ту низ агар тавонӣ сари ҳеш гир ва роҳи мӯҷонабат
пеш».

Дар ин порча калимаҳои узлат – сӯҳбат, нишинам – чинам,
бишӯям – нагӯям, анис – ҷалис, нишот – бисот, кард – густард,
мулоабат – мудоабат, азм – ҷазм, нишинад – гузинад, ҳеш –
пеш ҳамқоғия шуда омадаанд. Ба туфайли ҳамин калимаҳои
ҳамқоғия ҷумлаҳои хушоҳанг, мавзун ва ҷозибадор садо медиҳанд.

Саъдӣ дар дебочаи «Гулистон» саҷъро зиёдтар ба кор гирифта, vale дар ҳикояҳои асар фақат гоҳ-гоҳ аз рӯйи зарурат, барои беҳтар ифода кардани фикр ба ин санъат муроҷиат кардааст. Инро масалан дар ҳикояти зерин мебинем:

«Маликзодаеро шунидам, ки кӯтоҳ буду ҳақир ва дигар бародаронаш баланду хубрӯй. Боре падар ба кароҳату истеҳкор дар ў назар мекард. Писар бо фаросату истибсор ба чой оварду гуфт:

— Эй падар, кӯтоҳи хирадманд бех, ки нодони баланд. На ҳар чи ба қомат меҳтар, ба қимат беҳтар...».

Саҷъ ба наср на танҳо хушоҳангю равонӣ мебахшад, балки онро расову пурра ва равshan мегардонад ва аз ин рӯ, барои хубтару барҷастатар адо намудани маънӣ ёрӣ мерасонад. Баъд аз Саъдӣ саҷъ дар наср ривоҷ гирифта, ба ҳукми қоида даромад, чунон ки забони асари бадеиро бе он тасаввур намекарданд. Қариб ҳар як ҷумла ба шакли мусаҷҷаъ сохта мешуд. Санъати саҷъ ба як воситаи ороиши шакли асар табдил ёфт. Ба ин муносибат саҷъ хусусияти табиии пешинаи худро то андозае гум карда, ранги як навъ такаллуфоти адабиро гирифт. Саҷъ дар насли бадеии суханварони мумтозе чун Абдураҳмони Ҷомӣ ҳамон хушоҳангю латофати пешинаи худро нигоҳ дошт, vale дар ҳамин ҳол як воситаи суханорӣ қарор гирифтани он, ҳатто аз забони «Баҳористон» барин як асари асили ин адиби бузург равshan ҳис карда мешавад.

Санъати саҷъ ба чанд намуд қисмат мешавад? Ҳар кадоми ин қисмҳоро бо мисолҳо фахмонед.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Фикратонро дар такя ба матнҳои дар боло овардашуда асоснок кунед.
2. Саҷъ чист ва аз дигар санъатҳои бадеӣ чӣ фарқ дорад?
3. Хусусияти асосии навъҳои саҷъро баён кунед.
4. Дар бораи насли мусаҷҷаъ ба таври мушахҳас маълумот диҳед.
5. Кадом асарҳо дар насли мусаҷҷаъ навишта шудаанд?
6. Дар таърихи адабиёти форсу тоҷик асосгузори насли мусаҷҷаъ кист?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиаи китоби «Гулистон»-и Шайх Саъдии Шерозӣ тавсия карда мешавад.

КАМОЛУДДИН ҲУСАЙН ВОИЗИ КОШИФЙ

Мо дар ин мавзӯъ:

- доир ба ҳаёт ва фаъолияти Ҳусайн Воизи Кошифй маълумот мегирем;
- дар бораи асарҳои ахлоқии адаб, ҳусусиятҳои муҳими ҳикоёти нависанда таассурот ҳосил меқунем;
- баёни воқеаҳоро дар асар таҳлил меқунем.

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Ҳусайн Воиз соли 1420 дар деҳаи Байҳақи вилояти Сабзавори Ҳурросон ба дунё омад. Волидайни Кошифй аз табақаи миёнаи аҳолӣ буда, ба кишту зироат ва ҷорӯдибои боғпарварӣ машғул буданд ва зиндагиашонро аз ҳамин ҷиҳат пеш мебурданд. Ҳусайн дар зери болу пари падару модар ба воя расид, мактабхон шуд ва дар зодгоҳаш ҳату савод пайдо кард. Зеҳни бурро ва ақли расо дошт. Осори ниёғонро омӯҳт ва нақлу ривоятҳои зиёди таърихири дар бораи қаҳрамонони гузаштаи миллат: Абӯмуслим, Муқаннаъ, Сумбоди Муғ, Сарбадорон, Темурмалик ва дигарон меҳонд ва эҳсос мекард.

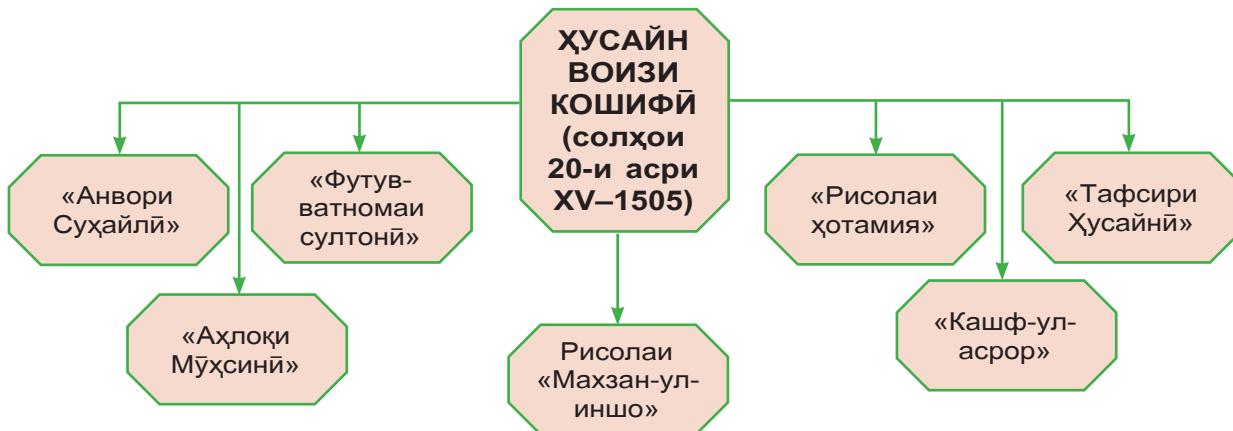
Ӯ ҳатто дар ҳамин давра «Қуръон»-ро аз ёд намуд ва гоҳ-гоҳ дар байни ҳамсолон ва шариқдарсонаш аз «Қуръон» тиловат мекард. Забонаш бурро ва лаҳни хонишаҳ хушоянд буду дар шунавандагон таъсири хуб мегузошт.

Ҳамин тавр, суханвар ҳанӯз дар овони ҷавонӣ баъди фарогирифтани илмҳои замони худ қасби воизиро интихоб намуд ва солҳои 1455–1468 чун воизи қасбӣ дар Нишопур Машҳад зиндагӣ кард. Баъдан ба Ҳирот рафта, то манзил соҳтан дар олами охират муқими ин шаҳр буд. Мавлоно Ҳусайн бо Ҷомиву Навоӣ анису ҳамнишин буд. Бинобар ин, Ҳусайн ба хотири дӯстиву рафоқат ва меҳрубониву шарофати ҳамкорӣ ду тафсири худ «Мавоҳиб-ун-алия» ё «Тафсири Ҳусайнӣ» ва «Ҷавоҳир-ут-тафсир», ки онро «Тафсири заҳровайн» низ мегӯянд, ба номи Алишери Навоӣ бахшидааст.

Ҳусайн Воизи Кошифй соли 1505 дар Ҳирот вафот кардааст.

Эҷодиёти адаб. Мероси адабиву илмии Мавлоно Ҳусайн Воизи Кошифй домани фароҳ ва паҳнои бепоён дорад. Дар миёни

ин осори пуарзиш фанҳои гуногун, аз қабили ахлоқ, таъриҳ, тасаввуф, нуҷум, риёзиёт, фикҳ ва ғайра ҷой дорад.

Дар он замон аз чӣ сабаб бисёр ҷавонон аз ҳар кишвар ба Ҳирот сафар мекарданд? Дар бораи алоқаҳои адабӣ ва муносибати дӯстонаи Ҳусайн Воези Кошифи бо Абдураҳмони Ҷомӣ ва Алишер Навоӣ дар қадом сарчашмаҳо маълумот дода шудааст?

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ПОРЧАҲО АЗ «АХЛОҚИ МӮҲСИНӢ» ВА «АНВОРИ СУҲАЙЛИӢ»

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ» соли 1445 таълиф ёфта, он ҳамчун асари панду ахлоқӣ ба Абдулмӯҳсин Мирзо – писари Ҳусайн Бойқаро бахшида шудааст. Асари мазкур аз муқаддима ва чил боб, аз ҷумла бобҳои ибодат, ихлос, шуқр, сабр, ризо, таваккул, ҳаё, иффат, адаб, ҳиммат, азм, ҷидду ҷаҳд, субот, адл, афв, ҳилм, ҳулқу рифқ ва нарми, шафқат ва марҳамат, саховат ва эҳсон, тавозӯй ва

Рифқ – некӣ.

эҳтиром, амонат ва хиёнат, вафо ба аҳд, сидқ, ҳочатбарорӣ, таанӣ ва тааммул, машварат ва тадбир, дурандешӣ, шуҷоат, ғайрат, сиёсат, фаросат, иғтиноми фурсат (ғанимат донистани фурсат), талаби некномӣ, риояти ҳуқуқ ва ғайра иборат аст. «Ахлоқи Мӯҳсинӣ» дар байни хонандагон ҳеле машҳур буда, ҷанд бор ба табъ расидааст ва ба забони ӯзбекӣ низ тарҷума шудааст.

Ин асари дидактикӣ – ахлоқӣ чиҳати тарғиби суннатҳои волою чашмгири ниёгон ва ба камол расонидани инсони ҳамаҷонибаи рушду нумӯъкарда саҳми назаррас дошта, имрӯз ҳам мақоми тарбиявии хешро аз даст надодааст.

Инак, аз боби бисту якум, ки «Дар саҳовату эҳсон» ном гирифтааст, порчае аз ҳикоят мазмунан ба тариқи ихтисор пешкаши донишомӯзон мегардад:

Дидактика –
пандомез,
насиҳатомез;
омӯзишӣ,
ахлоқӣ

ДАР САҲОВАТУ ЭҲСОН

Саҳоват сабаби некномӣ ва эҳсон мӯчиби дӯсткомиву хуҷистафарҷомӣ аст. Ва ҳеҷ сифате одамиёнро ва хусусан ашрофу бузургони эшонро беҳ аз ҷуду саҳо нест:

Ҷуд – саҳоват, бахшиш, эҳсон.

Шарафи мард ба ҷуд асту каромат ба сучуд,
Ҳар кӣ ин ҳарду надорад, адамаш беҳ зи вуҷуд...

Аз ҳакиме пурсиданд: уқбо, ки маҷмӯи ҳунарҳо бад-ӯ маҳфӣ монад, чист? Ҷавоб дод, ки бухл. Боз савол карданд. Ҳунаре, ки ҳама айбҳоро бипӯшонад, қадом аст? Гуфт, саҳо...

Искандар аз Арасту пурсид, ки саодати дунё дар чӣ чиз аст?
Гуфт: дар ҷуду қарам...

Ва аз фазилати ҷуд яке он аст, ки дилҳои ҳалоиқ ҷавонмардонро дӯст дорад. Ҳарчанд ки аз эҳсон баҳрае бад – эшон нарасида бошад.

Масалан, агар мардуми Ҳуросон бишнаванд, ки дар Ироқ марде кариму ҷавонмард аст, ҳама ўро дӯст хоҳанд дошт ва бар ӯ оғарин хоҳанд гуфт. Балки агар каримеро, ки дар қайди ҳаёт

набошад, ёд кунанд, ҳама кас санои ў гўянд. Чунончи, Хотами Тойро, ки дар таърихи таълифи ин рисола, ки нўҳсаду ҳафт сол аст аз вафоти ў, қариб нўҳсаду чиҳилу панҷ сол гузашта, ҳанӯз баҳори зикраш ба раёҳини оғарин ороста аст ва чамани некномиаш ба перояи санову таҳсин пероста.

**Раёҳин –
чамъи
райхон.**

Фард:

Намонд Хотами Тойӣ, валек то ба абад,
Бимонд номи баландаш ба некӯй машҳур.

Овардаанд, ки чун овози чавонмардии Хотам ҷазираи Арабро то дорулмулки Яман фурӯ гирифт, васияти саховати ў ба вилояти Шому мамлакати Рум расид. Волии Шом ва ҳокими Яману подшоҳи Рум ба адоватьи ў бархостанд. Чӣ ҳар як аз эшон даъвои саховат кардандӣ ва лофи чавонмардӣ задандӣ ва зикри Хотам бар забони аҳли замон бештар буд ва тантанаи қараму ҷуди вай дар ҳама атроф машҳуру пахн...

Аввалан, волии Шом хост, ки ўро биёзмояд. Кас фиристод ва аз вай сад уштури сурхмӯйи сиёҳчашми баландкӯҳон талабид ва мисли он шутур дар водии Араб нодир бошад ва агар ёфта шавад, бисёр гаронбаҳо бувад ва филвоқеъ дар он вақт ин навъ шутур дар рамаи Хотам набуд. Чун каси подшоҳи Шом ба Хотам расид ва пайғоми волиро гузаронид. Хотам дasti қабул бар сина ниҳод... Дар қабоили араб мунодӣ доданд: «Ҳар кӣ ба ин сифат шутур орад, баҳои арзанда мегирад». Хулоса, он сад шутурро Хотам таҳия кар-

**Қабоил –
чамъи қабила.**

да ба шоҳи Шом фиристод. Шоҳи Шом аз чунин ҷавонмардии Ҳотам ангушти тааҷҷуб газида, он сад шутурро аз матоъи Мисру Шом бор карда ба Ҳотам гардонид. Ҳотам фармуд, касе ки шутур дода бошад, онро ба бораш бигирад ва ҳуд чизе аз он шутуру матоъҳо нагирифт.

Овозаи саховату эҳсони Ҳотамӣ,
Охир дар ин ҷаҳон ба абас бар наёмадаст.

* * *

«Анвори Суҳайлӣ» – яке аз таҳрирҳои китоби «Калила ва Димна» аст, ки дар асри XV ба саъю қӯшиши Ҳусайн Воизи Кошифӣ сурат гирифта-аст. Нависанда таҳрири матнро дар асоси «Калила ва Димна»-и Абулмаолии Насруллоҳ ба поён расонда, китоби худро ба вазири Ҳусайнни Бойқаро Низомуддин Аҳмади Суҳайлӣ бахшида-аст. Ҳусайн Воизи Кошифӣ бобҳои 1-ум ва 2-юми «Калила ва Димна»-ро иҳтисор намуда, ба ҷойи он ҳикояти подшоҳи Чин, Рой Добшилим ва Бидпойро дохил карда, адади ҳикоёти пандомӯзи дохили бобҳоро аз 40 ба 100 расондааст. Ҳусайн Воизи Кошифӣ сабки маснӯи Абулмаолиро то андозае содда ва амсолу ашъори арабӣ, ибораҳои маснӯъро аз асар ҳориҷ соҳт, ҳикоёти парокандай китоби ӯро ба тартиб даровард. Ҳамчунин Мавлоно Ҳусайн ба ҷойи порчаҳои назмӣ ва зарбулмасалу мақолҳои арабии он шеърҳои форсӣ ва ҳикмату мақолҳои форсии тоҷикиро фаровон истифода кардааст. Вале ҳанӯз ҳам он тобеи сабки пуртакаллуғи насли садаи XV буда, аломати насли пуртакаллуғ дар он дида мешавад.

Анвор – ҷамъи
нур.

«Анвори Суҳайлӣ» чун тамоми таҳрирҳои «Калила ва Димна» асари панду ахлоқӣ буда, дар ҳикоятҳои тамсилии он ахлоқи ҳамида, ғояҳои ватандӯстӣ, инсонгароӣ, адолатпешагӣ ва дигар фазилатҳои неки инсонӣ тарғибу талқин шудааст. Ин асар дар гузашта ба сифати китоби дарсӣ истифода мегардид. Таҳрири Ҳусайн Воизи Кошифӣ ба чандин забонҳои Шарқу Farb тарҷума ва нашр шудааст. Ин ҷо порчае аз «Анвори Суҳайлӣ» ба донишомӯзон манзур мегардад:

 «Анвори Суҳайлӣ»-и Ҳусайн Воизи Кошифӣ аз «Калила ва Димна»-и Абулмаолии Насруллоҳ ҷо фарқ дорад?

ҲИКОЯИ «ГУНЧИШК ВА СУСМОР»

Шунидаам, ки ду гунчишк бар шоҳи дарахте ошёна ниҳода ва аз матои дунё ба обу дона қаноат карда буданд. Бар сари қӯҳе, ки он дарахт дар поёни вай истода буд, бошае мақом дошт, ки

дар вақти сайд кардан чун барқ аз гўшае берун мечаст ва соиқавор хирмани чони мурғони заифболро пок месўхт.

Ҳар гоҳ, ки гунчишкон бача мебароварданд ва онро паррончак мекарданд, боша аз камингоҳ берун часта, бачаи онҳоро рабуда, тӯъмаи бачагони худ месоҳт. Он гунчишкон аз ошёнаи худ дил канда наметавонистанд. Аммо боша ҳамеша бачаҳои онҳоро нобуд мекард.

Навбате бачагони онҳо қувват ёфта ва пару бол бароварда, ҳаракат мекарданд. Падару модар ба дидори фарзандон хурсанд шуда, аз вақти парвози онҳо хуррамӣ менамуданд. Ногоҳ андешаи боша ба хотири онҳо гузашт ва якборагӣ аз хурсандӣ боз монда ба изтиробу бекарорӣ нолаву зорӣ оғоз карданд. Яке аз фарзандонашон сабаби ин ҳол пурсид. Гуфтанд:

Аз мо мапурс, к-оташи дил то чӣ ғоят аст,
Аз оби дида пурс, ки ў тарҷумони мост.

Пас қиссаи зулми бошаро батафсил гуфтанд. Он писар гуфт: – Ҳар дарде даво ва ҳар ранҷе шифое дорад. Мумкин аст, ки дар дафъи ин бало саъӣ кунед, ў аз сари мо бардошта шавад.

Ин сухан ба гунчишкон мувофиқ омад. Яке аз онҳо ба бачагони худ нигоҳ карда истода, дигаре ба чораҷӯйӣ парвоз кард. Чун

Соиқа – оташак, барқе, ки аз абр ҷаҳида бар замин меафтад.

қадре роҳ бипарид, дар андешаи он афтод, ки оё кучо равам ва дарди дили худро ба кӣ гӯям:

Ба дарди дил гирифторам, давои дил намедонам,
Давои дарди дил корест бас мушкил, намедонам.

Охир ба хотираш омад, ки ҳар чонваре, ки ба назари ў аввал афтад, сухан ба вай бигӯяд ва илочи дарди дил аз вай биталабад. Иттифоқо, самандаре аз маъданни оташ берун омада, дар фазои сахро сайругашт менамуд. Гунчишк онро дид ва бо худ гуфт: «Биё, то дарди дил ба ин мурғи булъаҷаб бигӯям, шояд, ки гиреҳ аз кори ман бикшояд ва маро ба сўйи чора роҳ намояд». Пас аз таъзим назди самандар омад, самандар ўро дида, гуфт:

Дар башараи ту осори малол пайдост, агар аз ранчи роҳ бошад, чанд рӯз дар ин чой иқомат кун, агар ҳолати дигар бошад, бигӯй, то ки чораи он ба қадри тоқати худ бибинам. Гунчишк забон бикшод ва ҳоли зори худ пеши самандар арз кард:

Бар ҳар касе, ки шарҳ диҳам достони хеш,
Сад доғи тоза бар дили он нотавон ниҳам.

Самандар ин суханҳоро шунида, гуфт:

– Гам махӯр, ки ман ин балоро аз сари ту дафъ гардонам ва имшаб чунон кунам, ки хонаву ошёнаи ўро бисӯзам. Ту ба ман манзили худ нишон дех ва худ ба сари фарзандон рав, то вақте ки назди ту оям.

Гунчишк чойи макони худ ба самандар нишон дод, бо хотири шод ва аз бори ғам озод рӯ ба ошёнаи худ ниҳод.

Чун шаб даромад, самандар бо ҷамъи ҳамчинсони худ ҳар як микдоре нафт ва гӯгирд бардошта, ба он манзил равон шуд ва ба раҳнамунии гунчишк худро ба наздикии он ошёнаи боша расонд. Боша бо фарзандон сер ҳӯрда ва дар хоб шуда буданд. Самандарон он чи аз нафту гӯгирд ҳамроҳ доштанд, ба ошёнаи онҳо рехта бозгаштанд. Аз шӯълаи оташ ошёнаи он золим афтод ва ҳамаи онҳо ба як бор бо хонаву ошёна хокистар шуданд.

Ситамгар зи зулм оташе барфорӯҳт.
Чу зад шӯъла, аввал ҳам ўро бисӯҳт.

Самандар –
чонвари аф-
сонавие, ки
гӯё дар оташ
пайдо меша-
вад ва агар аз
оташ барояд,
мемирад.

Булъаҷаб –
ациб, ғалатӣ,
тааҷҷубовар.

Боша чӣ гуна парранда аст? Самандар чӣ гуна ҷонвар аст?

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

- Чаро Ҳусайн Воизи Кошифӣ асарашро «Ахлоқи Мӯҳсинӣ» номгузорӣ кардааст?
- Циҳатҳои тарбиявии «Ахлоқи Мӯҳсинӣ»-ро баён намоед?
- Мазмун ва моҳияти ҳикояти «Гунчишк ва Сусмор»-ро чӣ ташкил мекунад?
- Чаро гунчишк ҳар сол бачаҳои худро тӯъмаи нафси боша мегардонид?
- Самандар ба гунчишк чӣ тавр ёрӣ расонид?

ҲАМРОҲ КОР МЕКУНЕМ

Ҳикояҳои дар боло овардашударо аз рӯйи мазмун ва мундариҷа ба қисмҳо ҷудо кунед. Масъалаи дар ҳикоя аксёфтаро бо воқеяияти замони имрӯз муқоиса кунед.

БО ГУРӮҲ КОР МЕКУНЕМ

- Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Аз ҳикоят эпизоди ба ҳудатон писандро интихоб кунед ва дар асоси он расм қашед.
- Дар асоси мавзӯъ тақдимот тайёр кунед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.
- Мулоҳизаҳои хешро дар бораи ҳикоя баён намоед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҶИЛОНА

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»-и Ҳусайн Воизи Кошифӣ барои мутолиа тавсия карда мешавад.

Мо дар ин мавзӯъ:

- дар бораи ҳаёт ва эҷодиёти нависанда маълумот мегирим;
- оид ба мазмун ва мӯҳтавои порчаҳо аз романи «Вафо» шинос мешавем;
- дар асар баёни ғоя ва мавзӯъро таҳлил мекунем ва услуги нигориши адибро дар ҷараёни навиштани ин роман муайян мекунем.

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Фотех Ниёзӣ 18-уми апрели соли 1914 дар шаҳри Самарқанд дар хонаводаи зиёй таваллуд шудааст. Соли 1929 Омӯзишгоҳи педагогии Самарқандро ҳатм карда, баъд дар академияи омӯзгорӣ – ҳозира Донишгоҳи давлатии Самарқанд таҳсил намудааст.

Соли 1934 ба Душанбе меравад ва ҳамчун котиби масъули рӯзномаҳои «Газетаи муаллимон» ва дигар соҳаи матбуоти даврӣ хидмат мекунад.

Вақте ки Чанги Дуюми Ҷаҳонӣ оғоз меёбад, Фотеҳ Ниёзӣ бо хоҳиши худ ба ҷанг рафта, дар рӯзномаи ақибгоҳии «Барои Ватан» ва «Красно-армейская правда» ба фаъолият машғул мешавад.

Пас аз анҷоми ҷанг ба сифати ҷонишини рӯзномаи «Фрунзоветс» – нашрияи округи ҳарбии Туркистон кор карда, ҳамзамон дар шӯбайи гоибонаи факултети таърихи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тошканд таҳсил намудааст. Баъд ба Душанбе бозмегардад ва дар маҷаллаи «Садои Шарқ» нахуст ба сифати котиби масъул сипас, аз соли 1952 чун муҳаррир адои хизмат мекунад. Дар вазифаҳои масъули роҳбарии Иттифоқи Нависандагони Тоҷикистон, радиою телевизион низ хидмат кардааст.

Фотеҳ Ниёзӣ 1-уми сентябрி соли 1991 дар Душанбе вафот кардааст.

Эҷодиёти адиб. Аввалин навиштаҳои ўсолҳои сиом ба ҷоп расидаанд. Он ўсолҳо ба забони ўзбекӣ шеър менавишт. Соли 1933 нахустин маҷмӯаи шеърҳояш «Маяк» ва баъдтар «Суруди вақт» ва «Муҳаббат» ҷоп шудаанд.

Муҳимтарин бозёфти бадеиу эстетикии нависанда мавҷуд будани образи ҷанговарон, мардумони ақибгоҳ, ки дар ўсолҳои ҷанг аз худ мардонагӣ ва қатъияту қаҳрамонӣ нишон додаанд. Ҳамин мақсади нек нависандаро водор соҳт, ки фикри худшиносии миллӣ ва қадри инсонро дар асарҳои ба мавзӯи ҷанг навиштааш часурона ифода кунад. Ва романи «Вафо» дар ҳамин замина қадами ҷиддии адиб буд.

АСАРҲОИ ФОТЕҲ НИЁЗӢ

«Вафо» (аз ду қисм 1949-1958)	«Димаи диловар» (1957)	«Ҳиссае аз қиссаҳои ҷанг» (1962)
«Одамон ва мулоқотҳо» (1964)	«Духтари ҳамсоя» (1965)	«Ҳар беша гумон мабар, ки холист....» (1974)
«Фочиаи Бонгистон» (1974-1978)	Драмаи «Қўпрук» (1969)	«Дирӯз, имрӯз, фардо» (1964)

Дар роман симои Сафар, Дадабой, Нозим, Ермак, Осмухин ва дигаронро дидан мумкин, ки ҳар кадоми онҳо худро дар назди ватану ҳалқ, масъул медонанд. Маҳз ҳамин масъулият онҳоро ба мубориза ва ҷонфишонӣ ҳидоят мекунад.

Фотех Ниёзӣ дар ақибгоҳ дар кадом рӯзномаҳо кору фаъолият карда-аст? Мавзӯи асосии эҷодиёти Фотех Ниёзиро баён кунед.

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ПОРЧА АЗ РОМАНИ «ВАФО»

(Боби дуюм)

Офтоб ҳанӯз аз машриқ сар набардошта буд. Рӯйи заминро тумани тунук мисли дока мепӯшонд. Чор атроф ҳомӯш. Ҳатто баргҳои зардчатоби дарахтон ҳам намечунбанд, гӯё онҳо дар ин субҳи барвақт ба кадом як сирри табиат гӯш ба қиморанд... Танҳо дар ҳар ҷо – ҳар ҷо гунчишку мусичаҳо чириқ-чириқ, кукуунон аз як шоҳа ба шоҳаи дигари дарахтон парвоз мекарданду парубол меёзонданд. Аз чор гӯшаю канори қишлоқ мааси ғову гӯсола, бааси бузу бузғолаҳои ба подараванда шунида мешуданд. Ба ҳамаи ин овозҳо шавваси рӯди шӯҳоби аз мобайни қишлоқ гузаранда ҳамовоз мешуд.

Ин рӯди Қаротоғ буд. Вай аз паси силсилаи кӯҳҳои Ҳисор, қарип аз наздикиҳои кӯли Искандар сар гирифта меомад. Ҷӯйборҳои майда-майда, ки аз оғӯши кӯҳҳо меомаданд, ба як дара фуромада бо ҳам пайваст мешуданд ва аз он ҷо оби пурталотуми нуқратоб ба сангушоҳаҳо пош хӯрда, ба қишлоқи Ҷӯйбор меомад ва баъд ба водии ҳамвор, ба сӯйи ҷануб фуромада мерафт.

Дар ҳар ду канори ин рӯд ҳонаҳои истиқоматии аҳли қишлоқ бино ёфта буданд. Дар пеши ҳар ҳона полиз ва майдончай ниҳолзоре буд, ки гирдогирди онҳоро ба ҷои девори гилу сангин, шоҳу химчаҳои ба ҳам бофташуда фаро мегирифтанд.

Дар поёнтари рӯд, дар қисми ҳамвортари қишлоқ, дар сари роҳи сербари мошинагард якчанд иморатҳои нав низ бино ёфта буданд. Инҳо бинои мактаби миёнаи нопурраи қишлоқ, идораи маслиҳати деҳгон ва идораи

ФОТЕХ НИЁЗӢ

хочагии «Коммуна», клуб, чойхона, магазин буданд ва ба назари ҳар як шахси аввалин бор ба ин чо омада мисли як гӯшай хурди шаҳри обод намудор мегаштанд. Ду чинори куҳансоле, ки дар ду тарафи кӯча, дар назди идораи колхоз қад кашида буданд, ба кӯча ва ба як қисми биноҳо соя меафканданд. Насими кӯҳсор баргҳои шабнамхӯрдаи чинорро ба ҷунбиш меовард.

Ҳангоме, ки шӯълаи офтоби субҳ ба рӯйи баргҳои чинор афтод, аз тарафи Шарқ, аз роҳи калон мошини боркаше ба қишлоқ даромада, ба як тарафи роҳ, дар рӯ ба рӯйи бинои мактаб омада истод. Дар болои мошин, ғайр аз бор, се-чор каси дигар ҳам буданд. Онҳо баробари истодани мошин, аз болои вай ба замин ҷаҳида фуромада, ҷангу ғубори сарулибоси худро афшонданд. Аз байнин онҳо ҷавони миёнақади ҷорпаҳлӯ, кулҷарӯ, ки дар як даст ҷизи ба қофаз печондае дошт, аз пеши машина рост ба сӯйи бинои мактаб равон шуд.

Вай ҳанӯз ба зинаи дари даромади мактаб пой нагузашта, аз дари мактаб пой нагузашта, аз дари мактаб мӯйсафеди серрише, ки дар тан яктахи алоча дошт ва аз болояш миёнбанди хокистарранг баста буд, баромада омад. – Ана, олам гулистон, биёед, муллоҷон, – гуфт пирамард ба ҷавон дasti мулоқот дода. – Як рӯз гуфта панҷ шабу панҷ рӯз рафтед-а, чӣ шуд, хотирҷамъӣ-мӣ?

– Маориф нигоҳ дошта монд, Юнусбобо, – ҷавоб дод он ҷавон аз дари мактаб ба дарун даромада, – ҳуди шумоён чӣ тавр, дарсҳо бетаъхир гузашта истодааст?

– Ҳа, шукр, хотирҷамъӣ, ҳамаи кор дар ҷояш, – гуфт боғбони мактаб Юнусбобо калиди идораи мактабро аз миёнбандаш күшода гирифта. – Ҳудо ҳайри муаллимаро диҳад, духтари қобил будааст, ҳамаи корро гуфтагетон барин саришта кард.

– Бисёр нағз, – гуфт ҷавон бо мамнуният ва ба идораи мактаб даромада ба гап давом кард: – Акнун минбаъд ҳам ҳамаи корро ҳуди муаллима бояд саришта кунанд, Бобо.

Юнусбобо ба чӣ мақсад гуфта шудани ин сухани мудири мактаб Сафар Одинаевро нафаҳмидагӣ барин ба рӯйи сертабассуми ў саволомез нигоҳ карда пурсид:

– Ҳӯш, боз ягон гапи тоза овардед-мӣ, писар?

– Гапи тоза бисёр, сонӣ батафсил мегӯям. Кӯтоҳаш ҳамин, ки ба аскарӣ меравам. Ба ҷойи ман Зебӣ мемонад. Лекин ҳозир ин гапро ба гӯши касе нарасонда истед, – таъкид кард Сафар ба Юнусбобо.

Алоча – матое, ки аз нахи пахта ё шоҳии рах-рахи рангоранг бофта мешавад.

Таъхир – ба қафо мондан, ба қафо андохтани вақт, дер мондан, дермонӣ, даранг.

— Аз ростй ё ҳазил? — такрор пурсид Бобо чашмони ҳайратангези худро аз Сафар наканда.

— Магар ман ягон бор гапи дурӯғ гуфта будам? — гўён Сафар ба назди тирезае, ки ба сўйи боғчай мактаб кушода шуда буд, рафт. Аз боғчай гулзор ба димоги ў бўйи хуш расид ва ў бо ҳаловати том нафас кашида, дар худ нашъяи ширине ҳис кард. Вай дар давоми се-чор моҳ ана дар ҳамин чо нишаста ба комитети ноҳиявии ҳизб, ба Комиссариати ҳарбӣ, ба комитети районни комсомол, ба шўъбаи маорифи район ва Комиссариати Халқии Маориф дар бораи ба сафи армияи сурхи амалкунанда рафтани якчанд аризаю мактубҳо навишта буд. Охир ба аризаи ў ҷавоби қаноатбахш дода шуд.

Ин ҳоҳишу орзуи худро Сафар то ин дам ба ягон каси дигар нагуфта буд. Вай ором, бо ғайрати комил машғули кори худ ва корҳои оммавӣ — сиёсӣ дар байни аҳли қишлоқ буд. Ҳар субҳ ва ҳар бегоҳ дар чойхонаи сурх ба аҳли қишлоқ дар бораи вазъияти ақибгоҳҳо, аҳволи дохилию хориҷии мамлакат ҳабарҳои охиринро мерасонд, дар бораи ватанпарварии одамони даврони худ ҳикоятҳои дикқатангезе мекард.

Юнусбобо ҳам яке аз онҳо буд, ки ба Сафар бо меҳру муҳаббати самимона рафтор мекард. Ҳамин Юнусбобо буд, ки дар кӯдакии Сафар ба лашкарҳо роҳ нишон дода, сабабгори аз сару тани хунолуди ў расидани дasti мададгори онҳо шуда буд ва ҳоло ба Сафар ҳамчун ба яке аз ҷавонони пешқадамтарин ва донишмандтарини қишлоқ муносибат мекард. Инчунин Сафар ҳам нисбат ба Юнусбобо иззату эҳтироми калон дошт.

Юнусбобо баъд аз ҷавоби Сафар каме хичолат кашида ба вай мулоимона муроциат кард:

— Дурӯғ-ку намегӯй, писарам, лекин очаат чӣ мегуфта бошад?!

Ин сухани Юнусбобо Сафарро ба андеша гузошт. Вай пеш аз ариза навиштан ва пас аз он ҳам ба ин кор он қадар розӣ набудани модари танҳояшро ҳис мекард ва мефаҳмид. Вай пас аз сухани Юнусбобо якчанд дақиқа ҳомӯш монд ва фикри ў дар ҷустуҷӯи ризоии дили модар тамоман банд шуд. Як андеша ба Сафар дилпурӣ медод: «Наход модаре, ки аз рӯзи ба сафирахона рафтани ў то дами тамом кардани институти педагогӣ солҳо ба танҳоӣ тоб овардааст, ҳоло тани худро ба пеши роҳи ў партояд?».

Ин фикрҳо ба ў дилпурӣ дижанд ҳам, вазъияти замон ва сафари дар пешбуда барои модар аз ҳамаи он рӯзҳои сахти гузашта мушкилтар буд. Гап дар сари он буд, ки ин ҷанги

Нашъя — кайф, сархушӣ, масти; париданаи нашъя, намондани асари кайф.

Сафирахона — парваришгоҳи кӯдакони бе падару модар; муқ. ятимхона.

*Сурати
Сафар Одинаев*

Сафар сурати муаллимаи ҳамин мактаб Зебӣ намоён гардид. Охирин мулоқоту гуфтегӯйи онҳо дар майдони ниҳолзори мактаб шуда буд. Ҳар ду орзуҳои ширине карданд. Вале ҷанг орзуҳои онҳоро ба мавқуф гузоштан маҷбур кард.

... Дар ин рӯзҳо ба сари Ватанамон ҳавфу ҳатари ҷиддӣ омада буд. Аз шимол – аз соҳили як баҳр то ҷануб – то соҳили баҳри дигар дар шаҳру деҳаҳои ғарбии сарзамини азиз абри сиёҳи дайду сайр мекард, дар кулбаҳои мардумон ҷароғи ҳаёт ҳомӯш гашта, ба ҷойи он тирагии мудҳиш ҳукмрон шуда буд...

Душман ба остонаҳои Ленинград, Москва, Ростов омада буд. Ӯрдаҳои маству мағрури ў, танку тӯпҳои нофармонранги ў ба қири торумор шудани худ нигоҳ накарда, роҳе мечустанд, ки ба дили мамлакатмон зер карда дароянд.

Сафар яке аз ҳамон ватанпарварони ҷавон буд, ки ҳамаи ҷиҳатҳои мусбату манғии рафтори ҳудро пешакӣ дар тарозуи ақл баркашида дидা буд.

Вай дар аввалин моҳи ҷанг, дар рӯзҳои айни авчи сафарбарӣ ба армия, мисли ҳамин рӯз, дар идораи мактаб, дар пеши ҳамин тирезае, ки ба сӯйи боғча кушода шудааст, дере ҳаёл карда, тамоми ҳаёт ва амалиёти бисту дусолаи ҳудро аз пеши ҷашм мегузаронд ва ба дилаш аҳду паймонҳои нав ҷо мекард...

Ана мувоғики ҳамин аҳду паймон Сафар аз пайи ба сафҳои армия рафтан ҷидду ҷаҳд кард ва ба ин мақсад ноил гардид. Сездаҳ сол вай (аз нисф зиёди умри ҷавони ў) дар сояи меҳри Ватан дар сағирхона, омӯзишгоҳ ва мактаби олий тарбия ёфт, аз

ҷаҳон қасро ба бадбаҳтиҳои беназир гирифтор карда, аз ў қурбониҳои қалон металабид. Ба модар ҳақро ҳаққонӣ гуфтан, мақсадро ба ў равшан фаҳмонида додан лозим. Сафар дар ҷустуҷӯйи ҳамин роҳ ба фикр фурӯ рафт.

– Рост гуфтед, Юнусбобо, – гуфт вай баъд аз фурсате, – ба модари танҳо мушкил мешавад. Додар надорам, ки нигаҳбонаш шавад, ҳоҳар надорам, ки дилбардораш бошад...

Сафар боз як қалимаро ба забон гирифтани шуду вале бо қадом як андеша дар пеши мӯйсафед ҳуддорӣ кард. Вале Юнусбобо аз ин зуд пай бурда, табассумкунон илова намуд:

– Арӯс надоред, ки дастёраш шавад...

Баробари қалимаи арӯс ба пеши ҷашмони

Мавқуф –
таваққуфёфт,
пасгузошта, ба
вақти дигар
монондашуда.

Ӯрда –
бошишгоҳи
хону амир
ва ҳокимон;
қалъаву ҳисори
ҳокимнишон.

рўзи аввалини ба даст қаламу дафтар гирифтани худ то ба зинаи олии дониш пой ниҳодан ин фарзанди тоҷик ба мақсаду маслаки худ вафодор буданро омӯхт. Ватан ўро ба камол расонид. Вақте ки ўро дар чордаҳсолагиаш ба сафҳои комсомол қабул мекарданд, ба саволи котиби комитети ноҳиявии комсомол: «Шумо бо чӣ мақсад ба сафҳои комсомол медароед?» тантанавор чунин ҷавоб дода буд: «Ҳамеша ва дар ҳама кор ба фоидай халқ, ба манфиати Ватан фаъолона хизмат кунам, бар зидди душманони вай бераҳмона мубориза бурда, писари содиқи халқу Ватан буданамро дар амал исбот намоям». Ана ҳоло вақту соати адои ин аҳду паймон расида буд.

Сафар ин саҳифаҳои ҳаёти худро дар фикраш як-як варақ мезад. Юнусбобои талхию ширини ҳаётро ҷашида низ ба симои беғубор, ба ҷашмони пурмаънои Сафар нигоҳ карда, тамоми фикру андешаҳои ўро пай бурдагӣ барин мешуд.

— Хайр, писар, ҳеч воқеа не, — гӯён ҳомӯширо бурид Юнусбобо, — як худи модарат бошад, ҳар кор карда одами ҳамдамшавандаро мейёбад. Наход бе ту ў дар байни як деха мардум қӯшхонае наёбад?!

Сафар аз ин сухани Бобо гӯё дилдорӣ ёфта, ба вай гуфт:

— Ман ба ин иштибоҳ надораму вале барои ин сафарам аз модар чӣ тавр ризой гирифтсан, чӣ хел дили ўро ёфтан маро дар андеша гузошт.

— Ин гапат ҳақ аст. Модар ризо — Ҳудо ризо гуфтаанд. Вале модари ту, ба ҳаёлам, зани бефаҳм не. Вай медонад, ки ин кор на ба сари як худи ту, балки ба сари кӯп, ба сари олам омадааст, ин душмани қаттол тинчро нотинҷ, шодро ношод кард, коре шуд, ки ба оши ҳалоламон магас афтод... Акнун ба тақдир тан додан, дуои ҷони ту барин ҷавононро карда, аз Ҳудо ба онҳо роҳи сафед талабидан мемонаду бас. Ба пеши модарат рав, ту худат ба гап устой, мақсадро фаҳмон, қаний чӣ мегӯяд. Охир, ҳеч набошад, ба насиҳати дусета мо барин мӯйсафедон гӯш медодагист, — гуфт Юнусбобо.

Сафар ин маслиҳати Боборо қабул карда дар тараддуди ба хона рафтани шуда буд, ки аз берун садои ғалоғулаи якчанд мактаббагони ба дарс омада шунида шуд. Юнусбобо овози онҳоро шунидан замон наздиктари соати деворӣ омада, ба мили он ҷашм дӯхт:

— Қарib вақти сар шудани дарс ҳам шудааст-ку. Соат ҳашту ҷоряқ. Боз ҷоряқ соат вақт мондааст.

Бобо сухани худро ба охир нарасонда, Сафар аз пеши тиреза «Ана муаллима ҳам омаданд» гӯён бо сараш ба сӯйи боғча ишора кард.

Аз боғча, аз байни ниҳолҳои сабз Зебӣ ҷаққон по ниҳода меомад. Куртай атласи сурҳи ў дар шӯълаи офтоби ҷоштгоҳ, мисли

Иштибоҳ —
хато, саҳв,
ғалат.

полаҳое, ки аз мобайни сабзаҳо сар бардоштаанд, барқ мезад. Қомати миёна, чеҳраи гарм, мӯи ба сари сина афтодаи ў ба ҷашмони Сафар торафт наздик мешуданд.

Юнусбобо ба симои шодидамидаи Сафар як назар афканду баъд худро оҳиста ба сўйи дар гирифт. Сафар ҷашмашро аз боғча наканда пурсид:

– Ҳа, Бобо?

– Ҳозир меоям, писар, – гуфт Юнусбобо. – Рафта дари синфҳоро кушоям... шумо хотирчамъакак кору боратонро саранҷом кардан гиред, лозим шавам, ман дар ҳамин ҷо.

Зебӣ рӯ ба рӯйи тиреза омада Сафарро дида беихтиёр як дам дар ҷояш истода монд. Вақто ки ҷашмони онҳо ба яқдигар афтоданд, дар лабони ҳар дуи онҳо табассуми ширине пайдо шуд. Ин гӯё ҳам салом ва ҳам алейки онҳо буд. Зебӣ дигар нигоҳ на-карда ва сарашро ба замин ҳам карда ба тарафи дари даромади мактаб зудтар қадам зада рафт. Сафар ба тарафи дари идораи мактаб рӯ гардонда, ба тоқчай тиреза такяқунон истод. Аз байн ду-се сония нагузашта, аз дари идораи мактаб Зебӣ даромада омад. Онҳо ба яқдигар баробар салом доданд. Сафар ҳушҳолона назди Зебӣ омада ба ў даст дароз кард. Зебӣ ҳам бо як шарму ҳаёи духтарона ҷашмонашро поён дӯхта, дasti Сафарро оҳиста фишурд. Дар ин дам аз ҳаяҷони ботинӣ ҷеҳраи ў гулгун шуда буд. Сафар ба ин рафтори Зебӣ чизе намегуфт. Баръакс, аз ин гуна шарму ҳаёи ў дар дили Сафар самимияти нав, муҳаббати нав ҷӯш мезад, тамоми зеҳну диққати ў ба рафторҳои ба худ зе-бандаи Зебӣ ҷалб мешуданд...

Ботин – дару-ни чизе, дохил; дохили ҳар чиз.

Юнусбобо бо Сафар аз кай боз ошно буданд? Муносабати Сафар ва Зебӣ дар асар чӣ гуна инъикос ёфтааст?

Пас аз якчанд сония ҳомӯшӣ:

– Ҳуш омадед, муаллим (Зебӣ Сафарро ҳамеша муаллим меномид), чӣ ҳабарҳои нав? – гуфт Зебӣ дафтари китобҳояшро ба болои мизи ҳатнависӣ гузошта.

– Ташаккур, ҳушвақт бошед. Чандон ҳабарҳои нав надорам, – ҷавоб дод Сафар, – аз худи шумо пурсем?

– Наход дар байни чор-панҷ рӯз ҳеҷ ҳабари нав нашунида бошед? – боз такрор кард Зебӣ.

Сафар аз ин такроран пурсидани Зебӣ гумон мебурд, ки мумкин аст вай аллакай аз ҳамаи кору бори ў ҳабардор бошад ва илочи ба дигар мавзӯъ гардондани суханро ҷустуҷӯ намуда, бо

Миз – таҳтаи ба чор пояи дароз устувор, чун як ҷузъи мебел, ки рӯйи он чиз мегузоранд, хӯрок меҳӯранд ва хат менависанд.

забонхой каме хомӯш монд. Зебӣ ҳам аз ин вазъияти Сафар пай бурд, ки вай ягон хабари навро аз ў пинҳон медорад ва боз бо кунҷковӣ ба саволдиҳӣ сар кард:

– Дар шӯъбаи маориф чӣ ҳабарҳои тоза? Аз он ҷо ку ягон қас ба аскарӣ нарафтааст?

– Ҳа, эҳтимол як-ду қас равад, – ҷавоб дод Сафар.

– Қӣ?

– Инспектор Раҳмонзода, баъд ҳисобдори шӯъбаи маориф.

– Аз муаллимон-ҷӣ?

– Аз муаллимон ҳам, – гуфт Сафар, – якчанд қас барои ихтиёран ба фронт рафтани ариза дода будаанд.

– Қиҳо?

– Исмоилов, Калонзода, Қаюмов, Меликов ва боз якчанд қаси дигар.

– Ба онҳо чӣ ҷавоб додаанд?

– Ба баъзеашон розӣ шудаанд, ба баъзеашон розӣ нашудаанд.

– Ба қиҳо розигӣ додаанд? – пурсид Зебӣ ва дар аснои ин саволро додан овози ў дигаргун шуда буд.

Асно – миёна, байн.

Сафар баъд аз ин савол дигар сирри ҳудро пинҳон дошта натавонист ва ба ҳулосае омад, ки Зебӣ на аз он қасон аст, ки Сафар аз ў мақсади ҳудро пинҳон дорад ва дуюм ин ки пинҳон доштани ин сир аз рӯйи муҳаббат ва самимияти ҳамдигарӣ нораво аст. Ва пеш аз ба саволи охирини Зебӣ ҷавоб додан ба назди миз омада аз байнӣ дафтари китобҳояш коғазеро бароварда ба Зебӣ дароз кард ва гуфт:

– Мана ба ҳаминҳо барои ба хизмати аскарӣ рафтани розигӣ доданд.

Зебӣ сатрҳои аввали фармони шӯъбаи маорифи районро беизтироб аз назар гузаронд, аммо вақте ки ба ҷашмони ў номи Сафар афтод, баногоҳ дили ўро ҷизе аз ҷояш ҷунбондагӣ барин шуд, аввал якбора ранги ў парид ва баъд рӯяш тасфида, мисли анор суп – сурх гардид. Ҳам ба аскарӣ рафтани Сафар ва ҳам дар ҷойи ў ба вазифаи масъул – сарвари мактаб таъйин шудани Зебӣ якҷоя ба фикри ў намегунциданд. Вай фармонро хонда шуда бошад ҳам, аз ў ҷашм наканда, дар дасташ нигоҳ медошт. Баъд аз фурсате Зебӣ коғазро ба Сафар дода гуфт:

– Ҷанд рӯз боз ҷашмам беҳуда намепаридааст...

– Ҷӣ, ин магар сабаби хафагии шумо шуд, Зебӣ?

– На хафагӣ ва на ҳурсандӣ, – ҷавоб дод Зебӣ нӯги як миллаи мӯяшро бофта.

– Ман бошам, аз ин ҳурсандам, – гуфт Сафар фармонро ба ҷузвадонаш гузошта. – Агар донистан ҳоҳед, аз рӯзҳои аввали ҷанг дар пайи ҳамин мақсад будам.

- Ман ҳам дар ҳамин гумон будам.
- Аз кучо медонистед? – пурсид Сафар.
- Аз кучо мешуд, аз нишасту хести шумо ва аз аризаи ба Комитети ноҳиявии комсомол ва Комиссариати ҳарбӣ навиштаатон пай бурда будам.
- Кадом ариза? – пурсид Сафар. – Ман-ку ҳеч як ариза ба шумо нишон надода будам?
- Шумо мақсадатонро аз ман пинҳон дошта бошед ҳам, вай кайҳо ба ман маълум буд. Акнун иқор шавед, ки шумо ба ман боварӣ надореду боз ба ҷойи худ сарварии мактабро ба гарданам бор кардед, – гӯён Зебӣ аз Сафар гила кард.
- Сафар ҳам аввалин бор дар назди Зебӣ ин тавр ба вазъияти ногувор мондани худро пай бурд ва ба рӯйи ў ҳам хуни хичолат давид, дар оҳанги сухани ў эътирофкуни гуноҳи худ ҳис карда мешуд.
- Ин гуноҳи ман аст, албатта, Зебӣ. Лекин ман намехостам, ки пеш аз ид нағора навозам ва ба ҷойи худам таъйин карда шудани шумо аз камоли боварӣ аст ва ман аз шумо ҳамеша дилпурӣ дорам. Мехостам фаҳмам, аз ростӣ шумо мақсади маро пештар фаҳмида будед?
- Ҳа, – ҷавоб дод Зебӣ, – рӯзҳои аввали сар шудани соли таҳсил аз шумо якчанд дафтар гирифта будам. Дар як варақи он дафтарҳо аризаи нотамоми шуморо хонда будам.
- Ин тавр бошад, ҷаро ҳамон рӯзҳо мақсади аризаро напурсиде?
- Ҳоло ман ихтиёри ба корҳои шахсии шумо дахл кардан надорам...

Ҳаққонӣ ва кинояомез будани ин ҷавоби Зебӣ Сафарро аз саволҳои дигар боздошт ва калимаи «ҳоло» зуд ба фикри ў ҳаёлҳои ачиберо бедор кард.

Мумкин буд дар байнӣ ҳар дуи онҳо боз чандин дақиқаи дигар ҳамин тавр гуфтугӯҳои кинояомез давом кунад, вале занге, ки саршавии вақти дарсро ҳабар медод, сухани онҳоро дар ҳамин ҷо бурид.

Зебӣ аз болои миз дафтари китобҳояшро гирифта, аз Сафар пурсид:

- Шумо ҳоло дар ҳамин ҷо будагед?
- Не, ман ҳам ҳозир меравам. Ҳанӯз ба назди очаам нарафтаам, – гуфт Сафар ҷузвадонашро ба қуттии миз гузошта.
- Наход ҳоло ҳам очаро надида бошед? – гуфт Зебӣ ва иловава намуд, – ҷашми оча дар раҳатон чор шуд, намедонам ба ин ҳабарҳои нави шумо чӣ мегуфта бошанд?

Сафар ҳамроҳи Зебӣ аз идораи мактаб баромада, ба Зебӣ таъкид кард:

Кинояомез –
пичингдор,
дуҳӯра.

— Акнун тасаллии хотири оча шудан ҳам ба гардани шумо... Зебй аз шарм худашро ба нодонй зада, кай ба мактаб омадани Сафарро пурсида гирифт ва ба синфи рӯ ба рӯ даромада рафт. Сафар дар роҳрави бинои мактаб ду-се муаллимero, ки ҳамроҳи Юнусбобо меомаданд, диду бо онҳо аҳволпурсӣ карда, берун баромад. Мактаббачагон, ҳамқишлоқиҳои Сафар ба ў рӯ ба рӯ шуда, ҳамаашон: «Салом, мудир, ҳарчи омадед, тинҷӣ, амонӣ-мӣ?» гӯён пурсупос мекарданд.

Вақте ки Сафар аз кӯчаи калон ба тарафи хонаи худ, ки дар дasti рост, дар лаби нахр буд, баргашт, аз дур модари ў, ки дар лаби ҷӯ косаю табақ мешуст, писари худро дида, саросемавор аз ҷояш хесту оғӯш кушода, якчанд қадам пеш омад.

— Очакат садқаи ту, кучо шудӣ? Чашмакам чор, тоқатам тоқ шуд. Шайтон ба дилам чӣ хаёлҳое наовард, ҳарчи, хотирчамъакак омадӣ? — гӯён модар аз пешонаи Сафар бӯсид.

Сафар ба модараш хандида — хандида ҷавоб дод:

— Аҷаб воҳимае мекунӣ, оча, ман кӯдакам, ки гург мөхӯрад?

Дар ин асно акси шӯълаи офтоб, ки дар рӯйи мавҷҳои оби зулол ҷило медод, ба ҷеҳраи модару писар рӯшноии беғуборе меафканд...

Нахр — ҷӯйи
калон, дарё,
рӯд.

Пас аз шунидани хабари ба дифои Ватан сафарбар шудани Сафар Зебиро чӣ гуна ҳиссиёт фаро гирифт?

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Аз қисса қадом лаҳзаҳо ба шумо бештар писанд шуданд ва ҷаро?
2. Андешаатонро дар бораи Сафар баён кунед.
3. Дар асар тимсоли Сафар чӣ гуна тасвир шудааст?
4. Ҷиҳатҳои мардонагӣ ва ватандӯстонаи Сафарро баён кунед? Андешаатонро хаттӣ нависед.

ҲАМРОҲ КОР МЕКУНЕМ

Порча аз асари дар боло овардашударо аз рўйи мазмун ва мундарича ба қисмҳо чудо кунед. Масъалаи дар қисса аксёфтаро бо воқеияти замони имрӯз муқоиса кунед.

БО ГУРӮҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳҳо чудо шавед. Аз қисса эпизоди ба худатон писандро интихоб кунед ва дар асоси он расм кашед.
2. Дар асоси мавзӯъ тақдимот тайёр кунед ва онро муҳокима намоед.
3. Мулоҳизаҳои хешро дар такя ба воқеаҳои порчай боло баён намоед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиаи қиссаи «Фочиаи багистон»-и Фотех Ниёзӣ пешниҳод мешавад.

СОРБОН

Мо дар ин мавзӯъ:

- дар бораи ҳаёт ва эҷодиёти нависанда маълумот мегирем;
- дар бораи мазмун ва мӯҳтавои порчаҳо аз романи «Достони писари Ҳудо» шинос мешавем;
- дар асар баёни гоя ва мавзӯъро таҳлил мекунем ва услуби нигориши адабро дар ҷараёни навиштани ин роман муайян мекунем.

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Сорбон 27-уми январи соли 1940-уми дар деҳаи Амондараи ноҳияи Панҷакент, вилояти Суғд таваллуд шудааст.

Адиб мактаби ҳафтсоларо дар зодгоҳаш ба поён расонда, соли 1958 Омӯзишгоҳи омӯзгории шаҳри Панҷакентро хатм кардааст. Ва соли 1963 факултети таъриху филологияи Донишгоҳи давлатии Тоҷикистонро ба итном мерасонад. Ҷанд муддат ба ҳайси корманди илмии кафедраи забони ҳамин Донишгоҳ адой вазифа кардааст. Сипас, муҳаррири калони шӯъбаи адабӣ-драмавии кумитаи радиошунавонӣ ва телевизиони тоҷик, муҳаррири калони нашриёти «Ирфон», ходими адабии рӯзномаи «Маданияти Тоҷикистон» («Адабиёт ва санъат»), муҳаррири калони нашриёти «Маориф», раиси бахши

насри Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон буд. Дар ҳоли ҳозир нафақаҳӯр ва машғули кори эҷодӣ мебошад.

Наҳустин маҷмӯаи ҳикоёташ «Гап дар дил» соли 1969 чоп шуд. Сипас, маҷмӯаҳо ва китоби ҳикоёту қиссаву романҳои Сорбон пайи ҳам нашр шудаанд, ки ба тариқи зайл мебошанд: «Гап дар дил» (1969), «Кабӯтари сафед» (1981), «Аз барфрезӣ то барфхезӣ» (1986), «Мағзреза» (2008), «Занги аввал» (1970), «Санги сипар» (1972), «Ҷӯѓӣ» (1973), «Буд, набуд» (1975), «Шинел» (1978), «Сабо» (1980), «Қумрӣ» (1986), «Дашти Морон» (1990), «Чархи эҳтиётӣ» (1990), «Пиндор» (1995), «Марди танҳо» (2003) ва ғайраҳо мебошанд.

Романҳои қалоне аз қабили «Актёр» (1981), «Зарафшон» (китоби якум) – 1988, «Зарафшон» (китоби дуюм) (1997), «Достони писари худо» (китоби якум ва дуюм) (2000). «Достони писари Худо» (2005) (шаш китоб дар ду ҷилд), «Қадевар» (2006), «Туғрал» (2007) ва ёдномае бо номи «Лоиқнома» (2001) инчунин раҳоварде таҳти унвони «Қисмати тоҷик» (2003) ба қалами на-висанда тааллук дорад.

Сорбон намунаҳои адабиёти ҷаҳонро ба мисли Нодар Думбадзе «Офтобро мебинам» (1976), Чингиз Айтматов «Киштии сафед» (1979) тарҷума кардааст.

Соли 2004 барои романи «Достони писари Худо» сазовори ҷоизаи Давлатии ба номи Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ гардидааст.

Аз соли 1971 узви Иттифоқи нависандагон аст.

Хусусияти асосии насри Сорбонро чӣ ташкил медиҳад? Қиссаву ҳикояҳои Сорбон фарогири қадом мавзӯъ ва масъалаҳо мебошад?

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ПОРЧА АЗ РОМАНИ «ДОСТОНИ ПИСАРИ ХУДО»

БАҲШИ АВВАЛ БАНДИ ЯКУМ

Мо қиссаи Сикандару Доро нахондаем,
Аз мо ба ҷуз ҳикояти меҳру вафо мапурс.

Ҳофиз

... Файлақуси II сиёсати ҷанғӣ пеш гирифта ва нимҷазираи Балканро дар тасарруфи хеш даровард. Ва чун марди тавонову доно барои баланд бардоштани фарҳанги қаламрави хеш зиёд кӯшид. Чун дар кишвар донишмандони комил, шоирони бузург ва санъатварони воло кам буданд, рӯ ба Юнон овард. Лашкар ка-

шид, то ин мулки ободу дар айни замон аз чониби порсҳо – Доришу Ҳишоёршо торочгаштаро дар тасарруфи хеш оварад... Пасон орзуи чаҳонгирий кард, алорагми харобкориҳои порсҳо...

Алорагм – бархилоф.

Вале Искандар огоҳ набувад аз ин савдо. Пиндорад шоҳзода ба дунё омада. Ва чун кунад, то монанд бошад ба Зевс, Геракл ва Ахилл. Ва пораҳои достони Арасту ёдаш меояд, ки Гераклро ба накӯкорӣ, диловарӣ, фидокорӣ ва шуҷоату ҷавонмардӣ меҳонд. Фидой буд Геракл дар ин роҳ. Искандар пайгири қаҳрамони накӯкор Геракл шуданий буд, пайгири падар шуд: ҷанговар, лашкаркаш, хунхор. Ягона фарзанде, ки падарро монад.

«Аретэ!» Ёдаш меояд ин ҳарф аз достони устодаш Арасту ва зери лаб такрор мекунад: «Накӯкорӣ, шуҷоъат, ҷавонмардӣ!» ва баъд андар сари пурғазабаш гирд мегардад, ки Геракли исонафас мурдаро зинда гардонида, аз гиребони худои марг Танат гирифтү раҳо накард, то зинда гардонидани зани некӯ. Вале шоҳ Искандари Мақдунӣ ба куштан шод аст.

Шояд мурғони баднамо дар фазои осмони кушод ва мағзи танги ўз ин рӯ мағал кунанд...

Искандар боз қурбонӣ карданист ба номи Худоён – Зевс ва Аммон ва қаҳрамон – Геракли шерафкан, аждаркуш, накӯкору ҷавонмард. Вале дар саҳрои тафсону бекас гову гӯсфанди ғаниматагфода нест, асбону ноқаҳои саворфавтидаро қурбонӣ мекунад дар роҳи Худоён. Ва ёд меорад дар радифи Худоён Гераклу Ахиллу устодаш Арастуро, то монанд бошад ба онон. Вале боз монанд мешавад ба падар: тавонгар, парҳошҷӯ, хунхор...

Ноқа – шутури мода, модашутур.

Хайма зад андар биёбони чонкоҳ ва ба андеша рафт, ки чаро шоҳзода ба чунин рӯз афтода: ободон набувад, осудагӣ

набошад; ҳама чиз ҳарому касиф, ноқису касир ва нозебу дилгир мисли лошахўрон. Гирд мегарданду гирд, хастагӣ надоранд ва шабҳангом, оне ки шоҳи шабрав раҳти сафар мебандад, намебинад, ки онон кучо мераванд, аммо пеши назараш гирд мегарданду гирд. Ва чун ҷашми рӯз кафад андар фазои нилгун мебинад онҳоро хол-хол чу дод. Пушаймонӣ дорад, ки ҷаро нарафт ба роҳи устод, балки аз ӯ пурсон шуд иксирни бемаргиро...

Боре Файлақуси II барои фурӯ нишондани исёни юнониён рафт. Ҳамзамон дар музофоти қӯҳистони Мақдумиё низ балво хест. Мақдумиёни ватанҳоҳ лашкар кашиданд ба қӯҳистон. Искандар чун вориси шоҳ сарварӣ кард дастаро. Чун шӯриш ба осонӣ фурӯ нишонда шуд, Искандар пирӯзии нахустро тантана кард ва он мавзеъро ном ниҳод: Искандарӣ. Чунин ҳол хуш омад шоҳзодаи ҷавонро ва пиндошт номаш ҷовидона бимонд, чунон ки меҳост. Бинандешид аз боби бемаргу анӯша будан. Назди устоди доно омад ва пурсон шуд:

– Устодо, чизе ҳаст андар ҷаҳон, ки инсон бихӯраду намирад?

Арастуи боҳирад посух бидод:

– Ҳаст.

– Чист он?

– Оби Ҳаёт.

– Дар қучост Оби Ҳаёт?

– Андар паси қӯҳе, ки Ҳуршед бармеояд.

...Ва Искандар лашкар кашид сӯйи Офтобнамо ба умеди ҷовидонагӣ. Ва мераваду меравад ҷуз хуни резон чизеро дарнамеёбад ва ғоҳе борону барф хунин метобанд дар назараш. Кушторҳо мекунад, сӯхторҳо мекунад; зар меёбад, зевар меёбад; дунёву сарвати зиёд гирд меорад; қаламраваш фузун мегардад; ҷаҳонгарду ҷаҳонгир шуда, аммо пайдо набувад Оби Ҳаёт. Ҳашм гирад ба Устод: «Фирефта маро». Ёд меораду иқрор мекунад, бузургтар аз ӯ қасеро надида. Ба умед лашкар пеш барад сӯйи Ҳовар, шояд ки рӯзе чун Геракли диловару дилогоҳ ба мурод бирасад. Дунёи воқеии хешро афсона мепиндорад Искандар. Ва чун модари мардҳўро ёд меорад, дармейёбад, ки заминист. Олимпиада чун модашери ҳашмӣ дар Пелла бар интиқоми нангӯ номус аст. Писар ёд меорад модар Олимпиадаро, ки замоне ҳамчу имрӯз бекасу кӯй монда буд. Искандар чунин маълумотро аз ҳикояти модараш дарёфта, ки шаҷараашон ба Ахилл расад аз риштаи модарӣ. Олимпиада ҷавон монда аз падари ҷавонмаргаш. Шоҳдухтар хурд буд ва бародари шоҳзодааш хурдтар. Чун ятимони қӯҷак наметавонистанд давлатро идора кунанд, амакашон Арибба ин хидматро бар дӯш гирифт. Арибба

Анӯша –
хушҳол, шод,
хурсанд.

додарзодагонро хор дошт. Ятимон илоче надоштанд раҳой аз балоро. Гиряву сабр обу донашон буд...

Ва он замонҳо шоҳи Мақдунӣ Файлақуси II лашкар кашид ба Эпир. Забт кард вилояти Юнон Эпирро. Пирӯз омад дар ҷанг. Ва шоҳдухтари зебо Олимпиадаро дида, шефтаву шайдои ҳусни ӯ гашт, гирифт ба занӣ. Аммашон Ариббаи золим, ки давлати падари онон гирифта буд ва хору залилашон медошт, акнун хушомад мезад ба шоҳзодагон. Шоҳзодаи хурдсолро он қадар азиз дошт, ки ҳатто нагузошт ҳамроҳи ҳоҳараши Олимпиада биравад. Вале чун ҳоҳар бирафту додар монд ва амак Арибба ба хотири Олимпиада ҳокими Эпир дониста шуд, шоҳзодаи бемаснадро боз хор дошт.

Амм – амак, бародари падар.

Ҳабари хориҳои бародари хурдсол расид ба ҳоҳар. Малика аз шоҳ Файлақус II дарҳост, то бародарашро аз шиканча ва азоби панҷаи сангини Арибба бурун орад. Шоҳ аз нав лашкар кашид ба Эпир. Забт кард мулкро.

Олимпиадаи кинавар ва пур азоб кашида аз дасти амак, қасд ситонидани буд барои хориву зориҳояшон. Чун амм (амак)-ро дастгир карданд. Олимпиада аз Арибба бозҳост бародари хурдсолашро. Малика бародарро пайдо кард. Шоҳи Эпир хонданд ӯро. Ва Ариббаи золиму бадкешро ронданд аз кишвар... Олимпиада гӯё осуда шуд.

Ва он сол – ду ҳазору се саду чиҳилу ҳашт сол муқаддам – дар шаҳри Пеллаи Мақдуниё тифле ба дунё омад, ки решаш ба нимхудой Геракл ва қаҳрамони беназир Ахилл мепайваст. Шоҳ Файлақуси II ва малика Олимпиада ба эҳтироми қаҳрамони миллӣ шоҳ Искандари Аввал писари навзоди хешро Искандар хонданд. Олимпиадаи оғоҳ аз гирудорҳои рӯзгор ва дилу нияти шоҳони бадкеш ҳавф дошт аз шавҳар, то мабод, ки чун худои Осмон Крон бачаҳӯр бошад. Аз ин рӯ, тифли навзодро чунон эҳтиёт мекард, ки худои Замин Рея Зевсро. Модари мушфиқ писари шуданиашро на танҳо ба бегонагон нишон намедод, балки ба падараши ҳам аҳён-аҳён рух менамуд: «Хоб дорад; доя шустушӯ мекунад» баҳона меовард модар.

Гирудор – кашмакаш, парҳош, ҷанг.

Олимпиадаи мардсират дар ғайби шоҳ андар Мақдуниё хешро чун шоҳзан менамуд ва давлатдорӣ карданӣ мешуд. Аз ин рӯ, чун дарёфт, ки ба тарбияи қӯдак даст надорад, беҳтарин дугонааш Ланикаи некгуҳару нексириштро доя пазируфт. Ланика чун Олимпиада аз хонадони бошараф буд, хеле озодаву баҳуш менамуд ва тарбияи некӯ дошт. Мехрубониҳои зани ҷавону бофаросат Искандари хурдсолро мутеъ кард. Ланикаи меҳрубон бар ивази некии Олимпиада ва ҳурмату сипоси дугонагӣ мехост

Искандарро хубтар парвою парасторй бикунад. Он чӣ доя аз рафттору ҳаракатҳои тифл мушоҳида мекард, модар дарёфта на-метавонист. Ланика пурхӯрӣ ва беқарории кӯдакро зери назар дошт, аммо ба касе чизе намегуфт, то заҳри чашм нагирад. Ва рӯзе аз мушоҳидаи хеш шаммае ба Олимпиада арза дошт:

- Дугона, ба назарам, Искандари мо ду дил дорад.
- Чаро чунин гӯй, Ланика?

Ланика чӣ гуфтанашро надонист. Ва барои он ки ғаши модарро наорад, фармуд:

- Зоро ў ду модар дорад.
- Агар ғаразат ҳамин аст, падар низ дуто дорад.

Ва хандиданд. Вале ин ҳарф Ланикаро ба андеша водор кард ва рӯзе, ки тифлро шуста, дар обчини сапед печида ба хобгоҳаш мебурд, рӯхи Олимпиадаро болида дида, аз дӯстдориҳояш илҳом гирифт ва бо карашма пурсид:

– Дугона, ман бояд донам, ки падари дигари ў кист?

Олимпиада табассум бикард ва аз пешонии Искандар бӯсида, фармуд:

– Чун падари ҳама ялони номдор Зевси барроқ. Доя таачҷуб бикард, вале чизе наафзуд. Модар аз кучо донад пешомади ўро. Шояд ишора ба «ду дил дорад» гуфтани ў кунад ва ё сари синаи уқобонаи тифли шуданиро дар назар дошта бошад ва ё ҷашмони зирақи тифлро мушоҳида карда. Ланика дергоҳ ҳомӯш бимонд ва суханони аз занон шунидаашро ёд оварда, андаке мулоҳиза кард; Дар шакли мори сапед ба шабистони малика даромадани Юпитерро пеши назар овард... Хеле караҳт монд. Пасон ба қомати баланди зани ороставу пероста ва базебу банур нигариста, сар афшонд. Зоро ҳама асрори ўро аз хурдӣ медонист; надида ва ё нашунида буд, ки Олимпиада бо касе коре карда бошад. Тифлро саҳт ба банди дил пахш кард ва фармуд:

– Ҳо Олимпиада... Чун ялон ном бароранд, нимхудо шаванд, чун нимхудоён шӯҳрат ёбанд, Худо шаванд....

– ...ва чун занони оғоҳ ба писарони хеш падар ҷӯянд, зани Зевс гарданд. – Ҳазл кард малика.

Искандари фатиламӯйи дӯстрӯй аз меҳрубониҳои дояву модар ва гуфттору завқи онон варзида, даҳон воз дошта дасту пой мезад, ки шарик бошад ба хушнудии онҳо. Ҳолиё иттифоқ афтод дидори сегонаи эшон. Вагарна модару писар кам мерасиданд ба дидори ҳамдигар. Ланикайи хубрӯву доно писаре дошт бо номи Протея ва ўро баъзан ба боргоҳ меовард ва

Обчин – порчае, ки бадани мурдаро баъди шустан бо он хушк мекунанд.

Ял – паҳлавон.

Фатиламӯй – он ки мӯйи тобхӯрда дорад.

назди шоҳзодаи қўчак мегузошт. Искандар ошно шуд ба дидори ў ва ҳангоми рафтанаш мегирист ва талаб мекард, то ў наравад. Бозиҳо мекарданд онҳо. Рӯзҳое, ки доя беписар меомад, шоҳзода ғаш мекард ва маҷбур месоҳт, доя баргашта писарро биоварад. Чун Протея ҳозир мешуд, Искандар хушҳолу шодон мегашт. Ба бозӣ медаромад.

Беқарор буд Искандар. Гашти оҳиста надошт; якбора медавид аз ҷойи истодааш, чунон ки парранда якбора паррад аз замин. Агар надоранду гизо надиҳанд, тамоми рӯз медавид. Медавиду медавид. Ва доя Ланика ба чунин хислату рафтори қўдак ишора карда, «ду дил дорад» гуфта буд. Чун доя писараш Протеяро меовард, Искандар ба ў часпида кашу парҳош мекард; ҳар ду тойчаҳои мастро мемонданд, ки андар марғ бозиу тозӣ кунанд ва баробар ҷароғпоя гашта даҳон ба яқдигар андозанд. Маству беқарор зўри яқдигар меозмуданд. Ва Протея ҳадде надошт, ки Искандарро афканад. Афканаду рӯзашро бинад. Искандар чун кана мечаспид ба ў ва то ба замин нағелонад, осуда намегашт. Шоҳзода чунон ба Протея унс гирифт, ки ба доя Ланика гирифта буд. Доя Ланика бародаре низ дошт бо номи Клит. Хушандом буду хушхӯ ва хеле хуш омад шоҳзодаро. Искандар бо ў низ ҳаваси бозӣ дошт. Чун Клитро некӣ афзун буд, ҳоҳиши шоҳзодаро ба ҷо меовард; бозиву хушиҳо мекард бо ўву Протея. Аз навдаи дараҳтон асп месоҳт ва қўдакон аспон миёни ронҳо дошта ва аз химчаҳои дигар тозиёна бофта «ҳа чу!» гуён мезаданду метоҳтанд ва сар мил ба ҷапу рост дода, давра мегаштанд ва гӯй аспони мастро базӯр ҷилав мекашиданд. Шоҳзода аз ҳад зиёд шодон гашта аз дояву пайвандони ў.

Чун Олимпиада дарёфт, ки падар машғул намешавад бо тарбияи писар, худ ба ўҳда гирифт ин вомро. Ва модар меҳост, ки писари ҳушдору ҳушёру бебокаш тарбияи эпирӣ гирад. Зеро шоҳдуҳтари эпирӣ Олимпиада расму русуму одоби мардуми Эпирро бартар медонист аз таълими мулки дигар. Аз ин рӯ, меҳост, то хуни писараш ба хуни бобокалони модариаш Ахилли диловар қашад. Зеро Олимпиада банангтар аз ў дар таърихи Юнони қадим қаҳрамонеро ёд надорад. Аз ин рӯ, шоҳдуҳтари эпирӣ яке аз пайвандони хеш Леониди некдилро чун мураббии писар пазируфт. Леонид марди доно, қавирӯҳ, саҳтигир ва дилсӯз буд. Мураббӣ орзу дошт шоҳзода чун ҷавонмарди деҳотии қўҳистон ба воя расад, ғашу олудагиҳо надошта бошад, чун спартанҳо нозу нузро надонад, сангосо саҳт бошад, чу оташ сўзон, чу тег гузаро, чу олуҳ баландпарвоз ва ҳамчу мард тавоно. Леонид ба тарбияи тану рӯҳи шоҳзода машғул шуд. Ҳар бор, ки Протея омад, мураббӣ аз чӯб найзаву шамшер месоҳт, ба ёрон мебахшид ва мефармуд бозӣ кунанд,

Вом – қарз.

Олух – уқоб.

то найзавариву шамшерзанй омўзанд. Инчунин Леонид дўст мездошт, то шоҳзода шабравиву шабгардй бикунад, то чунин хў дар хуну сиришташ боқй монад. Наҳор нахўрад ва то чошт бихобад... Чунин тарбия созгор буд шоҳзодаро. Вале Олимпиадаи дилсўз меғуррид, ки Леониди якрав бадхў кунад писарашро. Бача ҳароб гашта, шикамчаи корсонаш фурӯ рафтааст. Аз ин рӯ, модар беҳтарин хўрданиҳои лазизу шоҳонаро зери болини писар меѓузот, то пинҳон аз мураббӣ дарёбаду бихўрад. Ва аммо ба чойи ў Леониди зирак дастмол мекард зери болинро ва луқма пайдо карда, мерабуд. Ва рӯ ба Олимпиада меовард:

«– Беҳтарин ғизо шабгардист, малика!» ва то хоб бурдан сари бистари шоҳзода меистод.

Ва Искандар кунҷкоб шуд. Маънни ҳар чизу ҳар калимаро мепурсид, номи ашёро донистан меҳост: «Ин чӣ?» ва одами бекоре лозим буд, ки тамоми пурсишҳои ўро посух гўяд. Ланика ҳам хаста мешуду Леонид низ ҳам. Пас ў ба Протея мечаспид ва мепурсиду мепурсид.

Зодагон дарёфтанд, ки замони таълим расида, мураббии донову зирақу рамузфаҳм мебояд. Ҷўё шуданд мураббии некӯро. Ва Леониди некдил мададгор шуд: Лисимахи донои боҳушу ройро аз Эпир овард, ки аслу насабаш юнонӣ буда, ба дарди Олимпиада меҳӯрд.

Чун Лисимахи зирак хў бо Искандар гирифт, огоҳ аз хосту тавону майли қўдак гашт, эҳсосу идроку завқу фитрати ўро ба худоёну нимхудоёну қаҳрамонони асотираи Юнони қадим бедор карданӣ шуд.

Пардоҳт ба афсонагӯйӣ: ба назара什 достони саромади худоёни юнонӣ «Зевси барроқ» мароқангезтарин достоне буд:

Крон (Осмон) имон надошт, ки ҳукумат ҷовидона дар дasti ў бимонад. Бим дошт, ки чун писарон бузург шаванд, бар зидди ў исён кунанд ва дар чое, ки ў падараш Уранро ҳукму қатл карда буд, онҳо низ ўро ҳукму қатл кунанд. Аз ин рӯ, ба зани хеш Рея (Замин) фармуд, ки чун таваллуд кард тифлро филфавр назди шоҳ фиристад... Рея тифли аввалро парпеч карда ба шоҳ Крон фиристод, падар бибалъид писар. Дувуминро фиристод... панҷуминро фиристод... ва ҳамаро бибалъид шоҳ Крони падаркуш.

Рея намехост, ки тифли охирини низ аз даст диҳад. Бо маслиҳати зодагонаш Рея ба ҷазираи Крит бирафт ва андар ғори торик писари хурдии ў Зевс ба дунё омад. Модар тифлро аз падари ҷоҳилу фарзандхор пинҳон кард андар ғор ва ба чойи тифл санги сиёҳро парпеч карда ба падар фиристод...

Чаро Крон фарзандони навзоди хешро нобуд мекард? Зевс охирин фарзанди Крон чӣ гуна аз дасти ў начот меёбад?

Фитрат – оғарниш, хилқат, табиат.

Зевс андар ғори қазираи Крит рушду нумӯъ дошт. Дояҳо ўро ба шири бузи афсонавӣ Амалфей парво мекарданд. Орувон асалли ноб меоварданд барои навзод аз кӯҳи Дикт. Ҳар гоҳ, ки Зевс гирия оғоз кард, хидматгорон шамшер ба сипар зада, садо дарметоданд, то Крон садои кӯдакро нашнавад...

Худои тавоно Зевс ба воят расид ва рӯзе аз модар бипурсид:

- Модар! Оё ман падар дорам?
- Оре Зевс, падар дорӣ.
- Кист падари ман?
- Шоҳ бувад падари ту.
- Пас чаро боре маро хабар намегирад?

...Ва модар қиссаи фарзандхӯрии падарро бозгуфт. Зевс кина гирифт ба падар ва ҳашми шуд. Аз девон лашкар ороста, аспони ҷангӣ фармуд ва тоҳт овард ба падар. Падар низ аз девону ҳазорпояҳо сипоҳ бунёд кард ва ба ҷанги писар даромад. Пурдаҳшат буд набарду мубориза. Зевс пирӯз омад ва падарро маҷбур соҳт, то писарони зинда балъидаашро қай биқунад. Крон ончунон кард, ки Зевс фармуда буд. Фарзандон зинда бурун омаданд аз даруни падар ва мубориза карданд бо шоҳ.

Балъидан –
фурӯ бурдан
(ба гулӯ), баль
кардан.

Фарзандони шоҳ Крон дар кӯҳи баланди Олимп маъво гирифтанд. Азобашон саҳт буд. Титанҳои ҷониби Крон пурзӯр буданд. Деви яккашма Сиклоп ба ҳимояи Зевс барҳост ва бо раъду барқу тӯфон сӯйи титанҳо (пешвоён) ҳамлавар шуд. Муҳориба даҳ сол тӯл кашид.

Зевс тасмим гирифт, ки азamatҳои саддастро аз каъри замин озод биқунад ва ба ёрӣ хонад. Азamatҳо ҳар қадом чу пораи кӯҳ бурун омаданд аз зери замин ва ба ҷанг даромаданд. Онҳо аз кӯҳи Олимп ҳарсангу шах (кӯҳпора)-ҳои бузургро канда сӯйи душманон меандоҳтанд. Чу душман бар кӯҳи Олимп часпида боло шуд, сад-саду ҳазор ҳарсанг сӯяшон париданд... Замин ба фарёд омад. Фазо пур аз раъд шуд. Биларзид замину замон. Замин оташ гирифт. Баҳр бичӯшиду ҳурӯшид. Фазоро дуди ғализи сиёҳ фаро гирифт.

Оқибат лашкари Крон мағлуб шуд. Азamatҳо фирор карданд. Сипоҳи Зевс онҳоро аз дарвозаи Тартар даруни ғор ронданд ва дарвозабон гузоштанд аз саддастҳо, ки то рӯзи қиёмат бурун наояд адӯ.

Сипоҳ – лашкар, артиш.

Падари бачаҳӯри Зевс ғаши Искандарро овард; чӣ кор карданашро надониста ба чуну ҷаро даромад. Вале Лисимах имтиҳон карданӣ шуд:

- Искандар, афсонай Зевсро шунидӣ, бозгӯ биқун ба ман.
- На устод, такрор биқун.

– Навашро мегўям. Гераклро...

– На. Такрор биқун, устод!

Лисимах тақрор бикард афсонаро.

– Акнун бигўй навашро. – Гўё беҳтарин бозиро нав пайдо карда бошад, беқарорӣ кард Искандар. Ва устод фармуд:

– Гераклро? Ахиллро?

– Ахиллро бигўй!

Лисимах сар андохт, ба ёд овард ва фармуд:

– Ман – Феникс, ту – Ахилл...

– На. Ту – Лисимах, ман – Искандар.

– На. Мегўям, ки ман ба чойи мураббӣ Феникс ҳастам, ки ба Ахилли писари олиҳаи Федика таълим медод ва аз рӯйи таълиму омӯхти ў Ахилл қаҳрамони диловар шуд.

– Чун буд?

– Чунон ки огоҳ ҳастӣ, начоди падарат ба Геракл ва начоди модарат ба Ахилл дакка меҳӯрад.

– Пас, ман кистам?

– Искандар.

– На. Зевс!

– Хуб, Зевс!

– На. Геракл!

– Хуб, Геракл!

– На. Ахилл!

– Хуб, Ахилл!

Баъди ин оромӣ набуд ўро. Мехурӯшид чу Зевс, то девон бикушад ва некӣ биқунад ба родмардон.

Ҳамчу Геракл шери одамхӯр ва аждари нӯҳсарро нобуд сохтанӣ буд, инчунин андар биёбони фароҳ ғизоли симинсоқи зарриншоҳро ба даст оварданӣ мешуд.

Вале дар боби Ахилл таваққуф бикард:

«– Аз нав бихон достони «Иллиада»-ро, ки Ҳуммери нобинои ту чигуна ҳамаи он чизҳоро тасаввур карда аст».

– Фарёд биқун ҷӯраҳоятро!

Ва Искандар Протеяро фиристод, то ҷӯраҳои барои бозӣ пазируфтаи Олимпиадаро ҷамъ оварад. Леоннати қӯҳистонӣ, Марсии бародари Антигона ва Гефестион – ёрони хушзварқро фаро хонд ва гӯш доданд ба Лисимахи ровӣ:

«Ахилл пури шоҳ Пелей ва олиҳа Фетида буд. Зодагон фол нишон доданд пешомади тифлро. Раммол Калхаси ғайбдон пешгӯй кард, ки Ахилл қаҳрамон ном мебардорад. Бисёр корнамоиҳо мекунад ва дар ҷангӣ Троя тири заҳргони хӯрда мемирад. Чунин пешгӯйӣ дили модари Ахиллро ба танг овард. Бикӯшид пешгирий кунад ҷангро, то

Ғизол – оҳу; оҳубара.

Раммол – фолбинанда ба тарзи рамл, ғайбӯй, пешгӯй, фолбин.

писарашибемарг монад. Шабе ба тани писар иксирини бемаргй (амвроза) бимолид ва бар оташ гузошт. Шабҳангом падарашибош шоҳ Пелей бедор бишуд ва чунин ҳолро дига ба чашмонаш бовар накард. Шамшер бисохт ва бичаҳид сўйи Фетида. Олиҳа аз тарс бигрехту бурун рафт аз боргоҳ ва паноҳ бурд андар кӯшки падараш Нерей, ки дар канори баҳр буд. Шоҳ Пелей писарро аз оташ бардошт, тамиз кард танашро ва ба тарбияи дўсташ Ҳирони қантарус (асподам) бидод. Ҳирон тифлро бо мағзи сари хирс ва ҷигари шер парво мекард. Бузургу тавон мегашт Ахилл ва дар шашсолагиаш ба ҷанги шерону гурозон медаромад, сайд мекард ғизолонро.

Олиҳа Фетида дар ғами писар буд. Пинҳонӣ ба воситай оби баҳр мерафт назди писар ва мединид ўро. Навозиш мекарду дастурҳо медод, вале аз боби бемаргй, ё фоли коҳин лом намегуфт. Бузург шуд Ахилл. Ба зўру тавон ва зебу фарр шўҳрат ёфт дар саросари Юнон.

Овоза шуд, ки сарвар Менелай зидди ҷанги Троя ялонро меҳонад. Чунин овоза олиҳа Фетидаро ба ташвиш андохт, зоро ў оқибати ин ҷангро аз пешгӯйи раммол медонист. Модар писарро бидуздид ва пинҳон кард андар ҷазираи Скироси баҳри Эгей, дар дижи шоҳ Ликомед.

Ахилл дар либоси духтарона миёни духтарони шоҳ умр ба сар мебурд. Касе огоҳ набуд аз асрори ў. Ва боз ҳамон раммоли даҳансиёҳ паноҳгоҳи Ахиллро ошкор кард ба сарвар Менелай... Одиссей ва Диомед дар сурати бозургон (савдогар) доҳил шуданд ба қасри Ликамед. Матоъ густуриданд, зарфҳову бозичаҳои заррин ва зарру зевар ба бозор бароварданд. Паҳлӯи матоъ сипару шамшер низ ниҳоданд. Духтарони шоҳ ба чизу чора часпиданд. Ахилл ба шамшеру сипар менигарист. Аз беруни диж ёрони бозургон шайпури набард бинавохтанд. Ахилл пиндошт, ки ҳуҷум оварданд душманон ба дижи шоҳ, зуд шамшеру сипар бардошт. Онҳо донистанд, ки ў Ахилл аст. Ба ҷанги Троя хонданд ўро. Ахилл розӣ бишуд. Дўсташ Патрокл ва мураббиаш Феникси хирадманд ҳамроҳи ў ба ҷанги Троя рафтанд.

Дар Троя Приами доро – набераи асосгузори ин шаҳр Ил умр ба сар мебурд ва Гектор ном писаре дошт, часур буду далеру шучоъ. Мамлакатро ў ҳифзу ҳимоя мекард.

Хабари ҷанг рафтани Ахилл ба модар расид. Олиҳа Фетида илоҷ ҷуст ва ба даргоҳи Худованди ҳунар Гефест афтод. Гефест ҳайрон бишуд, ки чӣ ҳоҷате олиҳаро оварда ба даргоҳи ў.

Фетида гуфт: «Писари маро ба ҷанги Троя бурданд. Силоҳ мебод ўро». Гефест олиҳаро ба коҳи ҳунари хеш бурд ва ба-

Шайпур – карнайча, карнайчи аскарӣ, сурнои биринчи даҳанкушода.

рои ў сипару шамшеру найзаву кулоҳ бисоҳт, ки ҳама мұнаққаш ва мұчалло буданд. Ва акси нури хуршед мегардониданд. Гефест хеле ҳунар кард дар сипар; симу зарру сурб биомехт ба ҳам ва нақш кард бар сипар. Сурати зиёд нақш карду нигор ва бахшид ба Фетида.

Фетида гоҳе назди писар омад, ки Ахилл бар часади чўрааш Патрокл мегирист. Олиҳа ором кард писарро ва силоҳ намуд. Дар чашмони Ахилл дурахшид. Ҳамчунон сипару шамшеру кулаҳхўд шўъла мепошиданд, ки ёрои нигаҳ кардан набуд касеро. Шод шуд Ахилл. Ҳадяро пазируфт. Ва рӯ овард ба корзор. Ахилл хичил буд аз часади миёни корзор мондаи Патрокли аз тири Гектор фавтида. Олиҳа ором бикард писарро:

— Осуга бош, ман илоче меёбам. Вале ту аввал назди пирони юнонӣ бирав, машварат бикун, пасон кучо меравӣ, майл турост.

Ахилл омад назди хаймаи Агамемнон, ки пештар баҳсу талоши зиёде карда буданд. Ахилл ба ҷанг ҳонд ўро. Агамемнони мачрӯҳ баромад. Чун Ахиллро парешону шўридаавзоъ бидид, роҳи оштӣ бичуст. Ахилл дарёфт, ки сарбозони юнонӣ майли ҷанг надоранд, ҳавои ватан доранд, ноилоч монд:

Қаҳрамони Трой Гектор хуни юнониёнро зиёд рехт. Юнониён маҷлис оростанд ва бозрафтанд ба ҷойҳои хеш; ноҳудо ба қишиғӣ, гурдону ялон ба хаймаҳо. Сарони юнонӣ омаданд ба хаймаи Ахилл. Ахилл мотам дошт ба марги Патрокл. Намехӯрд, наменӯшид, намехуфт. Агамемнон, Менелай, Одиссей, Нестор, Идоменей ва Феникс дилдориаш мекарданд, ором намешуд:

«— Ҳатто марги падар ё писари хурдсоли дар ҷазираи Скирос доштаам маро он қадар андӯҳгин намекард, ки марги ту Патрокл. Гумон доштам, ки дар ғурбат танҳо мемирам ва ту писари кӯчаки маро наздам меорӣ, Патрокл».

Саҳт гирист Ахилл. Зевси дилогоҳ ва пурдида аз сари кӯҳи Олимп бидид андӯҳи ўро. Афина — Палладаро ба хаймаи қаҳрамон фиристод, то бар сари синаи ў шаҳду иксирни неру бимолад. Олиҳа Афина тиросо бипарид сўйи Ахилл ва бимолид сари синаи ў шаҳду иксир, то пурзӯру тавоно бошад...

Искандар хоб медиҳ Ахиллро ва пайравӣ мекард, ҳатто дар бозии ёрон:

— Гефестион! Ман — Ахилл, ту — Патрокл... Сар кардем ҷангро!

Искандар сипари аз тунука соҳтаи Леонидро сўйи Офтоб медошт, то аксаш ҷашми душманонро хира кунад, вале Хуршед базӯр акс медод дар сипари хираи ў. Ҳӯди сарбозӣ буд кулоҳашон, аммо найзаву шамшерашон — чӯб.

— Ба ман шамшери ҳақиқӣ бидеҳ, Гектори ҷонсаҳт кушта нашавад ба чӯб.

Мұнаққаш
— нақшу нигор кардашуда, нақшин; нақшдор.

Ҳӯд — кулоҳи ҷангӣ, ки аз филиз соҳта мешавад.

— Сабр биқун, Искандар! Вақти шамшерзанй меояд.
— На! На! На!

Шамшери чўбй ба навниҳолон мезад, сарпарид мекард, гулҳои боғро мешиқаст ва хашм мегирифт ба ёронаш.

Хашм – ғазаб, қаҳр.

— Ту күшти Патроклро, Гектори бадгуҳар! Надонистӣ, ки ў ёри ман буд? Акнун адабатро бигир! Сипар дошт сўйи Офтоб, вале аксаш набуд.

— Имрӯз ҷангбозӣ намекунем. Сипари ман акси Офтобро надорад... Гӯштӣ мегирем.

Ва дар гӯштӣ меафканд ёронашро Искандар...

Ахилл чаро шарти Гекторро напазируфт? Оё ин кори ў аз рӯйи инсоф буд?

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

- Чаро Сорбон асарашибро «Достони писари Худо» ном гузаштааст?
- Чиҳатҳои тарбиявии порча аз «Достони писари Худо»-ро баён намоед.
- Саҳми Арасту дар тарбия ва таълими Искандар то чӣ андоза аст?
- Аз шунидани нақлу ривоятҳо Искандар худро чӣ гуна тасаввур мекард? Барои чӣ устодаш ба Искандар маҳз достонҳои паҳлавониро нақл мекард?
- Асар аз лиҳози услуб ва шакл чӣ гуна навишта шудааст?

БО ГУРӮҲ КОР МЕКУНЕМ

- Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Аз порча эпизоди ба худатон писандро интихоб кунед ва дар асоси он расм қашед.
- Дар асоси мавзӯъ тақдимот тайёр кунед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.
- Мулоҳизаҳои хешро дар асоси воқеаҳои дар порча аз романи «Достони писари Худо» баён намоед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҶИЛОНА

Китоби «Кадевар»-и Сорбон барои мутолиа тавсия карда мешавад.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ РОМАН

**Назарияи
адабиёт**

Дар адабиёти таълимӣ ба гурӯҳи мӯҳташами эпикӣ ҳамагӣ ду жанри адабӣ мансуб дониста мешавад, ки яке роман ва дигаре достони калон аст.

Роман калонтарин жанри ҳамосавӣ буда, воқеаи яклухт ва тафсилёфтари дар бар мегирад. Дар замону макони воқеаҳо васеъ ва серҳудуд мебошанд. Сужети роман хеле мураккаб аст. Дар он тамоми унсурҳои сужет ба зуҳур меоянд. Нависанда дар роман якчанд хатти зиддиятро кашида онҳоро ба яқдигар мепайвандад,

якеро тавассути дигаре тақвият медиҳад. Дар асоси ҳалли як зиддият барои зиддияти дигаре замина фароҳам меоварад.

Роман дар инъикоси зиндагӣ ва ё ягон давр имкониятҳои вазеъ дорад. Аз ҷумла, майдони пурвусъати он дар оғариниши қиёфа (портрет)-и мукаммали бадей, такрору таъкиди унсурҳои ҷолибу муҳими вай гувоҳи ин даъвост. Қиёфай қаҳрамон ба гузашти замон, мувоғиқи талаботи вазъият ва такомули характер ба тағиирот дучор меояд.

Манзара дар роман вусъати афзун дошта, лавҳаҳои ҳаёти иҷтимоӣ, минтақаҳои ҷудогонаи кишвареро пешӣ назари хонандада меорад.

Роман мавзӯъҳои зиёдеро фаро гирифта, доир ба воқеаҳои таърихӣ, масъалаҳои ахлоқӣ, фалсафӣ, ишқӣ ва ғайра навишта мешавад.

Достони мӯҳташам аз ҷиҳати ғунҷоиши масъала ва унсурҳои эҷоди бадей баробари роман мебошад. Шоир барои оғариниши образу ҳислатҳои барҷастаи бадей ба воқеа, сужет, зиддият, амалиёти персонажҳо вусъат мебахшад. Аммо бинобар ҷорҷӯбаи назм дар достон тасвири муфассали ҷузъиёт камтар дида мешавад.

Роман (фр. *roman*) – яке аз намудҳои эпикии тақявии адабиёти бадеист, ки ҷараёни мураккаби ҳаёт, доираи вазеи воқеа ва ҳодисаҳои зиндагиро дар тараққиёти онҳо акс кунонидааст. Дар роман нисбат ба повест ва ҳикоя тақдири ба ҳам печидай персонажҳои зиёде тасвир ёфтааст. Роҳи инкишофи ҳаёти инсонӣ, тақдир ва манфиатҳои ӯ дар роман ҳамин тавр тасвир меёбад, ки дар он характерҳо ва пояҳо – давраҳои ҳаёти вай бо рангорангияш ба эътибор гирифта мешавад.

Роман – достони бадеии мансур, ки ягон раванди мураккаби ҳаётӣ ё ҷандин ҳодисаи аз зиндагӣ гирифташуда ва инкишофи онҳоро тасвир мекунад.

Роман жанри маъруфи чинси ҳамоса (эпикӣ) мебошад ва аз дигар жанрҳои ҳамосӣ, ҷун қисса, достон, ёддошт, ҳикоя, новелла, афсона фарқ мекунад. Роман асосан ба наср ва баъзан ба назм навишта шуда, дорои имкониятҳои вазеи тасвир мебошад. Замону макон дар роман вазеъ ва фароҳ буда, воқеаҳо дар ҷанд маҳал рӯй медиҳанд.

Роман ҳамчун истилоҳи адабӣ дар Аврупои асрҳои миёна пайдо шуда бошад ҳам,

Жанр – гурӯҳбандӣ ва таснифи дохилии намудҳои таърихан суратёфтai адабиёт ва санъат: жанри ҳамосӣ, жанри лирикӣ, жанри драма (дар адабиёти бадей), жанри сураткашӣ (дар рассомӣ).

таърихи қадим ва бой дорад. Асарҳои ба роман шабоҳатдоштаро дар адабиёти қадими Юнону Ҳиндустон, Чин ва Ҷопон пайдо кардан мумкин аст. Пайдоиши романро дар адабиёти форсу точик ба асрҳои IV–V мелодӣ («Корномаи Ардашери Бобакон») нисбат додаанд. Асарҳои машҳури асримиёнагӣ, аз ҷумла «Абӯмуслимнома», «Доробнома», «Самаки айёр», «Қиссаи Амир Ҳамза», «Саргузашти Хотами Той», «Чор дарвеш»-ро, ки ба талаботи асосии жанри мазкур ҷавоб дода метавонанд, роман гуфтан мумкин аст. Дар адабиёти навини точик роман дар асоси анъанаҳои насли бадеии гузаштаи точик ва адабиёти русу ҳалқҳои дигари олам инкишоф ёфт. Нахустин романни адабиёти давраи нави точик «Дохунда» мебошад, ки ба қалами Садриддин Айнӣ тааллуқ дорад. Баъдан наслҳои гуногуни нависандагон ба таълифи роман рӯ оварда, ба комёбихои назаррас ноил гардидаанд.

Навъҳои роман дар раванди таърихи пайдоиш, ташаккул ва такомули худ аз ҷиҳати мавзӯъ ва услуби баён беш аз пеш вәсеъ ва доманадор гардида, паҳлухои гуногуни зиндагию фаъолияти ҷомеаи инсониро фаро гирифт. Вобаста ба ҳамин роман ба навъҳои гуногун тақсим шудааст, ки маъмултаринашон инҳо мебошанд: романни иҷтимоию оилавӣ, романни фалсафӣ, романни таъриҳӣ, романни таърихию инқилобӣ, романни тарҷумаиҳолӣ, романни асотирӣ, романни мочароӣ, романни ҳаҷвӣ ва ғайра. Дар адабиёти давраи нави точик романҳои иҷтимоиву оилавӣ, таъриҳӣ, таърихию инқилобӣ, тарҷумаиҳолӣ ва саргузаштӣ бештар мушоҳида мешаванд.

Барои чӣ романни «Дохунда»-и Садриддин Айниро аввалин роман дар таърихи адабиёти навини точик меноманд? Роман аз лиҳози мавзӯъ ва мундариҷа ҷанд ҳел мешавад?

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Роман чист ва аз дигар жанрҳои эпикӣ чӣ тафовут дорад?
2. Ҳусусияти асосии романро баён кунед.
3. Дар бораи эпопея ба таври мушахҳас маълумот дихед.
4. Кадом асарҳоро дугона, сегона, ҷоргона ва силсила меноманд?
5. Дар бораи таърихи роман чӣ гуфта метавонед?
6. Роман дар адабиёти давраи навини точик кай ва чӣ ҳел пайдо шуд?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Романи «Восеъ»-и Сотим Улугзода барои мутолиа пешниҳод ме-гарداد.

МҮЙМИН ҚАНОАТ

Мо дар ин мавзӯъ:

- доир ба мухтасари тарчумай ҳоли шоир ошной пайдо мекунем;
- мазмун ва мӯҳтавои порча аз достони «Гаҳвораи Сино»-и Мўймин Қаноатро шарҳу муҳокима мекунем;
- тафсилоти воқеаҳоро дар достон таҳлилу баррасӣ мекунем.

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Мўймин Қаноат 20-уми майи соли 1932 дар қишлоқи Курговади ноҳияи Қалъаи Хуми вилояти худмухтори Бадаҳшони Помир, дар оилаи деҳқон таваллуд ёфтааст.

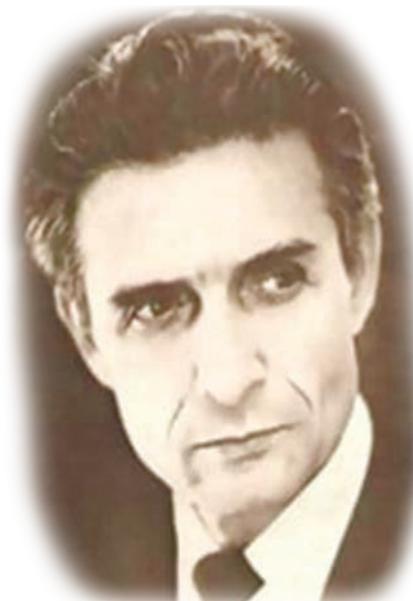
Мўймин Қаноат таҳсили ибтидоиро дар деҳаи Курговад мегирад. Баъдтар таҳсилро дар шаҳраки Фарм идома дода, мактаби миёнаро соли 1951 хатм мекунад. Сипас, ба шӯъбаи забон ва адабиёти тоҷики Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон дохил шуда, онро соли 1956 ба поён мерасонад.

Бо як қатор нишони сарисинагиу ифтихорномаҳо қадр карда шудааст ва ба унвони баланди «Шоири ҳалқии Тоҷикистон» ноил гардидааст. Мўймин Қаноат 18 майи соли 2018 вафот кардааст.

Эҷодиёти адиб. Мўйминшоҳ аввал ба ҳунари навозандагӣ ва сарояндагӣ майл доштааст. Вале баъдтар дар ў ҳаваси шоир шудан пайдо мегардад ва нахустин шеъраш дар синни 17-солагӣ дар васфи рӯди Панҷ эҷод мешавад. Намунаи шеърҳои шогирдонаи шоир ҳангоми таҳсил дар мактабҳои миёна ва олий дар рӯзномаи ноҳиявии «Ҳаёти нав» ва маҷаллаи «Шарқи сурҳ» ба табъ расидаанд. Аввалин маҷмӯаи шоир бо номи «Шарора» соли 1960 чоп гардид.

Соли 1977 Мўймин Қаноат барои достонҳои «Сурӯши Сталинград» ва «Тоҷикистон – исми ман» сазовори Ҷоизаи давлатии Иттиҳоди Шӯравӣ ва соли 1980 бошад, барои таълифи достони «Гаҳвораи Сино» ба Мукофоти ҷумҳуриявии ба номи Рӯдакӣ сарфароз гардонида мешавад.

Соли 1982 «Осори муNTAXаб»-и Мўймин Қаноат дар ду ҷилд дастраси хонандагон гардид, ки он шеърҳо ва тарҷумаҳои шо-

ирро дар бар гирифтааст. Фаъолияти тарҷумонии адаб аз давраи аввали эҷодиёти ў оғоз гардида, мунтазам давом меёбад. Мўймин Қаноат як қатор асарҳои адабони машҳури ҷаҳонӣ аз қабили А.С.Пушкин, Вилим Шекспир, Фридрих Шиллер, Генрих Гейне, Адам Митскевич, Робиндронат Такур ва Мӯсо Ҷалилро ба забони тоҷикӣ тарҷума кардааст.

Мўймин Қаноат дар адабиёти муосири тоҷик бо ашъори лирикӣ ва достонҳои лирикию эпикӣ ҷойгоҳи маҳсус дорад. Сабку услуб ва шеваи гуфтори ў ба худ хос буда, аксар ашъори ў дар мавзӯъҳои муҳими зиндагӣ, ки абадзиндаю ҷовидон ҳастанд, эҷод шудааст.

ЗАБОНИ ТО҆ЧИКӢ

Қанд ҷӯйӣ, панд ҷӯйӣ, эй ҷаноб,
Ҳарчи мечӯйӣ, бичӯ,
Бекарон баҳрест, гавҳар беҳисоб,
Ҳарчи мечӯйӣ, бичӯ.
Порсӣ ғӯйӣ, дарӣ ғӯйӣ варо,
Ҳарчи мегӯйӣ, бигӯ.
Лафзи ишқу дилбарӣ ғӯйӣ варо,
Ҳарчи мегӯйӣ, бигӯ.
Баҳри ман танҳо забони модарист,
Ҳамчун шири модар аст.
Баҳри ў ташбехи дигар нест, нест,
Чунки меҳри модар аст.
З-ин сабаб чун шӯхихои дилбарам
Дӯст медорам варо,
Чун навозишҳои гарми модарам,
Дӯст медорам варо.

Мӯъмин Қаноат ба шеърнависӣ кай майл намудааст ва аввалин шеърҳояш чӣ гуна ба табъ расидаанд? Адиг ба қадом ҷоизаҳои давлатӣ сазовор гардидааст?

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ПОРЧА АЗ ДОСТОНИ «ГАҲВОРАИ СИНО»

Достони «Гаҳвораи Сино» достони таърихист. Шоир дар ин достон диққати асосиро ба он лаҳзаҳои ҳаёти мутафаккири бузург додааст, ки аз гардишҳои муҳим ва тақдирсози таъриҳ дар худ асар доштанд. Ба ин маънӣ, ҳар боби достон ҳиссае аз қиссаи сарнавишти пири ҳакимони машриқзамин мебошад.

Мавзӯи сарнавишти Сино барои Мӯъмин Қаноат мавзӯи таърихи гузашта, имрӯза ва ояндаи тоҷикон буд. Бинобар ин, шоир ҳангоми эҷоди ин достон ба умқи таъриҳ фурӯрафта, зиндагӣ ва рисолати донишманди бузурго дар оинаи таъриҳ баррасӣ кардааст. Санадҳои таъриҳ барои равshan кардани моҳияти таъриҳ дар достон хизмат кардаанд.

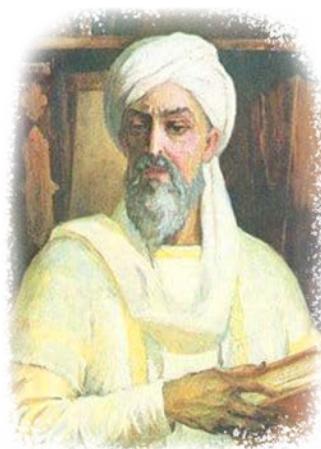
Мӯъмин Қаноат ба таъриҳ бо назари моҳиятҷӯйи нигариста, аз санаду воқеаҳо натиҷаи фалсафӣ мегирад. Рӯҳияи шоир барои дарёфти ҳақиқати сарнавишти ҳакими бузург созгор афтодааст.

Дар ин замина шоир кӯшидааст, ки моҳияти ҳаёти воқеии Синоро барои хонандагон муайян кунад. Барои ичрои ин кор таъриҳ ба шоир ёрӣ кардааст, асноди таъриҳ дар достон ба забон меоянд ва аз сарнавишти Ҳакими бузург, фарзанди арҷманди ҳалқ қисса мекунанд. Ҳақиқати сарнавишти Сино созмони достонро муайян карда, сартосари матни он аз корномаи Ҳакими бузург қисса мекунад.

Ба ин маънӣ аз саҳифаҳои аввали достон сар карда, Сино бар назари хонанда на фақат чун табиб, балки чун мутафаккири бузург ва инсони мумтоз намоён мегардад.

Сино дар тасвири Мӯъмин Қаноат қабл аз ҳама як инсони зинда ва инсони мутафаккире ба назар меояд, ки андешаҳои шадид ва ҷараёни ботини дили ӯро мефишорад. Ва ғоҳо пушаймониаш риққат меоварад.

Шоир бузургии рӯҳи Синоро аз назари ҳалқ қазоват мекунад, аз ривоятҳову ёдҳои мардум нишонаҳои шахсияти ҳакимро берун мекашад. Ба воситай сарнавишти Сино шоир дар бораи

Риққат –
мехрубонӣ,
нармдилӣ,
ҳисси ғамхорӣ;
таассур.

марг, неку бади дунё, табиати пуритилофи инсон андеша меронанд. Дар ин замина мо шарики ғаму шодии қаҳрамонҳои шоир мешавем:

То саҳаргаҳ Ситора мечунбид,
Тифл бо гоҳвора мечунбид.
Дар нигоҳаш самои пурхтар,
Аз карон то канора мечунбид.

Мегузаштанд зулмати шабҳо,
Дар назарбозиҳои кавкабҳо.
Субҳро мекушод бо саҳти –
Аллаи модарону «ё рабҳо».

Зери фоли баланди ахтарзод,
Бо баду некҳои модарзод,
Ба замин чун фариштаи хокӣ
Аз канори Ситора пой ниҳод.

Модар аз пас дуои ӯ меҳонд,
Афшана чирадаст меафшонд.
Пеш мерафту Афшана дар ҷой,
Бори ғурбат ба дӯши ӯ мемонд.

Дар Бухоро, ки дард арzon буд,
Дарди инсон атои Яздон буд.
Сад шифо дар китоб – дар ганчур,
Баста чун ганҷҳои Сомон буд.

Ганчур –
соҳибганҷ,
хазинадор,
хизонадор.

Омаду дар күшод зиндоноро,
Кард дар бар китоби дармонро,
Дар дили мөхрпарвари точик,
Чой бинмуд Ҳинду Юнонро.

Шамъу Сино ба роҳи матлабҳо
Ёр буданд шаб ҳама шабҳо.
Сўхт аз васли шамъ парвона,
Сўхт ў дар висоли кавкабҳо.

Зарра-зарра фузуду шаст омад,
Осмони баланд паст омад,
Зина-зина расид рӯйи манор,
Ахтари толеаш ба даст омад.

Дид, афсонаест, наҳси Зуҳал,
Дид, бечорагист нақши азал.
Як замоне худои худ гардид,
Дид, дар дasti ўст дasti ачал.

Ситорабону – номи модари Ибни Сино
Захрҳо ҳўрд, то шавад дармон,
Ранҷҳо бурд, то шавад осон
Мушкилоти ҳазораи Инсон
– Мушкили беканораи Инсон.

Зуҳал – шашумин сайёраи манзумаи шамсӣ аз лиҳози фосила аз Хуршед, ки сайёрае гозӣ бо қутре баробари Замин аст ва шомили ҳалқаи зебое аз зарроти ғубору тиккаҳои ях ва санг аст; Кайвон.

Дар шеър тимсоли Абӯалӣ ибни Сино чӣ гуна тасвир ёфтааст? Зери мағҳуми «Гаҳвораи Сино» чӣ дар назар дошта шудааст?

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

- Фикратонро дар такя ба матнҳои дар боло овардашуда асоснок кунед.
- Дар шеъри «Гаҳвораи Сино» кадом мавзӯъ ва масъалаҳо инъикос ёфтааст?
- Барои навиштани шеъри «Гавҳораи Сино» шоир сазовори кадом ҷоизаи давлатӣ гардидааст?
- Порчае аз шеъри мазкурро аз ёд кунед.
- Байти зеринро дар якъоягӣ шарҳ диҳед:
*Дид, афсонаест, наҳси Зуҳал,
Дид, бечорагист нақши азал.*

БО ГУРӮҲ КОР МЕКУНЕМ

- Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Аз достон эпизоди ба худатон писандро интихоб кунед ва дар асоси он расм қашед.
- Дар асоси мавзӯъ тақдимот тайёр кунед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолия ва шарҳу таҳлили достони «Сурӯши Сталинград»-и Мӯъмин Қаноат тавсия карда мешавад.

АБДУЛЛО ҚОДИРЙ

Мо дар ин мавзӯъ:

- доир ба муҳтасари зиндагиномаи Абдулло Қодирй шинос мешавем;
- мазмун ва мӯҳтавои ҳикояи «Дар бузкашӣ»-ро муҳокима мекунем;
- тафсилоти воқеаҳоро дар ҳикоя таҳлилу баррасӣ мекунем.

ШИНОСОӢ БО МУАЛЛИФ

Абдулло Қодирй 4-уми октябри соли 1894 дар шаҳри Тошканд ба дунё омадааст. Ў яке аз намоянданагони барҷастаи адабиёти наvin ва асосгузори романнависии ӯзбек дар ибтидои асри XX дониста мешавад.

Абдулло Қодирй таълими ибтидиро дар мактаби мусалмонӣ (1904–1906), мактаби маҳаллии русӣ (тузэм) (1908–1912), мадрасаи Шайх Абулқосим (1916–1917) аз худ кардааст. Солҳои 1925–1926 дар шаҳри Москвав курси дарсҳои адабиётро фаро мегирад. Ба ҳайси саркотиби

кумитаи ҳӯроквории шаҳри кӯҳна (1918), муҳаррири рӯзномаи «Озиқ ишлари» (Корҳои ҳӯроквонӣ, 1919), саркотиби шӯрои Иттифоқи касаба (1920), узви ҳайати таҳрири маҷаллаи «Муштум» (1923–1926) фаъолият кардааст.

Маҳорати адабии ў дар романҳои «Рӯзгори мозӣ» (1924–1926), «Каждум аз меҳроб» (1929), қиссаи «Обид-кетмон» (1934) зоҳир мешавад. Чанд асарҳои адабони ҷаҳон, аз ҷумла, «Хонадоршавӣ»-и Гогол (1935) ва «Боғи олуболу»-и Чехов (1936) аз ҷониби ў ба забони ӯзбекӣ тарҷума шудаанд.

Абдулло Қодирй соли 1926 ба сабаби интишори мақолаи «Дилҳои пур аз гап» дар «Муштум» ба муддати кӯтоҳ зиндонӣ мешавад. 31 декабри соли 1937 бо ҷурми «душмани ҳалқ» бори дуюм ба ҳабс меафтад ва 4 октябри соли 1938 дар шаҳри Тошканд ўро бо тирандозӣ ба қатл мерасонанд.

Ӯ ба ҷоизаи давлатии ба номи Алишер Навоӣ (1991) ва нишони «Мустақиллик» (1994) сазовор шудааст.

ҲИКОЯИ «ДАР БУЗКАШИ»

Азбаски дирӯз аз додоям рухсат гирифта будам, имрӯз бародарам низ «лозим нест, нарав» гӯён ба шӯр наомад. Бо ҳарос чоямро хӯрда ба самти саисхона давидам.

Додояму очаам ба завқ омаданд:

— Ҳа, бедасту по болу пар баровардӣ?!

Ман бошам, оғуштаи хаёлҳои худ тойи сиёҳи пешонисапедамро луч карда, бо ноҳуншона ин тараф он тарафашро ба молидан мепардозам. Ҷонвар типир-типир мекунад, сар мечунбонад, сумҳояшро ба замин мезанад, дум меафшонад... Дар ин ҳол ғарқи орзуҳои ширин ба андеша меравам: «Худо ҳоҳад, соли оянда чунон бузкашӣ кунам, ки ҳама маро нишон дода, «чапандози моҳир» будааст гӯянду аз даҳонашон об равад»...

Зини хурдаки муғулиро, ки тӯҳфае аз иди бузург буд, бо диidi хос ба пушти той задам. Лачоми уруси бо ҳазор илтимос аз тағоям гирифтари пок карда ба фукаш бастам, канортар рафта каму костии корамро аз назар гузарондам: пордум дар ҷояш, зин ҳам хуб нишастааст, камарбанд зичу маҳкам, лачом низ ба мисли лиғоми тӯраҳо! Аммо аз набудани пешбанди зин каме дилтанг шудам. Ҷанд лаҳза ба хаёл рафта, ба ёд овардам, ки бародарам як тасмаро барои лачом нигаҳ дошта буд. Оҳиста ба таҳхона даромадам. Ҳамон тасмаро ёфтаму аз он як пешбанди зин соҳтам.

Акнун тойи сари ҷо бетоқатам айнан мисли аспи тӯраҳо гардид. Ин сӯ, он сӯяшро тоза карда, лачомашро ба сутун гиреҳ задам. Дигар монд пӯшидани камзӯли сафедранги чӯчӯнча, шалвори уруси, мӯзай амирий, тоқияи бахмал... Ана баъд ба асп нишинем, тӯраи ҳақиқӣ мешавем-мемонем!

Очаам одати ачибе дошт. Ҳаргоҳ ягон либоси навтар пӯшиданӣ мешудам, ҷашмонашро аз ҳадақааш бароварда, «ҷувонимарг, чиркин мекунӣ, ягон тӯй шавад ҳам мепӯший!» гӯён гапи саҳт мезад. То каме «гиряи шайтон» накунӣ корат роҳ намеафтад. Он дам ҳам аз ҳамон эркагиҳо кардаму либосҳоямро пӯшида, рӯмоли шоҳиамро ба миён бастам. Дуздакӣ аз оча, беовоз ба хона даромадам, тозиёнаи нуқрадастаи додоямро ба миён ҳалонда, ба берун баромадам.

Хидматкор гӯшт меовард. Ба ў аз саисхона баровардани тойро фармудаму гӯштро ба очаам дароварда додам ва дубора тез ба берун давидам. Очаам аз қафо гап андоҳт:

Лигом –
лаҷоми асп,
инон.

Чӯчӯнча –
навъе порчайи
сафеди латифу нозук, ки
аз он либо-
си тобистона
медӯзанд.

— Либосҳоятро олуда накун, тоятро саҳт надавон, ба миёни бузкашон афтида намонӣ, бо ҷӯраҳоят аз канор истода тамошо кун!

Тойро аз хидматкор гирифта савор шудам. Домани чомаамро ҷамъ карда, ба гардани пешонисапед як-ду қамчин зада будам, ки ҷонавар ҷорхез зада ба роҳ афтод. Бо шунидани овози хидматкор, ки мегуфт «ҳа, боракаллоҳ, чапандоз!», саҳттар тозиёна задам, той ҳаллосзанон ба дав гузашт.

* * *

Вақте ки аз ҷӯйбори чуқуре тойи сиёҳи пешонисапедро қашида мебаровардам, дар назди як хона ба ҷанд нафар савораи қӯпкаритоз дучор омадам. Баъзеи онҳо аз дӯстони бародарам буданд, бо ман ҳолпурсӣ карданд. Яке суроғи бародарамро гирифт, ман арз кардам, ки ўсаҳарӣ ба майдони бузкашӣ рафта буд. Ҳамон ҷавон гуфт:

- Маҳкамбойи моро бузкашӣ ҷону дилаш аст!
- Ҷавони дигаре аз ман пурсид:
- Ба кучо сар гирифтӣ, бойбача?
- Каме бо хичолат ҷавоб додам:
- Ба бузкашӣ.
- Боракаллоҳ, чапандоз! Боракаллоҳ, чапандози матин! — овоз доданд онҳо.

Алалхусус, «чапандоз» номиданашон маро рӯҳбаланд кард, дар дил «бар падарат раҳмат» гуфта мондам, аз ҳуд ба ваҷд омада.

Мо як даста аспсавор раҳсипор шудем. Тойи ман аз аспони дигар намемонд, баъзан аз онҳо пеш гузашта мерафт. Ҳамон

Матин – устувор, маҳкам, событ.

лаҳзае, ки той сабқат мегирифт, «бас аспи даванд доред-а, бойбача» гўён пичинг мепартофтанд ҷавонҳо ба ман.

Сабқат – мусобиқа.

Ҳар кас дар ҳар хусус баҳс мекард, аҳёнан дар миёни сухан ба ман низ гап мепартофтанд, ман изо мекашидам.

Дар омади гап ҳангома дубора бо номи бародарам гарм шуд. Яке аз ҷавонҳо гуфт:

– То имрӯз қўпкаритозони зиёдеро дидаам, лекин дар муҳлиси касеро мисли Маҳкам вонахўрдаам.

Писари Собири осиёбон илова кард:

– Охир, падару бобоёни Маҳкам ҳама устоди бузкашӣ будаанд!

– Додарашро ҳам бинед, дувоздаҳ сол дораду аз мо қафо намемонад!

Бо ин сухан ба баданам мурғак давид ва кам монд, ки хандида фиристам. Ҷавони шофбуруте аз байни ҳамраҳон гуфт:

– Вақте ки додоям дар хусуси саворкориҳои бобои Маҳкам нақл мекунад, аз ҳайрат лаб мегазад кас! Аз миёни сад-дусад нафар худаш танҳо гавдаро канда мебаровардааст-е!

Писари Собири осиёбон бо таъкид афзуд:

– Он мардонро пири бузкашӣ гўйӣ ҳам меарзад!

Дигаре ба ҳангома ҳамроҳ шуд:

– Агар аспи хуб дошта бошию бозувони қавӣ, ту ҳам пири бузкашӣ мешавӣ-мемонӣ!

Таърифи бобоямро шунида қабат-қабат гўшт мегирам... Дар ҳамин асно аз пушти сар садои помонии аспе ба гўш мерасад, баргашта нигоҳ кунем, ҷавоне савори аспи саманд, бар рӯйи зин як бузи алоро гузошта меомад; гиребонаш боз буд, яктаҳи сабуке ба тан дошт. Ў ба мо расида воистод ва ба ҳама салом арз кард. Тӯғонака бо шумханд гуфт:

– Ин бор ёрӣ аз шумост, карвон!

– Ҳа, албатта, магар мешавад ба шумо барин бародарон ёрӣ надиҳем?! – гуфт он ҷавон ва афзуд: – Хуб, бичунбед, тезтар қадам бардоред!

Аз пушти он ҷавон ба суръати худ афзудем. Каме роҳ гаштему аз пойи аспони мо косаи сабраш лабрез шуд магар, як он ба гардани аспи худ тозиёнае зад ва гўё бол бароварду парида рафт. Мо танҳо як калом сухани ўро шунидем, ки бо ҳарос мегуфт: «Ман бояд тезтар равам».

Акнун сўҳбат дар хусуси аспи ҷавон гарм шуд.

Суханро Тӯғонака сар кард: – Ба саманди Валид гап не, хеле тезпо аст, пас аз бузкаш шудан чунин асп дошта бошӣ меарзад!

Ҷавони шофбурут бо нияти тақвият бахшидан ба гапи ў гуфт:

– Мисли боди рафраф парвоз мекунад!

Саманд – ин
чи: аспи са-
манд, ки ранги
баданаш зард
ё зарди рав-
шан ва ранги
ёлу думаш
сиёҳ аст.

Ҳамин дам ҳама якбора баланд хандиданд. Агарчи боиси хандаро намедонистам, ман ҳам ба онҳо ҳамовоз шудам. Яке аз ҷавонон дар ислоҳи сухани ӯ суоломез баён кард: – Мисли боди рафраф ё боди сарсар?!

Боди сарсар –
боди тунд,
боди шадид,
тундбод.

Шавқу завқи бузкашӣ ба Маҳкамбой аз кучо сарчашма мегирад?

* * *

Мо бо бародарам дар гузари «Дўмбуравот» воҳӯрдем. Ӯ бо дўстонаш барои дам кардани ош ба самоворҷӣ пул ҷамъ карда дод. Пушти ҳам дубора ба роҳ афтидем.

Дар пайроҳаи киштзор, ки ғайр аз зимистон дигар фасли сол обро намедид ва то ду газ билқ-билқ хокбодӣ буд, бист-сӣ саворкор бо ҳам дар роҳанд: яке аспашро чорхез мезанонад, дигаре лӯkkас занонда меравад.

Кӯча ғарқи гарду хок, одам одамро намешиносад. Ман ҳам бо ин хаёл, ки агар ба хонаамон баргардам очаам «либосҳоятро расво кардай!» гуфта дашномо ҳоҳад дод, бо эҳтиёт ба пеш меравам.

Хеле роҳ гашта ба майдони бузкашӣ омадем. Ачаб майдоне! Чор атрофаш ба дараҷаи дида нашудани басе калону кушод ба назар мерасид. Ба он қитъа мардуми зиёд рехта буданд, савораҳои кӯпкаритозу пиёдаҳои тамошобин бешумор.

Дар зери як дарахти сада дуто самовори бордонмонандро бо ҳезум пур карда мечӯшонданд.

Каме онсӯтар як-ду кас се-чаҳор ҳалта бодирингро ба якдигар такя дода, доди таъриф мезаданд: «Мирзо-қирон бодиринг! Қасир-қусир бодиринг!».

Бордон – як навъ ҷогаҳи нисбатан бузург.

Бародарам ва дўстонаш ба таги сада омада, дар назди палоси самоворчӣ аз аспҳо пиёда шуданд. Чун гармои офтоб баланд буд, ман ҳам рафта дар як гӯши дарахти сада истодам ва шурӯъ кардам ба мулоҳизаи дидгоҳи назар: одамони атроф дам ба худам, дам ба тоям зеҳн монда менигаранд, ман дар хичил шуда, ёли тойро хилол мекунам. Вағар-вуғур овозҳои бебарби чамъомадагон ба гӯш меояд, онҳо чошу пареш муентазири оғози бузкашианд. Яке мегӯяд: «Имрӯз бузкашӣ ҷолиб намешавад». Дигаре ўро рад мекунад: «Не, бародар, имрӯз бузкашии аҷоиберо ҳоҳем дид, чунки чапандозҳое мисли Салиму Мурод омадаанд!».

Боз касе меафзояд: «Ҳа, ҳа! Ҳар гоҳ Салим биёяд, бузкашӣ, бешубҳа, ҷолиб мешавад!». Ба ҷонибдории ин сухан ҳамчунин нафари дигаре илова мекунад: «Аспи Салим қазоқӣ аст, тозиёна боло намекунад, ҳайт гӯяд бас!». Боз як каси дигар ёдовар мешавад: «Онҳо се нафар буданд, ду сол аст, ки якеашон пайдо нест, ба он ҳеч як чапандоз баҳс намеомад!». «Э, зинда бош! – меафзояд дигаре. – Ман ҳам ўро чанд вақт аст, ки намебинам, як ҷавони ғалҷаи пакана буд-а?». «Бале, бале! Бар падарат раҳмат, айнан ҳамон ҷавон, ҳарчи суроғ кардам, аз касе даракашро наёфтам!».

Дар ҳаққи он ҷавон хеле баҳсҳо шуд. Агар яке мегуфт, ки «мурда хок шудааст», дуюмӣ дод мезад: «Не, зинда аст!». Дигаре таъқид мекард: «Дар зери асп монда, дар бемористон ҷон додааст!». Ниҳоят, як марди сӯфимаоб бетоқатона гуфт: «Нафаси хунук хосият надорад, бадгумон нашавед!». Боз як кас дар миён гап партофт: «Боке нест, ки аз дунё гузашта, ба ин ин қадар ҷанҷол?!». Ва ҳамин дам нафари дигаре «бекор куштаем-дия!» гуфта ханда кард. Овозе шунида шуд: «Ҳеч гоҳ, аслоло!». Пас аз мағалу сарусадо ба гӯш меомад: «Ҳа, ҳа!... «Не, не»...

«Бубинед, бузи кўпкарӣ ҳам омад!» гуфта ни касе ҳамаро ором кард, ҷашмҳо ба сӯйи буз дўхта шуданд. Пас аз лаҳзае овозҳо садо доданд: «Бузғола будааст! Барои чапандози хуб кирои бузкашӣ нест!» «Ҳаминаш беҳтар, ҳаминаш!». Ҷанҷоли чамъомадагон бо ворид шудани ду нафар аспсавор ба майдон фурӯ нишастан ва суханҳое ба гӯш расидан гирифт: «Салим-чапандоз!», «Мурод-чапандоз!».

- Сиёҳчурдааш Салим ё чӯтураш?
- Бозувони Салим бақувват аст!

Яке аз саворкорон ба аспи абраш ва дигаре ба аспи аблак нишаста меомад, ҷавонҳои аботӯши

Ғалҷа –
(гуфт.) одами кӯтоҳқади фарбех.

Абраш (ранги асп) – ранге, ки нуқта ё лаккаҳои сафед бар рӯйи ранги асп дорад, ало, ҳарранга.

Аблак (ранги асп) – сафеду сиёҳ, ало.

бовиқор буданд. Бо омадани онҳо халқ ноором шуд, одамон ба яқдигар мегуфтанд:

– Акнун бузкашии ҳақиқиро мебинӣ!

Сар ҷунбонда меафзуданд:

– Имрӯз як бузкашии қиёмат шуданаш аниқ!

– Нигоҳ кун, аспи Мурод гӯё бол баровардааст!

– Кадом якеро мегӯйӣ? Оне, ки абраши обиранг аст ё бӯр?

– Ба ҳар ду ягон асп баробар намешавад, дутой аз зоти олианд!

– Аспе, ки гӯшҳои рост дорад, даванд аст.

– Ба гӯш ҳеч рабте надорад, ҳама гап дар зоташ!

– Не, не! Ҳангоми шиҳакашии баланд худам санцидаам!

– Мегӯянд, аспи сиёҳ даванд меояд, сиёҳаш беҳтар, сиёҳаш!

– Раҳматӣ падарам вақти интихоби асп ба пояш нигоҳ мекард, ҳама гап дар поҳояш!

Ба ин навъ баҳсу мунозара авҷ мегирад, ҳар кӣ бо нафари дар паҳлӯящ буда талош мекунад. Ман ҳам ба тойи худ назар афканда, сифатҳои гуфтаашонро дар вай мекобам: агар меёбам хушҳол мешавам, агар на, малул мемонам...

Аз гузарамон ҳам ошноёнам Нурхон, Ҳайдари гунг, Шокири фисин бо аспҳои худ лӯkkас зада омаданд. Мо чор нафар аспҳоямонро дар як саф ороста, аз ин вару он вар ба гап даромадем. Нурхон баҳонаи худро барои пурсидани йӯргарави ало аз падараш ба ёд оварда меҳандад. Ҳайдари гунг роҷеъ ба ин, ки дар роҳ аспи самандаш ба байтали Шокири фисин наздик шуда шиҳакашӣ кардааст, гап зада, Шокирро масхара мекунад. Ҳама меҳандем. Шокири фисин сурху сафед шуда мегӯяд: «Шармам омад, аз ин пас ба ин модиён намешинам». Ҳамраҳонам ба зин-

банди тойи ман ҳавасашон меояд, нархашро мепурсанд. Ман мегўям, «понздаҳ танга» ва барои муҳобо қамчини нуқрадастаро низ бозӣ доронда тақ-тақ ба қоши зин зада мемонам. «Ку, бубинем, дар ҳақиқат нуқра аст?» гӯён тозиёнаро аз дasti ман мегиранд ва муоина мекунанд.

Хеле вақт гузашту ниҳоят бузғолай забҳшударо ба пеши худ гузошта Орифи саркор ва аз қафои ўчапандозҳои маъруф кулоҳи худро яклаба пӯшида, бар рӯйи зин қаҷ нишаста, ба майдон ба ромаданд. Ҳозирин бо дидани лошай буз сарусадо баланд карданд: «Ваҳ, ҷонавар, будай-ку!». Касе дар ин миён савол кард:

— Хуни бузро тоза шуста бошанд?

Орифи саркор ҷавоб дод:

— Хотирчамъ бошед! — ва гавдаро «шалақ» ба замин партофт ва баъд ба мардум наздиктар омада арз кард: — Бародарон! Баҷаю қӯдаконро ба канор гиред, нашавад, ки ба зери пойи аспон бимонанд. Ҳар кас аз худаш эҳтиёт шавад, дар ин бузкашиҳо ҳатар ҳамеша дар камин аст!

Орифи саркор аз мардум фотиҳа гирифта, асп давонда ба самти тӯдаи саворон рафт. Тамошобинон ба наздикони дар тӯда будаи худ доду фарёд мезаданд: «Хуб, акнун як ғайрати худро нишон дех-чӣ!».

Бузкаши ҳар шуд...

Яке мегирад, дигаре мекашад. Ба паҳлӯи дувумй асптози севумй ва ҷорумй ҳамроҳ мешавад, якбора ба ҳашт сӯ кашоқаш мекунанд, ба васат асптозони дар гӯшаҳо буда низ ҷафс шуда медароянд, ба гавда панҷа зада ба зери зону гирифтани мешаванд. Хеле ачиб... ҳар кас саъӣ дорад ҷасади муталлоширо ба зини худ зер кунад, вале ба ин мұяссар на-мешавад, чунки ҷандин даст аз думу пою шонаи он дошта ба самти муқобил мекашанд. Аз миёни тӯда қанда гирифтани кори осон наменамояд. Аҳёнан ба назар мерасад, ки касе аз миёни саворкорон гавдаро соҳиб шуда мебарорад, лекин бузкашони дигар аз қафои ўбо ҳаёҳу ҷаспиди мегиранд ва дар даҳ-понздаҳ қадам ба ҷасад даст меёбанд. Боз ҳам қашокаш авҷ мегирад...

Аз ин тараф доду бедоди тамошобинон гӯшҳоро кар мекунад: «Ба зин зер кун, ба зин!», «Сари аспро мон, ба зери шикам тозиёна зан!», «Кам наёр, маҳкам дор!», «Лаҷомро озод кун, қамчинро ба дандон гир, ба чапу рост ҳаёлатро нагурезон!», «Гирифтӣ, гирифтӣ!», «Аз даст надеҳ, ба чап гард, ба чап!», «Нигаҳ дор, сар надеҳ!», «Вой лаънатӣ, аз даст додӣ-я, бо ин ҳолат худро бузкаш ҳам меҳонӣ?!», «Аспат ҳаром мурад туро, худаш асп аст ё ҳар — он ҳароммурда?»... Гоҳо лошай буз ба замин меафтад ва қадом яке аз тамошобинҳо давида рафта онро озод бардошта,

Муталлоши
— пароканда,
пош-пош.

ба бародар ё ошно, ё ягон саворкори наздики худ додани мешавад, аммо чапандозони дигар ба ин роҳ надода, дув-в ба сўяш мерезанд. Ҳарчанд саъй мекунад аз даст надиҳад, дигарон ўро дар васат гирифта саҳт фишор меоваранд.

Бечора пас аз чанд муддат ланг-лангон ё дастҳояшро молмолон базўр раҳой меёбад ва аз миён хорич мешавад.

Падар писарро, бародар додарро намешиносад, дар зери гарду хок ҳар кас арақшору сўхтаю пухта овораи ба зин зер кардани лошай буз аст. Агарчи сар мешиканад, чашмаш мебарояд, аз асп афтода дасташ лат меҳӯрад, парвое надорад... Коре карда лошаро ба зери по зер карда гирад шуд... Охир, ҳамин дастёй ба наъш нашъа аст!

Лекин ба зин гирифтан ба ҳар кас мұяссар намешавад, онхое, ки чапандозҳои асиланд ба ин кор даст меёбанд; бо азобе, мурданивор ҳам бошад, лошай бузро зери по гирифта, ба аспи худ тозиёна мезананд ва панҷоҳ-шаст қадам дуртар мераванд, ки боз дар муҳосираи аз қафо омадагон мемонанд. Дубора кашмакаш...

**Тозиёна –
қамчин.**

Аз оғози бузкашӣ ягон соат вақт гузашта буд. Якбора саворкорон орому беовоз шуда, ба чойи кашокаш гирди ҳам омаданд. Мо – тамошобинҳои савору пиёда низ давида ба васати майдон рехтем. Азбаски ман дертар рафтам, васатро мардуми савораю пиёда соҳиб шуда буд. Ман дар канор мондам. Ҳарчанд зўр задам, илочи ба дохил даромадан наёфта, ба даҳони одамон нигоҳ карда истодам. Лекин ҳодисаи дар байни бузкашон ба амал омада барои дигарон низ мавҳум буд. Дар чехраи ҳама аломати таачҷуб менамуд, аз яқдигар мепурсиданд: «Чӣ гап?».

**Мавҳум –
тасаввурӣ,
хаёлӣ.**

Чанд дақиқа гузашту овозе шунида шуд: «Начунбонед, начунбонед!», халқ дубора ба шигифт омад. Аз миён садое баланд шуд:

– Гардед аз роҳ, ҳӯй! – мардум худро ба канор кашида роҳ кушоданд.

– Чӣ гап, чӣ гап?

– Ҳеч гап не... Эсанбойро асп зер кардааст!

– Чойи хавотир нест?

– Не, камтар...

Одамҳо ба ҳамдигар назар афканда, «фалокат-фалокат» гуфта монданд. Ба ин сўву ба он сў теладеҳон панҷ-шаш кас марди дар зери асп мондаро бардошта бароварданд. Бо ёрии яқдигар ўро оварда дар зери дарахти сада хобониданд.

Дарҳол як нафарро ба ароба фиристоданд. Яке бо нияти доностани ин, ки Эсанбойи чун мурда хоб зинда аст ё не, ба рӯяш об пошид. Аз ҷо начунбид.

– Бечора, дар таги пойи панч-шаш асп монда рафт! – Агар дар зери даҳто асп ҳам мемонд ҳең гап набуд, лекин аз чойи нобобаш зер кардааст, зоҳирсан...

– Умраш боқӣ бошад, ҳең қисса не.

Ман аз хаёл гузарондам: «Бечора дар иди соли гузашта ба ман ним сўм идона дода буд. Илоҳо хуб шавад».

Ароба омад. Эсанбойро ба рӯйи ароба хобониданд.

Бародарам ва се-чор нафар рафиқаш дар канори ароба ҳамроҳи Эсанбой ба шаҳр рафтанд.

– Шўрпахта кунад, паҳоли сўзон гузорад, – шунида мешуд аз қафо овозҳое.

Пас аз гуселонидани онҳо бузкашӣ дубора идома ёфт. Ман бозиро то охир тамошо кардам. Нағз шуд, ки дигар ҳең кас дар зери асп намонд.

* * *

Дирӯз бо аспгардӣ саҳт қӯфта шуда будаам магар, ба маҳзи таги қӯрпа даромадан мисли таррак ба хоби маст рафтаам. Саҳарӣ очаам қӯрпаро аз болоям кашида ба ҷонам ҳалид:

– Хез, зуд бош! Хез аз ҷоят, додоят биёяд аниқ меқушад!

Ман хоболуд ҷашмонамро базӯр күшода пурсидам:

– Додоям магар ба бозор нарафт?

Очаам ҷавоб дод:

– Додоят дар ҷанозаи Эсанбой!

Ҳобам ғурехт.

Таррак – ҳар-
бузай норасида
ва нопухта.

Мутарҷим Юнуси Имомназар

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

- Чаро ҳикоя «Дар бузкашӣ» ном гирифтааст?
- Хусусиятҳои фолклории ҳикояи «Дар бузкашӣ»-ро баён намоед.
- Мазмун ва моҳияти ҳикояти «Дар бузкашӣ»-ро чӣ ташкил меқунад?
- Чаро шавӯ муҳаббати мардум ба маросими бузкашӣ зиёд аст?

БО ГУРӮҲ КОР МЕҚУНЕМ

- Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Аз ҳикоят эпизоди ба ҳудатон писандро интихоб кунед ва дар асоси он расм қашед.
- Дар асоси мавзӯъ тақдимот тайёр кунед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

«Рӯзгори мозӣ»-и Абдулло Қодирӣ барои мутолия тавсия карда мешавад.

БОБИ V. СИМОҲОИ МУХТАЛИФ

ҲАКИМ КАРИМ

Мо дар ин мавзӯъ:

- доир ба ҳаёт ва фаъолияти адиби хушсалиқа ва ҳикоянависи моҳир маълумот мегирем;
- дар бораи хусусиятҳои муҳими ҳикоёти Ҳаким Карим ва нақши онҳо дар адабиёти навини тоҷик таассурот ҳосил мекунем.

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Ҳаким Карим соли 1905 дар шаҳри Хуҷанд дар оилаи тоҷир таваллуд шудааст. Пас аз таҳсили ибтидой соли 1925 Омӯзишгоҳи кишоварзии Хуҷандро хатм карда, дар солҳои 20-уми асри XX дар вазифаҳои гуногуни ҷамъиятӣ адои хизмат кардааст. Ҳаким Карим дар баробари корҳои зиёди ҷамъиятӣ дар муҳорибаҳои зидди босмачиён низ иштирок кардааст. Сипас, солҳои 1929–1930 дар Доғонишкадаи кишоварзии Тошканд таҳсил карда, аввали солҳои 30-ум дар Нашриёти давлатии ҳалқҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ дар Москвава бахши тарҷумаву таҳрири Идораи табъу нашри шаҳри Душанбе фаъолият бурдааст. Ҳамчунин, муҳаррири рӯзномаи «Пролетари Хуҷанд», вакили Анҷумани якуми нависандагони шӯравӣ (1934) будааст, яъне Ҳаким Карим аз соли 1934 узви Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон будааст. Вақте ки соли 1941 Ҷонги Дуюми Ҷаҳонӣ сар мешавад, бо ҳоҳиши худ ба хидмати аскарӣ рафта, дар муҳорибаҳои шадид иштирок кардааст. Аммо пас аз як сол, яъне соли 1942 дар муҳорибаи Старая Русса вафот мекунад.

Фаъолияти эҷодии адиб. Фаъолияти эҷодии Ҳаким Карим ҳанӯз аз понздаҳсолагӣ оғоз шудааст. Ҳаким Карим дар навиштани ҳикояҳои типи нав маҳорату ҳунари хоса дошт ва дар эҷодиёти ў жанри ҳикоя мавқеи асосӣ дорад. Ҳаким Ка-

Тип –
намуна.

рим аз поягузорони ҳикоя ва новеллаи нави адабиёти навини точик маҳсуб мешавад. Вай дар иншои ҳикояҳои марғуб ва новелла ҳамто надошт. Нахустин ҳикояҳои ўсоли 1932 таҳти унвони «Тӯҳфа» ва «Бегӯш» тариқи моҳномаи «Барои адабиёти сотсиалистӣ» интишор ёфтааст. Ба шакли алоҳида соли 1933 аввалин маҷмӯаи ҳикояҳояш бо номи «Садои рӯзҳо» рӯйи чопро дидааст. Баъдан маҷмӯи ҳикояҳояш муттасил таҳти номгӯи «Ҳикояҳои майда» (1935) ва «Ҳикояи устоди мисриён» (1935), «Оқшуда» ва ҳикояҳои дигар» (1936), «Ҳикояҳо» (1940) пешкаши хонандагон гардидаанд. Дар эҷодиёти Ҳаким Карим жанри новелла низ ба назар мерасад. Беҳтарин новеллаи ў, ки шабеҳи шеъри мансур аст, «Марҳабо, баҳор!» ба шумор меравад, ки намунаи олии суханварӣ дар адабиёти ҳамон давра ва вирди забони ҳамагон гардида буд. Инчунин дар адабиёти точик ҳикояҳои «Баҳор» ва «Монанди гул нашкуфтӣ»-и Ҳаким Карим намунаи хуби ҳикояҳои лирикӣ дониста мешаванд.

Новелла – жанри маҳсуси эпикӣ-насрӣ.

Ҳаким Карим дар адабиёти точик нахустин силсилаи ҳикояҳоро оғарид.

Баъди вафоти нависанда чанд китоби ў тақроран чоп шудааст, ки «Ҳикояҳо» (1957), «Одам дар халта» (1959), маҷмӯаи «Ҳикояҳо» (ба ҳуруфи арабӣ, 1961), «Оқшуда» (1965) ва ғайра аз он ҷумлаанд.

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

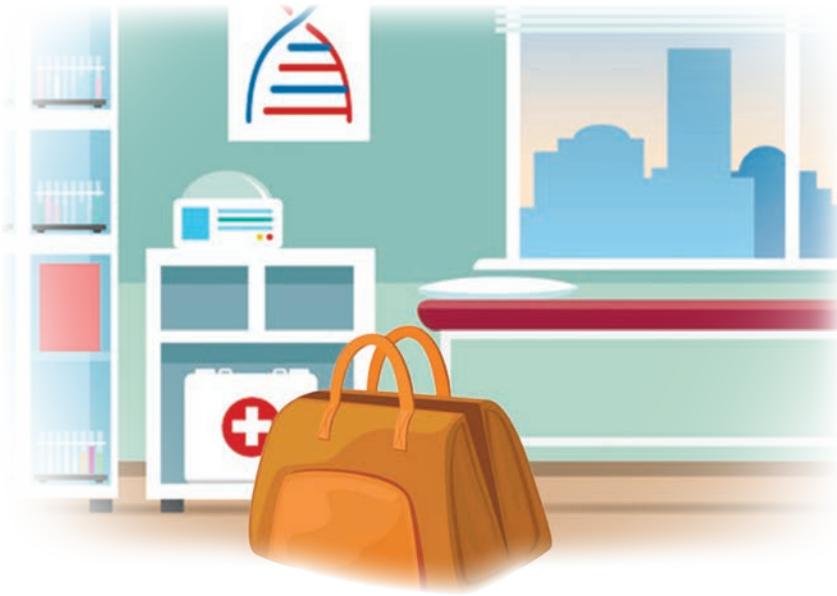
ҲИКОЯИ «ОДАМ ДАР ХАЛТА»

Ўро чанд кас ба машинаи «ёрдами таъчилий» бор карданд. Ҳанӯз ҳам вай дар халта буд. Дар машина аз халта фақат каллашро бароварда монданд. Рӯйи занбар хобида буд. Чашмонаш пӯшида буданд. Ҳуш дошт, ё не, ҳеч кас муқаррар карда наметавонист. Машина рост ба қасалхонаи шаҳр равон шуд.

Бадбахтона имрӯз дар машина доктори навбатчӣ набуд. Ҳеч яке аз санитарҳо ба зинда мондани ў бовар намекард. Ҳар кас ба хаёлаш «албатта, мемирад» мегуфт.

Ҳангоме ки дар ҷарроҳхона ўро аз халта қашида гирифтанд ва ба рӯйи столи ҷарроҳӣ гузоштанд, одам ё лаҳми гӯшт будани ўро фарқ кардан душвор гардид. Куртаву эзораш ақаллан доғи сафеде надошт. Гӯё пӯшоқи ўро ба хуми қирмизии рангрез ғӯтонида гирифта буданд. Дар баъзе ҷойҳои куртааш хуни сиёҳтоб шах шуда монда, ба назар ҳамчун гӯштпорае менамуд. Дар ҷарроҳхона оромӣ ҳукмфармо буд. Доктори қалон – марди солҳурда бо диққати том

Қирмизӣ – сурхи баланд.

бо пахтаи тар хунҳои ўро мешуст. Яке аз ҳамширагони шафқат, зани қадбаланд, хушсимо ба ў ёрӣ медод. Дар ниҳоят он зан тоб оварда натавонист:

– Ҳайвонҳо! – гуфту беихтиёр бо остини пешбандакаш ашконашро пок кард ва бо ҳамин ҳомӯширо вайрон намуд. Доктори калон гап назаду аз паси айнакаш ба вай як нигоҳ карда гирифт.

Барои чӣ ҳикоя «Одам дар ҳалта» унвонгузорӣ шудааст? Чаро аз ҳама бештар ба ў ҳамшира таваҷҷӯҳ зоҳир мекард?

Доктор корашро тамом кард ва ба ҳамон ҳамшира:

– Осуда бошед, баъд аз ду ҳафта тамоман сиҳат шуда мөравад, – гуфт ва ба дигарон фармуд, ки ўро ба хонаи алоҳида бурда хобонанд.

Рӯзҳо пай ҳамдигар мегузаштанд. Ҳамон ҳамшира аз ў ҳеч дур намешуд. Бемор рӯз ба рӯз беҳтар мешуд. То мӯҳлати доктор таъинкарда вай хеле дуруст шуда монд. Ҳатто бо ёрии як кас оҳиста-оҳиста роҳ мегаштагӣ шуд. Ҳамшира чӣ навъ рӯй додани воқеаро аз ў ҳеч намепурсид ва хаёл мекард, ки бо ҳамин азобҳои қашидаашро ба ёдаш меорад ва ўро аз сари нав азоб медиҳад.

Имрӯз вай дар болои каравот паҳлу зада нишаста буд. Ба ҷойи чилим папиросеро, ки ҳамшира аз доктори калон илтимос намуда оварда буд, мекашид. Рӯзҳои гузашта ва азобҳои қашидаашро як ба як ба ёдаш меовард. Вале чӣ тавр ва аз кучо ба ин ҷой омада мондани худро тасаввур карда наметавонист. «Ҳар чӣ ҳам бошад, аз як мурдан мондаам» гӯён худ ба худ табассум намуд ва дуди

папиросашро фағона занонд. Ҳангоме ки ҳамшира ба хона даромад ва аз ў ҳолпурсй намуд, вай бо садои паст:

– Маро ба ин чо кӣ овард? – гуфт.

– Мо овардем! – гуфт ба ҷавобаш ҳамшира ва гапро ба сӯйи дигар бурд, аз аҳволи қасалхона гап сар кард. Нихоят тоқат карда натавониста, дар охири гапаш:

– Шуморо кӣ зад? – гуфт.

– Одамон! – гуфт ба ҷавобаш вай ба ҷашмони сиёҳ ва мижгонҳои дарози ҳамшира синча кард ва хеле вақт ором монд.

– Ман дар меҳмонхонаи шахсе будам, – гӯён оҳиста-оҳиста ба ҳикоят сар кард.

– Палавро дам карданд. Ҳамагӣ ба дастшӯй шурӯй кардем. Ёд дорам, ба лаби обрез наздик шудам ва соҳиби хона аз офтоба ба дастам об мерехт. Як чизе ба таҳтапуштам саҳт расид. Сарнагун шуда ба рӯйи таҳтаи обрез афтодам. Ҳамон зарб чанд бори дигар тақрор шуд. Дигар аз дунё ҳабар надорам. Вақте ки ба ҳуд омадам, ҳудро дар ҳамин хона дидам.

– Вайҳо ба шумо қасддор буданд? – ҳамшира бо саросемагии бачагона ба ў савол дод. Вай табассум намуду аз симои гулгуни ҳамшира ҷашм наканда:

– Ҳа, – гуфт. Дигар ҳамшира ўро ба ҳолаш намонд. Вай ҳам маҷбур буд, ки воқеаро як ба як нақл намояд:

...Се моҳ боз ман котиби ячейкаи партиявии ҳочагӣ будам. То он дам дар МТС тракторронӣ мекардам. Ин ҳочагӣ хеле қалон бошад ҳам, низоят ақиб монда буд. Ягон бор ягон планашро иҷро накарда буд. Шӯъбаи сиёсий барои қувватнок кардани кор, маро ва якчанд рафиқони дигарро аз колхозҳои бақувват гирифта, ба ин колхоз фиристод. Чанд рӯзи аввалро мо бо ошношавӣ бо пастию баландиҳои ҳочагӣ гузаронидем. Баъд корро сар кардем. Дар тамоми соҳаҳо кор ба ҷӯш даромад. Вале дар ҳар қадам ба зиддият дучор шудем. Ҳатто шабе ба 20 қанор пахтаи чинаки якуми мо оташ заданд...

Ячейка –
бахш, қисм,
гурӯҳ.

Қанор –
чуволи қалон.

Симои ҳочагӣ ба мо равшан шуд. Дар ҳочагӣ 7–8 нафар қасоне буданд, ки ҷойи онҳо ҳочагӣ набуд. Чаро онҳо дар қишлоқ мондаанд, ҷаро кулак шуда нарафтаанд, номаълум. Онҳо ҳатто ба колхоз ҳам даромада гирифтаанд...

– Чаро онҳоро аз колхоз ҳай накардед? – гуфт ҳамшира сұхани ўро бурида.

– Сабр кунед, – гуфт ба ҷавобаш ў ва як дона папирosi боқимондаро қашид. Пас «ҳама кор ба навбаташ мешуд» гӯён боз ҳикояташро давом намуд:

Баёни тафсилоти воқеа аз ҷониби нависанда чӣ гуна сурат гирифтааст?

— Мо онҳоро аз хочагӣ баровардем. Тамоми корҳои хочагиро аз нав дуруст кардем. Натиҷа ҳамин шуд, ки то ҳамон рӯзе, ки вайҳо маро ба ин ҳол оварданд, колхозамон плани солонаи пахтасупориро 95 протсент иҷро карда буд. Баъд аз ду рӯзи дигар мебоист, план пурра иҷро шавад... Намедонам, ҳозир аҳвол чӣ тавр бошад? Маро ҳеч кас пурсида наомад?

Протсент –
фоиз.

Ҳар рӯз гурӯҳ-гурӯҳ дехқонон меоянд, аммо доктори қалон барои даромадан ба пеши шумо иҷозат намедиҳад. Ҳар рӯз «кандак, фақат ҷанд рӯзи дигар сабр кунед, дуруст шуда меравад» мегӯяд. Ин кулчаҳо, ҳарбузашо ва ангурҳоро ҳамонҳо мейранд, – гуфт ҳамшира.

Вай ҳам дигар ғап назад. Ҳар ду хомӯш шуданд. Аз пешонаи ӯ арақи хунук ба шоридан сар кард. Ҳамшира оҳиста-оҳиста онро пок карду:

— Шуморо монда кардам, хоб кунед, – гуфт.
— Не, баръакс, маро дилшод кардед, – гуфт ӯ ва боз ба сухан даромад:

...Онон аз ин пеш ҳам як бор ба ман ҳуҷум карда буданд. Вале он дафъа ҳам ба муродашон нарасида буданд...

Дар сари роҳи ман, аз идораи колхоз то хонаам, дар лаби ҷӯй ғайр аз дарахтони дигар, як бех дарахти сада ҳам ҳаст. Ин дарахт бисёр қалон ва босалобат аст. Дар тобистон аз қабатҳои он заррае нури офтоб намегузарад. Дар шабҳои маҳтоб зери он гӯр барин торик аст.

Шабе, баъд аз маҷлиси партияйӣ, дар идора нишаста хеле кор кардам. Шаб аз нисиф гузашта буд. Қишлоқ дар хоб буд. Гоҳ аз дур, гоҳ аз наздик сагон аккас мекарданд. Дигар ҳеч садоे хомӯшии шабро вайрон намекард. Дар идора маро хоб пахш кард. Ҳамёзакашон ҷомаамро ба кифтам гирифтаму ба кӯча баромадам ва рост ба тарафи хонаам роҳ сар кардам.

Торикшаб буд. Ман аз торикий наметарсидам. Ба ҳамон садаи қалиқ қариб дусад қадам монда буд, ки саг барин як чизи чорпо аз таги сада баромада ба тангӯчае, ки дар рӯ ба рӯи он буд, даромада пинҳон шуд. Дилам ҳаросид. Бо вучуди он «саг будагист-дия» гуфтаму ба худ тасалло додам. Ба ҳар ҳол аз кисаам «наган»-ро бароварда тайёр шудам ва ба роҳам рафтам гирифтам. Чанде ки ба сада наздиктар мешудам, ҳамон қадар зиёдтар дилам метапид. Ба сада наздики понздаҳбист қадам монда буд, ки дар зери он шабаҳи ду касе ба назарам намуд. Ва аз тангӯча ҳам ғибир-ғибири садоҳо шунида шуд. Бо садои баланд:

Наган – як навъ таппончай ҳафттира, ки тирдони чарх зананда дорад.

— Кист он? – гуфтам ва аз «наган» як тир холӣ кардам. Ба ҷойи ҷавоб садои баланди дашном баромад. Ва аз ҳар ду тараф ҷор кас баромада пеши роҳамро гирифтанд.

Дигар фурсатро аз даст додан мумкин набуд. Ба ақибнишинй сар кардам. Ман дам ба дам тирхоликунон давида то ба идораи колхоз расидам. Онҳо маро пеш карданд. Вайҳо низ гоҳ-гоҳе тирхолӣ мекарданд...

— Ин гапҳоро дигар нагӯед, дилам ба бозӣ кардан сар кард, — гуфт ҳамшира.

— Шумо дар меҳмонхона даст мешустам гуфтеуду?

— Не, ман ба шумо гуфтам-ку, ин воқеа аз ин тахминан ду ҳафта пеш рӯй дода буд.

— Ҳа, ин тавр гӯед. Ҳаёлам ба кучоҳо рафт. Чаро ба меҳмонхонаи душманон рафтед?

— Душманро шинохтан бисёр душвор будааст. Ҳар қадар тоза кунед ва чинед ҳам, ин лаънатӣ курмаки биринҷ барин якто-нимто мемондааст... Набошад, ҳамон одаме, ки ман ба меҳмонхонааш рафтам, ба назарам, хеле одами дуруст буд. Дар хочагиамон чанд сол боз завҳозӣ мекард. Дар ҳар кор ба ман ёрӣ медод. Ҳатто сирри баъзе кулакҳоро худи ўғаш карда буд. Ман чӣ донаам? Каний, шумо гап занед, маро аз кучо ёфта оварданд? — Субҳи барвақт як дехқон омада ҳабар дод. Доктор набуд. Мо зуд равона шудем. Шуморо дар як боғ, дар даруни ҳалтае ёфтем. Мо равем, ки дехқонон даҳани ҳалтаро кушоданд. Мо ҳам бо ҳамон ҳалта шуморо ба ин ҷо овардем. Аз ҳамон вақт шуморо дар ин ҷо ҳам «одами ҳалтагӣ» меноманд, — гуфт ҳамшира. Ҳар ду хандиданд, завқ карданд.

Кулак – дар замони шӯравӣ барои дехқони сарватманд, камбағалонро истисмор мекунад.

Соли 1935

Хусусияти муҳимтарини ҳикояҳои Ҳаким Каримро баён намоед ва шарҳ диҳед, ки ҷаро ин нависандаро яке аз асосгузорони жанри ҳикояи типи нав меҳисобанд?

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Дар ҳикояи «Одам дар ҳалта» қадом муаммоҳои хоси ҳамон давра тасвир ёфтааст?
2. Ба фикри шумо барои ба вуҷуд омадани сабабҳои низои сиёсӣ ва хусусӣ дар он давра кӣ айбдор аст?
3. Фикратонро дар мавзӯи «Ҳаким Карим-устоди ҳикоя» бо мисолҳо ва овардани пораҳои матн аз асарҳои адиб асоснок кунед.

БО ГУРӮҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Аз қиссаи «Одам дар ҳалта» эпизоди ба худатон писандро интихоб кунед ва дар асоси он расм кашед.
2. Дар асоси мавзӯи тақдимот тайёр кунед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.

3. Низоъҳои шахсӣ ва ҷамъиятиро чӣ гуна метавон бартараф намуд? Мулоҳизаҳои хешро баён намоед.

БАРОИ ҲОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиа ва нақли муҳтасари ҳикояи «Оқшуда»-и Ҳаким Карим тавсия карда мешавад.

ҶУМЪА ОДИНА

МО ДАР ИН МАВЗӰЙ:

- дар бораи тарҷумаи ҳоли адаб маълумот мегирем;
- дар бораи мазмун ва мӯҳтавои порчаҳо аз қиссаи «Иншо дар мавзӯи озод» шинос мешавем;
- дар асар баёни ғоя ва мавзӯъро таҳлил мекунем ва услуби нигориши адабро дар ҷараёни навиштани ин ҳикоя муайян мекунем.

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Ҷумъа Одина аз ҷумлаи нависандагоне буд, ки муҳимтарин ҳусусияти эҷодиёташ дар эътиқод ва садоқати бепоёну событқада- монааш ба ҳақиқати зиндагӣ зоҳир мешуд. Шояд сарнавишти пурпечутоби ў, беадо- латиҳое, ки дар айёми қӯдакӣ дар бадарға ба сари ў ва хонаводаи падараш омада буданд, нависандаро бештар ба шинохт ва қадршиносӣ аз ҳақиқат, ростӣ ва адолат даъват кардаанд. Ин нависандай боҳунар 13-уми марта соли 1930 дар деҳаи Некноти ҷамоати деҳоти Рӯдакии ноҳияи Панҷакент ба дунё омада, баъди табъиди хонавода- ашон мактаби ҳафтсоларо дар деҳаи Николо-Алексан-

дроўскои кишвари Ставропол ҳатм мекунад. Соли 1948 пас аз событ шудани бегуноҳии падараш хонаводааш ба ватан бармагардад ва Ҷумъа Одина шӯбайи гоибонаи Омӯзишгоҳи омӯзгории шаҳри Панҷакентро ҳатм карда, дар як вақт ба таълиму тарбияи толибилмон машғул мешавад. Соли 1950 факултети филологияи Донишкадаи омӯзгории шаҳри Самарқанд ва соли 1956 факултети таъриху филологияи Донишгоҳи давлатии Тоҷикистонро ҳатм карда, ба ҳайси муҳаррир дар нашриёти «Ирфон» фаъолият оғоз менамояд.

Табъид –
бадарға.

Фаъолияти эҷодии ин адаб ба солҳои 60-уми асри XX ба хонандагон рост меояд. Аввалин намунаҳои осори Ҷумъа Одина аз ҳикояҳо иборат аст, аммо повестҳо (қиссаҳо)-и вай – «Авроқи рангин» ва «Иншо дар мавзӯи озод» дар байни асарҳои насрии адабиёти навини тоҷик мавқеи хос дорад.

Дар повести «Авроқи рангин» (1964) Ҷумъа Одина воқеияти рӯзмарраю муҳимтарини замони худро ба тасвир гирифта, сарнавишти коргаронро дар шароити муқаррарии даврони зиндагии худ ба тарзи бадей таҷассум мекунад.

Повести дигар ва муҳими Чумъа Одина «Иншо дар мавзӯи озод» буда, дар адабиёти навини тоҷик мавқеи ба худ хос дорад. Дар асари мазкур вай ба кушодани ҳолати рӯҳии қаҳрамони асосӣ бештар таваҷҷӯҳ зоҳир кардааст.

Дар миёни осори Ҷумъа Одина романи «Гузашти айём» ҷойгоҳи хос дорад. Муаммои асосии роман талоши фарзанди инсон барои муҳайё намудани ҷои муносаби худ дар зиндагӣ ва ҷомеа аст. Зиддиятҳои ҳаёт, армонҳои мухталиф ва ба ҳам зид, ахлоқи пуриҳтилоф низои асосии романи «Гузашти айём»-ро ташкил медиҳад.

Ҷумъа Одина дар ин роман аввалин бор ба тасвири масъалаҳои ҳаётӣ ва муаммоҳои зиндагӣ даст зад, ки хонандаро ба андеша водор месоҳтанд.

Ҷумъа Одина соли 1982 аз олам даргузашт.

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ПОРЧА АЗ ҚИССАИ «ИНШО ДАР МАВЗӮИ ОЗОД»

Шитоб мекардам. Соатам ба ду наздик мешуд. Ногоҳ ҷашмам ба Аҳмади Зарду Нодира афтод. Ҳайрон шудам. Охир то саршавии дарс андаке мондааст, онҳо бошанд, ба қаҳвахона рафта истодаанд! Бинобар ин, ба соатам бовар накарда, ба соати пештоқи бемористон назар афкандам. Дувоздаҳу чоряқ. Ҷин занад ин соати маро! Гоҳ чун аспи тозӣ медаваду гоҳ чун ҳари ланг

базўр мегардад! Тарбузам аз бағалам афтид, – кайфам парид. Худро чунон ҳис мекардам, ки гүё бар сарам як сатил оби хунук рехта бошанд. Қариб ду соат вақти ҳолӣ дорам. Акнун ба кучо равам, чӣ кор кунам?

Дар аввал меҳостам ба хона баргардам, баъд фикр кардам, ки то бо троллейбус савор мешавам, то ба

хонаамон меравам, ки қариб нимсоат мегузарад, барои бозгашт боз ҳамин қадар лозим. Ҳамагӣ панҷ дақиқа мемонад. Барои панҷ дақиқа ба хона баргаштанам намеарзад. Бинобар ин, қадамамро суст кардам. Акнун ба шитобу таъчили эҳтиёҷ набуд. Ба фикр фурӯ рафтам. Вақтҳои охир ба ман тез-тез ҳолати ачибе рӯй медиҳад: ҳамин ки оҳиста-оҳиста қадам мондам, дар майнаам фикрҳои муҷмалу берабт пайдо шуда, маро саҳт азоб медиҳанд. Вақте ки хурд будам, орзу меҳардам, ки тезтар калон шавам, ақаллан ба талабаҳои синфҳои ҳашту даҳ расида гирам. Ана акнун калон шудам, 18-ро пур карда ба нуздаҳ қадам мондам, мӯйлаб баровардам, мӯйлабамро ҳафтае ду маротиба метарошам, аммо аз калон шуданам чандон хурсанд нестам. Зани ҳамсояи дasti рости мо – Эргашбиӣ мегӯяд, ки ман «мардаки каппакалон» барин ғафс шудаам ва акнун аз ман гурехтан, яъне рӯй пӯшидан лозим будааст. Ана он саволҳое, ки майнаи маро тит мекунанд: чаро ба вай, ба кампираи қариб шастсола аз ман рӯй паноҳ карданаш лозим будааст? Чаро ҳамин қадар сол лозим набуду акнун лозим шуда монд? Охир, мо қариб даҳ сол боз ҳамсоя! Хайр, хок ба сараш, аз ман рӯй пӯшад, пӯшидан гирад. Якумр рӯяшро набинам ҳам, заррае хафа намешавам... Маро дар вақтҳои охир дигар масъалаҳо азоб медиҳанд. Масалан, чаро падари ман падари Зарифи Муш барин ҷарроҳ ва ё падари Аброри Балон барин мудири база не? Чаро вай танҳо коргари оддии заводи хишт? Шароит надошт? Чаро шароит надошт? Падари Мушу падари Балон ба падари ман ҳамсоланд. Пас, чаро онҳо шароит доштанду падари ман не? Пас падари Балону падари Муш аз падари ман боақлтар будаанд? Пас чаро ман аз Балону Зарифи Муш беҳтар меконам? Пас чаро гандум корӣ, гандум мерӯяду ҷав корӣ ҷав, мегӯянд? Хайр, ин саволҳоро бе ҷавоб ҳам мондан мумкин. Акнун як назар бахти маро тамошо кунед.

Мучмал –
номафҳум,
номуайян,
носаҳеҳ, беса-
ру нӯг.

Саволҳое, ки дар матн дода шудаанд, чиро ифода мекунад ва ба мавзӯи асар то қадом дарача даҳолат доранд?

Мисол, мактабҳои миёна боз даҳсола шуданд. Акнун талабаҳои синфҳои даҳ ҳам баробари мо – талабаҳои синфи ёздаҳ мактаби миёнаро тамом мекунанду баробари мо номаи камол мегиранд, баробари мо ба мактабҳои оли ариза медиҳанд. Ин чиз ҳоло моро ба таҳлука андохта истодааст. Соли гузашта қариб нисфи тамомкунандагони мактаби мо ба мактабҳои оли дохил шуда натавонистанд. Ҳатто ду талабаи бо медали тилло тамом кардагӣ ҳам. Дар ин бора мухбира дар яке аз рӯзномаҳои марказӣ мақолае навишта, муаллимон ва аълочиёни моро хуб шарманда кард. Муаллимони мегӯянд, ки ин кори мухбир ахмақист, чунки аълочиён ҳам монанди дигарон рагу хун доранд, бинобар ин мумкин аст, ки саросема шуда ба саволҳои имтиҳонгиранда дуруст ҷавоб дода натавониста бошанд. Аз ин воқеаи таассуфовар ҳулосаҳои бисёр ҷуқур баровардан ва колективи муаллимони мактаби мо барин мактаби калон ва обрӯмандро бадном кардан дуруст нест. Боз кӣ медонад?

Ман панҷ соли охир танҳо бо баҳои панҷ меҳонам. Ҳамаи муаллимаҳо мегӯянд, ки мактабро ҳатман бо медали тилло тамом ҳоҳам кард, аммо вақтҳои охир медал гирифтан намехоҳам, аниқтараш аз медал гирифтан метарсам. Умуман, ин медал ба ман чӣ лозим? Барои медалдорони соли гузашта барин шарманда шудан? Аз шарм ба Қазоқистон, ба қадом як ҳочагидори нау гурехта рафтанд. Агар онҳо медал намедоштанд, гапе намешуд. Ҳар сол ҳазорҳо нафар аз имтиҳонҳои қабул афтида истодаанд! Бинобар ин чандин вақт боз ин фикр маро азоб медиҳад. Агар ман мактабро бо медал тамом кунам, дар вақти ба мактаби оли дохил шудан аз «мусоҳиба» нагузарам ва ноилоч ҳамроҳи ҳама, «аз рӯйи қоиди умумӣ» имтиҳон медиҳам ва ҳатман баҳои ду ва ё се мегирам. Баъд ҳама дар кӯчаву пасткӯчаҳо бо ангушташон ба ман ишора карда мегӯянд, ки ана, ҳӯ вай бача, мактаби миёнаро бо медал тамом карду аз имтиҳони қабул афтид. Аз афти кор, бо ошнобозӣ медал гирифтагӣ! Мумкин аст, ки ягон мухбир дар ягон рӯзнома дар ин бора мақола навишта, маро ва муаллимаҳои азизамро, ки барои таълиму тарбияи ману шарикдарсонам басе заҳмат кашидаанд, шарманда кунанд. Не, ба ман медал лозим нест. Ҳамту, баробари ҳама мактабро тамом кунам бас! Бинобар ин ба дарсҳо он қадар аҳамият намедодагӣ шудам. Ҳа, на панҷ, балки севу чор гирам ҳам мешавад. Муаллимҳоямон баъд аз ҷавоби ман хеле вақт сар мечунбонанд, оҳ мекашанд ва бо таассуф «Ба шумо чӣ шуд? Ҳай, хон рафиқ Ҳакимов, умеди мо аз шумо ин набуд!» – мегӯянду дар журнал боз як «панҷ» мемонанд ё ба журнал ҳеч чиз намонда таъкид мекунанд, ки боз тайёр карда биёям, дар дарси оянда боз мепурсанд. Маълум мешавад, ки

Таассуф –
афсӯс, на-
домат,
пушаймонӣ.

қонуни инерсия дар ин чо таъсир доштааст. Оё шумо аз физикаи синфи нўҳ қонуни инерсияро медонед? Оё шумо медонед, ки чаро автомобил ва ё поездро якбора тормоз дода нигоҳ доштан душвор аст? Ин ҳама ба қонуни инерсия вобаста аст! Ана ҳамин хел ба аълоҷӣ якбора севу чорхон шудан душвор будааст, чунки дар ин чо ҳам қонуни инерсия амал мекардааст.

Имсол ба назарам баҳор хеле серборон омад. Ман ин фикрамро ба Кабӯтари Дубома гуфтам. Вай китфонашро дарҳам қашида бо тамасхур гуфт: Имсол ҳам баҳор ҳарсола барин, ҳатто камборонтар.

Ту, ки имсол плаш надорӣ, ба назарат ҳамин хел менамояд. Соли гузашта плаши ман барин плаши нави хитой доштӣ, ку? Кучо шуд? Дар ҳақиқат, соли гузашта плаши нави хитой доштам. Тобистон, дар вақти таътил дар соҳтмони заводи нуриҳои маъданни Қўрғонтеппа якуним моҳ кор карда, камтар пул пасандоз карда будам. Гумон мекардам, ки Балон ба пули худам плаш ёфта медиҳад. Тирамоҳ андак пеш аз саршавии боронгарӣ, плаши кўҳнаамро ба додарам Валимуҳаммад додам. Балон илтиноси маро рӯирост рад накард, имрӯзу фардо гуфта то ҳоло қашол дода гаштааст. Акнун плашаш сарашро хўрад. Ба қарибӣ фасли боронгарӣ ҳам мегузарад, тобистон мешавад. Бале, гапи Кабӯтари Дубома дуруст аст. Ман, ки плаш надорам, баҳор ба назарам сероборон менамояд. Аммо ба назари Балон, Калла ва Раҷаби Тилло, ки плаши балонӣ доранд, баҳор камборон менамояд. Онҳо ҳатто дар рӯзҳои офтобӣ ҳам плаш пӯшида мегарданд... Мо, талабагони синфҳои ёздаҳ ҳабари боз даҳсола шудани мактабҳои ёздаҳсоларо шунида хеле хафа шудем, аммо талабаҳои синфҳои даҳ баръакс хеле хурсанд, чунки онҳо ҳам баробари мо, баробари бачаҳое, ки як ё ду сол калонтаранд, но-маи камол ҳоҳанд гирифт. Агар мо ба ҷойи талабаҳои синфҳои даҳум мешудем, низ хурсандӣ мекардем? Ҳа, ба фикрам аксарияти мо ҳамин хел мекардем. Пас, ҳар як кас ба ҳар як ҳодиса аз мавқеи худ, аз рӯйи манфиати худ баҳо медиҳад? Ҷӣ хеле Аҳмади Калла мегӯяд, ҳар кас бо доғи худ месӯзад! Ҳа, ҳамин хел барин. Кабӯтари Дубома бачаи қобилу ҳалим аст. Вай танҳо се сол боз ҳамроҳи мо меҳонад. Пештар дар қадом як деҳаи дурдасти райони Сари Осиё ҳамроҳи бобояш зиндагӣ мекардааст. То қарибӣ дар синфи мо як вай белақаб буд. Азбаски Шарифҷон дар синфамон одами нисбатан нав буд ва ҳалиму қобилакак буд, мо аз лақабмонӣ худдорӣ мекардем. Ба қарибӣ ман, Калла,

Инерсия –
хусусияти
ҳолати оромӣ ё
ҳаракати худро
нигоҳ дошта
тавонистани
чисмҳо то аз
тарафи қувваи
берунӣ тағиیر
дода шудани
ин ҳолат.

Македон ва Муш аз забони Шарифчон қиссаи ачоибро шунидем. Модари Шарифчон хеле барвақт дар синни шонздаҳсолагӣ, бо амакбачаи худаш, ки аз ӯ даҳ сол калон будааст, издивоч мекунад. Баъд аз як сол Шарифчон таваллуд мешавад. Рӯзе падараш аз кори сахро саҳт мондаву шалпар шуда, ба хонааш бармегардаду ба завчааш мегӯяд: «Думи барзагово тоб дода гаштан ба дилам зад. Ман маълумоти миёна дорам! Агар ту розӣ боши, ба Душанбе рафта хонаму одам шуда мебиёям! Ҳамагӣ чор сол! Ин ҳеч гап не. Душанбе наздик. Тез-тез ба наздатон омада меистам». Модари Шарифчон розӣ мешавад ва ба колхоз даромада кор мекунад, то ки майшати писару падари пирашро таъмин кунад ва ба шавҳари донишҷӯяш ҳам каму беш пул фиристода истад. Аз байн чор сол мегузарад, падари Шарифчон институтро тамом мекунаду дар худи Душанбе ба кор таъин мешавад ва баъд зану писарчаашро ба наздаш қӯчонда меорад, аммо завчааш зуд одатҳои қишлоқиашро партофта, ба монанди занони шаҳрӣ либос пӯшидан, ба квартира нигоҳубин намудан ва дар тӯю маъракаҳо озодона сӯҳбат карданро ёд гирифта наметавонад, бинобар ин ҳам падари Шарифчон аз ҳамсояву рафиқонаш шарм карда, бо баҳонае зану писарчаашро боз ба зодгоҳашон, ба назди падараш бурда мемонад ва дере нагузашта ба як бевайи «маълумотдор» хонадор мешавад. Модари Шарифчон инро шунида саҳт ба шӯр меояд: – Ҳа-а, ман бесавод будем? – мегӯяд. На ба квартира нигоҳубин карда метавонистему на одам барин либос пӯшидан? Ҳоло ман ба вай номард, чӣ хел одам буданамро нишон медиҳам!

Вай баъзе чизҳояшро фурӯхта пул мекунаду писарчаашро ба бобояш супурда, рост ба Душанбе ба омӯзишгоҳи тиббӣ меояд. Дар ин ҷо дар курси сеюм бо як муаллимашон издивоч мекунад.

Ана ҳоҳари шафқат Меҳринисо Ашрафӣ чӣ хел одам буданд! Ман модари Шарифчонро нағз мешиноҳтам – онҳоро сеҷор бор ҳамроҳ дар қӯча ва як бор дар хонаи Асрорино, ки бо онҳо ҳамдиёр будаанд, дида будам, vale аспло гумон намекардам, ки духтур Ашрафӣ падари Шарифчон нест. Ҳоло Меҳринисо – апа дар бобати либоспушӣ ва маъракаорӣ ҳар хел занҳои соҳибмаълумотро бо як нӯл мезанад. Агар ман модари Шарифчон будани ўро намедонистам, гумон мекардам, ки ягон ҷавонзани шаҳрӣ олуфтасатанг аст ва синнаш аз 25–26 камтар асту бештар нест.

Ба Душанбе омадаму аз омаданам пушаймон, – гуфт Шарифчон дар охири нақлаш.

Ману Калла хомӯш будем. Муш, ки донистани асрори оиласавии одамонро хеле дӯст медорад ва ба нақли Шарифчон гӯшашро

сих карда гўш мекард, пурси: Барои чӣ? Магар шаҳри мо ба ту маъқул нашуд?

Не, не, Душанбе ба ман маъқул, шаҳри тозаву озода, сердолу дараҳт.

– Пас, барои чӣ пушаймонӣ?

– Чунки худро на дар хонаи падарам нағз ҳис карда метавонаму на дар хонаи модарам. Падарам аз зани дуюмашон ҳашт фарзанд доранд ва модарам аз шавҳари дуюмашон се нафар. Ба ҳамин тариқ, ман ду падар, ду модар ва ёздаҳ ҳоҳарҷаву додарча дорам, аммо ягон нафари онҳо маро нағз намебинанд. Ман барои ҳамин дубома, туфайлихӯр ва бегона. Агар ягон чиз лозим шавад, ба назди падарам оям: «Сездаҳ сол алимент додам бас, акнун назди модарат рав, ман ҳашт фарзанд дорам, аёлманд ҳастам, базӯр зиндагиамро нӯг ба нӯг карда истодаам» мегӯяд. Агар ба назди модарам оям, «ба назди падари босаводат рав», мегӯяд ва чунон падарамро дашном медиҳад, ки гӯшҳоям қулф мезананд. Хулласи калом, ман Кабӯтари дубома барин, аммо на дар инаш манзил гирифта метавонаму на дар онаш! Ҷойи хоби муайян ҳам надорам. Гоҳ дар хонаи модарам, гоҳ дар хонаи падарам ва гоҳ дар хонаи Асрорино...

**Туфайлихӯр –
муфтҳӯр.**

Лақабгузориро чӣ тавр баҳо медиҳед? Лақаб гузоштан ба ҳамсабақон ва рафиқони наздик фазилат аст ва ё камбудӣ? Шумо ҳам ба ҳамсабақони худ лақаб гузоштаед? Чаро ва дар асоси чӣ?

Ман шонздаҳ рӯз боз кор мекунам. Дар ин муддат хеле чизҳоро фаҳмида гирифтам. Фаҳмиdam, ки дар ин ҷо, дар автобаза ҳам, чун дар мактаби мо баъзеҳо лақаб доштаанд. Масалан, лақаби ҳамхонаи ман Нур Алиев «Инженер» будааст. Ман ўро Хоҷаи Соатпараст меномам. Вай аз ин хафа намешавад, – фақат табассум мекунад. Нур умуман аз ҳеч кас на ҳеч чӣ хафа намешавад. Масалан, бригадири мо вақти кор ўро ба наздаш ҷеф мезанду ба дасташ як сӯм дода мегӯяд:

– Инженер, ҳаво гарм барин. Рафта се шиша пиво намебиёй?

– Нур ҳарфе нагуфта, ба буфет меравад.

– Ё худ ҳаррот Нозим-ака, ки бо ў паҳлу ба паҳлу кор мекунад, дастгоҳашро нигоҳ дошта мегӯяд:

– Инженер, носи ман тамом шуд. Ту бачаи чаққон, рафта ба ман як пачка сигарет намебиёй?

Инженер аз дasti Нозим-ака пулро мегираду боз ба буфет меравад.

**Ҳаррот –
чӯбтарош.**

— Агар ман ба чойи ў мешудам, мурам ҳам, ин корро намекардам. Чй, ман ба онҳо хизматгор?

Чй хеле ки Эргашбибй шофёри Абулҳорисов Абўро мегўяд – «югурдак».

— Ман боре ин матлабро ба Инженер гуфтам. Вай хандида мегўяд, ки дар дунё ҳурмат ва хурду калон гуфтанй гапҳо ҳастанд.

— Чин занад ин хел иззату ҳурматро! Охир ин таҳқир – ку!

— Инженер боз меҳандад, мегўяд, ки гапи аз худ калонро гардонад, аз рўйи одоб нест.

Сабил монад чунин одоб! Магар кори бригадиру Низом-ака аз рўйи одоб аст?

Инженер боз хандакунон мегўяд, ки онҳо аз ў калонтаранд ва ба ин ҳақ доранд. Маълум мешавад, ки тасаввуроти мо ё худ чи хеле, ки Калла мегуфт, тафаҳҳуми мо, дар бораи одоб гуногун будааст?

Он чизеро, ки ман таҳқир ва поймол кардани гузашти нафс мепиндорам, Инженер хушодобй мешуморад? Пас қадоми мо ҳақ ҳастем ва чй хеле ки Раҷаби Тилло мегуфт, ку ҳақиқат? Ба фикрам, ҳақ ба ҷониби ман аст? Кй дўғи худро турш гуфтааст? Шояд ҳақ ба ҷониби Инженер бошад? Чин занад каллаи бемағзи маро! Чаро дар каллаи ман танҳо ҷумлаҳои саволӣ пайдо мешаванд?

Кошки тезтар рўзи корӣ ба охир мерасид. Ин бегоҳӣ ба хонаамон меравам. Шонздаҳ рўз боз падару модар ва додару ҳоҳарчаҳоямро надидаам! Онҳоро ёд кардам!

Имрӯз панҷ дақиқа пеш аз тамом шудани кор худи кассир шахсан ба устоҳонаи мо омада, маошамонро дод. Дар ним моҳ шаст сўм кор кардаам. Бад не. Алҳол мешавад. Баъд мебинем...

Ба хона омадаму оббозӣ карда либосҳои тозаамро пӯшидам ва чил сўм маошамро ба киса андохта роҳи хонаамонро пеш гирифтам. Дарро модарам кушод. Вай гүё чандин сол надида саҳт пазмон шуда бошад, маро саҳт ба оғӯш кашида, гаштаву баргашта аз рўям, гарданам ва пешонаам бўса мекунад. Ҳа, модарҳо одамони ачиб будаанд, доимо оби ҷашмонашон тайёр! Ана ҳоло ҳам модарам сар то пои маро аз назар гузаронида ва ашки ҷашмонашро пок карда, мегўяд, ки ман хеле ҳароб шудаам. Ба фикрам, ман ҳароб нашудаам, баръакс хеле фарбех шудаам. Додару ҳоҳарчаҳоям парвона барин ба гирдам мегарданд. Ҳатто Валимуҳаммади бадқавоқ ҳам омаду хичолатомез табас-сумкунон маро ба оғӯш кашида, аз руҳсораам бўсид. Маълум мешавад, ки гапҳои ба ман гуфтагиашро ҳануз ҳам фаромӯш накардааст. Дар урфият мегўянд, ки одам чй қадар дур бошад, ҳамон қадар азиз аст. Ин ҳақ асту рост. Ман инро дар амал санчида дидам, – то ҳол дар ёд надорам, ки аҳли хонаводаи мо нисбат ба ман ин қадар меҳруbonиву ғамхорӣ зоҳир карда

бошанд. Ана, падарам ҳам омаданд. Падарам бо ман чун марди ҳақиқӣ даст дода воҳӯй кардану баъд ба ҳама гуфтанд:

– Барои чӣ дар даҳлез истодаед? Ё Нурмуҳаммад барои аловгирӣ омадагӣ? Каний, ба хона даромадем.

Вақте ки ба хона даромада ба гирди миз нишастем, ман аз кисаам пуламро бароварда ба модарам дароз кардам. Модарам нагирифт. Не, не, – гуфт ба сӯйи ман даст афшонда.

– Ба сару либосатмӣ, ягон чизи дигар-мӣ, сарф кардан гир. Ба мо пул лозим не. Худоро шукр...

– Гир, гир, – гуфт падарам бо табассуми мамнунона.

– Гиру шукр кун, ки писари ту ҳам пулёб шудааст. Ин дафъа гир, дафъаи дигар майлаш ба сару либосаш сарф кунад, ҳар орзуе дошта бошад, кардан гирад, баъд ба Валимуҳаммад рӯ оварда фармон дод:

– Ту, Валий давида рафта тағота гирифта биёр.

Валимуҳаммад часта аз ҷояш хесту ба сӯйи дар равон шуд, аммо падарам ўро боз дошт.

– Исто гуфтагӣ барин аз пули ақаат се сӯм гиру вақти бозгашт якто арақ харида биёр.

Абрувони модарам боло париданд, чунки падарам то ҳол арақ наменӯшид, ба ҳар ҳол, мо арақнӯшияшро надидаем. Падарам ин тааҷҷуби модарамро дид, бо лабханд ва оҳанги ҳазломез пурсид.

– Ҳа, кампир, ба ту чӣ шуд? Беҳтараш хезу як оши нағз паз! Охир. писарат ба қатори одамон даромадааст, пулёб шудааст. Ба ғайр аз ин, Аҷҳамҷон ҳам имрӯз ба хонаи мо меҳмон мешаванд. Ун кас инхелӣ чизҳоро нағз мебинанд... Бинобар ин якта лозим...

Модарам бо як қунчи лабаш табассумқунон аз ҷояш хесту ба ошхона рафт. Модарам маро ба сари дастурхон даъват кард. Мо – се «мардак» ба хонаи калон гузаштем...

Се сол гузашт. Ақл бовар намекунад. Бале, се сол гузашт. Дар ин муддат бисёр чизҳоро ёд гирифтам. Ба қавли тағоям «баландию пастӣ ва гармию сардии дунёро дидам ва талхиву ширинии ҳаётро ҷашидам» ва се қасбро аз худ кардам. Акнун ман ҳаррот, мисгар ва шофёр шуда кор мекунам. Тамоми районҳои республикаамонро бо ҷашидам, бо садҳо одамон ҳамсӯҳбат шудам, «ҳом» будам, андаке «пухта» шудам, он масъалаҳое, ки се сол пеш майнаи маро машғул медоштанд ва ба назарам мушкилу пурасрор метофтанд, ҳоло хело осон ва ҳатто соддалавҳона менамоянд. Акнун ҳатто шарм медорам, ки як вақтҳо ба чунин чизҳо майнаи худро ва дигаронро гаранг карда мегаштам. Имрӯз хонаи мо ба хонаи торочшудае мемо-

над. Ин саҳарй мо чизу чораи Нур Алиевро ба контейнер бор карда, ба бағоҷ супурдем, ҳоло хона холӣ ва фарши он ифлосу пур аз коғазпора. Нур Алиев акнун ҳаррот не, балки инженери дипломдор аст. Вайро вазорат ба автобазаи зодгоҳаш саринженер таъин кард. Директорамон Нуурро ба базаи худамон мудири колонна таъин карданӣ шуд, қабул накард. Ман аз хуқуқи дӯстӣ ва рафоқат истифода карда, қарор кардам, ки Нур ин таклифро қабул кунад.

— Дар ин шаҳр чиро надидаам? — бо савол ҷавоб дод табассумкунон Нур. — Ба райони худамон меравам. Дар ин ҷо инженер бисёр, кадр надорад. Мефаҳмӣ? — Вай бо дикқат ба ҷашми ман нигоҳ кард, гӯё ба ман ягон масъалаи душворфаҳмо фахмонда истода бошад ва танҳо баъд аз он ки ман ба аломати тасдиқ сар ҷунбондам, суханашро давом дод:

— Санг, ҳамон санге, ки дар кӯҳистон қадре надорад, дар ҷойи лозимиаш қимат аст. Дар ин ҷо ман. қӣ?. Ҳамагӣ мудири колонна! Ба болои сарам саду як ҳӯҷаин! Дар районамон ман ягона инженери маълумоти олидор!

Нуурро ба ҳоли худ гузашта ба рӯбучини хона ва ҷо ба ҷо кардани ҷизҳоям шурӯъ намудам. Ногоҳ ҷашмам ба иншое, ки се сол пеш эҷод карда будам, афтод. Ман онро аз байни китобҳо гирифта ба Нур, ки аз бекорӣ мутафаккирана ба тиреза нигоҳ карда меистод, дароз кардам. Боре ҷӣ ҳел ба милитсия афтодан ва иншо навиштанамро ба Нур нақл карда будам, бинобар ин ўаз ин иншо огоҳ буд.

— Кани, кани ҳабсиёти мулло Нурмуҳаммадро бинем.

— Нур бо табассум иншои маро аз дастам гирифта ва рост истода ду-се саҳифаашро мутолиа карду баъд ба сӯйи ошхона равон шуд. Ман фарши хонаи хоб ва даҳлезро шустам, баъд ба магазин рафта барои ҳӯроки шом нону калбаса ҳарида овардам. Вақте ки ба ошхона даромадам, Нур саҳифаи охирини иншоямро мехонд.

Ҳабсиёт –
навиштачот, ки
дар вақти ҳабс
будани муаллиф
навишта
шудааст.

— Ту бало будай! — гуфт Нур...

— Барои ҷӣ ба ҳеч кас нишон намедиҳӣ?

— Хайр, хафа нашав. Ман имрӯз мөҳмони ту, гуфт ў бо табассуми доимияш. — аз мөҳмон хафа намешаванд...

— Ман ҷӣ ҳам мегуфтам? Вай имрӯз дар ин хона мөҳмон аст. Нур ба дилам оташ андохту ба зодгоҳаш рафт. Ду ҳафта гаштаву баргашта иншоямро мөхонам, таҳриру тасҳех мекунам, — ба назарам торафт беҳтар менамояд. Имрӯз ба Раҳима нишон додам, ба вай ҳам маъқул. Чоп кунам-ҷӣ? Раҳима мегӯяд, ки то

чоп накунонам, то хонандагону аҳли адаб нахонанд, нағз ё бад буданаш чй хел маълум мешавад? Ин маслиҳаташ бад набудагӣ барин. Дар ҳақиқат:

То мард сухан нагуфта бошад,
Айбу ҳунараш нуҳуфта бошад...

Модоме ки хонандагон ва аҳли адаб иншои маро нахондаанд, – модоме ки ман ба онҳо ҳарфе нагуфтаам, аз кучо медонанд, ки айби ман қадом асту ҳунарам қадом? Ҷин занад, боз ҷумлаи саволӣ?

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

- Чаро Ҳакимов падари ҳудро нисбати падарони ҳамсифонаш паст ме-шуморад? Ин рафтори Ҳакимов ба шумо чй хел таъсир кард ва дар ин бора чй муносибат доред?
- Ба ақидаи шумо он фикру ақидаҳое, ки дар майнаи қаҳрамони қисса пайдо шудаанд, ҳамааш дурустанд?
- Шарифҷон ба рафиқонаш дар бораи чй нақли ачиб кард?
- Оид ба рафтори падару модари Шарифҷон чй мегӯед?
- Дар бораи ҳамкорони Нурмуҳаммад чй ақида доред?
- Чаро «Меҳнат-роҳат» мегӯянд? Ҳулосаатонро оид ба ин мақол баён кунед.

МУҚОИСА МЕКУНЕМ

- Муносибати хешро нисбати ҳаёти воқеии ҳамсифони ҳуд баён намоед ва ҳикояе нависед.
- Чаро муаллиф дар матн «баландию пастӣ ва гармию сардии дунёро дидам» гуфтааст?
- Бо ёрии муаллим дар атрофи асар ва нақшаҳои он мубоҳиса ташкил кунед.
- Оё шумо низ чун Нурмуҳаммад дар атрофи масъалаҳои зиндагӣ фикр мекунед?

БО ГУРӮҲ КОР МЕКУНЕМ

Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Дар мавзӯи дӯстдоштаатон иншои озод нависед ва бо гурӯҳҳои дигар муҳокима кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиаи романи «Гузашти айём»-и Ҷумъа Одина тавсия карда мешавад.

ЧОНИБЕКИ АКОБИР

Мо дар ин мавзӯъ:

- дар бораи ҳаёт ва фаъолияти ин нависанда шинос мешавем;
- дар хусуси ҳикояҳои адаб ва хусусиятҳои муҳими он маълумот мегирем ва яке аз ҳикояҳои адабро аз ҷиҳати мазмун ва мундариҷаи ғоявӣ таҳлил мекунем.

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Чонибеки Акобир 5-уми ноябри соли 1952 дар деҳаи Рӯшанин ноҳияи Дарбанд ба дунё омадааст. Маълумоти миёнаро дар мактаб-интернати рақами 2-юми шаҳри Душанбе гирифта, баъди адои хидмати ҳарбӣ факултети таърихи Донишгоҳи давлатии Тоҷикистонро соли 1986 хатм кардааст. Муддате коргари фабрикаи қаннодии «Ширин», баъдан дар давоми солҳои 1971–1978 мусаҳҳеҳи нашриёти «Ирфон», муҳбири ТоҷикТА (1978–1980), муҳбири рӯзномаи «Маданияти Тоҷикистон» (1980–1983), корманди ҳафттаномаи «Адабиёт ва санъат» (1983–1985) ва маҷаллаи «Садои Шарқ» будааст. Соли 1992 дар Дафтари матбуоти Шӯрои Олии ҷумҳурий, соли 1993 дар вазифаи сармуҳаррири моҳномаи «Фарҳанг» кор карда, аз соли 1997 то дами фавташ, яъне соли 2014 сармуҳаррири моҳномаи «Садои Шарқ» будааст.

Оғози фаъолияти эҷодии ў ба миёнаи солҳои ҳафтодуми асри гузашта рост меояд. Силсилаи ҳикоёти ў дар матбуоти даврӣ ва маҷмӯаҳои «Дунё ба умед» (1983), «Хирмани ситора» (1985), «Қўҳистонӣ» (1987), қиссаи «Бозии тақдир» ва ҳикояҳои наваш дар китobi «Пазмонӣ» (1990), «Оҳанги дареф» (2003) ва «Қаламҳои қўҳистонӣ» (2012) манзури ҳаводорони каломи бадеъ гардидаанд. Асарҳои алоҳидай Чонибеки Акобир ба забонҳои русӣ, украинӣ, ўзбекӣ, қазоқӣ, қирғизӣ, олмонӣ, ветнамӣ ва ғайра тарҷума ва чоп шудаанд. Тарҷумаи қиссаи И.Тургенев «Фауст», ҳикояҳои алоҳидай А.Шукшин, новеллаҳои чехӣ, афсонаҳои маҷорӣ, силсилаи ҳикояҳои адаби югославӣ И.Андрич, қиссаи нависандаи румин И.Биэшу «Майор ва марг», романи П.Прокурин «Решаҳои урён» ба қалами ў тааллуқ доранд.

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ҲИКОЯИ «БИБӢ ВА НАБЕРА»

Шафоат – писараки шӯху кунҷков, набераи дӯстдорами бибӣ, қариби саҳар хоб дид, ки модараш Зайнура ўро ба ҷомаи гармакаки падар печонда берун, паҳлуи суфаашон појк медорад. Аммо вай, ҷашмонаш пури хоб пушти сарашро ба сандуқи синаи модар партофта қарор аст.

– Шафоатчон, зудтар, паҳлавони оча, ҳаво хунук боз шамол нахӯрӣ... – пойҳои урёни ўро аз зону поён афшонда, бо меҳрубонӣ зорӣ мекунад модараш. Аммо «паҳлавони оча» чунон хоб дорад, ки зӯр занад ҳам, ҷашм кушода наметавонад. Ҳавсала намекунад, балки ҳушаш намеояд.

– Оча, – ҳоболуд ва бо ҳавои бинӣ мегӯяд ў, – намехоҳам. Равем... Модараш розӣ намешавад:

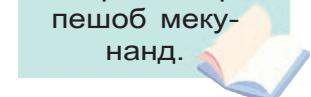
– Танбалӣ накун. Ҷони оча. Ҷогаҳатро боз машки об мекунӣ. Сарамро дар ҷанҷолӣ бибиат намон. Ба ман раҳмат намеояд, хунук ҳӯрдам, охир!

Дили вай ба модараш месӯзад ва...

Як вақт бо тарсу ларз бедор шуда мефаҳмад, ки дар ҷогаҳ, бар замми ин паҳлӯи бибиаш... тар кардааст. Вай нороҳат шуда, ҳудро дашном медиҳад, ки кори нағз накардӣ, Шафоат: пагоҳ дар балои кампир гирифтор мешавӣ, гӯшу майнаатро ба қомат меорад, фирбол мекунад:

– Шошок! Сичинг! – мегӯяд бибӣ, ҷашмони ҳурдакакашро бозӣ доронда. – Гӯшҳои чапарат намонад. Пагоҳ-бегоҳ ба мактаб меравӣ...

Сичингӣ – ҳолате, ки дар вақти ҳоб кӯдакони наврас гайрииҳтиёր пешоб мекунанд.

«Айби ман чӣ? Ноҳост... худам нафаҳмидам, хаёлам. Кўрпаву кўрпачаи тоза намонд, ҳамаро пӯсонду бўй гиронд. Дар назди меҳмон ҳам шарм медорам, ки Худо накарда...

«Инаш дурӯғ, бибичон. Барои меҳмонҳо кўрпачаи нав мебароред. Аз тахмон. Чӣ хел забонатон мегардад, ки...».

Вай аз ситезаву хархашаи бибӣ натарсад ҳам (охир, ба гуфти падару модараши, «ин кинои бепул» ҳафтае ду-се маротиба такрор мешавад), гурехта ба зери остонаи дарвоза меояд – дар танаш фақат як курта. Одат ҳам не, метарсад, ки мабодо ин гуфтугӯро касе аз кӯча шунавад. Он вақт дар тамоми деҳа овоза мешавад, ки.... Не, вай ҳаргиз ба ин шармандагӣ роҳ наҳоҳад дод. Ҳамин ки аз дур дар кӯча касеро дид, дарҳол ангушташро ба лаб ҷафс карда, бибиро меогоҳонад. «Мон, ки ҳалқи ҷаҳон сицинг будани туро донанд. Аз таги дилам мешавад» – дастаки ҳаробашро ҷунбонда мегӯяд бибӣ, вале овозашро ба зӯр худаш мешунаваду ҳалос.

Бибӣ дар офтобрӯяи суфаашон нишастааст. Шафоат ҷавоб намедиҳад. (Чӣ ҳам мегӯяд? Ҳозир даҳони баста – сад тилло! Ҳуди бибӣ ҳамин хел мегӯяд), бибӣ лаҳзае лаб фурӯ баста, боз тоқат намекунад:

– Дониста мон, ки гӯшатро бурида мепартоям! Аз бехаш! Ҳа, ба карӣ наандоз, гурбай ошолуд. Фаҳмидӣ?

«Чӣ хел мебурӣ? Додом мемонад, ки... Баъд дилаки худат ҳам намешавад. Ман туро медонам, бибичон...».

– Мебурам! Ба номи Худо қасам, ки бо қайчии кунди токбурӣ... Баъд ҷӯраи Синони чинорӣ мешавӣ. Якгӯш! Вай меҳоҳад қоҳ-қоҳ ҳандад, лекин ҳанӯз фурсаташ нарасидааст.

«Об-бо! Синони бечора чӣ гуноҳ дорад? Ҳудатон мегӯед, ки вай бетолеъ, Ҳудо раҳм накардааст. Барои ҳамин фарзанд надорад. Боз мегуфтед, ки ба ҳоли бечора мардум ҳандидан уболаст. Лекин...».

– Дар замони ҷанг ту баринҳо қатори мо баромада, дар офтоби гарм гандум медакавиданд, сарак мечиданд! Баробари мо... гушнаву ташна. Ин бошад, худашро ўҳда карда наметавонад. Гурез аз назарам, почажои борикатро набинам. Шарм надошта боз фирм- фирм нигоҳ мекунад. Имрӯз ба ҷӯраҳоят мегӯям, ки ту – сицинг. Баъд мебинам, ки чӣ хел ба рӯйи онҳо нигоҳ мекунӣ. Шармандагиатро мебарорам. «Намегӯйи, бибичон, ман туро медонам. Лекин дар бораи вай, гандумдаравӣ... ман ҳам даравида метавонам. Ҳайр, чӣ – доса мегираму шарт-шурт...»

– Гурез, гуфтам! Набошад, ба дастам афтӣ, мӯйи сари қайроқатро якта-якта мечинам.

«Кучо гурезам? Шикамам гурусна, шир нахӯрдаам, бибичон. Биё, аз ҷаҳлат фуро, набошад бузҳоро ба пода ҳай намекунам...».

Бибй саросема ба хонаи дарун медарояд. Гўё ки чизеро гум карда бошад, остинҳои васеашро бод дода, боз ба рўйи ҳавлй мебарояд.

– Рав, аз хонаи Бизайнаб хурмаи ширчўширо гирифта биё. Тезтар, ки вақти чўшидани Пешонасафед шуд.

– «Кушед, ки намеравам! Сичинг гуфтед? Гуфтед. Мебурам гуфтед? Гуфтед, қайчии токбурий катӣ... Чапаргўш, боз қайроқсанг гуфтед? Гуфтед!».

Бибии ҳам серчанчол ва ҳам меҳруbon чун ҳамеша табассум мекунад...

Хоби саҳарӣ ширин аст. Шафоат шимашро кашида, бо ҳақорат аз ҷогаҳ берун ҳаво доду ба пайкари лоғараки бибй ҷафстар шуд.

Бағали бибй гармакак, дере нагузашта, ҳамааш фаромӯш шуду хобаш бурд.

Пагоҳӣ вақте бедор шуд, ки бибй ҳам рўйи ҷогаҳ ним хез шуда, бо дастони лоғар кўрпачаи ўро даст-даст мекард:

– Ин даҳанталҳ бебало ба таги манаҳам ғунча намешавад. Аз афташ, боз тар кардааст. Ҳа-а, ана...

– Бибй дасташро кашида, лаҳзасе хомӯш монд. Шафоат ҳам дамашро ба дарун гирифта, мӯй начунбонд. Гўё чунон хоб аст, ки кўфти азоби якмоҳаро мебарорад.

Агар ҳозир бедор шуда, ҷашм кушояд, бибй сари қаҳр гўшашро, албатта, метобад.

Ду-се рўз пештар ҳамин хел карда буд. Аввал гўшашро саҳт тофт, баъд ба буни гарданаш чунон фуровард, ки аз ҷашмаш оташ парид. Дастанш хароб бошад ҳам саҳт мерасад. Патаки гўшаш то ҳозир дард мекунад.

«Охир, айби ман чӣ, бибичон? Барои чӣ гўши маро мекашед? Дард мекунад...».

– «Ба фикри ту бемағз, айби ман буд? Ё ман ба ҷойи ту... Ҳай-ҳай накунам, аз ин калонтарашро сар медиҳӣ?»

«Ягон бор сар дода будам? Диded? Тўҳмат накунед!» – «Бас, ғур-ғур накун. Зада бошам, ба фоидай худат. Ақлат медарояд».

– Ҷудо ҳам медарояд!...».

Ҳозир худро ба хоб андохтан лозим – то офтоббаро. Он вақт шасти бибй мегардад.

– Ба ин ҳушрафта чӣ кор кунам, мусулмонҳо? Сарҳисобам гум: на кўрпаву кўрпача монду...

Шафоат қариб буд, ки баланд ханда кунад. Лекин номаълум даҳонашро ба болишт зер кард ва Худо мегуфт, ки хандааш наояд.

– Тўмору таштоб ҳам гирифтам – фоида накард. Тавба, бачаи қалон, дар ҷогаҳ тар мекунад. Не-е, танбал аст ин аловдарсар.

Чанд бор ба соҳибдараконаш гуфтам: ба духтури район баред, пуфакашро нишон дижед. Ин кӯдак, пагоҳ, ки калон шуд, ба худатон азоб. Не-дия. Гуфтанд, ки рафта-рафта нағз мешавад. Ақлаш дарояд, дигар тар намекунад. Шарм медорад. Балоя шарм медорад! Пўсти ин аз пўсти каркадан. Лекин онҳо кор гуфта, аз пагоҳ мебароянд, офтобшинам лабу лунчашон оvezон – медароянд. Гўё каллаи шер овардаанд. Кирои ин қадар меҳнат кошкӣ ду-се сўм пасандоз дошта бошанд. Эҳ, дилама ба кӣ кафонам?»

То ҳамин қисми ҳикоя калимаҳо, ибораҳо ва таркиботи киноявию маҷозиро чида нависед. Кадомаш барои шумо шинос ва кадомаш нав аст? Вазифаҳои услубию бадеии онҳоро нишон дижед.

Лекин бибӣ бо нӯги ангуштон пичаҳои сап-сафедашро хорида, ғайричашибдошли ў гуфт:

- Исту бисти модараш. Вай кўрзўъм пойкандаву ин поймонда!
- «Эъ, инаш гапи нав-ку, бибичон. Модарам ба ин чӣ дахл дорад?»
- Аз авлоди мо ҳеч кас ин хел набуд. Ҳайронам, ки...
- Кампир бо гӯшии чашм ба набера нигарист ва сари зонувонашро дошта, бархост. Берун баромад.

Шафоат кўрпаро аз сар дур карда чашм кушод. «Модарам ба ин чӣ дахл дорад?» – дубора тақрор кард ў ва ба хаёл рафт.

Як ҳафта мешавад, ки модараш қаҳр карда, ба хонаи бибии хурдиаш рафтааст. Хоҳаракаш Гулсарапо ҳамроҳ гирифту ўро не. Гуфт, ки зўраш намерасад, баъд тағояш омада мебарад. Лекин чӣ бошад, ки аз тағояш ҳам дарак нашуд. Хайр, наомад – наомад-дия. Хуб шуд, аз дусар намерафт. Бибиаш дар ин чо танҳо мемонд. Модараш... кучо ҳам мераванд? Ягон ҳафта пас бозгашта меояд. Ҳамроҳи бобояш. Қанду қандалот ҳам меоранд, оштӣ мешаванд. Ҳамеша ҳамин хел – як даст мегиранду баъд, ба гуфти бибиаш, Лайливу Мачнун мешаванд. Чунон меҳрубон, ки... Модар дар атрофи падараш парвона мешавад: «Монда шудӣ, дадои Шафоат? Кор гуфта, худатро ин қадар накоҳон. Ана, гузашта аз болои кўрпача шин. Каҷпаҳлӯ зан. Баҳузур дароз каш. Ман ҳозир дастархон меорам. Сарчамъ хўрок меҳӯрем...».

Ҳамааш айби ҷӯгизанак. Аз кучо овард ҳамон гўшворро? Дар дили модараш алов андохт: «Ин гўшвор, чони холеш, ба шумо чунон мезебад, ки вах-ваҳ, шишта тамошо кунам, мегӯй».

Модараш ҳам фикр накарда, ду поро ба як мӯза андохту аз падараш талаб кард: қарз мекуниву меҳарӣ! Занак шуда, як чизи медидагиву ҳавас мекардагӣ надорам.

Падараш ҳатто ҳафа шуд: «Беақл набошӣ... Охир, бе ин ҳам ба қарз ғўтида, хонаи нав соҳтем. Гўшворро бо кадом пул харам?

Сабр кун, ақаллан солонаро ба даст гирем. Аз ин зўртарашро меҳарам. Аз магазини тилловор...».

Не-дия, модараш зўъм гирифт: як бузро фурӯшу гӯшворро харида дех!

Чўгизанаки шайтон ҳам ҳалҳала мекард: Эҳ додар, парӣ барин зан дориву... ҳай-ҳай! Билло, ки ба дasti марди дигар мебуд...».

Падараш одами бадчаҳл, сари қаҳр ҳар кор аз дасташ меояд. Боз ҳамон рӯз борон борида, заминҳои пахта-ашро сел зада буд. Аз дasti чўгизанак гирифту ба дунбааш як шатта фуроварда, аз дарвоза берун кард. «Кампири ҷалочин, ҳай-ҳай нагӯй, ба гардани шайтон ҳам банд меандозад!» – гуфта ба ҳавли даромад.

Кампири ҷалочин – пирозани фартутти баднамои ҳилагар.

Модараш гирия кард. Ин рафтори вай ба падараш маъқул нашуд, ки дод зад: «Дар пеши гӯшам қӯдак барин инг-инг накун, ки аз паси чўгизанак метозонам. Ту маро медонӣ – шӯҳӣ намекунам. Беҳтараш каландро гиру ба замини рӯйи Даشت баро... Ҳама чоро сангурег зер кардааст».

Падараш инро гуфту саросема як пиёла чой нӯшида, боз ба сари заминҳо рафт. Вай, охир, бригадир аст. «Кораш аз мӯйи сар бисёр», – мегӯяд биби дилсӯзона.

Модараш бегоҳтар ба зориву таваллои биби нигоҳ накарда, куртаҳояшро ба як рӯймол печонду Гулсарабо гирифта, аз хона баромад. Ана, як ҳафта боз бедарак...

– Шафоат! – баланд шуд овози биби аз рӯйи ҳавли.

Вай аз тарс ба зери қўрпа ғунча шуд.

– Чӣ кор кунад? Овоз диҳад, ё худро ба хоб андозад? Рафту биби ба хона дарояд? Кўрпаро аз болояш бардорад? Не, боз каме сабр мекунад. Шояд, ки...

– Шафоат-э! Гӯшҳои чапарат вазнин шудаанд?

Боз сар шуд. Худо дод ба вай. Акнун як рӯзи дароз номи ўз даҳонаш канда намешавад. Нолиш мекунаду мегӯяд: сичинг, сичинг...

– Шафоат! Ҳо-о Шафоат! Худатро ба хоб наандоз, тирмизак. Зудтар берун баро. Осмон пурин абр, сиёҳу дуд...

«Ҳай чон-а! Овозаш тамоман қаҳролуд не. Дигар рӯзҳо ин хел мулоим гап намезад. Офтоб аз кучо баромада бошад? Ягон бало дорад ин кампир. Боз фиреб хўрда, ба чангаш наафтам?»

– Ҳо, набераи биби, тезтар ин чо биё. «Эъ, эъ, набераи биби мегӯяд. Ба Худо, ки ягон зарурат дорад. Ку бинем...».

Шафоат сабук аз чогаҳ хест ва шими дигарашибро пӯшида, зуд ба рӯйи ҳавли баромад. Биби, сараш ҳам, дар миёнаи обчакорӣ ҷунбуҷӯл дошт.

– Чӣ мегӯед, бибичон? Бибӣ сар бардошта, ба ў дуру дароз нигоҳ афканду дар лабони пурожангаш табассум нақш баст. Чунон табассуме, ки дили Шафоат равшан шуд. Баъд оҳиста фаҳмонд:

– Рӯз рафт, чони бибӣ. Бузҳоро кай ба пода ҳай мекуни?

– Ҳозир, бибичон.

«Ҳайрият-э, гӯшҳоям имрӯз дам мегиранд». Вай тохта тарафи оғил рафтани шуд.

– Исто, ба ман нигоҳ кун.

– Боз чӣ шуд? Нав ба ёдаш расид – чӣ?»

Шафоат гашта нигоҳ кард.

– Дар сари сафил гурбаро мебинӣ?

Вай зуд тарафи сафили дарози атрофи ҳавли нигарист. Гурбаи сиёҳи калонашонро дид, ки бо ҳавсалай тамом рӯй мешуст.

– Диdam, бибичон. Чӣ буд? Тезтар гӯед.

– Гуму несташ кун, бехосият вай! Боз рӯй мешӯяд-а! Парво дорад, ки писараки ман гушнаву ташна шаборӯз ғами пахтаро мөхӯрад.

«Ана, ин гапат маъқул, бибичон. Ҳозир ман онаи зори ин пишаки сатангро дар ҷашмаш нишон медиҳам. Барои чӣ вай рӯй мешӯяд? Мехоҳад, ки борон бораду пахтаҳои дадаҷони маро сел рӯфта барад? Не-е, ҳозир...».

Шафоат саросема аз замин ҷанд кулӯҳ бардошту тарафи сафил давид. Гурба ўро дида ҷонҳавл «мияв» гӯён худро ба даруни боғот зад. Шафоат аз пасаш... Ҳамин хел шуд, ки оқибат кампир худаш бузҳоро ба пода ҳамроҳ кард. Шафоат тақрибан баъди як соат бо сару рӯйи хоколуд ва куртаи остинаш дарида аз дарвоза даромад. Бибиаш дар рӯйи суфа нишаста, ҳавотиромез ба осмони пурраб менигарист.

– Кучо гум шудӣ?

– Гурбаро сурондам. Кампир лаҳзае чӣ гуфтанашро надониста, мазмун гирифт:

– Гурбаро сурондам!.. – баъд ҷашмаш ба остинҳои даридаи набера барҳӯрда, гӯё хоб буд, ки бедор шуд:

– Ба остинат чӣ шуд?

– Ба шоҳ дармонд...

– Ба шоҳ дармонд? Сичингиат бас набуд, ки...

«Эҳа, боз сар шуд. Кошкӣ бо Шарифи лӯлӣ гӯштин намегирифтам». Вай малул шуда, сар ба зер афканд.

– Ҳайр биё, тақалай бибӣ. Ширчоят хунук нашавад.

Шафоат оҳиста сар бардошта дид, ки бибӣ дандонҳои зарду фарсадаашро нишон додаву китфакони лоғарашибро ҷунбонда, табассум мекунад.

Дар уфуқ абрҳо аз ҳамдигар мегурехтанд. Пас борон намешавад.

Сафил – сари девор, ки бо хасу чизи дигар пӯшонда шудааст.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

- Ҳикоя ба шумо чӣ гуна таассурот гузошт? Шумо аз он чӣ ҳел хулоса баровардед? Оё ин гуна мавзӯро ба адабиёти бадеъ дохил кардан хуб аст?
- Тимсоли Бибиро бо симои модаркалони худатон муқоиса кунед? Кадом мақолҳои ҳалқиро дар аснои хондани ин ҳикоя аз хотир гузаронидед, онҳоро нависед?
- Мазмуни умумии ҳикояро нақл кунед, дар бораи фазилат ва хусусиятҳои модаркалони худ маълумот дижед. Сифатҳои ўро як-як баён намоед.

БО ГУРӮҲ КОР МЕКУНЕМ

Дар бораи саргузашт ва ёддоштҳои хотирмони ҳамасоябачаҳо ё хешовандини худатон ҳикоя нависед. Оё воқеаҳои ҳикоя ба ҳаёти реалий мутобиқат дорад? Фикратонро асоснок кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Ҳикояҳои «Қўҳистонӣ» ва «Пазмон»-и Ҷонибеки Акобир барои мутолиа тавсия карда мешавад.

КАМОЛ НАСРУЛЛО

Мо дар ин мавзӯъ:

- доир ба ҳаёт ва фаъолияти эҷодии Камол Насрулло маълумот меғирем;
- дар бораи мазмун ва мӯҳтавои шеърҳои мухталифи шоир таассурот ҳосил мекунем;
- баъзе намунаҳои ашъори шоирро таҳлил менамоем.

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Адабиёти навини тоҷикро имрӯз бе эҷодиёти шоири шинохта ва сарафроҳта Камол Насрулло тасаввур кардан душвор аст. Ў дар қатори устодони қаломи бадеъ дар инкишоғу равнақи шеъри мусосири тоҷик саҳми муносибе дорад.

Камол Насрулло соли 1950 дар деҳаи Панҷрӯди ноҳияи Панҷакенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таваллуд шудааст. Соли 1968 мактаби миёнаи деҳаи Гусари ҳамин ноҳияро хатм карда, ба Донишкадаи омӯзгории Душанбе дохил мешавад ва шӯъбаи филологияни ин донишкадаро соли 1971 ба итном расонда, ба шӯъбаи хориҷии Кумитаи давлатии радио ва телевизиони Тоҷикистон ба кор медарояд.

Баъдан дар мачаллаҳои «Машъал» ва «Садои Шарқ» ба сифати ходими адабӣ ва дар идораи тарғиби адабиёти Иттифоқи

нависандагони Тоҷикистон ба сифати сарвар кор кард. Соли 1986 бо супориши ҳукумат маҷаллаи кӯдаконаи «Чашма»-ро ба забонҳои тоҷикию русӣ, баъдтар ба ҳуруфи форсӣ таъсис дод. Соли 2003 дар Анҷумани нависандагони Тоҷикистон муовини раси Иттифоқи нависандагон интихоб мешавад.

Камол Насрулло то имрӯз 13 маҷмӯаи ашъор чоп карда, китоби шеърҳои ў «Тоҷикистонро дигар қисмат макун» ба гирифтани Ҷоизаи давлатии ба номи Рӯдакӣ шарафёб мегардад.

Аввалин китоби ашъори Камол Насрулло бо номи «Навгонӣ» соли 1978 чоп шудааст, ки шеърҳои давраи ибтиди фаъолияти эҷодиашро дар бар мегирифт. Баъдтар маҷмӯаҳои дигари ў «Барги зуф» (1980), «Нидои шаҳидон» (1981), «Гузаргоҳи дил» (1983), «Номаи боли қабӯтар» (1994), «Тоҷикистонро дигар қисмат макун» (1996), «Дар фурудгоҳи як таманно» (2003), «Фаросӯи нигоҳ» (2007), «Рӯ ба меҳроби Ватан» (2010) ва «Зангӯлаҳои фарёд» (2011) ба чоп расиданд, ки дар маҷмӯъ ҷеҳраи комили шоирии ўро муаррифӣ мекунанд.

Фаросӯ – ба тарафи боло.

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

Воқеан ҳам ин шоир аз ибтиди ба зиндагӣ ва воқеяяти он назари хоси худро дошт. Шеъраш аз зиндагӣ ва сарнавишти одамон маншаъ мегирифт ва ба зиндагӣ боз мегашт.

Бинобар ин ҳам таваҷҷӯҳ ва дилгармии хонандагон ба осори ў бесабаб набуд. Хонанда ба чунин шеър ҳамеша ниёз дошту дорад, зоро метавонад аз шеъри ў ишқи худ, дарду ормони худ, ниёзҳои имрӯзаю фардоинаашро пайдо кунад.

Дар ҷодаи эҷод тадриҷан ашъори Камол Насрулло рангу бӯва суратҳои тозаи хотирмон пайдо кард.

Шоир шеърҳои зиёди иҷтимоӣ ҳам гуфтааст, вале шеъраш ҷанбаи хабарӣ надорад. Воқеяяти ҳаётро бо ҷашми шоирона мебинад ва ба шеър мекӯчонад, ки он ба макони таърихии дигар низ ҳамчунон хонда ва фаҳмида мешавад. Шоир дар қадом мавзӯе шеър гуфта бошад, ин гуна ашъор бо тамомияти бадеӣ ва маънию мазмуни баланд ба хонанда таъсир мегузорад. Ҷиҳати намуна шеъри «Хоҳар»-ро иқтибос мекунем, ки аз ҳар ҷиҳат ҷолиб буда, дили хонандаро тасхир мекунад:

Ду дидай ғамгусор дорад ҳоҳар,
Бӯи ватану диёр дорад ҳоҳар,
Чашмаш пурӣ об аст ба дидору гусел,
Субҳест, ки сад баҳор дорад ҳоҳар.
Таскини дили умединорам, ҳоҳар,

Ҳусни дилу файзи рӯзгорам, хоҳар
Дар дидаи ман муҳаббати ин дунёст,
Ман ёди туро ба дида дорам, хоҳар.
Хоҳар, хоҳар, нишони модар, хоҳар,
Баъд аз модар ба чон баробар, хоҳар.
Дилсӯзтаре нест ба ҳарду олам
Эй марҳами доғҳои додар, хоҳар.
Хоҳар, хоҳар, ҷароғи додар хоҳар,
Ҳар лаҳза кунад суроғи додар хоҳар.
Сўзад ба дарун сўзаду дуде нақунад,
То сўхтани димоғи додар хоҳар.
Чун панҷаи даст панҷ хоҳар дорам,
Панҷ аҳтари нурбор бар сар дорам.
Аз давлати дигарон надорам хабаре,
Ман давлати бебаҳои хоҳар дорам.

Ба ин далел шеърҳои дар васфи модар сурудаи Камол Насрулло рангу бўйи тоза дошта, ба хонанда таъсири амиқи маънавӣ ва зебошиноҳтӣ мегузоранд. Дар ин замина шеъри «Дур аз модар»ро метавон зикр кард, ки яке аз беҳтарин сурудаҳои шоир дар ин мавзӯй мебошад:

Аз ҳама ғам бо ту меҳоҳам гурезам, модарам,
Дар бари домони ту хобам, нахезам, модарам.
Ҷумла тан ҷашме шавам, як ҷашми саршори сиришк,
Қатра-қатра пеши пойи ту бирезам, модарам.
Дурам аз даргоҳи ту, ман-дарди ту, ман-оҳи ту,
Нестам гар ман асои пирият, чӣ ҷизам, модарам.
Вой бар ман, вой бар ман, хок резад бар сарам,
Бар сарат гар ганчи умрамро нарезам, модарам...

Камол Насрулло мисли Лоиқ ашъори дар васфи модар, зан навиштаашро дар як силк гирд наовардааст. Ин гуна шеърҳоро ў дар солҳои гуногуни фаъолияти шоириаш навиштааст. Ин

Силк – саф, қатор, рада.

шеърҳоро вақте ки дар якчоягӣ меҳонем, чехраи ҷомеъ ва азизу шарифи модар, зан, хоҷар, ки дар якчоягӣ поядори зиндагӣ ҳастанд, пеши назар мучассам мешавад.

Дигар аз мавзӯъхое, ки дар маркази эҷодиёти Камол Насрулло қарор дорад, мавзӯи Ватан, миллат ва ҳуввияти миллӣ мебошад, ки онро чун шинохту пайвастагӣ бо ҳалқу кишвари худ мавриди таваҷҷӯҳ қарор додааст. Аз оғози фаъолияташ шоир ба ин мавзӯъ нигоҳи мушаххас дошт. Берун аз қайдҳои сиёсӣ вай ин мавзӯъро дар шеъраш ғунҷонда, ормонҳои ватанҳоҳӣ ва миллатдӯстонаашро баён кардааст.

Мафҳуми шеъри иҷтимоиро чӣ гуна шарҳ додан мумкин аст? Шеърҳои иҷтимоии шоирро тасниф кунед.

Ватанҳоҳӣ ва таблиғи рӯҳияи ватанпарварӣ дар шеъри Камол Насрулло ба тарзҳои гуногун ифода ёфтааст. Ватан дар тасвир ва баёни шоиронаи шоир мафҳуми ҷомеъ буда, омили ҳастӣ ва бақои миллат аст. Камол Насрулло дар шеъри «Дар баҳои зан» Ватанро «марзи фахру шон» дониста, «имону амони» мардумро дар он мебинад. Аз нигоҳи ў бе Ватан «ҳама чизи олам бе ҳусну таровату равон аст». Мисраъҳои поён ифодагари андешаи ҷомеъи ватанҳоҳии шоир мебошанд:

Он чист ба ҳаҷр зинда дорад ёдаш,
Чун шаҳд ҳамеша дар забон аст? – Ватан!
Аз подشاҳӣ ба мулки ғурбат болост,
Ҳокаш зи ҳама ганҷ гарон аст? – Ватан!
Он чист, ки маънии тамоми ҳастӣ,
Дар маънии поки он ниҳон аст? – Ватан!
Сарбайти суруди безаволи ҳастист,
Сарманшай ишқи ҷовидон аст? – Ватан!
Ҳам қимату ҳам ҳиммату ҳам ҳикмати ту-
Дар ваҳдати ҷони ў ниҳон аст? – Ватан!
Он чист, ба ҳеч қимате нафрӯшанд,
Он чист, ки дар баҳои ҷон аст? – Ватан!

Марз – за-
мин, хок, ватан,
кишвар,
саҳад.

Камол Насрулло дар шеъри дигари ба ин мавзӯъ бахшидааш «Ватан дар ҷон аст» амиқтар меравад ва қадру қимати Ватанро

бо тасвирҳои эҳсоссангези пурмаънӣ ба хонанда намудор месозад. Ин шеър аз беҳтарин шеърҳои ба мавзӯи Ватан баҳшидаи шоир буда, хеле мушаххас ва нишонрасу таъсиргузор аст. Байтҳои зер ҳоли дили шоир, дили аз муҳаббати Ватан саршорро хеле равшан ва таъсиргузор ифода мекунанд:

Ватан – чоне, ки дар ҷони ману туст,
Ватан – ноне, ки дар ҳони ману туст.
Ватан оинаи оби зулол аст,
Ватан покии вичдони ману туст.
Ватан як пораи нури илоҳист,
Шабафрӯзи шабистони ману туст...

Дар шеъри «Ало, эй ҳамдиёр» шоир ба муҳотабаш ёдрас мекунад, ки «Наврӯз он наврӯзи пешина нест...». Вале худро, Ватанро дар оинаи Наврӯз бояд диду шинохт. Шоир аз суннатҳои неки наврӯзӣ ёд карда, кинаҳо аз сина бадар карданро бузургтарин суннати он медонад ва хонандаашро фаро меҳонад, ки расми ҳамдигарбахшии Наврӯзро бояд зинда кард ва зинда нигаҳ дошт.

Камол Насрулло соли 2011 муNTAXАБИ осорашро чоп кард ва дар ин китоб намунаҳои ашъори дар байни солҳои 1988–2007 сурдулаашро фароҳам овардааст. Дар заминай ашъори дар ин муNTAXАБИ гирдомада метавон хулоса кард, ки ин давраи пурмаҳсули фаъолияти шоирии ў будааст.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Доираи мавзӯоти ашъори лирикии шоирро нишон дихед. Шумо аз мутолиаи ашъори шоир чӣ хел хулоса баровардед? Мавзӯъҳои муштараки ашъори шоирро бо шеърҳои шоирони дигари мусир муқоиса кунед.
2. Тимсоли Ватанро аз нуқтаи назари шоир шарҳ дихед. Муносибати шоир ба хоҳар ва модар дар қадом қарор аст?
3. Ашъори ба мавзӯи Ватан ва Модар баҳшидаи шоирро аз бар намоед. Сифатҳои модар ва хоҳарони хешро як-як баён намоед.

БО ГУРӮҲ КОР МЕКУНЕМ

Дар бораи шеърҳои тарҷумаиҳолии шоир баён нависед. Мӯҳтавои шеърҳои шоирро нишон дихед ва фикрҳои худро дар гурӯҳҳо асоснок кунед.

БАРОИ ҲОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Ҳифз ва қироати ифоданоки шеърҳои ватандӯстонаи Камол Насрулло тавсия мешавад.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ ЛИРИКА

(шеъри гиной)

**Назарияи
адабиёт**

Мафҳуми лирика аз номи асбоби мусиқии юнонӣ гирифта шудааст. Лирика ҳамчун чинси мустақили адабӣ аз ҳамосаву драма фарқ меқунад. Муҳимтарин нишонаҳои он амалиёт, ҳиссииёту ҳаяҷон, андешаю мулоҳиза, эҳсосот ва ғайра мебошад. Характери ашё ё қаҳрамони тасвиршаванда ба пуррагӣ дода намешавад.

Лирика яке аз чинсҳои маъмули адабӣ мебошад. Вай аз калимаи юнонӣ «лира», ки маънояш сози тордори мизробии мусиқӣ аст, сохта шудааст. Ин асбоби мусиқӣ аз қадим дар байнин ҳалқҳои Шарқи Наздик, Миср, Юнон, Рим ва ғайра маъмул будааст.

Шоирон танҳо ягон рафтор ё сифати мамдӯҳи худро меоранду бас. Воситаву ашёи тасвиршаванда дар чинси гиной ҳодиса, инсон, ҳолат буда, онҳо бевосита ифода намеёбанд, балки ба василаи эҳсосу ҳаяҷон ва мулоҳизаву андешаҳои қаҳрамони лирикӣ баён мегарданд.

Зиддият дар симову рафтори ошиқи ҳақиқӣ ва булҳавас, маст (ринд)-у ҳушӯр, ҳароботиву зоҳиди хилватнишин, рақибу дӯст ва монанди инҳо ифода меёбад. Масалан, дар ин байт:

Бедил, ту маяндеш зи гуфтори рақибон,
Ғавғон сагон кам накунад ризқи гадоро.

Манзара дар осори лирикӣ тақвияти воқеаву характер нест, балки он ифодагари орзуву омоли муаллиф мебошад.

Қиёфаи қаҳрамон дар чинси лирика чун чинсҳои дигар нест, вале баъзан ба он наздик мешавад: Ба мисли:

Бибурд аз ман қарору тоқату ҳуш,
Бути сангиндили симинбаногӯш,
Нигоре чобуке, шӯхе, париваш,
Зарифе, маҳваше, турке қабопӯш.

Ба чинси лирика асарҳое тааллук доранд, ки дар онҳо фикру ҳиссииёти аз зиндагӣ ва ҳодисаҳои давр ҳосилкардаи адиб бевосита тасвир меёбанд. Асарҳои лирикӣ аз забони адиб баён мешавад ва дар ин гуна асарҳо шахсияти адиб равшан ба назар мерасад. Лирика дар қатори эпика ва драма яке аз қадимтарин

**Шеъри
гиной** – дар лугат ба маънои овозхонӣ, суруд ва нағма аст ва дар истилоҳ ба шеъре гуфта мешавад, ки баёнгари отифат ва эҳсосоти шахсии шоир бошад.

шаклҳои зуҳуроти фаъолияти бадеи инсон буда, ҳиссиёти аз воқеа ҳосилшударо ифода менамояд. Лирика воқеаю ҳодисаҳои зиндагӣ, муҳити зист, ҳаёти воқеӣ, муносабатҳои гуногуни байнин одамонро ба воситаи тасвири ҳаяҷон, тафаккур ва эҳсосоти инсон, яъне шоир акс менамояд. Лирика бо ҳамин хусусияти худ аз эпика, ки ҳаёти инсонӣ ва воқеаҳои зиндагиро бо иштироки шахс нақл менамояд ва драма, ки ҳаёти инсонро дар амалиёт, рафтору кирдорашон акс мекунонад, фарқ дорад. Яъне, лирика ифодагари афкору эҳсосоти шадиду муҳталифи инсон мебошад.

Эпика – мансуб ба эпос ва тарзи баёни он; ҳамосӣ, рамзӣ.

Одатан дар ҳаёт рӯйдодҳои зиндагӣ, олами ҳастӣ ба қалбу рӯҳи инсон таъсир мекунад ва шоири лирик ҳиссиёти аз ин ҳодисаю воқеаҳо ҳосилшудаашро ба таври бадеӣ тасвир мекунад.

Дар асарҳои лирикӣ эҳсосоту андешаҳои таъсирбахшу рангин, ҳолату авзои қалбии инсон дар ҷойи аввал меистад. Лирика бо ҳамин восита олами ботинии инсонро кушода медиҳад.

Ҳамин тавр, шахсеро, ки шеъри лирикӣ аз номи ў навишта шудааст, дар адабиётшиносӣ қаҳрамони лирикӣ мегӯянд ва қаҳрамони лирикӣ, аксаран, худи шоир аст. Дар шеърҳои лирикӣ ғайр аз қаҳрамони лирикӣ боз образҳои лирикии маъшуқа, рақиб, қалам, кӯҳ, дарё ва ғайра мушоҳида мешавад. Вале ҳамаи дигар образҳо ба салоҳидид ва назари фардии қаҳрамони лирикӣ вобаста аст. Дар ин байт қаҳрамони лирикӣ назари фардии худро оид ба мавқеи инсони қобилу сазовор дар зиндагӣ чунин муайян кардааст:

Ноқобилони даҳр ба мақсад намерасанд,
Дунё ҳамеша дар талаби марди қобил аст.
Хофиз

Чӣ хеле ки аз мисолҳо маълум гардид, шеърҳои лирикӣ танҳо ба мавзӯи ишқу муҳаббат тааллуқ надоранд ва чун асарҳои ҳамосию драмавӣ ба тамоми масъалаҳои зиндагӣ дахл менамоянӣ. Аз ин рӯ, лирика ба навъҳои ишқӣ, манзаравӣ, фалсафӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, аҳлоқӣ ва ғайра ҷудо мешавад.

Ба таври хулоса гуфтан мумкин аст, лирика бо хулосагӯйиву ифодай нисбатан равшан бо ҷинсҳои дигар имтиёз мекунад. Осори лирикӣ ва шунидану ҳифз кардани он барои мардуми мо аз оғоз то имрӯз завқу муҳаббати хосеро мебахшад.

Баъзе жанрҳои лирика. Навъҳо ё жанрҳои асосии шеъри лирикӣ фард, дубайтӣ, рубой,

Фард – ягона, танҳо.

маснавӣ, қасида, қитъа, ғазал, мусаммат, тарчеот ва мустазод мебошанд. Ин навъҳои шеъри лирикӣ ҳам дар назми асримиёнагӣ ва ҳам назми давраи нави тоҷик мавқеи муносиб доранд. Ба баъзе хусусиятҳои жанрҳои мазкур таваҷҷӯҳ намоед: фард хурдтарин навъни осори ғиной буда, маънни луғавии он танҳо, ягона мебошад. Ҳачми муқаррарии он як байт буда, гоҳо мисраъҳои он ҳамқофия ва гоҳи дигар озод мешаванд. Фард дар мавзӯъҳои панду ахлоқӣ, ишқӣ, ҳаҷвӣ ва шиквой эҷод мешавад. Масалан:

Бирав зи таҷрибаи рӯзгор баҳра бигир,
Ки баҳри дафъи ҳаводис туро ба кор ояд.

Рӯдакӣ

Ё ки:

Ҳар шаб зи худат бипурс, агар ту мардӣ,
К-имрӯз чӣ хидмате ба мардум кардӣ.

А. Лоҳумӣ

Дубайтӣ – аз ду байт (чор мисраъ) иборат мебошад ва дар вазнҳои ҳазаҷи мусаддаси мақсур (мафойлун, мафойлун, мафоил: V- – -/V- – -/ V ~) ё ҳазаҷи мусаддаси маҳзуф (мафойлун, мафойлун, фаӯлун: V- – -/V- – -/ V – -) навишта мешавад. Дубайтӣ мавзӯъҳои гуногунро фаро гирифта, аксаран дар шакли **ааба** ва баъзан дар шаклҳои **аааа** ва **аабб** қофия баста мешавад. Устодони дубайтисарои адабиёти классикии мо Абдуллоҳи Аңсорӣ, Бобо Тоҳири Урён, Абӯсаъиди Абулхайр, Фоизи Даҳтистонӣ ва ғайра мебошанд. Бобо Тоҳири Урён дар мавзӯи ишқу муҳаббат чунин гуфтааст:

Диле дорам ҳаридори муҳаббат, – а
К-аз ӯ гарм аст бозори муҳаббат. – а
Либосе бофтам бар қомати дил – б
Зи пуди меҳнату тори муҳаббат. – а

Рубой – аз шумораи чори арабӣ (рубъ) гирифта шуда, чун дубайтӣ аз чор мисраъ иборат аст. Рубой аз ҷиҳати миқдори мисраъҳо ва қофия мисли дубайтӣ мебошад, вале дар вазн фарқ дорад. Вазни рубой **шаҷараи ахраб** ё **ахрами баҳри ҳазаҷ** мебошад. Яъне, мисраъҳои рубой ё бо зиҳофи ахраб (мафъӯлу: – - V) ва ё бо зиҳофи ахрами (мафъӯлун: – - -) баҳри ҳазаҷ оғоз меёбанд. Шамс Қайси Розӣ дар китоби машҳури худ «Ал – Мӯъзам» қайд кардааст, ки ихтироъкори рубой устод Абӯабдуллоҳ Рӯдакист. Аммо рубоиро Ӯмари Хайём ба дараҷаи камолот расондааст:

Гар як нафасат зи зиндагонӣ гузарад, – а
Магзор, ки ҷуз ба шодмонӣ гузарад. – а

Хуш дор, ки сармояи ин мулки чаҳон – б
Умр аст, бад-он сон гузаронӣ, гузарад. – а

Вазни рубоӣ:
шачараи ахраб ё ахрами баҳри ҳазаҷ
Тақтеъи тақрибии вазни рубоиҳо:
– – V / V- V -/ V- – V / V –

Маснавӣ – маънини луғавии он ду-ду, дугонӣ мебошад. Шакли қоғиябандиаш аа, бб, вв... Имкониятҳои маснавӣ аз ҷиҳати қоғия васеъ аст. Дар истилоҳ маснавӣ шакли шеъриест, ки ҳарду мисраи он дорои як қоғия аст, аммо вазни ягона дар он то ба охир бетагийир мемонад. Ҳадди аввали маснавӣ ду байт ва ҳадди охири вай аз сад байт мегузарад. Мавзӯи марказии маснавӣ ахлоқ, панду насиҳат мебошад. Ин шакли шеърий дар сурати ҳадди калон ба худ гирифтан ба жанри дигар достон мегузарад. Ин шеъри машҳури Саъдӣ дар шакли маснавӣ эҷод шудааст:

Бани Одам аъзои яқдигаранд, – а
Ки дар оғариниш зи як гавҳаранд. – а
Чу узве ба дард оварад рӯзгор, – б
Дигар узвҳоро намонад қарор. – б
Ту, к-аз меҳнати дигарон беғами, – в
Нашояд, ки номат ниҳанд одами. – в

Ҳамин тариқ, жанрҳои лирикӣ суннатӣ ҳар қадом аз ҷиҳати вазну қоғия ва теъдоди мисраъҳо барин унсурҳои шаклӣ дорои ҳадду ҳудуди муайян мебошад ва қонуниятҳои ифодаи онҳо аз тарафи суханварон ба таври қатъӣ риоя мешавад.

Ба асарҳои ғиной достони лирикӣ ва ҳикояи лирикӣ низ дохил мешаванд, ки мундариҷа ва мӯҳтавои онҳо ба воситаи таассуруту андеша ва муносибати бевоситаи қаҳрамони лирикӣ ифода мейёбанд. Ҳамчунин, дар адабиёти давраи навини тоҷик дар баробари жанрҳои анъанавӣ, шаклҳои нави лирикӣ пайдо шудаанд ва онҳо навъҳои гуногуни шеъри нав ва шеъри сафедро фаро гирифтаанд. Умуман, лирика чун қадимтарин ҷинси адабӣ дар ташаккули завқи бадей ва камолоти маънавии инсон саҳми назаррас дорад.

Тест (Pisa)

- Шеъри зеринро шарҳ диҳед ва ин ду байт то қадом дараҷа ба мавзӯи мавриди муҳокима даҳл дорад?

Дар назм се тан паямбаронанд,
Ҳарчанд ки ло набия баъдӣ,

Авсофу қасидаву ғазалро,
Фирдавсию Анварию Саъдӣ.

2. Таҳаввул ва ташаккули жанри рубой ба номи кадом шоир даҳл дорад?

3. Таҳаввул ва ташаккули жанри ғазал ба номи кӣ вобаста аст?

БО ГУРӮҲ КОР МЕКУНЕМ

- Ба гурӯҳҳо чудо шавед. Доир ба жанрҳои лирикӣ ва хусусиятҳои муҳими онҳо мубодилаи афкор кунед. Дар асоси мавзӯъ тақдимот тайёр кунед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.
- Оид ба мағҳуми қаҳрамони лирикӣ маълумот диҳед. Хусусиятҳои қаҳрамони лирикии яке аз шоирони адабиёти мумтозро баён намоед.
- Оид ба мағҳумҳои достони лирикӣ ва ҳикояи лирикӣ чӣ медонед?
- Хусусияти ҷинсии осори ғиноиро шарҳ диҳед.

БАРОИ ҲОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Ҳифз ва таҳлили ашъори мутааллиқ ба ҳар як жанри лирикӣ аз осори шоирони мумтоз ва муосир тавсия карда мешавад.

АНТОН ПАВЛОВИЧ ЧЕХОВ

МО ДАР ИН МАВЗӰЪ:

- дар бораи фаъолияти эҷодии Антон Чехов маълумот пайдо мекунем;
- ҷараёни зиндагӣ ва ҷиҳатҳои хоси эҷодиёти нависандаро мавриди таҳлилу муҳокима қарор медиҳем;
- мавқеи адабро дар таърихи адабиёти ҷаҳон муайян мекунем.

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Антон Павлович Чехов 29 января соли 1860 дар Таганрог ба дунё омадааст. Муҳити оилавии Чеховҳо аз ҷиҳати иқтисодӣ вазнин буд. Ҳар рӯз соати панчи саҳар бародарон хори калисо

месуруданд ва пас аз дарс онҳо дар мағозаи хӯрокворӣ ба падарашон кӯмак мекарданд. Ҳамаи бачаҳо мебоист, ҳунар омӯзанд: Масалан, Антон касби дӯзандагиро омӯхт.

Соли 1879 Чехов мактаби миёнаро тамом карда, аз Таганрог ба Москва рафт. Дар он ҷо ў ба нигоҳубини оила шурӯъ кард ва ба наздиқонаш аз нашрияҳои адабӣ даромади ноҷиз медод. Оғози фаъолияти Чехов дар матбаа дар моҳи декабри ҳамон сол ба амал омад: журнали «Дракона» повести «Мактуб ба ҳамсояи донишманд» ва мазҳакаи «Чӣ бештар дар роман, повест ва ғайра дида мешавад»-ро чоп кард.

Оперетта аз калимаи итолиёй буда, ин вожа дар забони форсӣ вучуд надорад. Операи ҳаҷвӣ, ки иштироккунандагон ҳам гап мезананд ва ҳам месароянд.

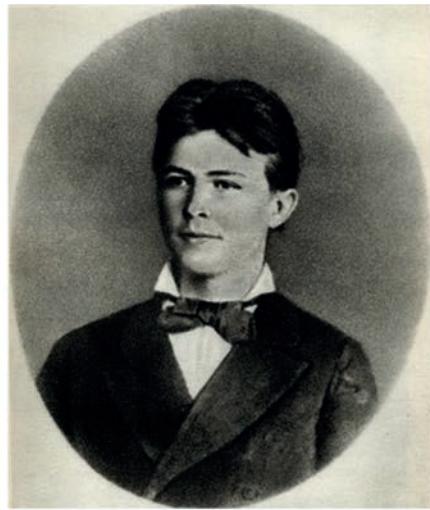
Маҳсули эҷодаш асосан бо таҳаллуси Антоша Чехонте ба табъ расида, баъдтар «Табиби бе бемор», «Амак», «Одами бемор», «Балдастов», «Антонсон», «Бародари ман» – ҳамагӣ тақрибан панҷоҳ аدادро ташкил намуд.

Аввалин маҷмӯаи Чехов «Афсонаи Мелпомена» соли 1884 аз чоп баромад. То соли 1885 Чехов аллакай нависандай машҳури ҳикоя буд. Дар ҳамин давраи барои нависанда мусоид ҷондӯши аз беҳтарин асанҳои ў: «Реквием», «Душманон», «Агафя», «Кобус» ва ғайра чоп шуданд ва повести Чехов ҳамчун падидай нав дар адабиёти рус ба вучуд омад. Дар «Новое Время» ном мачалла аввалин маротиба барои имзои матнҳо Антон Чехов номи худро гузошт.

Аз соли 1887 Чехов худро дар жанрҳо ва мавзӯъҳои ҷиддитар санҷид. Повести «Дашт» барои журнали «Северный вестник» дар эҷодиёти нависанда нуқтаи гардиш гардид. Дар худи ҳамон сол аввалин асари драмавии Чехов — писеси «Иванов» ба саҳна гузошта шуд ва баъд аз як сол маҷмӯаи сеюми ў «Дар вақти

А.П. Чехов дар соли 1874

А.П. Чехов рўзи хатмкунии гимназия соли 1879

торикӣ» дар Академияи илмҳо бо мукофоти Пушкин сарфароз гардид.

Соли 1890 Антон Чехов ба ҷазираи Сахалин рафт, то ҳаёти зинданҳои Русияро тафтиш кунад. Пас аз панҷ сол китоби бадеъ ва публистики қайдҳои саёҳат дар бораи колонияи бадарғашуда ва меҳнати вазнин «Ҷазираи Сахалин» аз чоп баромад.

Пас аз Сахалин нависанда дар Москав дар Малая Дмитровка маскан гирифт. Дар ин солҳо Чехов аллакай яке аз муаллифони серхонанда дар Россия буд. Асарҳои ў дар маҷаллаҳои «Северний вестник», «Русская мысль», рӯзномаҳои «Новое время» ва «Русские ведомости» чоп шудааст.

Антон Чехов дар Мелихово мулк ҳаридорӣ карда, зиндагӣ ихтиёр мекунад. Таҷрибаи тиббӣ вақт ва қувваи зиёдеро талаб мекард, вале маҳз дар Мелихово адиб асарҳои машҳуртарини ҳудро навиштааст, ки пиесаи «Чайка», повести «Пултаи рақами 6», ҳикояҳои «Хонаи мезаниндор» ва «А. Одам дар парванда» – дар маҷмӯъ тақрибан 40 асари муҳим мебошанд.

Муосирон аксаран Чеховро «Шоири шаб» меномиданд. Асари ўро бисёриҳо пессимистӣ ва декадентӣ медонистанд, ҳатто истилоҳи «Рӯҳҳои Чехов» вучуд дошт. Асари охирини драматург «Боги гелос» буд.

Антон Чехов солҳои охири умраш аз бемории сил ранҷ қашида, ниҳоят бар асари ин дард 15 июли соли 1904 дар шаҳри Баденвайлери Олмон вафот мекунад. Марқади ў дар қабристони Новодевичи Москав воқеъ гардидааст.

Пессимистӣ – руҳафтодагӣ.

Декадентӣ – асаре, ки дар вай таназзули руҳияти муаллиф дарч аст.

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ҲИКОЯИ «РАФТОРИ НОЧО»

Сагчай зарду малларанги дурага, ки фуки рӯбоҳмонанд дошт, дар роҳи пиёдагарде ин тарафу он тараф метоҳт ва беқаророна ба атроф назар меафканд. Баъзан меистоду нолишкунон аввал як пойи хунукхӯрдааш ва баъд пойи дигарашро бардошта, ба хотир оварданӣ мешуд, ки чӣ гуна ў метавонист роҳгум бизанад?

Хуб дар хотир дорад, ки ин рӯзро чӣ гуна пушти сар кард ва билохира, ба ин пиёдароҳи ношинос чӣ хел афтод. Рӯз чунин оғоз ёфт: Соҳибаш – наччор Лука Александрич кулоҳашро пӯшида, кадом як асбоби чӯбини ба матои сурҳ печонидаро таги каш карду нидо сар дод:

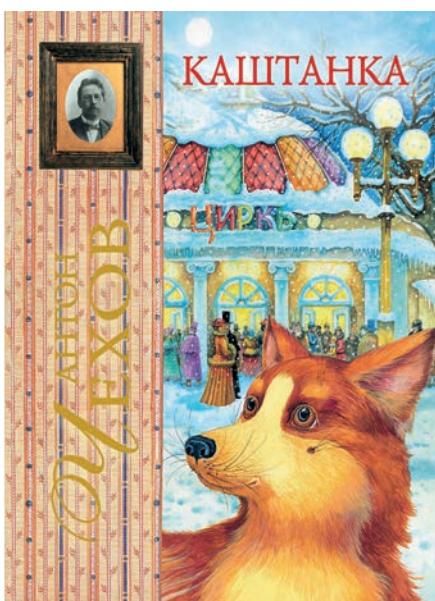
– Каштанка, рафтем!

Сагчай дурагай малларанг номашро шунида, дарҳол аз таги дастгоҳи наччорӣ, ки он ҷо, дар болои пароҳаҳо меҳобид, ба ромаду ҳамёзасе кашида аз қафои соҳибаш раҳсипор шуд. Фармоишгарони Лука Александрич беҳад дур зиндагӣ мекарданд ва наччор то оне ки ба хонаи ҳар кадоми онҳо бирасад, маҷбур мешуд аз ҷанд гузаргоҳ гузашта, ҷандин маротиба ба майхона бидарояду ҷисмашро бо шароб неру бубахшад. Каштанка ба хотир овард, ки дар роҳ вай беҳад ношоиста рафтор кард. Аз ҳурсандӣ, ки ўро барои сайру гашт ба кӯча баровардаанд, ғел мезаду аккосзанон ба нақлиёти аспии дар роҳи оҳан ҳаракаткунанда ҳуҷум мекард. Ба ҳавлиҳо медаромад ва аз қафои сағҳо медавид. Наччор маълум, ки ўро надида ноилоч бозмеистоду бо ғазаб ба сараш дод мезад. Ҳатто боре саҳт ҳашмгин шуда, гӯши рӯбоҳмонандашро ба қафаш дошта саҳт тоб доду канда-канда гуфт:

– Кошки ҳар-ром ме-мур-дӣ, оғатзада!

Лука Александрич бо фармоишгарҳо корашро анҷом дода, барои як дақиқа ба хонаи ҳоҳараш даромад. Дар он ҷо нӯшиду газак намуд; аз ҳавлии ҳоҳараш ба хонаи рафиқи муқовасозаш даромад, аз он ҷо ба майхона, аз майхона ба хонаи ҷӯрааш ва... Ҳулоса, вақте ки Каштанка ба пиёдагарди бегона афтид, рӯз рӯ ба торикий оварда, наччор

Наччор –
устои
ҷӯбтарош.

ҳам мурданивор маст шуда буд. Ў ҳар замон дастҳояшро афшонда, чуқур нафас мекашиду ғур-ғуркуон менолид:

— Маро модарам пургуноҳ таваллуд кард! Оҳ, гуноҳҳо, гуноҳҳо! Ҳоло, ана, дар кӯча меравем ва ба ҷароғакҳо менигарем, ҳамин ки мурдем, дар оташи дӯзах хоҳем сӯхт...

Ё бо оҳанги зориомез Каштанкаро ба наздаш меҳонду тавалло мекард:

— Ту, Каштанка, ту аз ҳашароте беш нестӣ. Дар муқобили одам ту устои ҷӯбтарошеро мемонӣ, ки дар назди наччор арзише надорад...

Ҳангоме ки вай бо Каштанка ана ҳамин хел ҳарф мезад, баногоҳ мусиқӣ танинандоз гардид. Каштанка ба қафо нигоҳ карда дид, ки аз миёни кӯча, рӯ ба рӯйи ў, қатори сарбозон қадам мезанад. Ба садои мусиқӣ, ки асабҳои вайро бечо мекард, тоб наоварда, сагчай бечора безобита шуду аз тарс аккос зад, вале амали соҳибашро дида ҳайрон шуд: наччор, ба ҷойи он ки битарсад, уллос бикашад ва ё аккос бизанад, бо хандай самимона қоматашро рост намуда, ба мисли сарбозон дасташро ба чакааш бурд. Каштанка дид, ки соҳибаш ба мусиқӣ дикқат намедиҳад, боз ҳам саҳттар уллос кашид ва бехудона давида ба пиёдароҳи тарафи дигари кӯча гузашт.

Даме ки Каштанка ба худ омад, мусиқӣ дигар садо намедод ва полк ҳам аз назар ғоиб шуда буд. Ў аз кӯча гузашта, дартоз ба ҷое омад, ки соҳибашро бори охир дида буд, вале...ҳайҳот! Наччор акнун дар он ҷо набуд. Сагча ба пеш давиду баъд ба қафо, як бори дигар кӯчаро убур кард, лекин наччор якбора ғайб зад: гӯё ба қаъри замин фурӯ рафта буд... Каштанка пиёдароҳро бӯ кашидан гирифт: умед дошт, ки соҳибашро аз бӯйи изаш меёбад, вале пештар ким-кадом ношуде бо қалӯшҳои нави резинӣ аз кӯча гузашта буду акнун ҳама накҳати нозук бо бӯйи тези резин маҳлут гардида. Метавон гуфт, ки имкони чизеро муайян кардан барояш вучуд надошт.

Каштанка, ҳарчанд ба пеш давиду ба қафо, соҳибашро пайдо карда натавонист. Дар ин миён ҳама ҷо торик шуд ва дар ҳар ду ҷониби кӯчаҳо фонусҳо даргирифтанд. Аз тирезаи хонаҳо низ нури ҷароғҳо ба ҷашм расид. Барфи лаклакӣ меборид ва роҳи ҳамвору пушти аспҳо ва кулоҳи фойтунчиҳо оҳиста-оҳиста сафед

мешуданд. Чӣ қадаре ҳаво торик мешуд, ҳамон андоза атроф равшантару сафедтар мегардид. Аз назди Каштанка, пеши чашмашро гирифта, ҳатто бо пояшон ўро тела дода, беист фармоишгарони ношинос ба ҳар тараф гузашта мерафтанд. (Каштанка инсониятре ба ду гурӯҳи тамоман нобаробар – хӯчайнҳо ва фармоишгарон чудо карда буд; дар миёни ҳам ин ва ҳам онҳо тафриқаи ҷиддӣ буд: аввалиҳо ҳуқуқ доштанд, ки Каштанкаро латуқӯб кунанд, дувумиҳоро худи ў ҳақ дошт аз банди пояшон бигазад). Фармоишгарон ба ким-кучое шитоб мекарданд ва ба вай заррае эътибор намедоданд.

Вақте ки атроф тамоман торик шуд, Каштанкаро вахму ҳарос зер кард: ў тамоман навмед гардид. Дар даромадгоҳи ким-кадом биное панаҳ шуда, талх бигрист. Сафари якрӯза бо Лука Александрич ўро бемадор карда буд, гӯшу пойҳояш аз хунуқӣ караҳт шудаю ба болои ин ҳама гуруснагӣ ҳолашро бад кардааст. Рӯзи дароз ҳайвони бечора ҳамагӣ ду маротиба каме шикамашро сер карда буд: дар ҳавлии муқовасоз камакак шираи ордро ба даҳон бурда буд ва дар яке аз майхонаҳо, дар назди пештахта, пӯсти ҳасибро ёфта ҳӯрд ва тамом вассалом. Агар вай инсон мебуд, эҳтимол чунин андеша мекард:

«Не, ин хел зистан номумкин аст! Хубаш, худкушӣ бояд кард!».

НОШИНОСИ ПУРАСРОР

Вале вай дар бораи чизе фикр намекард, фақат нӯла ме-кашид. Вақте ки барфи испеди мулоим сару рӯяшро ба мисли кӯрпа пӯшониду худаш аз бемадорӣ ҷашмашро кушода наметавонист, баногаҳ даре шараққосзанон кушода шуд ва нолиш-кунон ба шикамаш бархӯрд. Якбора аз ҷояш часта рост истод. Аз дари кушода кадом як нафаре, ки мутааллиқ ба фармоишгарон буд, бурун омад. Азбаски Каштанка вингос зад ва ба зери пояш монд, ў наметавонист ба сагдиққат надиҳад. Мард ҳам шуда аз вай пурсид:

– Ай саг, ту аз кучо пайдо шудӣ!
Маъюбат кардам? Оҳ, махлуқи бечора... Хайр, аз ман маранҷ, аз ман маранҷ... Гунаҳгорам.

Каштанка аз миёни барфре-заҳои ба мижаҳояш часпида ба марди ношинос дида дӯхта, дар наздаш як одамчай қадпастаки

фарбөхаку лўндарўи риштарошидаеро дид, ки дар сар кулоҳ дошту тугмаҳои пўстинаш батамом кушода буданд.

– Чӣ ин қадар винг-винг мекунӣ? – идома дод мард, барфро бо ангушташ аз пушти Каштанка афшонда.

– Соҳибат кучост? Шояд ту гум шудай?

Эҳ, сагчай бечора! Акнун мо чӣ кор бояд кунем? Каштанка дар овози марди ношинос оҳанги раҳму шафқатро эҳсос намуда дасташро лесид ва боз ҳам бадардтар вингос зад.

– Ту хеле саги доною рамузфаҳме будай! –гуфт марди ношинос.

– Ба рӯбоҳ монанд ҳастӣ! Хайр, майлаш, ҳеҷ коре надорем, рафтем бо ман. Эҳтимол дар ягон боб даркор мешавӣ... Каний, ба пеш!

Вай бо лабҳояш чалпос зада ба Каштанка бо имои даст ишора намуд, ки он як маъно дошт: «Рафтем!»

Каштанка аз пасаш рафт. Қариб баъди ним соат Каштанка аллакай дар болои фарши ҳуҷраи калону равшан менишаст ва сарашро ба як тараф кач карда, бо мароқ ва риққат ба рӯйи марди ношинос, ки дар пушти миз нишаста ғизо меҳӯрд, нигоҳ мекард. Ношинос ғизо меҳӯрд ва Каштанкаро ҳам фаромӯш на-мекард: нахуст ба вай нону панир дод ва сипас, пораи гӯшт. Нисфи самбӯса ва устухонҳои мурғро ҳам ба пеши поящ партофт. Каштанка, ки аз гуруснагӣ саҳт азият мекашид, ин ҳамаро бошиб тоб ҳӯрд ва ҳатто мазза доштан ё надоштанашонро нафаҳҳад. Ҳарчи зиёдтар меҳӯрд, ҳамон андоза бештар гуруснагиро эҳсос мекард.

– Воқеан, соҳибонат туро бад нигоҳубин мекардаанд, – бо ҳарисии том ба ғизо дарафтодан ва онро ноҳоида фурӯ бурдани саг дида дӯхта гуфт марди ношинос.

– Боз хеле лоғар ҳастӣ! Пӯсту устухон...

Каштанка ғизои зиёдеро истеъмол намуд, вале пурра сер нашуд, танҳо аз пурхӯрӣ андак бехуд гардид. Баъд аз тановули таом дар миёнаи ҳуҷра дароз кашиду дар вучуди худ беҳолии гувороеро ҳис намуда дум ликонд. Вақте ки соҳиби нави Каштанка дар курсии мулоим бафурҷа нишаста сигор мекашид, Каштанка ҳамоно дум ликонда, масъалаи манзили зисти ояндаашро ҳал мекард: кучо хубтар аст? Хонаи марди ношинос ё соҳиби аввалиаш. Ҷиҳози хонаи марди ношинос камбағалонаву безеб аст; ба ҷуз курсиҳо диван ва ҷароғу қолинҳо дар он дигар чизе нест, ҳуҷра ҳам гӯиё холист, аммо манзили начҷор саршори ҷиҳоз аст; дар хонаи ў мизу дастгоҳи начҷорӣ, тӯдаи параха, рандаю исказа, арраҳои гуногун, тағора, қафаси саъва ва... ҳаст. Дар хо-

Қолин – гилеми пашмини патдор.

Искана – асбоби маҳсуси чӯбтарошӣ.

наи марди ношинос ҳатто бўе ба машом намерасад, хонаи наччор бошад, ҳамеша гарм асту ҳамеша бўйи хуши рангу елим ва тахтапораҳо ба димоғ мезанад. Вале марди ношинос дар як бобат бартарӣ дорад: ба вай бемалол ғизои бисёр медиҳад ва агар аз рўйи адолат бигўем, ҳар гаҳе Каштанка дар назди мизи ў истода, бо раҳм ба рўяш дида медўзад, боре ҳам вайро намезанад ва лагадқўбаш ҳам намекунад, ягон маротиба «Дафъ шав, лаънатӣ!» ҳам нагуфтааст.

Хўчаини нав сигорашиб кашида аз хона берун шуд ва лаҳзае баъд кўрпачае дар даст баргашта, онро дар кунч, дар шафати диван, густурда гуфт:

— Эй ту, махлуқи безабон, ин чо биё! Ана, дар ин чо хоб кун, фаҳмидӣ?

Сипас ў чароғро хомӯш карда аз дар берун шуд. Каштанка бемалол дар болои кўрпача дароз кашида чашмонашро пўшид; аз берун аккоси саг шунида шуд ва Каштанка хост ба он ҷавоб бигардонад, аммо баногаҳ ўро эҳсоси яъсу навмедӣ фаро гирифт. Лука Александрич, фарзанди ў Федюшка, ҷойгаҳи нарму бофароғаташро дар таги дастгоҳи наччорӣ ба хотир овард... Ба хотир овард, ки дар шабҳои дарози зимистон, гоҳе ки соҳибаш чўб метарошид ё бо овози баланд рўзнома мутолия менамуд, Федя, одатан, бо Каштанка бозӣ мекард: аз пойҳои қафояш дошта, аз таги дастгоҳи наччорӣ кашида берунаш мекард ва чунон бошавқ бо ў бозӣ мекард, ки аз ин муомила ҷашмони саги бечора сиёҳӣ мезаданд ва тамоми буғумҳояш ба дард медаромаданд. Ўро маҷбур мекард, ки бо ду пойи қафояш роҳ гардад. Тасаввур мекард, ки ў зангӯла аст: аз думаш дошта саҳт мекашид, ба чунин муомила сагча тоқат наоварда, аз дард вингос мезаду мечакид, маҷбураш мекард, ки тамокуро бўй бикашад. Махсусан, ана ин нағмаи Федя барояш азиятовар буд: ба ресмон бурдаи гўштро баста, ба Каштанка медод. Вақте ки Каштанка лўндаи гўштро фурӯ мебурд, ў баланд-баланд хандида онро аз даҳонаш берун мебаровард. Ҳар қадар хотираҳо возеҳтар чилвагар мешуданд, ҳамон андоза баландтару бадардтар вингос мезад Каштанка. Аммо ноаён бемадорӣ ва гармӣ бар ғаму ғусса ғалаба карданд... Вайро хоб бурд ва галаи сагҳо ба хобаш даромаданд; воқеан, пирсаги ҷингиламӣ, ки ҷашмонаш доги сафед доштанду пашм биниашро пўшида буд ва Каштанка имрӯз ўро дар кӯча дида буд, бо онҳо медавид. Федя исказа дар даст, аз

пушти пирсаги чингиламўй давид ва нохост бадани вайро ҳам пашиби ғафс пўшонид. Вай бо суруро шодӣ аккосзанон ба назди Каштанка омад. Онҳо ҳалимона бинии яқдигарро бў кашиданд ва паҳлуи ҳам ба тарафи кўча давиданд...

ОШНОИИ НАВ ВА БИСЁР ФАРАҲБАХШ

Вақте ки Каштанка аз хоб бедор шуд, рўз ҳам фаро расида буду аз кўча ҳаёҳую ғулғула, ки фақат рўзона ба вуқӯй пайваста метавонанд, ба гўш мерасид. Дар ҳучра касе набуд. Каштанка ҳамёзакашон, бо қаҳр ва қавоқи гирифта дар даруни ҳучра мегашт. Ҳар кунчи ҳучра ва ашёи дар он ҷойдоштаро бў кашида ба даҳлез назар афганд ва чизи даркориашро пайдо накард. Ба ҷуз даре, ки ба ҷониби даҳлез кушода мешуд, боз дари дигаре низ буд. Каштанка чанде фикр карду бо панчаҳояш онро ҳарошида кушод ва ба хонаи дигар даромад. Он ҷо, дар болои кат, нафаре худро дар кўрпаи мулоим печонида мехобид. Каштанка ўро шинохт: ин ҳамон ношиноси дирўза буд.

— Рррр... — ғуррос зад Каштанка, лекин ғизои дирўзаро ба хотир оварда, ба думликонӣ даромаду бўй кашидан гирифт.

Вай сарулибос ва мўзай марди ношиносро бў кашида дарёфт, ки аз онҳо асосан бўйи асп меояд. Аз хонаи хоб дари дигаре ҳам кушода мешуд, ки ба ким-кучое мебурд. Ин дар ҳам маҳкам буд. Каштанка онро бо панча ҳарошида, бо синааш тела дода кушод ва ҳамон лаҳза бўе ғариб ва барояш ғайримақбул ба димоғаш зад. Мулоқоти нохушеро эҳсос намуда, ғур-ғуркунон ба чор тараф дида дўхта Каштанка ба ҳучрачай ҳурди зардевораҳояш чиркин ворид гардид ва аз тарс худро ба қафо кашид. Чизе барояш ғайриинтизор ва бадҳайбате дар пеши чашмонаш ҳувайдо гардид. Қози хокистарранге сару гарданашро қариб ба замин расондаю болҳояшро калон кушода, шипирросзанон ба ў ҳучум мекард. Андаке канортар аз вай, дар болои болишт, гурбаи сафеде мехобид: вай ҳам, Каштанкаро дида, аз ҷояш барчаст ва пушташро ҳам ва думашро боло бардошту мўйи баданашро сих карда шиппосзанон ба ў таҳдид намуд. Саг, бемуҳобо, саҳт тарсид, vale онро ошкор накарда, баланд ҷакид ва ба гурба ҳучум намуд...

Гурба пушташро ҳамтар намуда, шиппосзанон бо панчааш ба сари Каштанка зарба зад. Каштанка ноилоч ба қафо часта, дар болои чор поящ нишаству фукашро ба тарафи гурба дароз карда, боқаҳр ҷаҳидан гирифт: ин дам қоз аз пас омада, якбора ба тахтапушташ саҳт минқор зад. Каштанка ҷонҳавлона барчаст ва ба қоз дарафтод...

Қоз – як навъ мурғи обии вахшӣ ва хонағии гардандари калонтар аз мурғобӣ, ғоз.

– Худаш чӣ гап? – шунида шуд овози баланду бадқаҳре ва ба ҳучра марди ношинос, ки дар тан яктаҳ ва дар даҳон сигор дошт, ворид шуд.

– Ин чӣ маънӣ дорад? Канӣ, ба ҷойҳоятон! Вай ба назди гурба омада, бо кафи даст ба пушти хамидааш зада гуфт:

– Фёдор Тимофеич, ин чӣ маънӣ дорад? Муноқиша мекунед? Эҳ ту, найрангбози пир! Дароз бикаш! Ва ба қоз рӯ гардонда дод зад:

– Иван Иванич, ба ҷоят бирав! Гурба итоаткорона ба болои кӯрпачаи худ гузашта, ҷашмонашро гӯшид. Аз рангу рӯй ва мӯйлабҳояш аён буд, ки худаш ҳам асабонӣ шудан ва ба ҷанг ҳамроҳ шуданашро қабул надорад. Каштанка бо нишони эътиroz нӯла қашид, қоз бошад, гарданашро ёзонда, роҷеъ ба ким-чизе тез-тез, самимона, равшану сарех, вале беҳад номафҳум, ғо-ғо кард.

– Майлаш, майлаш! – гуфт ҳӯчайн ҳамёзакашон.

– Оромона ва дўстона бояд зист ва ба Каштанка ҷашм дўхта илова кард:

– Ту, зардак, матарс... Инҳо мардуми хубанд, озор намедиҳанд. Исто, мо туро бо чӣ ном ҷеф мезанем? Бе ном намешавад, ба-родар.

Марди ношинос баъди андешае гуфт:

– Медонӣ-ҷӣ... Номи ту минбаъд Ҳолаҷон мешавад...

Фаҳмидӣ? Ҳолаҷон!

Ва ҷанд маротиба калимаи «Ҳолаҷон»-ро такрор карда, бे-рун баромад. Каштанка дар ҷояш хобида, назоратро идома дод. Гурба ҳамоно дар болои кӯрпача менишасту вонамуд мекард, ки хоб аст. Қоз бошад, гарданашро ёзонда, дар як ҷой почак мезаду тез-тез дар бораи чизе самимона ғо-ғо мекард. Аз афташ ӯ қози хирадманде буд: ҳардафъа, баъди ҳар гуфтори тӯлониаш, ӯ боҳайрат қафо мерафт ва вонамуд мекард, ки аз гуфтаҳояш ифтихорманд аст... Каштанка ӯро шунида, «рррр...»-рос зада ҷавобаш гардонд ва «тафтиш»-и гӯшаҳои ҳучрачаро идома дод. Дар яке аз кунҷҳо тағорачаеро дид, ки дар даруни он нахӯди тар ва ҷанд пора нони хушки ҷавинро гузошта буданд. Ӯ нахӯдро қашид, дарёфт, ки бемазза будааст. Пораҳои нонро ба даҳон бурд ва хоидан гирифт. Қоз аз ҳӯрокашро ҳӯрдани саги бегона заррае наранҷид, баръакс, боз ҳам зуд-зуд ғо-ғо кардан гирифт ва барои он ки эътимодашро ба сагча собит намояд, ба назди тағорача омада ҷанд дона нахӯдро нӯши ҷон кард.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

- Дар бораи зиндагиномаи Антон Павлович Чехов чӣ ақида доред ва фикрҳои шахсии худро баён намоед.
- Шумо дар хона ҳайвони хонагӣ доред ва ба он чӣ гуна муносибат менамоед?
- «Не, ин хел зистан номумкин аст! Хубаш, худкушӣ бояд кард!». Дар бораи ин тавр «андеша» намудани Каштанка чӣ муносибате доред?
- «Каштанка инсониятро ба ду гурӯҳи тамоман нобаробар – хӯчайнҳо ва фармоишгарон ҷудо карда буд; дар миёни ҳам ин ва ҳам онҳо тафриқаи ҷиддӣ буд: аввалиҳо ҳуқӯқ доштанд, ки Каштанкаро латуқӯб кунанд, дувумиҳоро худи ў ҳақ дошт аз банди пояшон бигазад». Дар бораи мазмуни ин порчаи асар чӣ ақида доред? Ҳулосаатонро оид ба ин гуфтаҳо баён кунед.

МУҚОИСА МЕКУНЕМ

- Дар бораи ҳайвоноти хонагии худ қисса кунед.
- Рафтори ҳар як қаҳрамони тамсилии қиссаро муқоиса намоед ва ҷиҳатҳои ба ҳам мушобехро шарҳ дигҳед.
- Бобати номгузории қаҳрамонҳои қиссааш нисбати муаллифи асар чӣ фикр доред?

БО ГУРӮҲ КОР МЕКУНЕМ

Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Мазмун ва мӯҳтавои қисматҳои алоҳидаи қиссаро байни ҳам муҳокима ва муқоиса намоед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиа ва нақли муҳтасари ҳикояҳои «Ҳамелион» ва «Ҳонуме бо саг»—и А.П.Чехов пешниҳод ва тавсия карда мешавад.

МАҚСУД ҶОРИЕВ

Мо дар ин мавзӯъ:

- доир ба ҳаёт ва фаъолияти нависандай шинохтаи адабиёти ўзбек Мақсуд Ҷориев маълумот мегирем;
- дар бораи маҷмӯи ҳикояҳои адиб, ҳусусиятҳои муҳими ҳикоёти нависанда ва мавқеи ҳикояҳои воқею ҳаҷвии адиб дар адабиёти навини ўзбек таассурот ҳосил мекунем.

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Мақсуд Ҷориев 1 августи соли 1926 дар шаҳри Тошканд таваллуд шудааст. Солҳои ҷанг дар ширкатҳои ҷамоавии деҳаи Юнусобод бо корҳои маъмулӣ машғул мешавад. Соли 1947 До нишкадаи ҳуқӯқшиносии Тошкандро хатм намуда, дар ҳамон ҷо ба илмомӯзӣ (давраи аспирантура) идома медиҳад ва дертар номзади илми ҳуқӯқшиносӣ (1994) мегардад.

Фаъолияти рўзноманигории адаб аз соли 1949 дар рўзномаи «Қизил Ўзбекистон» (Ўзбекистони сурх) оғоз меёбад. Баъдан фаъолияти кории ў дар рўзномаи «Тошкент ҳақиқати» (Ҳақиқати Тошканд, муовини сармуҳаррир, сармуҳаррир; (1954–1963), маҷаллаи «Муштум» (сармуҳаррир; 1984–1992) ва минбаъд дар рўзномаи «Меҳригиёҳ» (сармуҳаррир; то соли 2002) идома пайдо мекунад.

Мақсад Қориев ба унвони нависанда дар нимаҳои дуюми солҳои шастум ба майдони адабиёт қадам мениҳад. Паси ҳам маҷмӯаи ҳикоя ва қиссаҳои адаб бо номҳои «Шабҳои маҳтобӣ» (1968), «Вақте ки санҷид бишкуфад» (1970), «Шаби хусуф» (1971), «Зеборуҳи Афросиёб» (1974), «Ҳангоми парвози баланди турнаҳо» (1976), «Ҳангоми гусели духтар» (1978), романҳои таъриҳии «Спитамен» (1985), «Ибни Сино» (1995), «Ғазнавиён» (2006), қиссаи «Бачагии Ибни Сино» (2002) ба табъ расидаанд.

Дар заминаи қиссаҳои лирикии адаб филми телевизионии «Мирзо ва Лола» ва фильмҳои бадеии «Парастуҳо дар баҳор оянд» (коргардон Ҳ.Аҳмар), «Ҳангоми гусели духтар» (коргардон У. Назаров) оғарида шудаанд.

Мақсад Қориев яке аз муаллифони китоби дарсии «Назарияи давлат ва ҳуқуқ» мебошад.

Адаб сазовор ба медали «Шўҳрат» (1996) ва нишони «Элюрт ҳурмати» (Маҳбуби ҳалқу ватан, 1998) шудааст. Тобистони соли 2010 пас аз бемории начандон тўлонӣ дар шаҳри Тошканд вафот мекунад.

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ҲИКОЯИ «ПАРАСТУҲО ДАР БАҲОР ОЯНД»

Ин воқеа дар ҳамон соли мудҳиши фаромӯшнопазир, ки заминларзай саҳт ба вуқӯй пайваста буд, дар Тошканд рух додааст. Мо айнан дар қалби заминчунбӣ, дар гузари Қашқар зиндагӣ мекардем. Аз пайи он ҳодисаи шуми табий тамоми баданаи хонаамон хароб шуда дарзу тарақҳои бисёр бардошта буд. Агарчи хонаҳо сари ҷо ба назар мерасиданд, аммо имкони иқомат дар онҳо асло вуҷуд надошт. Хуб, ки ба бахтамон он замон айёми гарму нарм сар шуд ва мо ҷодар зада, ба ҳавлӣ баромадем.

Бешубҳа, ин гуна шароити зисти ғайриоддӣ барои бачаҳои ҳушманду ҳассос айни муддао буд. Ба хусус, асбобкашии мо ба ҳавлӣ боиси алоқа ва кунҷковии духтарамон Нодира гардид. Ин духтари пурзавқ акнун ба синфи шашум гузашта буд, ҳар гуна саргузашту ҳикояро бо майли тамом гӯш мекард, агар ягон ҳабар ё гаперо мешунид, то ба тагаш нарасад, қасро ором намегузошт. Аммо, ҷолиб ин ҷо, ки бо вучуди он ҳама пурсуҷӯю ҳазлу шӯхӣ Нодира кулфату изтироби ба сари мардум омадаро дарк карда, ба мисли солмандон ҳеле пуртамкину ҷиддӣ шуда монд. Ин ҳолат сабабҳои дигаре ҳам доштааст, ки мо дертар донистем.

Ёдам ҳаст, дар сақфи хонаи мобайнин кошонаамон, ки қалонтар аз хонаҳои дигар буд, парастуҳо лона доштанд.

Парасту – фароштуруқ.

Ин мурғакони аҷоиб ҳар сол дар рӯзҳои хоси фасли баҳор ба самти мо парида омада, ин рӯ он рӯйи лонаҳои пештараи ҳудро «бозсозӣ» мекарданд ва нишеман гирифта, тамоми тобистон «умр ба сар мебурданд».

Ҳама аҳли хонавода ба парастуҳо ҳӯгирифта будем, ба хусус, духтари яккаву танҳоямон Нодира онҳоро ҳеле дӯст медошт ва ба маҳзи ин ки баҳор мерасид, ду ҷашм ба роҳи парастуҳо мешуд. Ҳар гоҳ зимистон ба дарозо мекашид, дӯstonи ба дер мондаашро ёд карда, ба навъи ҳудилтиҷо мекард, ки ҳавои сард тезтар гузашта равад.

Пас аз заминларза ҳама ашёву лавозими хонаамон дар рӯйи ҳавлӣ ҷошу пареш меҳобид, фазои оиларо боди наҳси бесаранҷомӣ фаро гирифта буд. Бо дидани ин ҳолат Нодира низ дар ҳуд гирифтау хаёлангез мегашт, ба эҳтимоли зиёд, сарнавишти парастуҳои ҳудро аз мадди хаёл мегузаронд.

Инак, дунёи зинда аз хоби зимистонӣ бедор шуд, дар саросари табиат гулу гиёҳон, бойчечаку зебоиҳои ҳастӣ рӯ боз карданд, айёми баҳорӣ оғоз ёфт. Ба назар мерасид, ки баҳрои баҳор ҳар гуна оғати табиӣ, балоҳое мисли заминларза бегонаанд...

Як рӯз сахарии барвақт, ногаҳон мунодиҳои баҳор – парастуҳо пайдо шуданд, мисли ин ки кошонаамон дубора такмил ёфт, ташвишу нороҳатии ба сарҳоямон омада камтар гардид. Шодиу хурсандии Нодира бепоён буд.

Мунодӣ – нишонанда, чорчӣ.

Парастуҳо баробари расидан бо ҳарос ба хонаи худ даромада рафтанд, vale бо тезӣ аз он ҷо берун омада чуғуррасзанон ким-чиҳое гуфтан гирифтанд. Дар як ҷо наистода, монанди шаб-парак ғоҳе аз дар ва ғоҳе аз тиреза ба хона даромада мебаромаданд, аз ниҳояти нороҳатӣ беохир чиқ-чиқу ғуд-ғуд мекарданд. Ин «муҳокима» чанд муддат давом ёфт, сипас ҷарчиҳои ҳавои гарм бинохост ғоиб шуданд, фазои хонаро хомӯшӣ фаро гирифт, гӯё тагу болоро об зада бошанд, ҳама ҷо ҷиму сокит шуда рафт.

Мо гумон бурдем парастуҳо тез баргашта меоянд, аммо фурсати зиёде гузашту аз онҳо дараке нашуд.

Нодира маъюсу ноумед гардид, хурсандиаш аз байн рафт, дилаш вайрон шуд. Охир, чӣ кор кунад, вақте ки дӯстони вафодораш, онҳое, ки ҷандин сол бо вай ҳамхонагӣ кардаанду ҳӯгирифтаанд, баромада раванд?

Нодира дилтанг шуда, ҳатто гилаомез ба ҳаёл рафт: «Наход дар рӯзе, ки ба сари мо мусибат омадааст, вақте ки кошонаамон ҳароб шудааст мурғони дӯстдоштаамон моро тарқ кунанд?». Ӯ ба назди модараш, ки дар ошхона ҳӯрок мепухт, рафта арз кард:

– Очачон, чӣ кор мекунем акнун, парастуҳо моро монда рафтанд...

Модар бепарво гуфт: – Э духтарчон-е, ба кучо ҳам мераванд, ҳоло мебинӣ, боз гашта меоянд. – Не, намеоянд, гуфтугузори онҳоро ҳудам шунидам...

Модар ба гапи Нодира хандида изҳор намуд:

– Духтараки нодони ман, гапатро бин, парастуҳо гуфтугузор кардаанд! Ҳуб, сӯҳбати онҳоро чӣ ҳел фаҳмидӣ?

– Фаҳмидам, оча, солҳои пеш ба навъи дигар чуғур-чуғур мекарданд. Рост, онҳо ҳеле нороҳат буданд, бовар кунед!

– Шояд бо дидани вазъи хонаамон ғамгин шуда бошанд, мурғон ҳеле ҳассосанд.

– Шояд...

Дар ҳамин асно парастуҳо гашта омаданд. Онҳо дигар вориди хона нашуда, дар гирди айвон ба даврзани даромаданд. Дертар донистем, ки мурғакон барномаи ҳудро тағиیر дода, мушкили лонаро ба наҳви дигар ҳал карданӣ шудаанд. Онҳо дар сақфи айвон ба соҳтани лона пардохтанд, бо ин мақсад ҳама бо тамоми нерӯ ба кор часпиданд. Бубинед, ки корҳои соҳтусоз босуръат пеш рафт, «соҳтмончиён»-и моҳир ҳастагиро ҳис накарда, аз дами саҳар то шом заҳмат кашиданд. Дар ин кор ҳам меъмору ҳам бanno ва ҳам андовагар ҳудашон буданд... Садоқату дӯстӣ ва заҳматкашии парастуҳо, воқеан, лоиқи таҳсин аст. Нодира ҷафокашии дӯстони ҳудро, ки гӯё бо сӯзан ҷоҳ қанда, ба ҷойи нишемангоҳи аз дас-

Наҳв – ин ҷо ба маънои роҳ, тарз.

Бanno – устои гилкор.

ти заминларза харобшуда лонаи наверо мўй ба мўй пайрезиву бино мекарданд, дида, ба онҳо раҳмаш омад ва орзу мекард «иморат»-ашон ҳарчи зудтар ба итном расад.

Дар ин ҳангом як иморати бисёрошёна дар васати шаҳр аз сўйи соҳтмончиёни маскавӣ ба истифода дода шуд ва барои мониз аз он як хонаи сеҳучрагӣ доданд.

Чӣ ҳам мекардем, мебоист кошонаеро, ки чанд сол боз манзили азизамон буду айёми кӯдакиу наврасиамон дар он гузаштааст, партофта равем. Ҳарчанд ба хонаи нав мекӯчидем, хеле дилвопас будем, ба вижга, Нодира ҷойи нишаст намеёфт. Бечора ба ҳар кас «парастуҳо чӣ мешаванд?» гӯён дарди дил мекард. Ўбо ҷашмони нам ҳоҳиш кард: – Додочон, илтимос, парастуҳоро ҳам ба хонаи навамон барем.

Ба ў дил додани шуда гуфтам:

– Худат гувоҳ, парастуҳо лона месозанд, бояд дар ҳамин ҷо бимонанд.

– Мо ки рафтем, соҳтмончиён ҳамаро вайрон мекунанд, баъд ҳоли ин шўрпешонихо чӣ мешавад?

Ба пурсишҳои Нодира ҷавоб ёфтани мушкил буд, боз ҳам саъи мекардем ўро дилбардорӣ кунем:

– Хона ба ин зудиҳо вайрон намешавад, то он вақт парастуҳо бароҳат бача монда, онҳоро калон карда мераванд.

– Аз ҳамааш хабар дорам, духтари ҳамсоя гуфт, ки дар ин ҷоҳо имороти баланд меафтодааст, то зимистон сохта мегирифтаанд...

– Ин хел нест, ба ҳар ҳол то тирамоҳ вайрон намекунанд.

– Хуб, фаразан гӯем, ки то тирамоҳ мемонад, вале баъд чӣ, дар баҳори соли дигар парастуҳо ба кучо мөоянд?

– Худат мебинӣ, парастуҳо чӣ қадар мурғакони боҳуш ҳастанд! Масалан, ҳоло валангории хонаро пай бурда бо маслиҳат ба он ҷо надаромаданд, чун диданд мо дар ҳавлӣ зиндагӣ дорем, онҳо ҳам лонаи худро дар сақфи айвон заданд. Пас, агар дар баҳори соли дигар ҳам оянд, барои худ ҷойи муносибера ҳоҳанд ёфт.

– Аз кучо мёёфта бошанд? – бо таачҷӯб пурсид Нодира.

– Шояд ба хонаи бисёрошёнаи мо раванд.

Нодира бо хушҳолӣ афзуд:

– Рост-а, додочон, кош ҳамин хел мешуд!

Ҳамин тавр, аз миён як ҳафта гузашту кӯчамонро бардошта ба хонаи нав рафтем. Манзили кушоду шинаме буд, дорои шароиту имконоти мусоид, ба ҳамаамон хуш омад. Бо мароми худ зиндагиамон роҳ меафтод.

Боре ҳамроҳи Нодира барои овардани баъзе майдо-чуйдаи зарурӣ ба самти гузари Қашқар – ба хонаи кӯҳнаамон роҳ пешгирифтем. Баробари вориди ҳавлӣ шудан, беихтиёр, ҳам ман ва

ҳам Нодира ба сақфи айвон чашм дўхтем, аммо аз парастуҳо хабаре набуд.

Каме дар миёни ҳавлӣ мунтазир истодем, гумон кардем парастуҳо дунболи «масолеҳи соҳтмонӣ» рафтаанду ҳоло бар-мегарданд. Лекин мурғакони беозор пайдо нашуданд, ба назар мерасид, ки соҳтусози «манзили нав»-ро нимкора гузошта, кайҳо парида рафтаанд...

Назаре ба Нодира афкандам, ду чашм ба замин дўхта сокит меистод. Ў ба сӯяш нигоҳ кардани маро пай бурд магар, барои нишон надодани намии дидагонаш ба дигар сӯ рӯ гардонд. Падару фарзанд ҳомӯшона ҳавлии холиро, ки ҷуз бод ҷизе надошт, ба ҳоли худ гузошта ба қафо гаштем. Дар роҳ мерафтаму дилам беш аз пеш танг мешуд, ҳангоми асбобкашӣ ин қадар зиқ нашуда будам...

Эзоҳ: Заминаларзай фоҷиабори шаҳри Тошканд 26 апрели соли 1966, соати 5-у 23 дақиқаи субҳ ба вуқӯй пайвастааст. Он бо басомади 2–3 ҳерто 10–12 сония тӯл кashiдааст. Бузургии зилзила дар манбаъ бар асоси миқёси Риштер 5,2 бал ва дар сатҳи замин ҳудудан 8 бал будааст.

Тарҷумаи Юнуси И момназар

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

- Дар бораи мазмун ва мӯҳтавои ҳикояи мазкур чӣ гуна хулоса баровардед?
- Шумо дар бораи паррандагони мавсуми баҳорӣ чӣ гуна тасаввурот доред?
- Фикру андешаатонро дар бораи рафтори қаҳрамони асосии ҳикояи Нодира баён кунед.

МУҚОИСА МЕКУНЕМ

- Мазмуни ҳикояи хондашударо ба ҳамдигар муқоиса кунед.
- Тафовути байни образҳои ҳикояро дар асоси фикрҳои шахсии худ баён намоед.
- Хулосаҳои Шумо аз мазмун ва мундариҷаи ҳикояи «Парастуҳо дар баҳор оянд» чӣ гуна аст?
- Ҳунари нависандаро дар эҷоди жанри ҳикоя баён кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолия ва нақли муҳтасари ҳикояву қиссаҳои «Ҳангоми парвози баланди турнаҳо», «Ҳангоми гусели духтар» ва қиссаи «Бачагии Ибни Сино» тавсия карда мешавад.

O'quv nashri

**JUMANAZAR ESHONQULOV, SIROJIDDIN XO'JAQULOV
ILHOM ESHONQULOV, HIKMAT HIKMATOV**

ADABIYOT 7

*Ta'lim tojik tilida olib boriladigan maktablarning
7- sinfi uchun darslik*

Муҳаррир	Муҳаррири төхники	Рассомлар:	Дизайнер	Саҳифабанд	Мусахҳеҳ	Таваккал Чориев Лина Хижова Тоҳир Турғунбоев, Андрей Чапленко Шамсуддин Ходжаев Феруза Ботирова Чамшед Ҷумакулов
----------	-------------------	------------	----------	------------	----------	--

Ба чопаш .....2022 имзо шуд. Андозаи 60x84 1/8.
Гарнитураи Ариал. Бо усули офсет чоп шудааст.
Чузъи чопии шартӣ 26,04. Чузъи нашриву ҳисобӣ 23,99.
Теъдоди нашр .....нусха. Фармоиши № .....

**Чадвали нишондоди ҳолати китоби дарсии ба ичора
диҳанда**

№	Ному насаби донишомӯз	Соли хониш	Ҳолати китоб ҳангоми гирифттан	Имзои роҳбари синф	Ҳолати китоб ҳангоми супоридан	Имзои роҳбари синф
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						

Чадвали болой ҳангоми ба ичора додан ва дар охири соли хониш баргардонида гирифтани китоб аз тарафи роҳбари синф аз рӯйи меъёрҳои зерин пур карда мешавад:

Нав	Ҳолати китоб ҳангоми бори аввал супоридан
Хуб	Муқовааш бутун, аз қисми асосии китоб чудо нашудааст. Ҳамаи варақҳояш ҳаст, надаридааст, чудо нашудааст, дар саҳифаҳо навишт ва хатҳо нест.
Қаноатбахш	Муқова қач шудааст, канорҳояш коҳида, якчанд хатҳо кашида шудаанд, ҳолати аз қисми асосӣ чудошавӣ дорад, аз тарафи истифодабаранда қаноатбахш таъмир гаштааст. Варақҳои чудошудааш аз нав таъмир гашта, дар баъзе саҳифаҳо хат кашида шудаанд.
Ғайриқаноатбахш	Муқова даридааст ва ба рӯйҳояш хат кашида шудааст, аз қисми асосӣ чудо шудааст ё ки умуман нест, ғайриқаноатбахш таъмир шудааст. Саҳифаҳо дарида, варақҳо намерасанд, хат кашида, ранг карда партофта шудааст. Китобро барқарор карда намешавад.